Анна Плїшкова

Руськый язык на Словеньску

(Короткый нарис історії і сучасности)

Світовый конґрес Русинів
Пряшів 2008

© Автор: **ПгДр. Анна Плїшкова, ПгД.**

Русиньскый язык на Словеньску
(Короткый нарис історії і сучасности)

Рецензенты: **доц. ПгДр. Василь Ябур, к. н.,** Інштітут русиньского языка і культуры Пряшівской універзіты в Пряшові

ПгДр. Станїслав Конєчні, к. н., Сполоченьсконаучный інштітут Словеньской академії наук в Кошіцях

Одповідный редактор: **Мгр. Александер Зозуляк**

Ґрафічна управа і технічна редакція: **Мгр. Александер Зозуляк, Аліца Вєтошевова**

Выдав **Світовый конґрес Русинів у Пряшові** як свою **6. публікацію**

Реалізоване з фінанчнов підпоров Міністерства культуры СР – проґрам Култура народностных меншын 2008.

Тоту публікацію ани никотру єй часть не мож репродуковати без згоды властника авторьскых прав.

Выданя перше

© Autor: **PhDr. Anna Plišková, PhD.**

Rusínsky jazyk na Slovensku
(Krátky náčrt histórie a súčasnosti)

Recenzenti: **doc. PhDr. Vasil Jabur, CSc.**, Ústav rusínskeho jazyka a kultúry Prešovskej univerzity v Prešove

PhDr. Stanislav Konečný, CSc., Spoločenskovedný ústav Slovenskej akadémie vied v Košiciach

Zodpovedný redaktor: **Mgr. Alexander Zozuľák**

Grafická úprava a technická redakcia: **Mgr. Alexander Zozuľák, Alica Wietoszewová**

Vydal **Svetový kongres Rusínov v Prešove** ako svoju **6. publikáciu**

Realizované s finančnou podporou Ministerstva kultúry SR – program Kultúra národnostných menšín 2008.

Túto publikáciu ani žiadnu jej časť nie je možné reprodukovať bez súhlasu vlastníka autorských práv.

Vydanie prvé

ISBN 978-80-88769-86-6

Передслово

Народно-еманціпачный процес Русинів у карпатській области по році 1989 навернув до жывота много вопросів, о яких бывшый тоталітный режім пропаґандістічно выголошовав, же їх дефінітівно вырішыв. Досправды але они нїґда дефінітівно вырішены не были, были лем прияты політічны крокы на їх елімінованя зо жывота. В першім рядї то быв вопрос слободной етнічной самоідентіфікації Русинів а з ним тїсно звязаный вопрос їх списовного языка. Історія народно-возродных рухів документує, же етнічна і языкова проблематіка суть міджі собов узко спяты, што ся в часах народного возроджіня все выразно маніфестовало, і же народне возроджіня ся не може наповно розвинути без вырішіня языкового вопросу.

Незаінтересованым позоровательям русиньского ревіталізачного процесу по р. 1989 ся могло видїти, як кібы Русины зразу ся зъявили серед зеленой лукы і роздумують – кады крачати. Могло ся їм здати, же ся дожадують рїшати штось, што місто них уж давно „хтось“ вырішыв і без їх участи, респ. згоды. Но заінтересованы знали, же Русины як народность, з вынятком бывшой Югославії, в карпатській области бівшу часть 20. стороча офіціално „неекзістовали“, і хоць штатістікы з минулых сторіч їх уваджали в стотісячах. Таксамо знали, же їх материньскый язык, котрый в часах екзістенції Підкарпатьской Руси быв єдным з урядных языків на тій теріторії, быв простым адміністратівным рїшінём вытиснутый на периферію і одсудженый на заник.

Зато многы собі ставляли вопрос: може быти, жебы народ, якого історія помалы збавила достойности, зразу назберав тілько силы, жебы быв способный за ню наново боёвати? Може быти, жебы на периферії впливу близкых языковых областей ся міг зродити і функціоновати іщі новый списовный язык? То были вопросы, до епіцентра якых єм ся нараз дістала, лем два рокы од скінчіня высокошкольскых штудій, кінцём рока 1989. Выходячі з реалной сітуації, же нїґда передтым а ани почас высокошкольскых штудій з ясных прічін єм не могла быти конфронтована з тзв. *русиньскым вопросом*, подобно як много іншых незаінтересованых позоровательів, спонтанный зрыв русиньского народно-возродного руху, домагаючого ся акцептованя етнічных і языковых прав Русинів і їх інштітуціоналного рїшіня, ня несподївав. Аж кідь єм як ся редакторка русиньского додатку *Голос русинів* (1990) українського тыжденника *Нове життя* а наслїдно самостатного русиньского тыжденника *Народ-*

ны новинкы (1991) і двоймісячника – часопису *Русин* (1991) в Пряшові стала інтеґралнов частёв того руху, могла єм порозуміти неминучость того процесу. Пізнїше єм ся докінця стала єным з ёго актівных участників, наслїдком чого єм змінила своє професіоналне заміряня. Зачала єм розвивати свою научно-педаґоґічну роботу в Оддїлїню русиньского языка і културы нововзникнувшого Інштітуту народностных штудій і чуджіх языків Пряшівской універзіты, і глядати так своє місце у формуючій ся научній дісціплінї – русиністіцї.

Єм вдячна взацным людём, якы мі помагали і помагають на тій пути. В першім рядї суть то вызначны лідры русиньского етнічно-возродного руху, якы своёв концепчностёв і рїшучостёв у Русинів знову запалили іскру в бою за їх достойность і мотівовали їх боёвати за ню в розлічных сферах їх народностного жывота. Дякую небогому Василёви Турковi-Гетешови, довгорічному председови *Русиньской оброды на Словеньску* і *Світового конґресу Русинів*, Александрови Зозулякови, шефредакторови першых русиньскых періодік *Русин* і *Народны новинкы* і першых учебників русиньского языка і літературы, і о. Франтїшкови Крайнякови, ґрекокатолицькому священикови, ініціаторови перекладу *Святого Писма* до русиньского языка і заведжіня русиньского языка до пасторачной практікы. Моє подякованя тыж належить вызначным людём з научной сферы, в першім рядї доц. ПгДр. Василёви Ябурови, к. н., моёму учітелёви, колеґови і лінґвістови, вдяка якому ся кодіфікачны роботы успішно і на професіоналній уровни в першій етапі успішно завершыли. Ёго заслугов ся русиньскый списовный язык міг завести до розлічных сфер жывота і сучасно ся могло продовжовати над ёго выліпшованём. Таксамо єм вдячна універзітному професорови ПгДр. Янови Дорулёви, др. н., бывшому директорови Славістічного інштітуту Яна Станїслава Словеньской академії наук в Братїславі, під покровительством котрого єм написала а в р. 2006 на Філозофічній факултї Універзіты Я. А. Коменьского в Братїславі успішно обґаїла дізертачну роботу з русиністікы. Моє окреме подякованя належить професорови Торонтьской універзіты в Канадї і президентови Карпаторусиньского научного центра в США, академікови Павлови Робертови Маґочіёви за ёго выразный вклад до формованя новой научной дісціпліны – русиністікы. Вдяка нёму єм в роцї 2002 могла два місяцї штудовати в ёго бібліотецї, заміряній на русиністіку, котра є найбівша на світї. За тоту можность дякую тыж основателёви і донаторови *Штіпендії про карпаторусиністічны штудії* при Торонтьскій універзітї – Штефанови Чепови з Торонта.

Книжка, яку тримлете в руках, є выслїдком як позорованя русиньского ревіталізачного процесу, так моёй актівной участи в нїм. Єй перша часть – нарис історії рїшіня русиньского языкового вопросу – взникла почас мого перебываня в Торонтї. Друга часть – о функціоналных сферах русиньского языка – взникла на основі моёй дакількорічной неперерывной участи в переважній части уведженых сфер функціонованя русиньского языка на Словеньску по роцї 1989. У звязи з єй приправов хотїла бым подяковати рецензентам за цінны рады к рукопису книжкы, доц. ПгДр. Василёви Ябурови, к. н. і ПгДр. Станїславови Конєчному, к. н.

Авторка

Вступ

Історія европскых народів документує, же выріїшалным атрібутом при взнику, формованю і далшій екзістенції народів є язык. Язык є нелем інштрументом многоаспектного дорозуміваня і думаня, але через нёго ся заховують і традують духовны способности і вытворы минулых ґенерацій. Через язык ся в минулости і в сучасности ріїшали і ріїшають многы проблемы народного, културного і політічного жывота. Зато є логічный інтерес каждой народной і меншыновой комуніты, враховано Русинів, як в минулости так і в сучасности, забезпечіти якнайшырше вжываня і функціонованя свого материньского языка.

„З лінґвістічного погляду вшыткы языкы, вжываны од народжіня конкретнов ґрупов людей, мають єднаку ціну.“[1] Вшыткы суть логічным, коґнітівным комплексом, способным выразити хоцьякы думкы і концепції, правда лем тогды, кідь ся достаточно робить над култівованём і творїнём новых – главно лексічных – языковых інштрументів. Тото цалком логічно ся односить і к материньскому языку Русинів на Словеньску, котрый главно по роцї 1989, вдяка зміненій сполоченьско-політічній сітуації в Европі, зазнає вызначный розвой а по кодіфікації (1995) находить свою реалізацію в розлічных сферах културно-сполоченьского жывота жителїв русиньской народности. Окрем комунікації в родинї, вжывать ся в літературній, медіалній, конфесійній, сценічно-театралній, школьскій а счасти в урядній сферї. Тот момент позітівно позначів і уровень народной свідомости Русинів на Словеньску, што практічно маніфестовали деклароваңём русиньской народности і материньского русиньского языка при послїднїм списованю людей на Словеньску в роцї 2001.[2]

Проблем списовного языка Русинів в середнёевропскім просторї, точнїше в ареалї Карпат, має веце як тристорічну історію.[3] Снагы выріїшыти языковый вопрос, якы спроваджали културный і політічный жывот Русинів, являть ся як історічный проблем уж од 17. стороча а пережыли аж до сучасности. Подля вызначного росіиского славісты Нїкіты

1 RIPKA, Ivor: *Jazykové práva národnostných menšín na Slovensku*. In *Človek a spoločnosť*, III, 2000, 1, www.saske.sk/cas/1-2000.

2 При списованю людей в р. 2001 собі русиньску народность записало 24 201 жителїв СР, материньскый язык русиньскый собі увело 54 907 людей; на порівнаня – при списованю людей в р. 1991 русиньску народность собі увело 16 937 жителїв, материньскый язык русиньскый – 49 099 жителїв.

3 TOLSTOJ, Nikita I.: *Úvodom*. In MAGOCSI, Paul Robert (ed.): *A new Slavic Language is born. The Rusyn Literary Language of Slovakia./Zrodil sa nový slovanský jazyk. Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku*. New York, 1996, c. xiii.

Ільїча Толстого, вызначный вплив на выбераня языка регіоналной культуры – од церьковнославяньского в ёго великоруськiй і украïньскiй редакції, украïньского і великоруського списовных языків, аж по проєкты списовного языка заложены на містній діалектній основі – в тім регіонї мали: *„діалектна роздробеность, культурны і языковы традіції сусїдів, набоженьскы, соціално-політічны і іншы факторы“*.[4]

Проблем языка в історії все быв і в сучасности є звязаный з проблемом народной ідентічности Русинів. Уж од другой половины 19. ст. представителї русиньского інтелектуалного і політічного жывота сконцентровали свою увагу на вырішіня слїдуючой ділемы: належать Русины к великоруськiй або к украïньскiй народности, або творять окрему славяньску народность знаму як Русины або карпатьскы Русины?[5] В залежности од одповідї на даный вопрос представителї уведженых ліній арґументовали, же списовным языком Русинів бы мав быти великоруськый (респ. *„общерусский“*), украïньскый або окремый русиньскый язык. Одповідь на тот вопрос творить основу тзв. *русиньского языкового вопросу*, актуалізації якого сьме были свідками зась на кінцю 20. стороча.

Історія указує а народностный розвиток по роцї 1989 потверджує, же выріїшіня языкового вопросу Русинів має свій фундамент у выріїшіню вопросу етнічной орьєнтації, то значіть народной приналежности Русинів. Представителям народностного і культурно-сполоченьского жывота Русинів в посткомуністічных країнах, враховано Словеньской республікы, ся тот проблем подарило часточно выріїшыти кінцём 20. стороча, а то вдяка політічным змінам в Европі. Кінцём 20. і зачатком 21. стороча наростаюча кількость жытелїв северовыходного Словеньска ся ідентіфікує з русиньсков народнов і языковов приналежностёв. Стало ся так і вдяка вызначній підпорї з боку інтеліґенції, в першім рядї части ґрекокатолицького русиньского духовенства, патріотічны позіції якого мають свої паралелы в історії Русинів 19. ст. Русиньске жытельство ся зарівно дожадує своїх народностных і языковых прав, котры комуністічный режім іґноровав.

Актуалізація русиньской літературно-языковой і културной ідеї в 20. сторочу в окремых країнах, де Русины компактно жыють (Словеньско,

4 TOLSTOJ, Nikita I.: *Úvodom*.., c. xiii. Переклад А. П.

5 MAGOCSI, Paul Robert: *Rusínska jazyková otázka znova nastolená*. In MAGOCSI, Paul Robert (ed.): *A new Slavic Language is born. The Rusyn Literary Language of Slovakia./Zrodil sa nový slovanský jazyk. Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku*. New York, 1996, c. 18.

Польско, Україна, Мадярьско, Румуньско, з вынятком бачско-сримскых Русинів в Сербску і Хорватьску, котры тот проблем выріїшыли зачатком 20. ст.), але таксамо пробы іншых славяньскых народів в послїднїх десятках років створити, респ. мати, властный списовный язык (Македонцї, Кашубы, Босняци, Чорногорцї) свідчать о тім, же *„літературно-языковый і културный регіоналізм, росквіт якого быв слїдный іщі перед другов світовов войнов, одбивать обєктівну потребу мати окрем сполочной етнічной літературно-языковой і културной традіції тыж містну, котра бы споёвала чоловіка з ‚малов отцёвщінов' і успокоёвала ёго носталгію з ненаповненой тугы за языком предків"*.[6]

Іншы сучасны позороватєлї русиньского народного возроджіня основу актуалізації языкового вопросу в карпатьскім регіонї по роспадї тоталітарных режімів видять в *„природнім рефлексї на револючность змін, зачінаючіх роспадом двох імперій – австро-угорьской і російской"*.[7] Актуалным в контекстї сучасного русиньского возроджіня зістає тыж погляд кус старшого датуму і высловленый в інакшій звязи, але очівісно маючій універзалну платность, то значіть ай в контекстї рїшіня русиньского языкового вопросу на кінцю 20. ст., а то: *„... намеренные попытки непосредственного форсирования навязывания культур, неважно в какой мере подкрепленного благими намерениями, представляет собой оскорбление человеческого духа"*.[8] В Карпатах по роцї 1989 *„повстав ‚оскорбленный дух' Русинів як реакція на страту народности, страту школ, віровызнаня і языка"*.[9] Тото вшытко у векшыны Русинів, жыючіх в економічно бідных регіонах, є навыше зміцнене *„оскорблениями"* економічного характеру, зато в такім припадї, *„если индивид намерен сохранить свою ценность как культурного существа, настоятельно необходимым для него становится получение компенсации в неэкономических, неутилитарных сферах – социальной, религиозной, научной, эстетической"*.[10] А в припадї Русинів – додаме – і в языковій.

К проблематіцї розвоя списовного языка Русинів ся вяже велике множество літературы, яка аналізує главны тенденції вывоя языка перед

6 TOLSTOJ, Nikita I.: *Úvodom*.., c. xiv. Переклад А. П.

7 ТКАЧЕВ, Сергей: *Статус литературного языка Русинов на Украине*. In *Slavica Tarnopolensia*, 2, Тернопіль, 1995, с. 21.

8 СЕПИР, Эдвард: *Культура подлинная и мнимая*. In *Избранные труды по языкознанию і культурологии*. Москва, 1993, с. 489.

9 JABUR, Vasiľ: *Rusínsky jazyk na Slovensku (stav po kodifikácii a perspektívy rozvoja)*. In DORUĽA, Ján (ed.): *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodenia po súčasnosť*. Bratislava, 2000, c. 190-205.

10 СЕПИР, Эдвард: ціт. р., с. 478.

роком 1945 в розлічных етапах у звязи з преферованём того або іншого языка. Можеме конштатовати, же так перед роком 1945, як і по нїм, аж до сучасности, в процесї рїшаня русиньского языкового вопросу доміновав єден спорный проблем, який подля нас, быв правилно і выстижно названый як проблем *„достойности“* або *„престижности“ („dignitas“)*[11] материньского языка. Вшыткы лінгвісты ся згодують у тім, же Русины жыючі по обидвох боках Карпат говорять розлічныма діалектами, котры на основі їх фонетічной, морфологічной і лексічной характерістікы належать до родины выходословяньскых языків. Таксамо є згода у тім, же діалекты карпатьскых Русинів ся одлишують од іншых выходословяньскых діалектів выликов кількостёв перевзятых слов зо сусїднёго польского, словеньского, мадярьского і в меншій мірї румуньского языка. Але згоды нїт у тім, яке є одношіня русиньскых діалектів к іншым славяньскым языкам. Векшына лінгвістів їх задїлять к діалектам українського языка, іншы зась їх поважують за інтеґралну часть цілоруського *(„общерусского“)* языкового ареалу, ку котрому належить сучасный російскый, білоруськый і українськый язык. Но не позераючі на прияту класіфікацію, все ту мож постеречі тото, што ся дасть назвати основным псіхолінґвістічным проблемом: ці мають або можуть мати русиньскы діалекты достаточный ступень достойности, котрый бы послужыв як основа про окремый літературный язык, або ці досправды їм тота престижность хыбить, і зато Русины мусять перевзяти дакотру з уж єствуючіх языковых норм, ці уж російску, українську або норму якогось іншого языка.[12]

Русины свій в минулости недорїшеный языковый проблем наново рїшають по роцї 1989, але в порівнаню з минулыма пробами їх выходна позіція є яснїша і приязнїша, бо ся можуть оперти уж о слободно вырїшеный проблем своёй народной приналежности. На основі того велика часть Русинів є пересвідчіна, же їх языкове медіум мусить выходити з їх жывой бісїды, і в тім змыслї приступили к реалізації конкретных кроків – кодіфікації списовного языка і к росшырїню сфер ёго вжываня.

Кодіфікація русиньского списовного языка на Словенську, котра была славностно выголошена в Братїславі 27. януара 1995, значіть, документує історічно усталену тенденцію вырїшыти проблематіку списовного языка Русинів карпатьского ареалу, т. зн. бывшой Підкарпатьской Руси і сусїднїх реґіонів, які лежать на периферії выходной Славії і кон-

11 MAGOCSI, Paul Robert: *Rusínska jazyková otázka*.., с. 19.
12 Тамже, с. 19.

тактують зо западославяньскым (словеньскым і польскым) і неславяньскым (мадярьскым і румуньскым) етнічно-языковым світом.[13]

В тій публікації сьме спробовали на основі доступной літературы і властного познаня проблематікы в короткости представити ґенезу языкового вопросу Русинів, указати сучасный ёго став і накреслити дакотры перспективы розвоя. Выходили сьме притім з реалных фактів односно вопросу карпаторусиньского списовного языка в минулости і по роцї 1989, призераючі на основне право каждого етніка мати і вжывати в розлічных сферах жывота материньскый язык.

13 TOLSTOJ, Nikita I.: *Úvodom*.., с. xiii.

1. Списовный язык як інштрумент народной ідентіфікації Русинів

Процес народно-културного возроджіня, котрый є тїсно звязаный з проблемом установлїня списовного языка про Русинів выходного Словеньска, але і Закарпатя, респ. бывшой Підкарпатьскої Руси, быв барз комплікованый. Свідчіть о тім ёго резонанція міджі містным жытельством іщі і на переломі 20. і 21. стороча. Як знаме, даный процес одставав за подобныма процесами народно-ідентіфікачного характеру, в якых ся рїшали і вопросы списовного языка, од іншых славяньскых народів. Переважна часть народів вырїшыла скоро вшыткы вопросы своёй народной екзістенції, враховано вопроса списовного языка, котрый в тім процесї стояв звычайно на попереднїх місцях, іщі почас періоду народного возроджіня в першій половинї 19. ст. Русины, на роздїл од другых славяньскых і неславяньскых народів, почас процесу народного возроджіня не вырїшыли ани єден основный вопрос своёй народной екзістенції: ани вопрос народной ідентічности, ани вопрос културной орьєнтації, ани вопрос списовного языка, докінця ани вопрос своёй етнічной назвы.[14] На роздїл од іншых, по революції 1848 року наміcто конкретного рїшіня ся міджі Русинами лем наново розвинула полеміка о тім, котрый із трёх языків – церьковнославяньскый, великоруськый або містный народный, русиньскый – бы мали вжывати в ролї списовного.

Розвой языкового вопросу карпатьскых Русинів має довгу історію[15]

14 Подробнїше о русиньскім народнім возроджіню поз.: HARAKSIM, Ľudovít: *Obrodenie Rusínov*. In *Rusíni: Otázky dejín a kultúry./Русины: Вопросы історії і культуры.* Zborník referátov z vedeckej konferencie Rusíni v dobe slovanského obrodenia. Ed. Федор Барна. Пряшов, 1994, с. 74-93; MAGOCSI, Paul Robert: *The Rusyns of Slovakia. An Historical Survay*. New York, 1993, с. 37-38, 39-46, або русиньско-словеньску верзію той монографії МАҐОЧІЙ, Павел Роберт: *Русины на Словенську*./MAGOCSI, Paul Robert: *Rusíni na Slovensku*. Пряшов, 1994, с. 35-37, 38-42, 156-162.

15 Подробнїше ґенезу русиньского языкового вопросу позерай в: БОНКАЛО, Александр: *Руський литературный языкъ*. *Литературно-наукова библіотека*, 4, Унгваръ, 1941; VAŇKO, Juraj: *The Language of Slovakia´s Rusyns./Jazyk slovenských Rusínov*. New York, 2000; ВЕРХРАТСЬКИЙ, Іван: *Знадоби для пізнання угорско-руских говорів*. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*, XXVII, 1, Львів, 1899, с. 1-276; XL, 2, 1901, с. 1-280; ВОЛОШИН, Августин: *О письменном языцѣ Подкарпатских Русинов*. Ужгород, 1921; HARTL, Antonín: *K jazykovým sporům na Podkarpatské Rusi*. In *Slovo a slovesnost*. *List pražského linguistického kroužku*, IV, Praha, 1938, с. 160-173; GEROVSKIJ, Georgij: *Jazyk Podkarpatské Rusi*. In *Československá vlastivěda*, díl III. *Jazyk*. Praha, 1934, с. 460-517; ГУСЬНАЙ, Игорь: *Языковый вопросъ въ Подкарпатской Руси*. Книгопечатня „Св. Николая“ въ Пряшевѣ, 1921; KONEČNÝ, Stanislav: *Rusíni na Slovensku a vývoj otázky ich spisovného jazyka*. In *Človek a spoločnosť. Štúdie a články.* www.saske.sk/cas/1-2000/konecny2.html; MAGOCSI, Paul Robert: *The Language Question among the Subcarpathian Rusyns*. Fairview, New Jersey, 1987; MAGOCSI, Paul Robert (ed.): *A new Slavic Language is born. The Rusyn Literary Language of Slovakia./Zrodil sa*

і свої шпеціфічности, якы выпливали ай з абсенції властной штатной формації. Але фактом є, же ани в такій сітуації Русины не переставали боёвати за свої народностны і языковы права. Як вгодна характерістіка їх снаг можуть послужыти слова Нїкіты І. Толстого, написаны у звязи з кодіфікаціов русиньского языка на Словеньску: *„Кібы была написана комплексна історія писменства і літературного языка Підкарпатьской Руси і сусїдніх русиньскых областей, потім бы ся указало, же тот реґіон Славії быв якымсь пробным полігоном (простором) творіня оптімалного варіанту літературного языка. Но ани близкость Підкарпатьской Руси з великым етнічно-языковым ареалом україньскым, але ани єй тїсны контакты з културно-языковов традіціов великоруськов, не дали історічній памяти забыти на културно-языкову традіцію містну, знаму під назвов ‚русинізм'. "*[16]

Література о історії языкового вопросу карпатьскых Русинів свідчіть о тім, же вшыткы пробы вытворити списовный язык в 17. – 20. ст. ся операли о штири основны языковы базы: церьковнославяньску, великоруську, україньску, карпаторуську, респ. в сучасній термінології карпаторусиньску, русиньску.

1. 1 Русиньскый язык на церьковнославяньскій основі

Першы русиньскы тексты, котры были дость росшырены, походять зо 17. ст., т. є. з часу, кідь културный пруд реформації, жычливый к народным языкам, силно засяг Угорьско і сусїдню Трансілванію. Народный язык, котрый зазнає шыршого вжываня, ся стає основов новой штруктуры літературного языка. Але церьковнославяньскый язык ани в новій сітуації ся не перестає вжывати у функції літературного языка, і хоць нїґда

nový slovanský jazyk. Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku. New York, 1996; *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*. *Русиньскый язык.* Redaktor naukowy Paul Robert Magocsi. Opole, 2004, доповнене выданя зо змінами 2007; MAGOCSI, Paul Robert and POP, Ivan (eds.): *Encyclopedia of Rusyn History and Culture.* Toronto - Buffalo - London, 2002, 2. оправене і доповнене выданя 2005; PAŇKEVIČ, Ivan: *Jazyková otázka v Podkarpatské Rusi*. In CHMELAŘ, Josef - KLÍMA, Stanislav - NEČAS, Jaromír (eds.): *Podkarpatská Rus.* Praha, 1923, c. 130-150; SABOV, Evhenij: *Literární jazyk Podkarpatské Rusi.* In: CHMELAŘ, Josef - KLÍMA, Stanislav - NEČAS, Jaromír (eds.): *Podkarpatská Rus*. Praha, 1923, c. 125-129; СТРИПСКІЙ, Ядоръ: *Старша руська письменность на Угорщинѣ*. Ужгород, 1907; СТРИПСКІЙ, Ядоръ Н.: *Гдѣ документы старшей исторіи Подкарпатской Руси?* Ужгород, 1924, с. 30; TICHÝ, František: *Vývoj současného spisovného jazyka na Podkarpatské Rusi*. Praha, 1938; УДВАРИ, Иштван.: *Образчики з історії пудкарпатськых Русинув. XVIII. столїтіс: изглядованя з історії культуры и языка*. Ужгород, 2000; ФРАНЦЕВ, Владимир А.: *Изъ исторіи борьбы за русскій литературный языкъ въ Подкарпатской Руси въ половинѣ XIX ст.* Прага, 1931; ШТЕЦЬ, Микола: *Літературна мова українців Закарпаття і Східної Словаччини*. Братислава, 1969, і ін.

16 TOLSTOJ, Nikita I.: *Úvodom..*, c. xiii.

не мав єдину норму. Ёго форма скоріше была залежна од способностей поєдных авторів, котры абсенцію слов заповняли їх перебераném з того языково-културного простору, в котрім жыли. Выслїдны варіанты церьковнославяньского языка, котры ся росшырили міджі Русинами, ся зафіксовали як *„славено-руськый язык“*.[17]

В роцї 1596 у Вільнюсї была выдана знама ґраматіка Лаврентія Зізанія – *Грамматїка Словенска съвершеннаго искуства осми ча́стїи сло́ва*. Автор своїм походжінём быв Русин з Галичі.[18] О тім, як ся церьковнославяньскый язык переплїтав з народным русиньскым, свідчіть главно ёго букварь під назвов *Наука **ку** чита́**ню** і розумі**ню** писма́ Словенского: ту **тыж** о святои тро́ици, и о въчловеченїи Господни*.[19] К букварю быв припоєный і словник, в котрім были слова *„из словенскаго языка на простый Рускїй дїалект истолкованы“*.[20] Під *„простым руськым діалектом“* Зізаній розумів свій родный русиньскый діалект, о чім свідчіть толкованя поєдных слов у словнику.

Подобно і писатель Кіріл Ставровецькый, родом тыж з Галичі, в 17. ст. быв автором многых набоженьскых робот, в ёго часї барз облюбеных і росшыреных тыж на Підкарпатськїй Руси. У вступі к трактату *Зерцало богословія* говорить, же попри говоровім языку *(„языкъ простый“)* ужывать в нїм і церьковнославяньскый *(„языкъ словенскїй“)*, а то в цітатах з богословцїв і зо *Святого Писма*, бо, як высвітлив, дакотры слова церьковнославяньскы уж суть тяжко зрозумілы.[21]

Но в северовыходнім Угорьску і на теріторії з пізнїшого часу знамій як Підкарпатьска Русь, соціална сітуація нутила писателїв, обертаючіх ся к народу, жебы говоровый язык ужывали іщі у бівшій мірї. Доводом к тому быв і факт, же в 17. – 18. ст. на даній теріторії не было вызначных научных інштітуцій або школ, якы бы выховлёвали освіченых чітателїв.

К роботам адресованым Русинам, в якых ся хосновав переважно говоровый язык, належали постілы, рукописны зборникы, полемічны набоженьскы трактаты, лїтописы, научна проза а пізнїше і поетічна творчость. З історії знаме много карпаторусиньскых постіл (Березеньска, Бодяньска, Грабска, Колочавска, Ладомирьска, Мирошівска, Нягівска, Пряшівска і ін.), причім в цілости была выдана *Няговская постилла* з

17 LUTSKAY, Michael: *Grammatica Slavo-Ruthena*. Buda, 1830.
18 КУЗНЕЦОВ, Пётр С.: *У истоков русской грамматической мысли*. Москва, 1958, с. 9-10.
19 Тамже, с. 9-10.
20 Тамже, с. 9-10.
21 ВОЗНЯК, Михайло: *Старе українське пишменьство*. Львов, 1922, с. 278.

р. 1757 – 1758, котра є свідоцтвом вжываня тогдышнёго писменного народного языка жителїв южного Мараморошa, т. є. з выразныма знаками языка выходной части Підкарпатьской Руси, з мадярьскыма впливами.

Кідь під впливом терезіаньского і йозефіньского освітянства в 70-х роках 18. стороча зачали по цілій габсбурьскій монархії взникати основны і середнї церьковны школы, з ініціативы учителїв зачали ся складати про потребы школьской освіты ґраматікы і іншы учебникы. Найстарша карпаторусиньска ґраматіка была написана в другій половині 18. ст. (1770). Єй автором быв монах – василіан Арсеній Коцак, родак з Буківця (русиньске село в сучаснім окр. Стропків), якый приготовив про монастырьскы школы штири ґраматікы языка *„словенскаго или русскаго“*.[22] Коцакова ґраматіка є учебником літургічного церьковнославяньского языка выходославяньской редакції. В згоді з добовов традіціов, была зложена з чотырёх частей: орфоґрафії, прозодії, етімології, сінтаксіса. Прототіпом Коцакови послужыла ґраматіка українського автора Мелетія Смотрицького з року 1619, котру Коцак в передслові споминать. Але ґраматіка Коцака ся в многім одлишує од ґраматікы Смотрицького, а то нелем в ґраматічній теорії, але і в языковій практіці. В першім рядї выходить з говорового языка, конкретно з діалекту ёго родной Маковіцї. Наприклад, при склонёваню назывників мужского роду даколишнїх *а-основ (папа, пяница)* в інштрументалї сінґулару Коцак уводить закінчіня ***-ом*** *(папо**м**, пяниц**ом**),* причім церьковнославяньска флексія бы была *-ој* а выходославяньска *-оји* або *-ој*. Подобно вжывать і закінчіня ґенітіву єднотного числа ***-у*** місто *-а* у нежывотных назывників даколишнїх *о-основ (дом**-у**, час**-у**)*. Тоту характерістіку доповнює і закінчіня субстантівів ***-ові*** в датіві єднотного числа, котру Коцак уводить у вшыткых взорів *о-основ* попри флексії *-у*. Подобно при склонёваню придавників находиме у Коцака дакотры формы перевзяты з маковіцького діалекту, котры Смотрицького ґраматіка не уводить. Напр., в ґенітіві єднотного числа женьского роду Коцак попри церьковнославяньскім закінчіню *-ы* уводить тыж закінчіня ***-ой*** *(добр**-ой**)* а в номінатіві плуралу мужского і женьского роду попри нестягнутім закінчіню *-ыі* уводить тыж стягнуте закінчіня ***-ы*** з говорового языка *(добр**ы**)*. В морфології часослов Коцак уводить попри імперативных формах *„будимъ,*

22 Коцаковы ґраматікы зістали в рукописї аж до 20. ст., коли дві з них – *Грамматика русская* (1772-1778) і *Школа или училище граматики русской* были попершыраз опублікованы з шырокым аналітічным вступом Йосифа Дзендзелівського і Зузаны Ганудель в: *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*, 15, Т. 2.Упорядник Мирослав Сополига. Пряшів, 1990, с. 5-332.

будѣте“ тыж говоровы *„будме, будте“*.

Попри говоровых шпеціфіках Коцаковой ґраматікы, чітателя може заінтересовати тыж ёго назва народа, котру вжывать таку саму, як і найшыршы верьствы русиньского народа: *„Руснак, Русняк“*. У віршованім вступі ку ґраматіці Коцак говорить, же лем ёго родаци дотеперь не мають нияку ґраматіку, а то го привело к ідеї таку ґраматіку зложыти. Написав єй зато: *„...дабы і насъ мѣзерных Руснаковъ// не судили всѣ аки спростаковъ“*.[23] Не менше інтересным є у Коцака розлишованя міджі *„Маковичанами“* і *„Угророссіянами“*. В части *Приписаніе и офированіе*[24] уводить, же тоту ґраматіку присвячує священикам і братам-василіанам нелем з родной Маковіцї, *„Маковичаномъ“*, але і *„Угророссіяномъ“*.[25] З такого выслову є ясно, же Коцак діференцує міджі *„Маковичанами“* і *„Угророссіянами“*, причім сам себе поважує за *„Маковичана“*. Тота теріторія є властно сучасне северовыходне Словеньско а єй населїня, якого частёв ся чув быти і Коцак, ся ідентіфікує як *Русины*. Назві *„Угророссіяни“* в сучасности одповідать етнонім *підкарпатьскы Русины*. Бесспорна заслуга Арсенія Коцака є главно в тім, же ёго ґраматіка є комплексом становленых орфоґрафічных правил, на роздїл од некодіфікованого способу писаня в 17. ст.

Першу цілену пробу кодіфікації списовного карпаторусиньского языка видно в писомностях канцелярії мукачовского ґрекокатолицького єпіскопа Андрія Бачиньского (родака зо села Бенятина коло Собранець), котрый стояв на челї єпархії в роках 1772 – 1809 і котрый ся сучасно поважує за першого народного дїятеля Підкарпатя.[26] Заховало ся дакілько ним написаных текстів, якы ся вяжуть з ёго церьковным урядом. Суть тіпічным прикладом карпаторусиньского урядного языка, значно одхыленого од церьковнославяньской языковой базы, зо зъявныма западославяньскыма і выходославяньскыма особитостями.[27]

Букварь Іоанна Куткы (1797, і далшы перевыданя) быв прикладом розлишованя трёх штілів у тогочаснім языку. Найпростїшый з них (в части *Наука свѣтська*), на роздїл од высшого штілу (церьковнославянь-

23 *Рукопис Маріяповчанського варіанта граматики Арсенія Коцака 1772 – 1778*. In *Науковий збірник Музею української культури у Свидніку*, 15, Т. 2. Першоджерела. Упорядник Мирослав Сополига. Пряшів, 1990, с. 74.

24 Тамже, с. 74.

25 Тамже, с. 74.

26 МАГОЧІЙ, Павло Роберт: *Формування національної самосвідомості. Підкарпатська Русь (1848 – 1948)*. Ужгород, 1994, с. 24-25.

27 TICHÝ, František: *Vývoj současného spisovného jazyka na Podkarpatské Rusi*. Praha, 1938, c. 22-26.

ский язык) і середнёго (церьковнославяньскый з елементами народного языка), ся операв о жывый язык вірників єпархії. На свій час церьков дость сміло вжывала в своїй практіцї в ролї списовного языка язык основаный на говоровій базї.

Подобно і в світьскій сферї мож найти аналоґічны приклады, а то в періодї реформ імператоркы Марії Терезії у другій половинї 18. ст., коли в урбаріалнім суписї ся попершырыз вжыв русиньскый язык як язык офіціалных штатных документів.[28]

Церьковнославяньскый язык як списовный од половины 17. ст. ся дістав до крізы. Зміны в ёго штруктурї прибывали умірно з прибыванём літературы світьской. Функціонованя списовного церьковнославяньского языка ся огранічіло в основнім на літературу духовну, яка служыла про потребы церькви, зато єй продуцентами і конзументами были особы з рядів духовенства.

Внуторный росклад сістемы церьковнославяньского языка під Карпатами кулмінує в добі освітяньскій і внаслїдку запасів зо западныма впливами од другой половины 18. ст., в якых переміг латиньскый язык. В контекстї того і послїднї карпаторусиньскы писателї, котры іщі писали в языку церьковнім, Іоаннікій Базиловіч і Михаіл Лучкай, свої найвызначнїшы творы написали по латиньскы: у Базиловіча то были церьковны правила і выклад літурґії, у Лучкая зборник проповідей. Базиловіч хосновав церьковнославяньскый язык южноруськой редакції, збавеный *„провінціоналізмів“*, причім *„дбав о чістоту форм і лексікы“*.[29] Лучкай зась барз добрї ся вызнав у церьковнославяньскім языку, котрый у своїй ґраматіці называть языком русиньскым – *„lingua slavo-ruthena“*.[30] Підтримуючі тенденцію зближованя языків і фаворізованя церьковнославяньского в ролї єдиного списовного языка про вшыткых Славян, в передслові ку своїй ґраматіцї высловив погляд, же ёго материньскый язык (народив ся в селї Великы Лучкы близко Мукачова) є скоро тотожный з церьковнославяньскым языком, причім ся одлишує од остатнїх славяньскых языків. Тот факт до вызначной міры позначів і язык ёго ґраматікы, в котрій уж видно росклад заужываного штілу церьковнославяньского языка, на базї котрого слїдно зародкы нового списовного языка. То значіть, же М. Лучкай значно припоміг модернізації і нормалізації правопису, кідь як здатный – а зарівно першый – філолоґ подав і научный

28 TICHÝ, František: ціт. р., с. 27.
29 Тамже, с. 27.
30 LUTSKAY, Michael: *Grammatica Slavo-Ruthena*. Buda, 1830.

опис жывой народной бісїды у своїй ґраматіцї з прикладами устной народной творчости.

Попри Лучкаёви, научный інтерес о говоровый язык карпатьскых Русинів проявив і Іван Фоґараші, який выдав у Відню в р. 1833 русиньско-мадярьску ґраматіку.[31] Але інтереснїша з погляду вывоя русиньского языка є ёго рукописна статя *Въ обще о различіи славянских нарѣчій, собственно же о мало и карпато или угрорусскихъ* (1827), яка є першым із захованых пописів підкарпаторусиньскых діалектів.[32] Подобно як Лучкай, і Фоґараші заставав погляд, же церьковнославяньскый язык має быти єдиным списовным языком. Лемже в практіцї од той теорії обидвоми одступили.

Тенденція хоснованя церьковнославяньского языка, а не родного діалекту, респ. говорового языка, была росшырена у бівшой части славяньскых народів на тім-котрім ступню їх розвоя а в першій половинї 19. ст. ся той традіції іщі все притримовали Серби і підкарпатьскы Русины.

1. 2 Русиньскый язык на (народній) говоровій основі

Поступно до зачатку 19. ст. авторы ґраматік зложеных про Русинів порозуміли, же *„славено-руськый“* язык є далекый од містного говорового языка, наперек тому і надале собі утримовав позіцію в духовній сферї. Але пробы славяньскых народів сформовати списовны языкы на основі жывой зрозумілой бісїды в 19. ст., не могли не найти резонанс і в Русинів. У тій звязи є знама парадоксна позіція М. Лучкая, який давав наяво своє росчарованя над почінами многых славяньскых народів вытворити собі *„свої властны языкы“*, высловлюючі побоёваня з наслїдків розмножіня языків, яке може повести к сітуації, же меншы языкы будуть *„потоплены іншыма (векшыма) языками“*.[33] З той прічіны зіставав на старых позіціях а тото саме жадав і од другых освічених людей. Але міджі освіченыма людми в тім періоді, і хоць то были прихыленцї панславізму, прибывало такых, котры не одмітовали ідею формованя новых списовных языків, враховано русиньского. З того часу (1846) знаме часто цітованый реторічный вопрос Людовіта Штура, котрый обгаёвав русиньскый язык, кідь дакотры ёго краяне тискали на Русинів, жебы в

31 ФОГОРОШІЙ, Іванъ: *Русько-оугорска ілї мадярска грамматика*. Вѣдень, 1833. О тім поз. TIСНÝ, František: ціт. р., с. 42.

32 TIСНÝ, František: ціт. р., с. 42; СВѢНЦИЦКІЙ, Иванъ С.: *Материалы по исторіи возрожденія Карпатской Руси*. Львов, 1906, с. 54.

33 LUTSKAY, Michael: *Grammatica..*, с. vii.

ролї свого списовного языка хосновали язык словеньскый: *„Хто ту жадать, абы Русины словеньскый язык за свій прияли? Ведь они мають свій русиньскый, красный язык.*“[34]

Тота вызва, котру підпорили і дакотры далшы словеньскы дїятелї, выкликала зміну в одношіню русиньскых культурных дїятелїв к свому языку в половинї 19. ст., главно народного будителя Александра Духновіча, доднесь поважованого за найвызначнїшу особность в русиньскій літературї і культурї, на котру ся з почливостёв одкликують і сучасници. Як знаме, Духновіч є автором цілого ряду поезій з народно-будительсков і іншов тематіков, книжок набоженьского і педаґоґічного характеру, першой повісти і театралной гры в русиньскій літературї, першого русиньского літературного алманаху.[35] Быв актівный і в журналістічній сферї, актівно писав до часописів львівскых *(Зоря Галицькая)* і віденьскых (*Вѣстник*, *Отечественный сборник*). І хоць є автором знамого выслову *„за горами не чужие“*, вдяка котрому в проукраїньскых кругах ся му приписує стотожнёваня ідентічности Русинів з украïньскым народом, у своїй добі жывы контакты утримовав лем зо *„Старорусинами“* і русофілами (Богданом Дїдицькым, Яковом Головацькым), котры катеґорічно поперали екзістенцію самостатного украïньского народа, і з їх центрами у Львові – з Руськым народным домом, Ставропігійскым інштітутом і з Матицёв галицько-руськов *(Русский народный дом, Ставропигийский институт, Галицко-русска матица)*.[36] Быв острым крітіком украïньскых снаг і отворено вызывав Галичанів і Русинів в Угорьску, жебы не ходили на Украïну і не іншпіровали ся тамтешнїм культурным дїятельством.[37]

А. Духновіч утримовав жывы контакты і з дїятелями словеньского народного возроджіня (Йонашом Заборьскым, Яном Андращіком, Яном Францісці-Рімавскым, Андреём Радліньскым, Віліамом Пауліні-Тотом) і з російскыма ученцями (Іваном І. Срезнєвскым, Міхаілом Ф. Раєвскым). І хоць заставав теорію двох форм екзістенції языка – *„низкой“* в подобі говорового русиньского языка, котрый бы ся мав хосновати в літературї адресованій простому народу, і *„высокой“* в подобі *„словено-руського“* языка, точнїше змішаного з елементів російского, церьковнославяньского і говорового языка, котрый ёго противници дегонестуючо назва-

34 [Ludevít Štúr:] *Prjehlad časopisou*. In *Slovenskje národňje novini*, ч. 63, 6. марца 1846, с. 1-2.

35 ДУХНОВИЧ, Олександр: *Твори*. В 4-х тт. Пряшів, 1967 - 1989.

36 ПОП, Иван: *Энциклопедия Подкарпатской Руси*. Ужгород, 2001, с. 169.

37 Отворене писмо А. Духновіча з такым обсягом было опубліковане у віденьскім *Вѣстнику русинов Австрийской державы,*1, 1863. О тім поз. HARAKSIM, Ľudovít: *K sociálnym a kultúrnym dejinám Ukrajincov na Slovensku po r. 1867*. Bratislava, 1961, с. 182-183.

ли *„язычие“*[38] і котрый бы ся мав хосновати в научній літературї – уж в передвечур революції 1848 року выдав учебник *Книжиця читалная для начинающихъ*,[39] котрый фіксує переважно лексічны і ґраматічны особитости говорового языка Русинів на даній теріторії. Основна лексіка того букваря є народна, русиньска: суть то назвы предметів звязаны зо школов *(папірь, перо, тинта, лавка, лекція, книжка, табличка, позор, палиця, застава, школярь...)*; назвы звірят, ростлин, предметів *(зозуля, ягнятка, загородка, громадка, шалата, огуркы, ружа, напасть, паша...)*; назвы професій *(друтарь, служка, вояк, гусарь...)*; часослова властны русиньскому языку *(повідати, справовати, плянтатися, бавитися, уклонитися, глумитися...)*; присловникы *(красно, рядно, дораз, покля, окрем, ці...)*. Окрем того, в букварю мож найти многы фонетічны і морфологічны шпеціфічности русиньскых діалектів северовыходного Словеньска, якы ся наконець стали основов про кодіфікацію самостаного русиньского списовного языка, але аж на кінцю 20. ст.[40] Суть то, наприклад такы явы: а) вжываня фонемы ***ы*** в розлічных позіціях *(м**ы**сль, в**ы**йду, вш**ы**тко, школ**ы**...)*; б) захованя первістного мягкого ***-р*** на кінцю слов *(буквар**ь**, школяр**ь**...)*; в) абсенція протетічных ***в-*** і ***г-*** *(улиця, огень, ухо...)*; г) закінчіня ***-овъ*** назывників женьского роду в локалї сінґулару *(книжочк**овъ**, шабличк**овъ**...)*; ґ) флексія ***-ови*** в датіві сінґулару субстантівів мужского роду *(сын**ови**, школяр**ови**...)*; д) флексія ***-и*** в ґенітіві сінґулару субстантівів женьского роду бывшых *і-основ (радост**и**, чест**и**...)*; е) закінчіня ***-ове*** в номінатіві плуралу *(пан**ове**, отц**ове**...)*; є) енклітічны формы особных містоназывників *(ми, ти, си, тя, го, ю, му...)*; ж) інфінітів часослов закінченый на флектівну морфему ***-ти*** *(забави**ти**, пошкоди**ти**...)*; з) закінчіня часослов першой особы множного чісла теперішнёго часу на ***-ме*** *(граєм**е**, бавим**е** ся...)*; и) формы розказового способу без ***-и*** *(ходьте, мольсь, поклонься...)*; і) препозітівне і постпозітівне вжываня часткы ***ся*** *(зачали **ся**, **ся** глумить...)*.[41]

38 Тамже, с. 182-183.

39 А. Д. [Александръ ДУХНОВИЧЪ:] *Книжиця читалная для начинающихъ*. Будинъ, 1847.

40 FISHMAN, Joshua A.: *Stručné post-scriptum nerusínskeho účastníka*. In MAGOCSI, Paul Robert: *Scholarly Seminar on the Codification of the Rusyn Language*. *International Journal of the Sociology of Language*, ч. 104, Berlín a New York, 1992, с. 124.

41 ШТЕЦЬ, Микола: *Мова „Букваря“ та інших посібників О. В. Духновича*. In РИЧАЛКА, Михайло і кол.: *Олександр Духнович*. Збірник матеріалів наукової конференції присвяченої 100-річчю з дня смерті (1865 - 1965). Пряшів, 1965, с. 182-183; О шпеціфічных знаках русиньского языка поз. ЯБУР, Василь: *Дакотры знакы русиньскых діалектів Словеньска в порівнаню з руськыма і україньскыма діалектами*. In *Народны новинкы*, IV, 32-33, 1994, с. 5-6; JABUR, Vasiľ: *K niektorým otázkam charakteristiky noriem rusínskeho jazyka na Slovensku*. In MAGOCSI, Paul Robert (ed.): *A new Slavic Language is born. The Rusyn Literary Language of Slovakia./Zrodil sa nový slovanský jazyk. Rusínsky spisovný*

Революція в роках 1848 – 1849 значіла зачаток русиньского возроджіня, но сучасно зъявный оборот в писменстві і языку, де в данім періодї мож слїдовати дві выразны языковы орьєнтації: карпаторуську, респ. в сучасній термінології русиньску, і великоруську, котра в русиньскій громадї на выходнім Словеньску і Закарпатю доміновала аж до 90-х років 19. ст.

Главно тогочасны Духновічовы журналістічны роботы суть, може, найлїпшым прикладом внуторных боїв за найвгоднїшу подобу языка, якыма переходили представителї русиньской культуры. Знаме, же Духновіч спочатку ся цалком стотожнёвав з потребов вжываня говорового языка, кідь писав: *„...я стараю ся о мовѣ карпато- или бескидорусской, народами въ Галичинѣ и Угорщинѣ употребляємой“*.[42] Свою позіцію обгаёвав і тым, же тота реч собі у своїй простотї заховала чістоту языка староруського *(„словенско-русского“)*,[43] а зато є близка *„старій матери славяньскій“ („старой словенской матери“)*,[44] т. є. языку церьковнославяньскому. Як знаме, такый погляд на язык в данім періодї быв традічный, ёго прихылником, як сьме уж споминали, быв і Лучкай. Подля Духновіча, тот язык треба окрашлёвати, але притім ся треба выварювати *„чуджого зафарбліня“ („иностранной барвы“)*, бо в *„чуджім крою русиньска реч бы стратила свою красу“*. Пізнїше вызывав іти середнёв путёв, кідь ся *„наша проста реч“* має стати літературным языком.[45] Подля Духновіча, безусловно требало выходити з церьковнославяньской языковой основы а з жывой бісїды ся мало выберати лем тото, што корешпондовало з тов основов. Пізнїше уж не рекомендовав, жебы ся писало лем подля церьковнославяньской ґраматікы, але жадав русиньскых писателїв не вздавати ця єй цалком, бо ани він сам не пише свої статї подля церьковнославяньской ґраматікы, але їх приспособлює говоровій бісїдї.[46]

---

jazyk na Slovensku. New York, 1996, c. 43-53; JABUR, Vasil: *Systém slovesných tvarov v rusínskom jazyku v porovnaní s ukrajinským*. In ДУЛИЧЕНКО, Александр Д. (ed.): *Языки малые и большие... In memoriam Acad. Nikita I. Tolstoj*. Tartu, 1998, c. 149-156; ЯБУР, Василь - ПЛІШКОВА, Анна: *ІІ. Літературный язык. Пряшівска Русь*. In *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русиньскый язык*. Redaktor naukowy Paul Robert Magocsi. Opole, 2004. c. 145-209; ЯБУР Василь - ПЛЇШКОВА, Анна: *Русиньскый язык в зеркалї новых правил про основны і середнї школы з навчанём русиньского языка*. Пряшів, 2005; ВАНЬКО, Юрай: *Класіфікація і головны знакы карпатьскых русиньскых діалектів*. In *Najnowsze dzieje*.., c. 67-84.

42 Ціт. подля TICHÝ, František: *Vývoj*.., c. 51.

43 Тамже, c. 51.

44 Тамже, c. 51.

45 Тамже, c. 51.

46 Тамже, c. 51.

Але в першій половині 50-х років 19. ст. під впливом тогочасной ситуації ся А. Духновіч став прихыленцём ідеї *„общерусского“* зъєдночіня і на полю языковім. З позіції той новой языковой орьєнтації в р. 1856 ся высловив докінця дегонестуючо на адресу говорового языка свого народа, кідь о нїм написав як о *„бесправній, простій служніці, неграмотній, валяючій ся по корчмах і выкричаных домах“*.[47]

О дакілько років пізнїше ся але вказало, же така нестабілность в поглядах, лавірованя, одвернутя од первістной языковой орьєнтації і примкнутя к новій орьєнтації, Духновіча вонконцом не успокоёвало. Наспак, чутя абсолутной безрадности і неістоты го привели до глубокого песімізму і депресії, што видно з писма адресованого Яковови Головацькому 22. новембра 1860: *„В Угорщинѣрусская народность не существует болѣе.“* А на Святый вечур того самого року і тому самому адресатови зась пише в подобнім духу: *„...не проситесь о насъ; мы уже со всѣмъ пропали“*.[48]

Без огляду на такы роспорны погляды на вопрос языка і народностных дїл Русинів, на розвой котрых міг Духновіч вплинути подобным способом як Людовіт Штур в словеньскім народностнім жывотї, Духновіч зістає найвызначнїшов особностёв в історії розвоя карпаторусиньского языка на говоровій базї, главно вдяка своїй народнобудительскій творчости. До 50-х років 19. ст. переважна часть Духновічовых творів была написана в русиньскім діалектї наперек тому, же теоретічно обгаёвав церьковнославяньску языкову базу.

1. 3 Русиньскый язык на великоруській основі

Як сьме уж увели, теорія о церьковнославяньскій списовно-языковій основі в русиньскім культурно-языковім і етнічнім просторї, котру репрезентовали так авторы ґраматік М. Лучкай і І. Фоґараші, як і поет А. Духновіч, в половинї 19. ст. зазнала трансформацію. Властно, самы авторы практічно од той ідеї одступили уж скоріше а в практіцї вжывали язык, якый выходив з жывой, народной бісїды. Кідь о кодіфікації русиньского языка так на Підкарпатьскій Руси, як і в пряшівскій области ся з розлічных прічін не уважовало, найлегше было языковый проблем вырїшыти приятём великоруського языка, респ. як го означовали в тім часї, *„общерусского“*, якый в другій половинї 19. ст. зазначів найбівшу

47 Тамже, с. 52. Переклад А. П.
48 СТУДИНСЬКИЙ, Кирило: *Александер Духнович і Галичина.* НЗПУ III, 1924, с. 98, 100.

експанзію в своїй історії і зачав ся поважовати за язык цілославяньскый. Ідея славяньской взаємности, яку на Словеньску розвинув Ян Коллар, звязана з обдивом к величезній силї народу і великоруського штату, нашла порозумлїня на Підкарпатській Руси з пересягом до пряшівского реґіону, чому припомагала народна, языкова і ґеоґрафічна близкость, як і сполочне писмо.

В контекстї домінуючой великоруськой орьєнтації в русиньскій соцієтї на северовыходї Словеньска і Закарпатю русиньскы дїятелї єднозначно одмітали вшытко, што было українське. Документують то їх высловы на адресу галицькых Українців. Знамый русиньскый поет русофільской орьєнтації Юлій Ставровскый-Попрадов, котрый писав поезію в російскім языку, галицькых Українців назвав радікалами, котры розбивають єдинство *руського* народа, до котрого, подля нёго, належать і Русины в Угорьску. О українськім языку, котрый ся в Галичі певно уяв, коштатовав, же про Русинів є чуджій і зато го не можуть прияти.[49] Дость подобно ся на адресу галицькых Українців высловлёвав і Євменій Сабов, автор ґраматік і чітанок написаных про Русинів в російскім языку. Подля ёго погляду, роботы, котры в українськім языку выдавало львівске *Наукове товариство ім. Т. Г. Шевченка*, суть Русинам незрозумілы а в Угорьску нїт Русина, котрый бы таку языкову орьєнтацію акцептовав. Подобно галицькый українськый язык одмітав писатель Іоан Сильвай, котрый в писмі галицько-українському славістови Володимирови Гнатюкови написав, же *„... на тім боцї Карпат* (т. є. на выходнім Словеньску і Закарпатю – А. П.) *нїт ани єдного освїченого руського чоловіка, котрый бы ся захоплёвав вашым самостатным* (т. є. українськым – А. П.) *правописом... Мы не можеме мати ніч сполочного, а зато ня охабте на покою“*.[50]

Лемже ани такы катеґорічны высловы не могли поперти, же в тогдышнїй русиньскій соцієтї были поларізованы погляды на проросійску орьєнтацію Русинів. Наконець, факт, же російскый язык не знали ани ведучі представителї той орьєнтації, значів деформації при практічнім вжываню того языка. Російскый язык так підкарпатьскы, галицькы а тым веце Русины в пряшівскій области не вжывали в ёго кодіфікованій подобі, але фонетічно собі го приспособлёвали місному говоровому

49 О одношіню Ю. Ставровского-Попрадова к Українцям поз. ПЕРЕНИ, Йосиф: *Из истории Закарпатских Украинцев (1849 - 1914)*. Будапешт, 1957, с. 101.

50 ГНАТЮК, Володимир: *Причинок до історії зносин галицьких і угорських Русинів*. In *Літературно-науковий вістник*, т. 7, Львів, 1899.

языку. Наслїдком того взникнув російскый язык з тзв. *карпаторусиньсков*, респ. *пряшівсков* редакціов, доказом чого суть і слїдуючі слова писателя Михаіла Котрадова: *„Мы пишемъ по русски, такъ якъ пишетъ розумнѣйшая, образованнѣйшая і большая часть русского свѣта, а письма свои и заграничныи читаемъ по выговору нашого народа...“*[51] або Євменія Сабова о тім, же в 60. і 70. роках 19. ст. учіла ся і говорила карпаторусиньска молодеж літературным языком *„в Пряшевѣ по пряшевскому а в Ужгородѣ по ужгородскому произношению“*.[52]

Вжываня російского списовного языка на Підкарпатськїй Руси таксамо корешпондовало з арістократічным поглядом тогдышнёй містьской карпаторусиньской соцієты на язык, подля котрого бы мав быти *„язык слугів“* і *„язык панів“*. З того аспекту російскый літературный язык мав мати аналогічну позіцію, як передтым церьковнославяньскый язык, котрый тыж служыв лем высшым верьствам.

Але приятём російского списовного языка Підкарпатьска Русь ся не зрекла своёй минулости, ани своёй старшой літературной продукції ці перспективной языковой самостатности. Но на хосен літературного російского языка была і підкарпатьска традіція культурных контактів з Росіёв.[53] Окрем того, російскый списовный язык в тім часї ся стає тыж політічным інштрументом. Так славянофільскы, як і офіціалны російскы кругы прикладали велику роль Підкарпатськїй Руси і сусїднёму Словеньску. Тоту языкову політіку Росії порозумів вызначный общественный і політічный дїятель пряшівской области і Підкарпатьской Руси – Адолф Добряньскый, родак зо северовыходного Словеньска, з Рудлёва коло Вранова над Топлёв. Проросійска орьєнтація наберала силы в роботах Духновічовых сучасників і наслїдників: окрем А. Добряньского тыж у Іоана Раковского, який таксамо перешов трансформаціов од языка *карпаторуського* як дописователь віденьского часопису *Вѣстник* (1850 – 1866), к *великоруському* як выдаватель будапештьскых новинок *Церковная Газета* (1856 – 1858). Хоць часопис быв характерістічный чістотов великоруського списовного языка, бо переберав статї з великоруськых часописів, чітателї, в першім рядї галицьке духовенство, з языком часопису не были спокійны. Але І. Раковскый язык часопису об-

51 Ціт. подля TICHÝ, František: *Vývoj*.., с. 61.

52 САБОВ, Євменій: *Реч по случаю открытія памятника А. Духновича в В. Севлюше*. Ужгород, 1925, с. 34.

53 О вызначнім поставлїню карпаторусиньской інтелігенції в Росії поз. БАЙЦУРА, Тамара: *Закарпато-украинская интеллигенция в России в первой половине XIX века.* Bratislava a Prešov, 1971.

гаёвав а сучасно крітіковав потенціалну можность будованя языка на говоровій основі, проти якому як главну прічіну уводив велике множество одлишных русиньскых діалектів: *„Между нами австрійскими русинами также продолжается все еще линквистическая борьба. Тѣ, которые, не соглашаясь съ нами, желаютъ для литературнаго языка избрать нѣкоторое ізъ мѣстных нарѣчій. Но таких нарѣчій у насъ почти неизчислимое множество. Наши венгерские Русины рѣшительно гнушаются Галичскаго малороссійскаго нарѣчія. У насъ въ Венгріи почти въ каждомъ комитатѣ иначе говорятъ. Даже нѣкоторые ученые по названію различествуютъ между угорскими Русинами нѣсколько русскихъ поднарѣчій: Такъ иные называются Лемаками, иные же Лишаками, опять инымъ нарѣчіем считается шарисское, инымъ кошицкое, иным же сотацкое. Сверхъ сего Русскіе, живущие посреди Мадяровъ, то же болѣе или менѣе составляютъ особое нарѣчіе. По нашему мнѣнію, при такомъ замѣшательствѣ нарѣчій, не остается иное, какъ, если при благо пріятствованіи высочайше соизволеннаго національнаго равноправія, желаемъ способствовать народному образованію соплеменниковъ, нашихъ, принять Великороссійскій языкъ для распространенія народнаго просвѣщения“.*[54]

Наперек такій обгаёбі, поносы на язык новинок не переставали, аж дішло к тому, же новинкы стратили підпору свого донора – Сполку св. Штефана в Будапештї а по закроках влады Раковскый од 10. юла 1858 зачав выдавати новый часопис *Церковный Вѣстник, для Русиновъ австрійской державы*, котрый своїм языком ся приближовав діалектам Русинів, респ. як сам конштатовав, *„на нашемъ областном языкѣ“* або *„на такомъ языкѣ, какой у насъ въ употребленіи“*.[55]

В році 1866 Добряньскый вєдно з Раковскым в Ужгородї заложыли *Общество св. Василія Великаго*, основов дїятельства якого было выдаваня і росшырёваня школьскых учебників, освітных публікацій, часописів і под. Уж в р. 1867 общество зачало выдавати літературный часопис *Свѣтъ* (1867 – януар 1871), першый славяньскый часопис, який зачав выходити в Ужгородї і быв адресованый выключно підкарпатьскым Русинам. З языкового боку але часопис надвязав на традіцію *„общерусского“* літературного языка, наслїдком чого выкликав неспокійность у чітателїв і передлатителїв, якых поступно зачав стрічати. Зачатком р. 1868

54 ФРАНЦЕВ, Владимир А.: *Изъ исторіи борьбы за русскій литературный языкъ въ Подкарпатской Руси въ половинѣ XIX ст*. Прага, 1931. Ціт. подля TICHÝ, František: *Vývoj*.., с. 65.
55 Тамже, с. 65.

часопис не мав ани 200 передплатителїв, причім редакція на своє прожытя потребовала їх мати 410. В такій сітуації редакція была мушена уж в першім чіслї другого річника опубліковати отворене писмо од чітателя *(Отвертый листъ до редакціи „Свѣта“*[56]*)*, підписаный псевдонімом *„Верховинець“*, котрый главну прічіну упадку часопису видїв в охабляню говоровой, народной языковой основы: *„Первою причиною паденія „Свѣта“ въ очахъ публики нашей кажется быти: письменный его языкъ. Кажется, что „Свѣтъ“ пишетъ языкомъ неразумѣлымъ, непонятнымъ публікѣ, писатели его самоохотно выбераютъ слова, изреченія, слоги изъ словарей, и не употребляютъ языкъ, которымъ говоримъ, или слова, которыя кождый читатель разумѣти можетъ безъ словара – которого еще и не есть, чтобъ въ немъ толкованіе словъ на мадьярскомъ языкѣнайдти можно было. Публика наша желаетъ, чтобы писати ‚по нашему‘, безъ ‚цифрованыхъ‘ словъ, без ‚московскихъ‘ слоговъ, безъ ‚новыхъ‘ выраженій“*.[57]

Але ани по такых крітіках не настала зміна а неспокійность Русинів з уровнёв языка не переставала. В третїм річнику часопису редакція опубліковала статю *Какъ имѣемъ писати*,[58] підписану шіфров *„А“*, в котрій автор нарікать над упадком часопису і стратов высше половины передплатителїв. Автор выводить: *„... то одно требовати можетъ русскій человѣк, чтобъ – ежели кто для него пишетъ, писалъ такъ, какъ онъ разумѣетъ і порозумѣти можетъ – і когда онъ словаря не імѣетъ“*.[59] Языковый вопрос часопису рекомендовав рїшати слїдуючім способом: *„Совокупить простонародный языкъ съ церковнымъ – въ формахъ и граматікѣ гражданскаго языка“*.[60] Но четвертым річником часопис *Свѣтъ* заникнув а намісто нёго *Общество св. В. Великаго* під редакціов священика Віктора Ґебея зачало выдавати тыжденник *Новый Свѣтъ* (януар 1871 – 1872),[61] якый выголосив, же статї буде публіковати подля ґраматікы Кіріла Сабова (1865), што значіло в російскім языку з карпаторусиньскыма впливами. Лемже редакція не была способна сконцентровати навколо себе шыршый круг русиньской інтеліґенції, котра ся роз-

56 ВОЛОШИН, Августин: *О письменном языцѣ Подкарпатских Русинов*. Ужгород, 1921, с. 25.
57 Тамже, с. 25.
58 Ціт. подля TICHÝ, František: *Vývoj..,* с. 69.
59 Тамже, с. 69.
60 Тамже, с. 69.
61 О тім поз. *Становлення журналістики Угорської Русі: газета „Новый свѣт“ та її сучасники*. In ПАДЯК, Валерій: *Ужгородський тижневик „Новый свѣт“ (1871 - 1872). Анотована бібліографія матеріалів та історичний нарис*. Ужгород, 2006, с. 3-35.

бивала, обвинюючі ся зо зрады народных інтересів. В новинках хыбили актуалны інформації з розлічных кутиків Угорьской Руси, літературны творы містных авторів, інтересны статї о історії і культурї Русинів і под. Намісто того в новинках были довгы статї, тематічно далекы од проблемів русиньской громады. Але ани тот часопис – котрый ся зродив в лонї новинок *Свѣтъ* як реакція на русофілство, з радікалныма проявами котрого ся переважна часть членів *Общества св. В. Великаго* не стотожнёвала – ся не утримав довго. По двох роках, кідь заникло общество в р. 1872, часопис перестав выходити. Но ёго зміст понукать богатый штудійный матеріал,[62] на основі котрого мож порозуміти неминучость наступу новой епохы культурно-народностного возроджіня Русинів зо зачатком в р. 1871, котра як противагу радікалному русофілству поступно формовала ідею самостатной народности Русинів і розвоя русиньского культурного і народностного жывота, незалежно од великоруськой языковой основы, але на базї містного, говорового языка.

Окрем уведженых періодік, в духу тогдышнёй проросійской языковой орьєнтації вышли словникы Александра Митрака[63] і Еміла Кубека.[64] З погляду приносу про русиньску лексіку є інтересный главно Митраків словник, котрый му помагав комплетізовати Іоан Сильвай. Усвідомлюючі собі ёго некомплетность, высловив надїю, же тот недостаток заповнить якраз выданый новый русиньско-мадярьскый словник Ласлова Чопея.[65] Міджі позбераныма словами в нїм была велика часть такых слов, котрым Митрак говорив *„областны“*, т. є. русиньскы слова, бо были росшырены лем в карпаторусиньскій области а ниґде інде. Слов, котры суть росшырены на далшій теріторії – україньскій – подля Митрака, є в словнику барз мало.

Послїдню четверть 19. ст. характерізовав упадок языковой культуры міджі Русинами, што было звязане тыж з мадярізачным тиском, якый зачатком 70-х років ся снажыв завести латиніку намісто кірілікы до учебників набоженства і набоженьской літературы. К тій сітуації ся на сторінках русофільского часопису *Листокъ* (1885 – 1903) высловив ёго выдаватель Євґеній Фенцик в статї під назвов *Путаница въ нашей пись-*

62 Тамже, с. 41-157.

63 МИТРАКЪ, Александръ/MITRÁK, Sándor: *Русско-мадярскій словарь./Orosz-magyar szotár*. Унгваръ, 1881.

64 КУБЕКЪ, Эмилїй А./KUBEK, Emil: *Старославянскій-оугорскій-русскій-немецкій словарь./Ó-szlav-, magyar-, ruthén (orosz)-, német szotár*. Ungvár, 1906.

65 CSOPEI, László/ЧОПЕЙ, Ласловъ: *Rutén-magyar szótár./Русько-мадярский словарь*. Будапештъ, 1883.

менности.[66] Повказовав на факт, же русиньскы авторы не знають російскый язык, зато вшыткы літературны вытворы Русинів суть єднов великов языковов путаніцёв, у якій не видно ниякого языкового проґресу. Подля нёго, языковый проґрес мож досягнути лем тогды, кідь писатель ся тримле даякой нормы і дотримує платны правила правопису. Выходячі з традіції і в інтересї культурного проґресу Русинів вызывав, жебы за свій списовный язык прияли російскый.

Сітуація ся але наконець – як сьме уж назначіли высше – розвинула інакше а іщі в третїм річнику часопису *Листокъ* намісто стишків у російскім языку Фенцик зачав публіковати русиньскы народны співанкы а од року 1891 выдавати прилогу *Додатокъ к Листку*, язык котрой ся снажыв приближыти говоровому языку Русинів. О тім, яку вагу мав тот русофільскый часопис серед русиньской громады, може найлїпше говорить факт, же кідь ёго редактор в р. 1902 умер, *Листокъ* мав лем 25 передплатителїв. То свідчіло в першім рядї о зослабліню позіцій русофілів у тогдышнїй русиньскій соцієтї, паралелно з котрым ся зъявила русиньска інтеліґенція, репрезентуюча русиньску лінію і котра вшыткы вопросы русиньского жывота, т. є. вопрос списовного языка, русиньской ідентічности, народной орьєнтації і т. д. хотїли рїшати в згоді з реалнов сітуаціов і потребами русиньской громады.

1. 4 Навертаня к народній основі языка

Пробы завести російскый язык як єдиный літературный язык нїґда не были общім явом так на Підкарпатьскій Руси, як ани в пряшівскій области. Проти надхненцям, вызываючім к языковій єднотї на базї російского языка (тзв. русофілам), яка мала вести і к зъєдинїню народному, выступили тзв. *„народовці“*[67] респ. русинофілы – Євменій Сабов, Юрій Жатковіч, Ядор Стрипскый, Михайло Врабель – прихыленцї думкы властного материньского языка і самостатного народа, котры ся вызначнїше зачали проявлёвати в послїднїм десятьрочу 19. ст. Народна орьєнтація ся сперала прияти російскый язык за списовный язык Русинів, бо собі добрї усвідомлёвала, же ани містне жытельство, докінця ани самы лідры русофільской орьєнтації списовный російскый язык не знали, што значіло, же русиньскый чітатель без учіня ся того языка, без знаня ёго ґраматікы і без словника або холем даякых высвітлїнь лем тяжко може

66 *Листокъ*, III, 5, 1887, с. 65-66.
67 ПЕРЕНИ, Йосиф: *Из истории*.., с. 102-103.

порозуміти писаному тексту в російскім списовнім языку. Народовцї ся в своїй роботї заміряли на презентацію історії, фолклору, але в першім рядї языка містного жительства. В основнім надвязали на русинофільскы народовецькы погляды, з котрыма у 80-х роках 19. ст. выступив Л. Чопей. Часть той русиньской інтеліґенції ся спочатку приязно ставляла к українському літературному языку і не одмітовала процес українськой еманціпації. Дакотры з них по скінчіню першой світовой войны поступно дозріли к українській свідомости і міджі русиньсков громадов выходного Словеньска і Підкарпатьской Руси пропаґовали українську языкову, културну а часом і українську народну орьєнтацію.[68] Народовцї ся властно стали першов підкарпатьсков ґенераціов, котра проявлёвала даякы сімпатії к українофільскому руху в сусїднїй Галичі. Але то не значіть, же ся цалком стотожнёвали з народныма ідеалами своїх галицькых братів-українофілів. В тім періодї аж так далеко не зашли. Были пересвідчены, же їх русиньска култура є самобытна, має богату історію. З той причіны ся дало чекати, же представителї обидвох оьєнтацій ся скоріше або пізнїше дістануть до конфронтації, што ся наконець і стало в пресї і на громадных выступлїнях.

Протилежны погляды на рїшіня языкового вопросу Русинів резоновали на сторінках русиньскых, але і мадярьскых періодік, наприклад мадярьского тыжденника *Kelet* (Выход, 1888 – 1897), котрый выходив в Ужгородї про мадярьскых і русиньскых ґрекокатоликів.[69] Конфронтацію выкликала статя під назвов *За русиньскый язык*,[70] v котрій автор Міклош Мате ся поставив *„за нашу властну матерчіну“*, респ. за русиньскый язык *(„ruthén nyelv“)*, котрый, подля нёго, предкы Русинів занедбали, бо пестовали *„старославяньскый і російскый язык“*. М. Мате выступив проти російській, але таксамо і проти українській языковій орьєнтації Русинів, бо подля ёго погляду Русины не суть ани Росіяне, ани Українцї, і свою статю закінчів вызвов *„Зістаньме Русинами!“* За тыждень (8. 4. 1897), в рамках продовжуючой діскузії к уведженій статї *За русиньскый язык*[71] новинкы опубліковали статю анонімного автора, котрый выголо-

68 HARAKSIM, Ľudovít: *Rusofilstvo a ukrajinofilstvo Rusínov východného Slovenska a Zakarpatska na rozhraní 19. a 20. storočia*. In KAĽAVSKÝ, Michal - PRIEČKO, Martin (eds.): *Súčasné prezentácie rusínskej identity (od akceptácie po emancipáciu)*. *Ethnologia Actualis Slovaca*, 5, Trnava, 2004, c. 26-41.

69 В роках 1895 - 1897 *Kelet* быв орґаном ревіталізованого *Общества св. В. Великаго* а пізнїше орґаном Мадярьской народной партії.

70 MATHÉ, Miklós: *A ruthén nyelvért*. In *Kelet*, 1. 4. 1897.

71 Діскузію о русиньскім языковім вопросї на сторінках новинок *Kelet* поз. в HARAKSIM, Ľudovít: *Rusofilstvo a ukrajinofilstvo..*, c. 30-35.

сив, же є проти приятю російского языка за списовный язык Русинів, а таксамо же є проти *„єдноты зо шевченківсков* (т. є. українськов – А. П.) *літературов“*. К тому выголошіню додав, же собі не желаєме нияку єдноту з нашыма галицькыма братами, т. є. з галицькыма Русинами, котры ся уж чули як часть українського народа. За два тыжднї (15. 4. 1897) ся к тій темі высловив шефредактор тыжденника *Kelet* Ю. К. Жатковіч, котрый єднозначно конштатовав, же *„наш руськый народ“* належить таксамо до родины *„малоруського“* народа, зато бы міг за свій літературный язык прияти літературный язык *„галицькых Малоросів* (т. є. Українців), котрому добрї розумить. Але сучасно рекомендовав і другу алтернатіву: за списовный язык прияти тот діалект Русинів Угорьска (т. є. Русинів северовыходного Словеньска і Підкарпатьской Руси), котрый є найменше контамінованый языками сісїднїх народів.[72] Подобный погляд опубліковав ай русофільскый тыжденник *Листокъ*. Ёго автором быв Ядор Стрипскый, котрый указав на потребу охабити *„мертвый літературный язык,“* котрый мімоходом вжывав і часопис *Листокъ*, а обгаёвав потребу в ролї літературного языка вжывати в першім рядї жывый язык. Додав, же кідь Русины в Угорьску не хотять вступити до союзу з Галичов, няй на літературный язык повышать фонетічный народный язык. В продовжуючій діскузії на іншім місцю Стрипскый высвітлять,[73] чом не має змысел, жебы Русины прияли за свій літературный язык *„урядный московскый штатный язык“*. Повказав на то, же Русины не суть *„Москалями“,* а з такого рїшіня бы не мали ниякый хосен. Окрем того, ніч таке ани не хотять. Російскый язык, подля автора, *„за 50 років, котры минули од тогды, як го наслїдници А. Добряньского зачали пропаґовати міджі Русинами, не запустив коріня в їх громадї. Нихто ся не навчів говорити по російскы, ніч ся в тім языку не написало, то значіть, же нічім не припоміг зроду властной русиньской літературы ани к просвітї русиньского народа. З того выходить, же нїт прічіны рекомендовати Русинам, жебы великоруськый язык прияли за свій літературный язык.“*[74] Стрипскый зась повторив уж высловеный погляд, жебы Русины в Угорьску повышыли свій жывый язык на списовный а посередництвом нёго підвышовали освіту простого Русина. Сучасно додав, же язык Галичан (т. є. українськый – А. П.) не мож без адаптації шырити міджі русиньсков громадов Угорьска і підкреслив, же в тій громадї не мож допустити

72 Ціт. подля HARAKSIM, Ľudovít: *Rusofilstvo a ukrajinofilstvo*.., с. 31. Переклад А. П.
73 Тамже, с. 34.
74 Тамже, с. 35.

ани ожывлїня *„московского языка“*, бо то бы было на шкоду Русинам.[75]

Контроверзно ся к погляду на українську орьєнтацію Русинів высловлёвав у тім часї і сполурацовник тыжденника *Kelet* Августин Волошин, котрый заваровав Русинів в Угорьску *„од страшной епідемії вікраїнізму* (дегонестуючій дериват од етноніму Українець – А. П.) *і радікалізму, котрый ся в послїднїм часї розміг і настолив неперерывный бой,“* і котрый ізолує Русинів од церькви і языка.[76]

Діскузії подобного характеру ся публікоали таксамо на сторінках іншых русиньскых періодік, окреме ужгородьского научно-освітного тыжденника *Наука* (1897 – 1914, 1918 – 1922),[77] будапештьского тыжденника *Недѣля* (1898 – 1919)[78] і другых.

В статях ся все частїше высвітлёвала потреба вжываня говорового языка у функції списовного, бо: *„Се благо і ладно! матерного ибо млека – не воспамятая точно, якое оно было – може и медъ не солодшій.“*[79] Автор статї тыма словами властно выразив і другу прічіну, чом російскый язык ся міджі Русинами, окреме на Підкарпатській Руси, не уїмав – сперала тому любов к родному языку в духу Духновічовых слов. *„Такъ утѣшается честный, хоть бѣдный Подкарпатскій Русинъ: Близша мнѣ сорочка, какъ гуня; хотя бо і моя сорочка грубая есть, но все она моя властна есть.“*[80]

К народній карпаторусиньскій орьєнтації ся голосили вшыткы авторы, якы публіковали свої віршы в Духновічовых алманахах, споміджі котрых быв найвызначнїшым Александер Павловіч, родак зо Шаріського Чорного. Попри Духновічови є Павловіч найвыразнїшым дїятелём русиньской літературы і пропаґатором языка на народній, говоровій основі. У своїй будительскій роботї, в бою за достойный жывот Русинів на Маковіцї і проти мадярізації наслїдовав приклад чеськых і словеньскых будителїв, з якыма утримовав творивы, научны і політічны контакты. З ёго будительского проґраму видно інтерес о історічну тематіку, о істо-

75 Тамже, с. 35.

76 *Місяцеслов церковный 1909*. Ужгород, 1908. Ціт. подля МАГОЧІЙ, Павло Роберт: *Формування національної самосвідомості*.., с. 214. Переклад А. П.

77 Тыжденник *Наука* з прилогов *Село* выходив в Ужгородї. Ёго выдавателём было *Общество св. В. Великаго*, котрого нове нерусофільске веджіня вырішыло о вжываню русиньского языка, вдяка чому тото выданя мало помагати двигати освіту і культурну уровень русиньского народа.

78 Тыжденник *Недѣля* выходив по русиньскы в Будапештї. Приносив інформації о народностнім жывотї Русинів у послїднїх десятках років екзістенції Угорьска. В роках 1916 - 1919, коли угорьска влада заказала вжываня кірілікы, выходив латиніков.

79 Ціт. подля TICHÝ, František: *Vývoj*.., с. 100.

80 ТИХИ, Франтишек: *В память А. Духновича 1803 - 1923. Книжкы Русина*, 8, Ужгород, 1923, с. 46.

рію Маковіцї і єй населїня. Выходячі із здобытых знань, обгаёвав позіції автохтонности Русинів, котры ясно декларовав у поезіях на історічны темы. К писателям народной орьєнтації той добы треба зараховати Николая Нодя, Івана Выслоцького, Анатолія Кралицького, якы свої твоpы написали в говоровім русиньскім языку. Якраз народна языкова база писателїв, поетів і прозаіків на кінцю 19. ст. є тов основов, на якій зачінають будовати і авторы ґраматікы, підкреслюючі самобытность карпаторусиньского языка.

Русиньскый культурный і языковый жывот ся не розвивав у вакуумі. Австро-Угорьско кінця 19. ст., а главно ёго угорьска влада была неспокійна зо загранічнов політіков свого выходного сусїда – царьской Росії. К єй пріорітам належала підпора того, што подля тверджіня царьскых урядників і пропаґандістів было найвысшым інтересом славяньскых народів Австро-Угорьска, т. є. фаворізованя російского языка (і православной віры) міджі Русинами было підпороване з боку російской імперії, але не Угорьска.[81] Як реакція угорьской влады на тот факт наслїдовала підпора выданя перекладів учебників про основны школы до говорового русиньского языка.[82] Кінцём 19. ст. слїдно пробы створити ґраматіку карпаторусиньского языка з правилами правопису і учебникы історічной ґраматікы карпаторусиньского языка. Феодосій Злоцькый быв автором першой історічной ґраматікы карпаторусиньского языка в мадярьскім языку,[83] котра але зістала в рукописї. При їй складаню ся операв о говоровый язык родного Мараморошa.

Доказом акутной потребы русиньской ґраматікы в тім періодї быв факт, же того самого року, коли была зложена ґраматіка Злоцького, вышов і русиньско-мадярьскый словник з коротков ґраматіков Ласловa Чопея (1883).[84] Чопей нову русиньску норму сформуловав на основі говорового языка Долинян, найчісленїшой етноґрафічной ґрупы Русинів Підкарпатьской Руси. Богатый матеріал, якый Л. Чопей позберав у словнику, доволив му конштатовати, же *„руськый языкъ е самостоятельный*

81 MAGOCSI, Paul Robert: *Rusínska jazyková otázka znova nastolená*.., с. 21.

82 Міджі нима были переклады мадярьскых учебників Павла Ґенца: *Руська азбука й первоначальна читанка для первого кляса народныхъ школъ* (Будинъ, 1881), котру перетлумачів Л. Чопей, *Читанка для народныхъ школъ* (Будинъ, 1889) в перекладї того самого автора, і *Азбука и перва читанка для первого класса народныхъ школъ на руськомъ языцѣ* (Будапештъ, 1898), 2. выд. (1913) в перекладї Августина Волошина. Ту належить тыж учебник Яноша Ґашпара *Руська читанка для другой класы народныхъ школъ* (Будапешт, 1891).

83 ZLOCZKY, Theodoz: *A karpátalji orosznyelv oknyomozó grammatikája*. Львів, 1883 (рукопис).

84 CSOPEI, László/ЧОПЕЙ, Ласловъ: *Rutén-magyar szótár./Русько-мадярский словарь.* Будапешт, 1883.

и не може ся держати нарѣчиемъ россииского".[85]

Подобно й іншы авторы кінцём 19. ст. декларовали самобытность языка підкарпатьскых Русинів міджі остатнїма выходославяньскыма языками, причім підкреслёвали факт, же містны діалекты бы ся мали стати основов самостатного списовного языка, котрый бы выходив з Чопеёвого словника і передвойновых учебників Августина Волошина. В тім контекстї обгаює самобытность русиньского языка і Др. Ядор Стрипскый в брожурцї *Старша руська письменность на Угорщинѣ*.[86] Одкликуючі ся на на стары рукописны книжкы з 15. – 18. ст., Стрипскый конштатовав, же *„усѣ творы старшоѣ письменности писанѣ народнымъ, руснацькимъ словомъ, якій у нас тогды говорився"*.[87] Наконець конштатує, же кібы Русины продовжовали розвивати тоту народну писменну традіцію у 19. ст. *„мѣсто чужоѣ великорущины, то мы бы стояли теперь высоко у просвѣтѣ,"*[88] бо тота стара писменность была *„наша"* (т. є. русиньска – позн. А. П.), выросла на *„нашой"* земли і мала будучность, лем треба было єй розвивати. Підкреслив, же *„мы стоиме рѣшучо за руснацькою народною письменностью, бо она мае минувшину у насъ, отже и будучность мае"*.[89] Як знаме, Др. Ядор Стрипскый пізнїше сформуловав теоретічну основу про четвертый выходославяньскый язык, котрым ся мав стати говоровый язык Долинян, затоже якраз они подля Стрипского были *„найчистѣишие Русины цѣлой Притисянской Руси"*.[90]

Позіції самобытности карпаторусиньского языка обгаёвав і Євменій Сабов.[91] За ёго основу поважовав язык Митрака і Фенцика. Думку о тім, же Митраків словник бы ся міг стати основов русиньского списовного языка, высловив Сабов уж в своїй *„христоматії"* в р. 1893,[92] то значіть, же лежала му на сердцю уж довшый час. Сабовів погляд на русиньскый языковый вопрос освітлять і єдно з ёго писем, котре 16. юна 1922 написав Франтїшкови Тїхому. Автор в нїм ясно одсуджує *„политический*

85 Тамже, с. xxiii.

86 СТРИПСКІЙ, Ядоръ: *Старша руська письменность на Угорщинѣ*. Ужгород, 1907.

87 Ціт. подля ВОЛОШИН, Августин: *О письменном языцѣ*.., с. 23-24.

88 Тамже, с. 24.

89 Тамже, с. 24.

90 СТРИПСКІЙ, Ядоръ Н.: *Гдѣ документы старшей исторіи Подкарпатской Руси?* Ужгород, 1924, с. 30.

91 SABOV, Evhenij: *Literární jazyk Podkarpatské Rusi*. In CHMELAŘ, Josef - KLÍMA, Stanislav - NEČAS, Jaromír (eds.): *Podkarpatská Rus*. Praha, 1923, c. 125-129.

92 САБОВ, Евменій: *Христоматія церковно-славянскихъ и угро-русскихъ литературныхъ памятниковъ съ прибавленіемъ угро-русскихъ народныхъ сказокъ на подлинныхъ нарѣчіяхъ*. Унгваръ, 1893, с. 209.

украинизмъ“ і *„москвофилизмъ“*, *„якъ во прочемъ у насъ не годится“*.[93] За найлїпшу путь про выхову молодой ґенерації поважовав довойновый літературный язык, котрым писали русиньскы писателї *„од Духновіча по Попрадова“*.[94]

В данім контекстї за увагу стоїть тыж научна, редакторьска і просвітительска робота далшых вызначных прихылників русиньской народной ідеї: Антонія Годинкы,[95] Александра Бонкала[96] і Александра Ільницького.[97]

Наперек вшыткому снажіню, тогочасны пробы Русинів кодіфіковати самостатный списовный язык не были завершены. Прічін было дакілько: в першім рядї то были комплікованы соціално-економічны, політічны і културны условія, котры карпатьскым Русинам не доволили сформовати ся на модерный народ, а на то надвязуючі неприязны обставины, котры неґатівно впливали на лінґвістічны процесы і їх выслїдкы.[98] Вызначныма детермінуючіма факторами были тыж ґеоґрафічны і демоґрафічны: Русины жыють на границї двох россяглых языковых ареалів – западославяньского і выходославяньского, де окрем словеньскых і польскых впливів языкову сітуацію компліковав і контакт з неславяньскыма языками – мадярьскым, нїмецькым а счасти і румуньскым, причім доходило ту к інтерференції фонетічных, морфолоґічных і лексічных явів. Наслїдком того языкова вертікала русиньскых діалектів ся формовала лем барз тяжко а як уж і передтым зазначів Є. Сабов, пестрость русиньскых діалектів довго сперала повышіню дакотрого з них на літературный язык.[99]

93 TICHÝ, František: *Vývoj*.., c. 116-117.

94 Тамже, с. 117.

95 [ГОДИНКА, Антоній:] *Утцюзнина, газдуство и прошлость южно-карпатськыхъ русинувъ. Написау еденъ сокырницькый сирохманъ*. Budapest, 1923; [Репрінт 125 x 185 мм], Nyíregyháza, 2000, 104 с; HODINKA, Antal/ГОДИНКА, Антоній: *Глаголниця (сбирка всѣхъ глаголувъ пудкарпатско-русинського языка). Русинсько-мадярськый словарь глаголувъ./Ruszin-magyar igetár. Собрав, упорядив, передословіе написав Тоній Романув*. Въ Ужгородѣ, 1922. [Репрінт 160 x 230 мм], Nyíregyháza, 1991.

96 БОНКАЛО, Александръ: *Читанка для дорослих*. Будапештъ, 1919; *Die ungarländischen Ruthenen*. In *Ungarische Jahrbücher*. Berlin, 1922, Bd. 1; *Руський литературный языкъ*. *Литературно-наукова библіотека*, 4, Унгваръ, 1941.

97 А. Ільницькый редіґовав ґрекокатолицькы церьковны періодічны выданя: *Душпастырь* (1924 - 1938), *Миссійный вѣстникъ* (1931 - 1938), *Миссійный календарь* (1935 - 1944), *Добрый пастырь* (1932 - 1942) і *Благовѣстникъ* (1939 - 1944); і світьскы періодікы: *Карпатска недѣля* (1939 - 1941) і *Недѣля* (1941 - 1944). Пропаговав ідею самостатного русиньского народа і языка, о тім поз. ИЛЬНИЦЬКИЙ, Александеръ: *Мадярское правительство и народный языкъ подкарпатскихъ русиновъ*. In Меншин. Обѣжн. *Народна Прилога*, VII, 2, Унгвар, 1943, с. 14.

98 KONEČNÝ, Stanislav: *Rusíni na Slovensku a vývoj otázky ich spisovného jazyka*. In *Človek a spoločnosť. Štúdie a články*. www.saske.sk/cas/1-2000/konecny2.html.

99 САБОВ, Евменій: *Христоматія*.., с. 205.

Наперек вшыткому мож конштатовати, же за 70-річный період, т. є. од р. 1848 до р. 1918, народностный розвой Русинів предці лем зазначів даякый проґрес. До р. 1848 бівша часть підкарпатьской інтеліґенції з народностного аспекту не была усвідомлена, з той прічіны лем дакілько особ мож было назвати русиньскыма народовцями, а то вдяка їх скоріше аматерьскому інтересу о історію свого краю. В р. 1918 бівша часть підкарпатьской інтеліґенції ся стотожнила з приналежностёв к угорьскому народу, а лем мала усвідомлена часть ся голосила к славяньскым народам. В періодї, котрый быв міджі тым, ся реалізовало народне возроджіня, в котрім першы політічны і ідеолоґічны пункты народного руху Русинів формуловали такы лідры, як політік Адолф Добряньскый і писатель Александер Духновіч. Переважно они ся заслужыли о взник першых русиньскых новинок і культурных сполків, о надязаня контактів зо сусїднїма Словаками і галицькыма Русинами. І хоць много аспектів народностного жывота Русинів зістало невырїшеных, в першім рядї вопрос списовного языка, зробили ся першы крокы ку консолідації народностного жывота. Але народный рух в правім змыслї слова не мав достаточный простор ани час, жебы ся наповно розвинув, бо по р. 1867, кідь Угорьско здобыло самосправу, зачала ся інтензівна мадярізація. Основов угорьской політікы в данім контекстї ся стала формулація законной статї XLIV з року 1868 о тзв. *„рівноправности народностей“*. Подля того закона *„вшыткы жыстелї Угорьска творять єден народ, недїлимый, єднотный мадярьскый народ („magyar nemzet“), котрого каждый жытель будь-якой народности („nemzetiség“) є рівонцінным членом“*.[100] То значіло, же ниякы орґанізації народностных меншын ту не могли леґално єствовати, бо закон з року 1868 допущав лем єден народ, мадярьскый народ. Хоць є правда, же в урядній і конфесіоналній сферї закон ґарантовав вжываня материньского языка каждій народности, але тоты параґрафы закона ся в практічнім жывотї нїґда не реалізовали. До зачатку першой світовой войны велика часть русиньскых, подобно як і словеньскых, дїятелїв ся асіміловала з мадярьсков культуров, на основі чого дакотры авторы конштатовали, же жытелям обидвох тых народностей за пару років ґрозить тотална асімілація.[101]

В пряшівскім реґіонї не было ниякых русиньскых інштітутцій ани не

100 Ціт. подля МАҐОЧІЙ, Павел Роберт: *Русины на Словенську*.., с. 146.

101 SETON-WATSON, Robert W.: *A History of the Czechs and Slovaks*. 2. выд., Chamden, Connecticut, 1965. Ціт. подля МАҐОЧІЙ, Павло Роберт: *Формування національної самосвідомості*.., с. 216, п. 165. Переклад А. П.

выходили ниякы новинкы в русиньскім языку. Без будь-якой орґанізації домашнёго културного жывота писателї і културны актівісты пряшівского реґіону были мушены творити і робити в ізолації і публіковати там, де ся дало, в Ужгородї або у Львові в сусїдній Галичі. Окрем того, наслїдком тогдышнёй політічно-сполоченьской сітуації інтелїґенція была роздїлена на тых, котры помагали асімілачному процесу з мадярьсков културов (тзв. *мадяроны*), і на тых, котры хоць собі заховали народну свідомость, але сучасно были пересвідчены, же хоснованя російского языка і ідентіфікація з російсков народностёв є єдина путь, як захранити етнікум перед заником.

Вопрос захованя Русинів компліковав і факт, же освітна сістема не продуковала ниякых новых актівістів. В середнїх школах у Пряшові, котры были під справов ґрекокатолицькой церькви, педаґоґічный процес проходив у мадярьскім языку. Навчіти ся чітати кіріліку і орьєнтовати ся так на свою первістну културу могли школярї лем на низших уровнях школьской сістемы – в основных школах підпорованых церьквов, селом або штатом. В роцї 1874 у пряшівскім реґіонї было 247 основных школ, в котрых в педаґоґічнім процесї ся вжывала даяка форма русиньского языка, але за тридцять років пізнїше, в р. 1906, їх кількость упала лем на 23 а в 68 основных школах ся вело білінґвалне русиньско-мадярьске навчаня. Іщі гірша сітуація настала по заведжіню нового школьского закона в р. 1907 (выданого ґрофом Албертом Апоніом), кідь в роках 1907 – 1912 ся язык навчаня в 68 мадярьско-русиньскых школах цалком помадярчів а кількость школ, в якых ся вжывала даяка форма русиньского языка, ся зменшыв з 23 на 9.[102]

В данім контекстї окремый автономный статус ся не подарило здобыти ани ґрекокатолицькій церькви з єпіскопством у Пряшові, і хоць го пробовала досягнути іщі в р. 1870 на католицькім конґресї в Будапештї. Церьков заложыла лем дві освітны інштітуції в Пряшові – Ґрекокатолицьку теолоґічну семінарію (1880) і Учітельску семінарію (1895). Обидві ся могли стати плодныма інштітуціями про русиньскый народный жывот, лемже і під веджінём такого русиньского патріота, якым быв Михаіл Котрадов, першый ректор семінарії, обидві інштітуції намісто того реаґовали на тогочасну сітуацію і од самого зачатку вели навчаня лем в мадярьскім языку.

Хоць в народностнім жывотї Русинів была абсенція фунґуючой

102 Деталнїшу штатістіку о школстві поз. в ЧУМА, Андрій - БОНДАР, Андрій: *Українська школа на Закарпатті та Східній Словаччині*, частина 1. Пряшів, 1967, с. 110.

школьской сістемы, офіціална політіка мадярізації в нїм нїгда не пустила барз глубокы коріня. Переважна часть жытельства зістала вержена своїй судьбі, наперек тому собі заховала свою традічну самобытность. Народне возроджіня Русинів в правім змыслї слова ся могло зачати аж в новій політічно-сполоченьскій сітуації по роспадї австро-угорьской монархії і по скінчіню першой світовой войны. Рокы 1918 – 1945 мож характерізовати як період, в котрім мож было детално розробити русиньску народну ідеологію.[103]

1. 5 Русиньскый языковый вопрос в роках 1918 – 1989

Од кінця р. 1918 русиньскый языковый вопрос ся зачав рїшати в новій політічній сітуації. Од новембра 1918 до мая 1919 Русины, подобно як і іншы народности бывшой австро-угорьской монархії, на засїданях народных рад діскутовали о своїй будучности. Діскузії ся вели навколо дакількох політічных алтернатів: *„автономія в рамках Мадярьска; повна самостатность; споїня з Росіёв, Українов або з новов Чеськословеньсков републікув“*.[104] Тоты алтернативы выпливали і з традічных політічных і культурных концепцій русиньскых репрезентантів. Але наслїдный міджінародный розвой в р. 1919 створив условія про практічну реалізацію лем єдной зних – споїня з Чеськословеньском. Русиньскы лідры чекали, же територія южно од Карпат, на котрій жыли, ся стане *„третїм“* штатом Чеськословеньской републікы.[105] Лемже їх надії ся не сповнили, бо Чеськословеньско вырїшыло намісто федералного моделу будовати централізованый штат. Президент і основатель Чеськословеньска Томаш Ґ. Масарік і влада републікы узнали Русинам право на самосправу, зато ся на політічній мапі зъявила нова провінція – *Підкарпатьска Русь* з даякым ступнём самосправы ці автономії, котры были ґарантованы міджінародныма договорами (Сен Жермен, 1919 і Тріанон, 1920) і чеськословеньсков уставов (1920). Але наслїдком такого рїшіня проблему ся мусило одступити од реалізації первістной жадости Руськой народной партії *(Русская народная партия)* – зъєднотити вшыткы реґіоны, в якых жыли Русины, *„од рікы Попрад (в Спіській жупі) аж*

103 МАҐОЧІЙ, Павло Роберт: *Формування національної самосвідомості*.., с. 50.

104 Тамже, с. 51.

105 Русиньскы лідры підтримовали погляд, же новый штат бы мав быти федератівнов републікув з назвов *Чехо-Словако-Русинія* (по чеськы: *Česko-slovensko-ruská republika*). О тім поз. діскузію в ŠVORC, Peter: *Podkarpatskí Rusíni a ich vyrovnanie sa s česko-slovenskou štátnosťou.* In VALENTA, Jaroslav et al. (ed.): *Československo 1918 - 1938: osudy ve střední Evropě.* Praha, 1999, c. 194-200.

по ріку Тису (в Мараморoській жупі)".[106] Русиньскы села пряшівского реґіону были частёв выходословеньскых жуп. То значіло, же Русины на Словеньску были попершыраз выразнїше адміністратівно оддїлены од своїх братів на выходї.

В рамках Чеськословеньска, інтеґралнов частёв якого ся стала переважна часть угорьскых Русинів (коло 80 %), з правного боку быв їх статус народности, а таксамо і їх языка, дость шпеціфічный. На Підкарпатьскій Руси *„містный язык"* ся став (вєдно з чеськым языком), єдным з двох офіціалных *„штатных"* языків. Чеськословеньска влада уж 18. новембра 1919 в Ужгородї выдала *Ґенералный штатут про орґанізацію і адміністрацію Підкарпатьской Руси*,[107] в якім назначіла рїшіня языкового вопросу Русинів: навчалным і урядным языком ся мав стати *„народный язык"*. Штатут рекомендовав тыж *„орґанізовати якнайскорше русиньскы школы"*, причім русиньскый язык бы быв навчалным языком у першых класах а поступно тыж у высшых класах у вшыткых школах.[108]

Вдяка новій політічній сітуації і демократічній сістемі Чеськословеньской републікы, Русины здобыли шансу учіти ся і публіковати в *„містнім"* языку. Але невырїшеный проблем *„достойности"* – языковой і етнічной – їх назад поставив перед ділему: котрый язык бы то мав быти? Єдны были такого погляду, же містны діалекты Русинів бы ся мали стати основов про самостатный русиньскый списовный язык, котрый бы ся розвивав на базї Чопеёвого словника і Волошиновых учебників з кінця 19. ст. Другы, переважно еміґранты з выходной Галичі, підкреслёвали, же діалекты Русинів суть діалектами українського языка, зато українськый язык бы ся мав стати списовным языком Русинів. Третя ґрупа рекомендовала притримовати ся російского языка і містным жытелям помагала навчіти ся тот язык.

На роздїл од Підкарпатьской Руси, Русины на Словеньску в тім періодї не мали статус *„штатотворного народа"*. Были поважованы лем за народностну меншыну, котра на основі конштітуції мала право хосновати материньскый русиньскый язык в школстві і в общественнім жыво-

106 Ціт. подля МАҐОЧІЙ, Павел Роберт: *Русины на Словеньску*.., с. 157.

107 *Generální statut pro organisaci a administraci Podkarpatské Rusi č. 26539/19 m. r.* быв опублікованый у формі прокламації, т. є. публічного выголошіня під чіслом „прес. 299". Ціт. подля ЗОРКІЙ, Николай: *Споръ о языкѣ в Подкарпатской Руси и чешская Академія Наукъ./Как освѣдомляетъ д-ръ Иван Панькевичъ чешскую публику о нашихъ языковыхъ дѣлахъ*. Ужгородъ, 1926, с. 11.

108 ЗОРКІЙ, Николай: *Споръ о языкѣ в Подкарпатской Руси*.., с. 13.

тї, а таксамо право на пропагацію русиньской культуры. Правда, взникали многы проблемы, кідь тоты законы было треба увести до жывота.[109] Найвыразнїше то было в школстві: в школьскім роцї 1923/1924 на выходнім Словеньску было лем 95 народных школ, в котрых ся вжывав русиньскый діалект. Докінця і президент Масарік быв мушеный по крітіках америцькых Русинів конштатовати, же *„штатістікы досправды прозраджують, же Русины на Словеньску не мають адекватну кількость школ“*.[110] Тот факт, як і полемікы навколо (з погляду Русинів) некоректного списованя людей і вопросів становлїня границї з Підкарпатьсков Русёв, сімболізовали новый феномен – наростаня непорозумінь міджі Словаками і Русинами, што ся найвеце проявлёвало міджі політічныма дїятелями почас цілого міджівойнового періоду.

1. 5. 1 Русиньскый язык на українській основі і языковы споры на Підкарпатській Руси

Накреслена языкова сітуація на Підкарпатській Руси, котру характерізовав запас міджі трёма народныма орьєнтаціями (російсков, русиньсков і українськов), закономірно привела до многых отвореных языковых спорів. З цілём вырішыти вопрос списовного языка про Підкарпатську Русь, а тым і наповнити літеру *Ґенералного штатуту про орґанізацію і адміністрацію Підкарпатьской Руси*, містна політічна справа – *Vrchní velitelství Karpatské Rusi*[111] – в Ужгородї приправила проєкт створїня окремого списовного языка, на який собі выжадала одборный посудок од міністерства школ і народной освіты. На основі той жадости на 4. децембра 1919 міністерство скликало шпеціалну пораду *(„анкету“)* членів Чеськой академії наук і іншых ученых, *„oborem svého studia blízkých této otázce a k jejímu řešení nad jiné povolaných“*.[112] Участници *„анкеты“* у своїй одповіді, сформулованій до пятёх пунктів, не рекомендовали творити новый язык, бо містны діалекты поважовали за діалекты *„малоруськы“* і зато, подля них, треба за списовный язык містного жытельства узнати язык *„малоруськый“*, який ужывають найблизшы сусїдове Русинів, т. є. *„галицьку україньчіну“*.[113] Самособов, была то лем рекомендація

109 MAGOCSI, Paul Robert: *Národ znikadiaľ, ilustrovaná história karpatských Rusínov*. Prešov, 2007, c. 78.

110 Ціт. подля ВАНАТ, Іван: *Шкільне питання на Пряшівщині під час домюнхенської республіки*. In *Дукля*, XIV, 5, Пряшів, 1966, с. 63. Переклад А. П.

111 ЗОРКІЙ, Николай: *Споръ о языкѣ в Подкарпатской Руси*.., с. 26.

112 Ціт. подля ЗОРКІЙ, Николай: *Споръ о языкѣ в Подкарпатской Руси*.., с. 26.

113 Тамже, с. 27.

чеськых ученых, бо на першім містї в своїй одповідї підкреслили, же право *„rozhodovati o spisovném jazyku některého národa nebo kmene náleží především jeho příslušníkům. Proto čeští odborníci mohou se o spisovném jazyku obyvatelstva Karpatské Rusi vyslovovati* **jen s výhradou***, že jejich hlasu nebude dbáno více než* **vůle tohoto obyvatelstva***“*.[114] Кідьже міджі споминаныма ученыма были переважно прихыленцї русофільскых традіцій, якы Українців поважовали за членів *„velikého národa ruského, “*[115] додали і далшу рекомендацію: жебы окрем чеського і словеньского языка ся на середнїх школах завело і повинне навчаня языка російского. Свою позіцію наконець закінчіли тым, же *„je žádoucí z důvodů vědeckých i politických, aby byly odborně prozkoumány a oceněny dosávadní literarní pokusy o vytvoření zvláštní spisovné řeči pro lid karpatoruský, “* причім за найвгоднїше поважовали *„svěřiti tento úkol mladému filologovi náležitě k tomu připravenému“*.[116] Тым молодым філологом ся не став дакотрый містный карпаторусиньскый лінґвіста, але Др. Іван Панькевич, родак з Галичі, што выкликало неґативны реакції і протесты з боку містной русинофільской і русофільской інтеліґенції.[117]

В общім мож конштатовати, як то наконець ай уводять тогочасны авторы і позороватєлї, же з приходом до Чєськословеньска українськой еміґрації з Галичі, зачатком 20. ст. на теріторію Підкарпатьскої Руси а наслїдно і пряшівскої области были перенесены і *„языковы бої галицькы, “*[118] якы перед тым *„Угорьску Русь “*[119] не засягли, і хоць были знамы іщі в 60-х роках 19. ст. Ту нашли опору у містной інтеліґенції, часто лавіруючой міджі русофілством, україножілством і русинізмом.

Попершыраз отворено і остро ся языковый спор проявив у „брожурковім дуелї“ Гусьнай – Волошин. В р. 1921 Ігорь Гусьнай, школьскый іншпектор у Пряшові, выдав брожуру під назвов *Языковый вопросъ въ Подкарпатской Руси*,[120] в якій аналізовав установлїня *Ґенералного штатуту про орґанізацію і адміністрацію Підкарпатьской Руси* з 18. новембра 1919 односно вопросу *„народного языка“*, якый собі, подля нёго,

114 Тамже, с. 26. Підкреслив Н. З.

115 Тамже, с. 27.

116 Тамже, с. 27.

117 О тім поз. ЗОРКІЙ, Николай: *Протесты противъ украинизаціи*. In ЗОРКІЙ, Николай: *Споръ о языкѣ в Подкарпатской Руси*.., с. 37-46.

118 Ціт. подля HARTL, Antonín: *K jazykovým sporům na Podkarpatské Rusi*. In *Slovo a slovesnost. List pražského linguistického kroužku*, IV, Praha, 1938, с. 163. Переклад А. П.

119 Тамже, с. 163.

120 ГУСЬНАЙ, Игорь Ив.: *Языковый вопросъ въ Подкарпатской Руси*. Книгопечатня „Св. Николая“ въ Пряшевѣ, 1921.

каждый высвітлять по свому. Зато чеськы урядници не знають, котрого языка ся мають притримовати, кідьже Українці доказують, же ся тым заводить новый язык – русиньскый. Але подля автора то так не є, бо Підкарпатьска Русь свій літературный язык уж має а є ним язык *„карпаторуськых“* писателїв Фенцика, Метеора, Духновіча, Павловіча і іншых, в котрім быв выданый Митраків словник і ґраматіка Кіріла Сабова. Як сімпатізант языка *„общерусского“*, Гусьнай україньскы языковы намаганя одсудив як *„jazykový separatism ve službách protiruských“*.[121]

Одповідёв на Гусьнаёву брожурку іщі в тім самім роцї была робота Августина Волошина *О письменном языцѣ подкарпатских Русинов,*[122] в котрій одшмарив Гусьнаёву тезу о єдинім літературнім языку – *„общерусском“*. Зарівно припомянув, же не можуть ся зъєднотити языкы, котры наслїдком історічного розвоя ся уж розышли. Арґументовав тым, же кідь попри світовім нїмецькім языку екзістують ґерманьскы языкы – фламскый, голандьскый і іншы, так попри російскім языку, якый набывать характер языка світового, правом ся може розвивати і з боку літературного пестовати язык русиньскый. Волошин нарисом розвитку підкарпаторусиньского писменства з боку языкового доходить к заключіню, же великоруськый період з другой половины 19. ст. быв *„хыбов і є анахронізмом, шкодить культурній роботї, церькви і набоженьскому жыводу а комплікує тыж політічну консолідацію, кідьже тенденція розвоя веде к літературї в языку народнім“*.[123]

Ку конфронтації русофільской і українофільской орьєнтації доходить зась в р. 1923 на сторінках зборника *Podkarpatská Rus*, а то міджі Євменіём Сабовом[124] і Іваном Панькевичом.[125] Сабов презентовав домашню народну орьєнтацію з традічныма сімпатіями к російскому языку, а Панькевич выголосив Підкарпатьску Русь з народописного і языкового боку за інтеґралну часть украіньской етноґрафічной і языковой ґрупы.

Про чеську адміністратіву і школьску справу але быв вырішалный уж высше споминаный добропис Чеськой академії наук з року 1919, котра означіла язык на Підкарпатській Руси за *„малоруськый“* (т. є. україньскый), але з оглядом на містну традіцію рекомендовала правопис історічно-етімолоґічный, якый ся передтым вжывав у Галичі. Не-

121 Тамже, с. 164.

122 ВОЛОШИН, Августин: *О письменном языцѣ подкарпатских русинов*. Ужгород, 1921.

123 Тамже, с. 42. Переклад А. П.

124 SABOV, Evhenij: *Literární jazyk Podkarpatské Rusi*.., с. 125-129.

125 PAŇKEVIČ, Ivan: *Jazyková otázka v Podkarpatské Rusi*. In CHMELAŘ, Josef - KLÍMA, Stanislav – NEČAS, Jaromír (eds.): *Podkarpatská Rus.* Praha, 1923, с. 130-150.

достаток учебників рекомендовала компензовати українськыма.

Подля дакотрых авторів,[126] українізація Підкарпатьской Руси ся зачала уж в роцї 1920. Якраз з того періоду суть зарегістрованы і многы протесты проти нёй. Доказом того суть інформації і статї опублікованы в ужгородьскых новинках *Русская земля*. Так, наприклад, проти українізації протестовала *Центральна руська народна рада*.[127] Пятьчленна делеґація селян з підкарпатьскых жуп у фебруарї 1920 передала премєрови Властїмілови Тусарови в Празї петіцію. Єй четвертым пунктом быв *„протест проти насилному уведжіню українського языка до нашых школ і проти українськым учітелям“*.[128] Подобну делеґацію протестуючіх жытелїв з 13 сел прияв міністер Мілан Годжа почас своёй навщівы Ужгорода 8. марца 1920.[129] Проти посыланю галицькых Українців до Карпатьской Руси і проти насилному заведжіню українського языка до школ протестовали жытелї Бенядиковець,[130] жытелї села Білкы[131] і членове штудентьского сполку *Возрождение*.[132] Новинкы інформовали о многых протестах поєдных жытелїв і репрезентантів русиньскых культурных сполків на Підкарпатьскій Руси, адресованых найвысшым штатным орґанам Чеськословеньской республікы, в котрых ся дожадовали одкликаня І. Панькевича і іншых галицькых Українців з Підкарпатьской Руси.[133] Ужгородьскы новинкы *Народна школа*[134] опубліковали протест капітулы Ґрекокатолицькой мукачовской єпархії в Ужгородї і ужгородьского Ґрекокатолицького богословского ліцея.

Од 30-х років 20. стороча языковы споры набыли діаметрално інакшый характер, як мали до року 1922. З вынятком І. Гусьная, вшыткы проявы неспокійности до р. 1922 принимали за основу літературного языка домашнїй язык. В 30-х роках од той аксіомы ся зачало одступати і обидва основны токы, *„které dosud bylo možno označit jako ukrajinofilský a rusofilský, vyhraňují se ve směr ukrajinský a ruský: t. j. nejde už jen o spory pravopisné a jazykové, nýbrž o orientaci národní. A tu není smíru ani dohody: to je stadium boje, v kterém rozhodne vítězství nebo porážka, nepřijme-*

126 ЗОРКІЙ, Николай: *Споръ о языкѣ*.., с. 37.
127 Ціт. подля ЗОРКІЙ, Николай: *Споръ о языкѣ*.., с. 37- 38.
128 Тамже, с. 38. Переклад А. П.
129 Тамже, с. 38.
130 Тамже, с. 38.
131 Тамже, с. 38.
132 Тамже, с. 38.
133 Тамже, с. 38.
134 Тамже, с. 38.

li se spisovný bilinguizmus jako konečný stav“.[135]

Уж передтым сьме назначіли вплив російской і українськой еміґрації на жытельство Підкарпатьскої Руси, наслїдком якого видно „утїканя“ од домашнёй языковой базы. Тота, як ай урядно становленый правопис зістали лем языком школы. Прихыленцї українського языка одступили од етімологічного правопису, замінили го фонетічным і дослїдно зачали вжывати назву *„український“*. Наслїдно А. Волошин оголосив заведжіня українського правопису у новинках *Свобода* од 1. януара 1930.

О рік пізнїше наступила російска протиофензіва: Освітный сполок А. Духновіча, Учітельскый сполок, пять сенаторів, пять посланцїв, трёме членове земского заступительства Підкарпатьскої Руси і сїм представителїв містных політічных партій прияли в р. 1931 *Декларацію культурных і народных прав карпаторуського народа,* в котрій штатній справі вытыкали українізацію реґіону.

В такій сітуації взникали пробы найти основу, на якій бы ся обидві орьєнтації згодли, жебы настала языкова єднота, вдяка якій бы ся хосновав і єднотный язык у школї, в першім рядї єднакы учебникы. Хоць обидва бокы предложыли россяглы меморандумы, наконець ся і так не догодли.

Продовжуючій росход російской і українськой орьєнтації одсував на заднїй план амбіції містного языка. Но на ёго хосен служыв факт, же практічне овладаня як російского, так і українського языка у русиньского жытельства было слабе. Ани російскый язык, ани українськый язык выразнїше не позначіли языкову практіку, также русиньска народна орьєнтація предці лем мала велику надїй на успіх. Школа на низшых ступнях дослїдно стояла на домашнїй языковій основі аж до року 1937, хоць іншы сферы штатной справы веце сімпатізовали з російскым языком.

Якраз в часї, кідь ся указало, же міджі обидвома крайностями не може настати компроміс, тогды ся озвали голосы з русиньского політічного табора – о потребі народного зъєдночіня на платформі містного языка. З ёго обгаёбов выступив бывшый посланець і рахівскый адвокат Авґустин Штефан,[136] презентуючій основны тезы русинізму, к якым находив аналоґію в розвою народного усвідомлїня белґіцькых Фламів. Андрій Броді, одликуючі ся на правны нормы сенжерменьского договору, твердо об-

135 Ціт. подля HARTL, Antonín: *K jazykovým sporům na Podkarpatské Rusi*.., с. 166.

136 ŠTEFAN, Augustin: *Budoucnost rusínskeho národa*. In *Podkarpatské hlasy*, VI, 15, 17, Užhorod, 1930. Ціт. подля HARTL, Antonín: *K jazykovým sporům na Podkarpatské Rusi*.., с. 166.

гаёвав погляд, же будучность Русинів не є в лонї російского або українського народа, але же Русины мусять *„вытворити зо себе малый, але силный народ карпаторуськый“*.[137]

В такім дусї ся зъявлёвали статї і в ужгородьскім тыжденнику *Недѣля*. Редакція ся поставила так проти *„україньскому іредентізму“*, як і проти *„російскому панславізму“*. Єй кредом было: *„Нам не треба...украинску політичну ідеологію..., бо мы волѣеме быти хоть яким малым дробом у неруськой державѣ, як нуллами в вашой украинской!... Нам не треба надіятися ни на славянство, ни на Росію, котра нас не спасла тогды, коли мала на то можливость.“*[138] Заміром редакції было пересвідчіти Русинів, жебы были горды на то, же суть Русинами, бо *„в рамках історічно-правных і културных можностей уж ся сформовали на самостатну народность“*.[139] Редакція была того погляду, же Русины бы ся мали орьєнтовати лем на Ческословеньско, бо лем в нїм видїла ґаранцію розвоя їх народностного жывота. Ту може треба додати, же к домашнїй языковій основі в тім часї ся прихыляла веце орьєнтація російска як українська, котра з той тезы первістно выходила.

1. 5. 2 Русиньскый языковый вопрос на Словеньску в міджівойновім часї

В подобнім дусї як на Підкарпатській Руси, ся вела і народностна робота Русинів на Словеньску, котрым як народностній меншыні ческословеньска устава з року 1920 ґарантовала право вжывати свій материньскый язык в уряднім контактї і в пресї, а в селах, в котрых представляли мінімално двадцять процент жителїв, в роднім языку могли вести і навчаня в школах.[140] І хоць ту были серьёзны проблемы в політічній і економічній области, в міджівойновім періоді слїдно поступне злїпшованя сітуації в сферї культуры. Очівісно, протесты з боку Руськой народной партії і пряшівского ґрекокатолицького єпіскопства, як і нововзникнувшого (в р. 1937) Русиньского народного комітету *(Руськый народный комітет)* мали позітівный вплив і на школьску сферу. В роках 1932 – 1937 ческословеньске міністерство школства поволило, жебы 59 народных школ зо словеньского языка перешло на русиньскый а в 43 далшых

137 БРОДІ, Андрій: *Treuga dei*. In *Русскій вѣстникъ*, IX, 25, 28, Ужгородъ, 1932. Ціт. подля HARTL, Antonín: *K jazykovým sporům na Podkarpatské Rusi*.., с. 166. Переклад А. П.

138 Ціт. подля ПОП, Иван: *Энциклопедия*.., с. 273.

139 Тамже, с. 273. Переклад А. П.

140 *Ústava Československé republiky.* Praha, 1921, с. 30-32.

ся завело навчаня русиньского языка в россягу найменше по три годины на тыждень. То значіть, же в р. 1938 на Словеньску было довєдна 168 русиньскых народных школ а в далшых 43 ся счасти учів русиньскый язык.[141]

В міджівойновім часї русиньска орьєнтація в пряшівскім регіонї докінця раховала з кодіфікаціов дакотрых діалектів Русинів на списовный русиньскый язык. Операла ся о языкову практіку в русиньскых школах з кінця 19. ст. і зачатку 20. ст., як і о популарны ґраматікы і чітанкы А. Волошина, котры в новшых выданях ся вжывали і дале. За створїня окремого языка ся 13. януара 1920 в Пряшові высловили участници засїданя в рамках тзв. *„анкеты профессоров греміальныхъ училищъ“*, на котрім ся діскутовало о потребі учебників русиньского языка. Авторы учебників мали выходити з народной бісїды, але термінологію мали приспособити ґраматіцї російского языка.[142]

Карпаторуськый язык на Словеньску так од зачатку здобыв найміцнїшу позіцію. В основі то быв російскый язык, доповненый множеством діалектных слов. Автором букваря і чітанкы быв Іван Кізак уж зачатком двадцятых років.[143] Ґраматіку того языка написав Александер Седлак в р. 1920 і выдав єй у Пряшові під назвов *Грамматика русскаго языка для народных школ епархіи Пряшевской*. Єй основу творила російска ґраматіка з передреволучного часу зо старым етімолоґічным правописом, якый хосновав 35 літер, окрем іншого *фіту, ѣ (ять), ы, э, ъ*. До ґраматікы были загорнуты і правила орфоепії, подля котрых у высловности ся вжывали містны формы, в словній засобі были слова з російского языка і з містных діалектів, ґраматічны правила были подобны як у російскім а счасти і в україньскім языку, враховано многых містных архаічных форм і суфіксів.

Тот язык обгаёвала в першім рядї часть церьковной і світьской інтеліґенції. Хосновав ся в школах і быв означованый як *„народный руськый“* язык. В офіціалнім контактї ся звав тыж як *„русский языкъ“*.[144] В основі то была суміж діалектных, російскых і церьковнославяньскых елементів, котра ся называть і як *„язычиє“*. Тоту подобу языка мож по-

141 Шыршу штатістіку поз. у ВАНАТ, Іван: *Шкільна справа на Пряшівщині в період домюнхенської Чехословаччини.* In *З минулого і сучасного українців Чехословаччини. Педагогічний збірник*, № 3, Братислава, 1973, с. 159-195.

142 ШТЕЦЬ, Микола: *Боротьба за літературну мову українців Східної Словаччини в 1919 - 1945 рр.* In *Жовтень і українська культура*, Пряшів, 1968, с. 285.

143 MAGOCSI, Paul Robert: *Rusínska jazyková otázka znovu nastolená*.., с. 23.

144 Ціт. подля ШТЕЦЬ, Микола: *Боротьба за літературну мову*.., с. 285.

важовати за пробу створити окремый літературный язык, котрый хоць выходив з тогдышнёй завжываной практікы, але не быв первістный ани общо акцептованый. Сучасно тыж непрямо презентовав ідею, же містны Русины суть окремым выходославяньскым народом і в тім розуміню суть одлишны од Росіян і Українців.[145]

Русиньску лінію на Словеньску підпоровало главно ґрекокатолицьке єпіскопство, в першім рядї єпіскоп Павел Петро Ґойдіч, ЧСВВ. Барз важне місце в старостливости єпіскопа Ґойдіча о властну єпархію мала підпора розвоя церьковного школства. В міджівойновім періодї під справов ґрекокатолицькой церькви были школы вшыткых трёх ступнїв – основны (народны школы[146]), середнї („мала семінарія“ Ґрекокатолицькой богословскої семінарії, Ґрекокатолицькый руськый учітельскый устав, Ґрекокатолицька руська міщаньска школа, Ґрекокатолицька руська реална ґімназія (од року 1936), і высокы („велика семінарія“ Ґрекокатолицькой богословскої семінарії).

Вызначным кроком єпіскопа Ґойдіча ся стала проба штандартізовати списовный язык, якый ся вжывав у школах єпархії. Єпіскопскым писмом ся обернув на Реферат Міністерства школства і народной освіты в Братїславі в р. 1930, в котрім жадав поволити навчаня в *„карпаторуськім“* языку.[147] Із жадостёв змінити навчалный язык ся обернув і на міністерство школства в Празї а двараз тыж на президента Т. Ґ. Масаріка – писмами з 14. марца 1932 і з 26. юна 1934. Свої актівіты розумів як народну і патріотічну повинность.[148] Ґойдіч одмітав російскый і україньскый язык а основу будучого русиньского списовного языка глядав у народній бісїдї. Але фактом зістає, же Ґойдічова проба штандартізовати язык у практіцї ся реалізовала недослїдно, о чім свідчіть тогочасна преса єпіскоповых нежычливцїв. У сільскых школах і дале ся учіло подля рїшіня, але главно подля языковых компетенцій конкретных учітелїв.[149]

У звязи з ініціативами єпіскопа Ґойдіча завести до школ *карпаторуськый* язык, докінця ся говорить о *„процесї русіфікації (або русинізації)*

145 Тамже, с. 286.

146 На основі схематізму з року 1931 в єпархії было 167 церьковных народных школ. Штатных народных школ было лем 24. Поз. *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioceseos Fragopolitanae (Prešov-Prjašev) pro anno Domini 1931*. Fragopoli, 1931, с. 189-196.

147 ШТЕЦЬ, Микола: *Літературна мова українців Закарпаття і Східної Словаччини (після 1918)*. Братіслава, 1969, с. 107.

148 LETZ, Róbert: *Postavenie gréckokatolíkov slovenskej národnosti v rokoch 1918 - 1950*. In DORUĽA, Ján (ed.): *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodenia po súčasnosť*. Bratislava, 2000, с. 107.

149 Поз. напр. *Народная Газета*. Годъ изданія VIII-й, 19/1931, с. 2.

школства,“ який спадать до року 1930, коли *„у дакотрых выходословеньскых селах наростала кількость школ, якы жадали зміну навчалного языка зо словеньского на ‚підкарпаторуськый´ або ‚руськый´“*.[150] Масовый характер тота акція набыла од року 1932 (в р. 1933 о зміну пожадало коло 100 сел).

Ініціативы русиньскых церьковных і політічных дїятелїв ся стали мотівацiов про сполок *Словеньска лїга (Slovenská liga)*,[151] жебы од р. 1932 ся зачав інтензівнїше занимати сітуацiов ґрекокатоликів словеньскей народности. Наприклад, десятый конґрес *Словеньскей лїгы*, котрый быв 8. – 10. юна 1934 в Спіській Новій Всі, ся уж не занимав лем школьскыма аспектами словеньско-русиньскых одношінь, але русиньскым вопросом в цілім.[152] В навязности на резолуцію конґресу *Словеньскей лїгы* односно русиньского вопросу, в р. 1935 вышла робота Яна Румана під назвов *Otázka slovensko-rusínskeho pomeru na východnom Slovensku*, котра выкликала жыву реакцію як в словеньскій, так у русиньскій громадї. Подля слов Я. Румана *„в тій брожурї на основі богатого нашого матеріалу, роздобытого на конкретных місцях, варовали сьме словеньску громаду перед небезпеков русиньского руху на выходнім Словеньску, котрый веде к русіфікації словеньскых ґрекокатоликів і к одорваню дакотрых областей выходного Словеньска к Підкарпатьскій Руси“*.[153]

Потребу рїшати словеньско-русиньскы одношіня фіксовали резолуції з робочіх зъязділв, порад і конґресів *Словеньскей лїгы* на выходнім Словеньску, котры жадали *„...створити самостатне єпіскопство про словеньскых ґрекокатоликів, котрого діецезны граніцї мусять совпадати з країньскыма границями. На челї того єпіскопства няй стоїть Словак.“*[154] За права словеньскых ґрекокатоликів пропаґачный одбор *Словеньскей лїгы* зорґанізовав дакілько маніфестацій а почас р. 1937 ся інтензівно глядав вгодный кандідат на ґрекокатолицького єпіскопа – Словак. Але зміна на челї єпіскопства в Пряшові не настала. Єпархію і

150 Ціт. подля LETZ, Róbert: *Postavenie gréckokatolíkov*.., с. 106. Переклад А. П.

151 Сполок *Словеньска лїга* на Словеньску взникнув з ініціативы Ігнаца Ґессая 22. 10. 1920. Ёго цілём было старати ся о культурны і матеріалны потребы Словаків, главно в областях, де жыли вєдно з народностныма меншынами часто як велика меншына. На основі рїшіня Повіреництва внутра быв 13. 11. 1948 злученый з Матицёв словеньсков.

152 О тім поз. *Zápisnica X. kongresu Slovenskej ligy, konaného 8., 9., a 10. júna 1934 v Spišskej Novej Vsi*. In *Slovenská liga*, 11, ч. 7-8, 1934, с. 204.

153 RUMAN, Ján: *K slovensko-rusínskemu problému*. In *Národnie noviny*, 66, ч. 106, 14. 12. 1935, с. 1. Ціт. подля LETZ, Róbert: *Postavenie gréckokatolíkov*.., с. 109-110.

154 *Zápisnica o XII. Kongrese Slovenskej ligy v Bratislave*. In *Slovenská liga*, 13, ч. 9, 1936, с. 290. Ціт. подля LETZ, Róbert: *Postavenie gréckokatolíkov*.., с. 112.

дале вів як апостольскый адміністратор П. П. Ґойдіч, прихылник ідеї самобытности русиньского народа. Окреме ся старав о ґрекокатолицьке школство в самім Пряшові, котре поважовав за основу про выхову інтеліґенції єпархії. Має найбівшы заслугы на створіню Руськой ґрекокатолицькой ґімназії в Пряшові в р. 1936, причім дбав на то, жебы ся даремно не выострёвали одношіня міджі репрезентантами розлічных народно-культурных орьєнтацій.

Церьков тыж традічно впливала на цілый культурный жывот, окреме на селах і в низшых верьствах народа. Як тіпічный приклад того яву мож увести пряшівску ґрекокатолицьку єпархію в часах єпіскопа Ґойдіча. Беручі до увагы факт, же переважна часть єй парохій была на северовыходнім Словеньску, т. є. у єднім з найбіднїшых реґіонів ЧСР, а вызначна часть віруючіх той єпархії ся голосила за Русинів, етніціта котрых была спершу звязана з конфесіоналітов, значіня дїятельства церькви на культурнім полю іщі веце наростало.

Ческословеньска легіслатіва створила шырокый простор на розвой дїятельства сполків. Так взникли многы культурны, освітны, научны і іншого характеру орґанізації, членами котрых ся стали і ґрекокатолицькы віруючі. Ани єпіскоп Ґойдіч ся не ставляв легковажно к многым культурным ініціатівам світьского характеру.

Неоддїлнов частёв культуры і освіты традічно была і є выдавательска робота. Єпіскоп Ґойдіч найвеце підпоровав неофіціалный друкованый орґан єпархії *Русское слово*, котрый выходив в роках 1924 – 1939, і під веджінём окремых шефредакторів сімпатізовав з розлічныма выходославяньскыма народныма ідеолоґіями – російсков, карпаторуськов, але і україньсков.[155] К 10-річному юбілею взнику (1934), новинкы од єпіскопа дістали архіпастырьске благословлїня, в котрім стояло: *„Kromi sv. viry katoličeskoj „R. Slovo“ budet služiti i v druhom desjatilitiju otečestvu i karpatorusskomu narodu. Prohramoju jeho budet i nadaľše kuľturno prosviščati, narodno osvidomľati Rusinov, vsehda v katoličeskom duchi, a to na tom jazyku, kotoryj on najlehše rozumijet, kotoryj za svoj deržit, kotoryj ľubit, na kotorom hovorit.“*[156]

В роках 1924 – 1933 офіціалным орґаном Пряшівской єпархії, рекомендованым як чітаня про священиків, быв часопис *Душпастырь*, котрый выходив в Ужгородї. Спочатку быв призначеный лем про Мукачов-

155 Список редакторів поз. в ПЕКАР, Атанасій В., ЧСВВ: *Нариси історії Церкви Закарпаття*. Рим - Львів 1997. Т. ІІ., с. 282.

156 Ціт. подля BIRČÁK, Ján (ed.): *Slovo episkopa Gojdiča*. Prešov, 2004, с. 144.

ску єпархію, але пізнїше ся став часописом обидвох ґрекокатолицькых єпархій. Першым ёго шефредактором быв о. Юлій Ґріґаші, котрый сімпатізовав скоріше з україньскым рухом.[157] Од року 1928 зачав часопис редіґовати знамый дїятель Мукачовской єпархії о. Александер Ільницькый, котрого світонагляд быв сінтезов локалного підкарпатьского патріотізму, самобытного *„общерусского“* пересвідчіня і промадярьскых полїтічных сімпатій. Уж в р. 1927 часть священиків Пряшівской єпархії похыбовала о потребі поважовати часопис *Душпастырь* за офіціалну періодіку.[158] Найбівшов прічінов было підозріня з украïнізації. Внаслїдку зменшуючой ся популярности часопису, яку выкликало непропорціоналне заступлїня статей о Мукачовскій єпархії на укор інформацій о Пряшівскій єпархії, і на основі рїшіня єпіскопа Ґойдіча з р. 1933, часопис перестав быти офіціалным орґаном Пряшівской єпархії.[159]

Споміджі обществ найпопуларнїшым в кругу ґрекокатолицькой інтеліґенції было *Русское культурно-просветительное общество имени Александра В. Духновича*, котре взникло в Мукачові в р. 1923. Хоць центер общества быв в Ужгородї, в р. 1929 орґанізація мала на выходнім Словеньску 18 бібліотек, 13 драматічных кружків, три орхестры і шість співацькых ґруп.[160] В р. 1930 ся пряшівска філіалка общества з правного аспекту стала незалежнов од ужгородьского центра. Членове новой пряшівской орґанізації за теріторію свого самостатного дїятельства означіли ціле Чеськословеньско з вынятком Підкарпатьской Руси.[161] На роздїл од ужгородьского центра, пряшівске Общество А. Духновіча ся тримало златой середнёй пути міджі *„общерусскоѵ“* культуров і самобытнов домашнёв (в тім часї *карпаторуськоѵ*) культуров Русинів, котры ся розвивали в цалком одлишных условіях, як другы выходны Славяне.

Украïнофільска орьєнтація вцілім на Словеньску не мала силны позіції. В тім аспектї дїяла орґанізація *Просвіта*, котра взникла в р. 1920 в Ужгородї, але на теріторії Словеньска мала лем дакілько членів. Пряшівска філіалка той орґанізації офіціално взникла в р. 1930, єй председом ся став о. Емануіл Бігарі.[162] В декларації сполку ся председа Бігарі

157 ПЕКАР, Атанасій В., ЧСВВ: ціт. р., Т. II., с. 220-221.
158 *Душпастырь*. Рочникъ IV., 9/1927, с. 513.
159 *Русское слово*. Годъ изд. XI., 1/1934, с. 4.
160 ВАНАТ, Іван: *Нариси новітньої історії украïнців Східної Словаччини. Кн. 1 (1918 - 1938)*. Братіслава - Пряшів, 1979, с. 328.
161 *Русскій земледѣлецъ*. 2-ой годъ издания, 91/1930, с. 1.
162 О нїм поз. КОВАЧ, Ф. та кол.: *Краєзнавчий словник русинів-украïнців. Пряшівщина.* Пряшів, 1999, с. 41-42.

і секретарь Еміл Андрейкович[163] пригваряли к братам (і сестрам) Русинам, котры подля них были не *„Карпаторосы“*, але *„Русини-Українці“*.[164] Друкованым орґаном пряшівской *Просвіты* были новинкы *Слово народа*. З недостатку фінанцій в р. 1931 – 1932 было выданых лем 15 чісел.[165] *Слово народа* дакількораз прямо напало на єпіскопа Ґойдіча за ёго народностну політіку,[166] што выкликало єпіскопову неспокійность з пряшівскыма українофілами. Сполок але не мав ниякы філіалкы по селах пряшівского реґіону, і зато формуючій ся ту українофільскый рух не перекрочів рамкы дакількох членів з рядів інтеліґенції.

В міджівойновім періоді міджі Русинами пряшівского реґіону домінували лем дві выразны народно-культурны концепції: російска і русиньска, якы часто было проблематічне роспознати єдну од другой. Обидві ся выголошовали за *карпаторуськы*, одкликовали ся на традиції дїятелїв 19. ст. Духновіча і Добряньского, і были проти уводжованю *„неприродного українського діалекту, жарґону“* з Галичі,[167] котрый ся хосновав на Підкарпатській Руси. Русофілів спочатку репрезентовав Др. Антоній Бескид, тогдышнїй председа Централной карпаторуської народной рады, котрый проти українофільскых проявів остро выступав на офіціалных місцях, як і в русиньскій і в чеській пресї. Підтримовали го тыж сімпатізанты з Руськой народной партії, котры жадали, жебы ся до містных школ завело навчаня в російскім языку і сімпатізовали з думков *„єдного руського народа од рікы Попрад аж к Тихому океану“*.[168] Їх списовнов нормов ся стала ґраматіка редіґована Євменіём Сабовом з року 1924, автором котрой быв російскый емігрант Александер Ґріґорьєв.[169] На ню надвязовали і далшы роботы подобного характеру авторів Михайла Василенка, Івана Добоша, Павла Федора, Михайла Микиты і ін.

Проросійскы орьєнтована інтеліґенція на Словеньску ся ставила неґатівно к українофільскым тенденціям в рїшіню языкового вопросу Ру-

163 Тамже, с. 27.

164 Текст декларації поз. в Архіві Ґрекокатолицького єпіскопства в Пряшові, ПС, інв. ч. 65, сіґн. 58.

165 Бібліоґрафію тых новинок поз в ШЕЛЕПЕЦЬ, Йосиф: *Слово народа*. Prešov, 2000, с. 25-36. Таксамо поз. штудію: ШТЕЦЬ, Микола: *Газета „Слово народа“ в боротьбі за українську мову в Східній Словаччині на початку 30-х рр*. In МУШИНКА, Микола (головний редактор): *Науковий збірник Музею української культури в Свиднику,* 3, Пряшів, 1967, с. 329-342.

166 Отворене писмо Ґойдічови поз. в числї 5 з 1. марца 1932. In ШЕЛЕПЕЦЬ, Йосиф: *Слово народа*. Prešov, 2000, с. 29.

167 Ціт. подля МАҐОЧІЙ, Павел Роберт: *Русины на Словенську*.., с. 161-162.

168 Тамже, с. 161-162.

169 *Ґрамматика русскаго языка для среднихъ учебныхъ заведений Подкарпатской Руси. Составлена под редакціей Евм. Ив. САБОВА*. Ужгород, 1924.

синів у Чеськословеньску, котры были нераз зо значным порозумінём приниманы, докінця і непрямо підпорованы, Прагов, затоже *„найвысшы владны кругы в українізації меншыны видїли менше зло, бо Україну оклїщену Росіёв, Польском і споєнцём Румуньском покладали за менше небезпечну про цілостность Чеськословеньска, як евентуалны імперіалны амбіції єднотной Росії. В русиньскій орьєнтації зась традічно видїли, даколи і правом, інтересы Мадярьска“*.[170]

Конфлікт трёх концепцій списовного языка про русиньске жытельство на Словеньску ся выострив у 30-х роках 20. ст. Мотіваціов к тому была в першім рядї тогочасна політічна сітуація на Підкарпатьскій Руси. У выостреній атмосферї на серьёзне рїшаня языкового проблему не было достаток сил, часу ани дякы.

1. 5. 3 Русиньскый языковый вопрос в роках 1938 – 1948

В 30-х роках 20. ст. быв роспор міджі україньсков і російсков народнов орьєнтаціов на Підкарпатьскій Руси уж зъявный. У великій мірї ся проявлёвав у школьскій области і быв звязаный главно з хоснованём учебників і ґраматікы на навчаня *„містного языка“*. Не безвызначна ту была позіція чеськословеньской школьской справы, котра сітуацію зачала рїшати такым способом, же до Ужгорода закликала україньского лінґвісту з Галичі Івана Панькевича і повірила го конкретныма задачами. Ёго першорядов повинностёв было *„регулювати мову навчання та офіційну мову“* на Підкарпатьскій Руси.[171] К тому Панькевич розробив план выданя діалектного словника а в р. 1922 вышло перше выданя ёго тзв. *„компромісной“ Граматики руського языка*. Панькевичова ґраматіка выходила з офіціалной концепції чеськословеньскых штатных орґанів односно языка жытелїв Підкарпатьской Руси, то значіть з выужываня *„містного языка“* і традічного правопису. Проблем настав у тім, же за містный язык собі Панькевич выбрав верьховиньскый діалект, близкый україньскому языку, котрый ся вжывав у Галичі. Централный школьскый іншпекторат рекомендовав тоту ґраматіку завести до школ на Підкарпатьскій Руси, што выкликало силный одпор в рядах русофільской інтеліґенції. Неспокійны были главно учітелї, котры на учітельскім зъяздї в Берегові в р. 1923 переважнов кількостёв голосів

170 Ціт. подля KONEČNÝ, Stanislav: *Rusíni na Slovensku a vývoj otázky ich spisovného jazyka*.., с. 11. Переклад А. П.

171 ПАНЬКЕВИЧ, Іван: *Мій життєпис*. In *Науковий збірник МУКС*, 4, 1, Братіслава - Пряшів, 1969, с. 33.

вырішили не хосновати Панькевичову ґраматіку в школах, бо *„не одповідала характеру карпаторусиньского языка“*. Подобну позіцію, котру у формі меморандуму офіціално послали до Прагы, прияли і к іншым учебникам, якы выходили з той ґраматікы.[172]

Русофільска орьєнтація преферовала в народных школах ґраматіку А. Волошина з р. 1901 і єй поправене выданя з р. 1919.[173] Учебникы были написаны підкарпатьскым варіантом російского языка, хоснучім много діалектізмів. На высшых ступнях освіты русофільска орьєнтація, як противагу ґраматіцї І. Панькевича, рекомендовала зась хосновати російску граматіку Є. Сабова,[174] котру чеськословеньска штатна справа схвалила аж в р. 1936 по многых петіціях з боку сімпатізантів той лінії.

З другого боку, україньска орьєнтація такой спочатку підтримовала *„компромісный“* язык І. Панькевича, котрый быв заведженый до многых выдань ґраматікы і чітанок про народны школы.[175] З методологічного боку вшыткы учебникы у своїй основі выходили з єднотного прінціпу – *„навчіти ся літературный язык через містны діалекты“*.[176] Але занедовго ся зачінать уж радікалнїше проявляти наступ україньского літературного языка, што слїдно з пізнїшых выдань ґраматікы І. Панькевича (1927, 1936), з чітанок про середнї школы[177] і наслїдно з учебника україньского языка про народны школы[178] і ґраматікы про середнї школы[179] на Підкарпатьскій Руси. Їх авторы *„вжывали сучасну орфоґрафію і скоро цалком выпустили діалектны слова“*.[180]

Найназорнїшым прикладом різных языковых орьєнтацій в періодї чеськословеньской справы на Підкарпатьскій Руси была в першім ря-

172 *Memorandum učitelstva z Podkarpatské Rusi*. In *Národní listy* з 3. августа, Praha, 1923.

173 *Методическая грамматика угро-русского литературного языка для народыхъ школъ. Написалъ: Августин Ив. Волошинъ, священик епархіи Мукачевской, профессоръ пѣвцо-учительской семинаріи Унгварской*. Унгваръ, 1901; *Методическая грамматика карпаторусского языка для народых школ: у 2 ч*. Ужгород, 1919.

174 САБОВ, Евмений И. и др.: *Грамматика русского языка для средних учебных заведений Подкарпатской Руси.* Ужгород, 1924.

175 Од року 1923 до року 1937 вышло 12 букварів і чітанок про 1. - 8. класы і штири чітанкы з ґеоґрафії і права. Книжкы выдавало Штатне выдавательство в Празї або Педаґоґічный сполок в Ужґородї.

176 МАҐОЧІЙ, Павло Роберт: *Формування національної самосвідомості*.., с. 88. Переклад А. П.

177 БИРЧАК, Володимир: *Руська читанка для І класи ґімназійної і ґорожанських шкіл*. Прага, 1922; II - 1922; III - 1923; IV Взори поезії і прози - 1924, 2. выд. 1928; *Весна: Руська читанка для І класи ґімназійної*. Прага, 1925.

178 АҐІЙ, Франц: *Жива мова*. Ч. І: *Ґраматика, правопис, стиль*. Ужгород, 1936.

179 НЕВРЛІ, Ярослав: *Ґраматика і правопис української мови: у 2. ч.* Ужгород, 1937 - 1938.

180 МАҐОЧІЙ, Павло Роберт: ціт. р., с. 88. Переклад А. П.

дї періодічна преса. Русиньску лінію ту репрезентовало дакілько тітулів світьского характеру, котры выходили в діалектах (*Русин*, 1920 – 1921; *Русин*, 1938; *Зоря*, 1920 – 1930, єден докінця латиніков *Novoje vremja*, 1925 – 1933). Русофільску лінію репрезентовали періодікы політічного характеру, якы выходили підкарпатьскым варіантом російского языка (*Карпато-русскій вѣстник, Карпаторусскій голос, Русская земля, Земледѣльская политика, Народная газета*), а таксамо літературны і научны часописы, якы выходили літературным російскым языком (*Карпатский край, Карпатский свѣт, Русскій народный голос*). Українську лінію спочатку репрезентовала періодіка, яка выходила в підкарпаторусиньскых діалектах етімологічным правописом, котра пізнїше перешла на сучасный правопис і літературный українськый язык (*Правда*, 1925, пізнїше *Карпатська правда*, *Народ*, 1926, пізнїше *Вперед*, *Свобода*, 1930). Але дакотры часописы такой од початку выходили літературным українським языком (*Наша земля, Учительський голос, Українське слово*), причім *„найбівшыый розвой українська періодіка зазначіла за автономной влады Карпатьской Україны кінцём рока 1938 і зачатком р. 1939“*.[181]

Назначена сітуація свідчіла о тім, же до р. 1939 не взникли ниякы конштруктівны пробы створити окремый русиньскый літературный язык, основаный на єднім або дакількох підкарпатьскых діалектах. Правда, было ту дакілько авторів, главно з рядів ґрекокатолицькых священиків, котры у своїх выданях ся снажыли хосновати властны варіанты русиньского языка.[182]

Сітуація ся цалком змінила по тім, як в марцу р. 1939 Підкарпатьска Русь ся стала частёв Марярьска.

В р. 1939 Мадярьско зліквідовало самостатну Карпатьску Україну, яка екзістовала нецілый єден день, і анектовало тоту часть бывшого чеськословеньского штату, котру назвало *„Kárpátalja“*.[183] Мадярьска влада не сперала вжываню російского языка, заказала але вжываня українського языка а намісто нёго ся назад вернула к тзв. *„угроруській“*[184] орьєнтації, котру підтримовала Кароліова влада на Підкарпатьскій Ру-

181 МАҐОЧІЙ, Павло Роберт: ціт. р., с. 89. Переклад А. П. Ближе о тім поз. часть *Проблема мови*, с. 82-90.

182 Наприклад, історік Василь Гаджега, драматік Іван Мураній, Еміліян Бокшай - автор катехізмів, молитвенників і церьковной історії про церьковны і штатны школы, і др.

183 МАҐОЧІЙ, Павел Роберт: *Языковый вопрос*. In *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русиньскый язык..*, с. 100.

184 Тамже, с. 100.

си зачатком р. 1919. В тім часї мадярьска влада ся снажыла акцептовати дакотры жадости Русинів: підпорила выданя чітанкы[185] і антології русиньской літературы[186] а на універзітї в Будапештї в школьскім роцї 1919/1920 створила катедру русиньского языка і літературы.[187]

По мадярьскій окупації в р. 1939 *„угрорусинізм“* быв інтерпретованый як навернутя к містным традіціям, т. з. ани к великоруськым, ани к україньскым. Першым кроком в тім контекстї было выданя пятёх чітанок про народны школы[188] і ґраматікы *„угроруського“* языка про середнї школы,[189] авторами котрых были русиньскы учітелї і культурны діятелї як членове комісії Мадярьского кралёвства. Выданём ґраматікы в режії *Регентского Комиссарского Управленія въ Унгварѣ*,[190] як то в передслові підкреслив міністерьскый радник Др. Юлій Марина, было скінчіти дотеперішнї языковы споры, і зато за найлїпше рїшіня поважує вернути ся к прінціпам ґраматікы зложеной А. Волошином в роках 1907 і 1919, о котрых штатна комісія не похыбовала, же суть *„грамматиками угрорусского языка, а не ‚язычіемъ’“*.[191] Но язык того учебника быв дость подобный языку учебників выданых кінцём 19. ст., т. з. великоруському з діалектныма впливами. Заміром авторів, подля їх властных слов, было з єдного боку продовжыти старшу языкову традіцію і так сперти україно-фільскы інтересы і впливы, а з другого боку тыж забезпечіти *„природны права жывого народного языка в угроруськім списовнім языку“*.[192] Хоць дакотры членове комісії высловили претензії к слабому заступлїню містных слов у тім выданю, ґраматіка ся стала *„урядова“* в першім рядї про учітелїв, про котрых єй акцептованя мало быти *„урядовою повинностью“*.[193] Дакотры авторы[194] тот період оцінюють як найлїпшый про розвой русиньского літературного языка, бо русиньскый язык попершыраз од реформ імператоркы Марії Терезії здобыв шыроку підпору штату: на Підкарпатю в роках 1939 – 1944 мав попри мадярьскім языку

185 СТРИПСЬКИЙ, Гіядор [Ядор]: *Читанка для дорослих*. Мукачево, 1919.

186 БОНКАЛО, Шандор [Рахівський, О.]: *Виімки из угорсько-руського письменства XVII - XVIII вв.* Будапешт, 1919.

187 BONKÁLÓ, Alexander: *The Rusyns*. New York, 1990, c. xiii-xiv.

188 *Первый/Другый/Третій/Четвертый/Пятый цвѣт дѣтской мудрости для I. – VIII. класса народной школы.* Унгваръ, 1939.

189 МАРИНА, Юлій та ін.: *Грамматика угрорусского языка для среднихъ учебныхъ заведеній. Издание Регентского Комиссарского Управленія въ Унгварѣ*, 1940.

190 Тамже.

191 Тамже, с. 4.

192 Тамже, с. 6. Переклад А. П.

193 Тамже, с. 7.

194 ПОП, Иван: *Энциклопедия*.., с. 428.

статус штатного языка і на утриманя ёго позіції і розвоя были створены конкретны інштітуції. Наприклад, в Ужгородї взникла научна інштітуція на способ академії наук – *Подкарпатское Общество Наукъ* (1914 – 1944)[195] на челї з директором Іваном Гарайдом, котрый реалізуючі задачі той інштітуції на полю языкознаня, ся став автором ґраматікы русиньского языка.[196] Зо своёй позіції ся Гарайда снажыв зложыти ґраматіку як резултат компромісу міджі говоровым і традічным *карпаторуськым* языком. Хоць вжывав многы пожычкы з языка російского, дакотры ученыы твердять, же споминана ґраматіка в данім періодї выповнила *„фактически кодификаторскую функцию“*.[197]

Наперек вшыткым уведженым фактам і желаням представителїв мадярьской штатной справы, высловленым у передслові ку ґраматіці *„угроруського“* языка про середнї школы, од котрой чекали *„выріїшіня языкового вопросу раз і навсе,“*[198] до року 1945 языковый вопрос Русинів ся дефінітівно выріїшыти не подарило. Русины і дале в школах ці публікаціях вжывали або російскый язык, або україньскый, або містный говоровый язык. Хоць в першій половинї 20. стороча в розвиваючій ся полеміцї (Волошин, Гусьнай, Сабов, Зоркій, Штефан, Броді) ся здало, же якыйсь консензус о подобі языка бы ся дав досягнути, вшыткы наддії ся розмыли з настолїнём нового політічного порядку по р. 1945, котрый зачав языковый вопрос Русинів рїшати адміністратівным способом, в історії названым тыж процесом українізації.

По „ослободжіню“ Підкарпатьской Руси Совєтьсков арміёв спід мадярьской надвлады представителї Совєтьского союзу наперед акцептовали рїшіня остатніх країн Аліанції, же тота територія буде вернута повойновому Чеськословеньску. Але нечекане Сталінове рїшіня принесло нелем радікалну зміну на мапі повойновой Европы, но і драматічно позначіло далшу судьбу главно жытелїв Підкарпатьской Руси і природный процес їх самоідентіфікації. Комісарї Червеной армії і робітници совєтьскых тайных служеб з помочов містных комуністів пририхтовали ґрунт на то, жебы *„назад зъєдинити“* Підкарпатьску Русь, яка дістала нову назву – Закарпатьска Україна, зо своёв *„матерьсков країнов совєтьсков Українов“*.[199] Чеськословеньска влада в юні р. 1945 дала Підкарпатьску

195 ПОП, Иван: ціт. р., с. 306.
196 ГАРАЙДА, Иванъ: *Грамматика руського языка*. Унгваръ, 1941.
197 Ціт. подля ПОП, Иван: ціт. р., с. 428.
198 МАРИНА, Юлій: *Предисловие*. In *Грамматика угрорусского языка для среднихъ учебныхъ заведеній. Издание Регентского Комиссарского Управленія въ Унгварѣ*, 1940, с. 5. Переклад А. П.
199 MAGOCSI, Paul Robert: *Národ znikadial*'.., с. 91.

Русь Совєтскому союзу без ґенералного плебісциту а в новембрї того самого року тото рїшіня ратіфіковало Дочасне народне згромажджіня, але без офіціалної репрезентації Русинів. В януарї 1946 Закарпатьска Україна была деґрадована на уровень єдной з областей совєтьской Україны, в котрій совєтьска влада зачала реалізовати резолуцію з року 1924, прияту 5. конґресом Комінтерны. Дотыкала ся поступу рїшіня вопросу *„ідентіты на западоукраїньскых землях“*.[200] Без огляду на желаня містного жытельства, Русинів офіціално выголосили *„за голузку украïньской народности“*.[201]

На основі такого способу рїшіня вопросу народной ідентічности жытельства Закарпатя, з котрым ся кінцём 40-х років 20. ст. стотожнила і совєтьска влада а в новых условіях го могла зачати дослїдно реалізовати, настають вызначны зміны в общественнім жывотї, главно в школстві. Навчалный процес в містных школах од кінця р. 1944 ся зачав реалізовати *„подля совєтьскых норм в літературнім украïньскім языку а украïньскый язык ся теоретічно поважовав за язык, котрый ся має вжывати в містній адміністратівї“*.[202] Лемже реална сітуація была інакша, бо у вшыткых школах як предмет ся учів російскый язык, котрый мав тыж статус правоплатного языка в сферї урядній і сполоченьскій. В конечнім резултатї то але значіло, же совєтьска народностна політіка была до якойсь міры якобы сатісфакціов холем про дві з трёх споминаных языковых ліній, якы ашпіровали на домінантну позіцію в общестеннім жывотї на теріторії бывшой Підкарпатьской Руси – про російску і украïньску.

Внаслїдку реалізації совєтьского моделу народностной політікы, на Закарпатю была на заднїй план одтиснута лінія третя – русиньска, бо *„назва Русин ся звязовала з ‚темнов’ досовєтьсков минулостёв а в совєтьскій пропаґандї з буржоазным ческословеньскым і мадярьскым фашістічным режімом, котры пановали на тій теріторії, як і з ‚реакчнов’ ґрекокатолицьков церьквов, зліквідованов в р. 1949“*.[203] Наслїдно аж до року 1991 на тій теріторії не выходили ниякы публікації в діалектах Русинів, наспак офіціалным правилом ся стало приспособлёваня говорового языка, напр. народных співанок, приповідок, респ. і другых фолклорных і літературных жанрів, украïньскому правопису. Такый мо-

200 MAGOCSI, Paul Robert: *Rusínska jazyková otázka..*, с. 26.
201 Тамже, с. 26.
202 Тамже, с. 26.
203 Тамже, с. 26.

дел народностной політікы кус пізнїше ся зачав апліковати і на русиньске жытельство в сусїднїм Чеськословеньску.

На Словеньску в періодї Чеськословеньской републікы вопрос Русинів не належав к найважнїшым політічным проблемам. З той прічіны дїла містных Русинів довго не были на переднїм планї. Але, з другого боку, демократічна сістема і ліберална народностна політіка давали дость шырокый простор на розвой культуры Русинів, як і на їх політічне дїятельсто.

Містный політічный рух ся очівісно розвивав під впливом політічных ініціатів на Підкарпатьскій Руси. Тым фактом была позначена і робота культурных сполків, котра не была лімітована граніцями, але была заміряна на цілу русиньску теріторію. Лемже русиньска громада на Словеньску мала тыж свої шпеціфічны знакы, котры ся сфомовали окреме під впливом общественной і народностной сітуації в северовыходній части Словеньска. Тота в общім была позначена трёма вызначныма тенденціями розвоя: 1. політічныма конфліктами, якы ся дотыкали вопросу споїня з Підкарпатьсков Русёв і з тым звязаныма полеміками зо Словаками (о вопросах політічной лоялности, выслїдках списованя людей і навчаня языка в школах); 2. недобрыма економічныма условіями, котры ся іщі згіршыли наслїдком світовой господарьской крізы в 30-х роках; 3. культурнов ренесанціов, наслїдком котрой ся зродив проблем преферованя властной народной ідентічности.

По тім, як Підкарпатьска Русь досягла автономію, в другій половинї 30-х років і Русины на Словеньску підкреслёвали автономізм, а то в подобі жадости на адміністратівне припоїня части выходного Словеньска к Підкарпатьскій Руси. Їх акції ся выострили позад того, як набыли пересвідчіня, же словеньска автономна влада не має інтерес обгаёвати їх жадости.[204] Зато Руська народна рада на челї з Теодором Ройковічом підкреслёвала право на самоідентіфікацію і посередництвом учітелїв *руськых* школ і ґрекокатолицькых священиків ся зберали підписы під меморандум за припоїня русиньскых сел к Підкарпатьскій Руси.[205]

Але такой позад того, як ся выявила україньска орьєнтація Волошиновой влады на Підкарпатьскій Руси, позіція словеньскых Русинів ся прінціпіално змінила. Руська народна рада на своїм засїданю 22. новем-

204 SUŠKO, Ladislav: *Politický vývoj Slovenska v posledných rokoch buržoázneho Československa*. In *Historický časopis*, 27, 1979, c. 587.

205 MURCKO, Michal: *Postavenie Rusínov-Ukrajincov a osudy Židov v okrese Stará Ľubovňa v rokoch 1938 - 1945*. In *Spiš v kontinuite času*. Prešov, 1995, c. 198.

бра 1938 переважнов кількостёв голосів выріїшыла, же містны Русины мають зістати і дале частёв автономного Словеньска і мають ся заміряти на вольбы до словеньского автономного сейму, до котрого были наконець зволены двоме русиньскы посланцї (Антом Симко і Ґейза Горняк).[206]

„Взник словеньского штату у великій мірї позначів сітуацію народностных меншын, котры были детермінованы прямов залежностёв штату од Нїмецька – преферованём народного прінціпу, але главно цілковыма уступками од демократічных прінціпів. Устава Словеньской републікы з 21. юла 1939 признала народностным меншынам языковы, культурны і політічны права, але россяг уставных ґаранцій оклїщовали далшы законы, причім політічна практіка народностны права нераз обходила... Словеньскы орґаны ся так дістали до парадоксной сітуації. Хотїли зміцнити автономну позіцію Словеньска, але сучасно ся сперали признати повны народностны права Русинам.“ [207]

Русины пряшівского регіону ся стали обєктом ціленой діскрімінації зато, бо тїсно по мнїховскій крізї проявили інтерес споїти ся з Підкарпатьсков Русёв. Підозривали їх з большевізму і схізмы. Ґрекокатолицьку церьков а окреме єпіскопа П. П. Ґойдіча підозривали з нелоялности і промадярьской орьєнтації. Основов концепції народностной політікы заміряной на Русинів на Словеньску ся став погляд корешпондуючій з тогдышнёв Дудашовов доктрінов,[208] подля котрой *„тзв. русиньскый народ в Карпатьскій котлинї є походжінём і характером словеньскый,“* але *„...не сміє быти словеньскый, бо бы ся мав стати мадярьскым!“*[209] В практічнім жывотї то значіло, же владны кругы дость підцінёвали і іґноровали русиньскый народностный вопрос. Заставили дїятельство Руськой народной рады і єй новинок *Пряшевская Русь*, подобно як і вшыткых політічных партій і їх часописів. Свою роботу могли розвивати лем культурно-освітны орґанізації – *Общество А. Духновіча* і *Просвіта*, професійны общества і кружкы. Поволены были часописы, котры выходили під покровительством ґрекокатолицького єпіскопства, т. є. мали набоженьскый характер.

206 МАҐОЧІЙ, Павел Роберт: *Русины на Словенську*.., с. 164.

207 *Ústava Slovenskej republiky*, Bratislava, 1939, с. 25. Ціт. подля KONEČNÝ, Stanislav: *Rusíni/Ukrajinci ako fenomén slovenskej politiky*.., с. 137-138. Переклад А. П.

208 DUDÁŠ, Andrej: *Rusínska otázka a jej úzadie*. Buenos Aires, 1971, с. 225. (А. Дудаш (1895 - 1945) од року 1940 быв жупаном Шарішско-земпліньской жупы.)

209 Тамже, с. 226. Ціт. подля KONEČNÝ, Stanislav: *Rusíni/Ukrajinci ako fenomén slovenskej politiky*.., с. 139. Переклад А. П.

Народны інтересы Русинів у пряшівскім реґіоні была способна обгаёвати лем ґрекокатолицька церьков на челї з єпіскопом Ґойдічом. Вызначным кроком на народностнім полю была Ґойдічова вызва к своїм вірючім у формі архіпастырьского писма в октобрї р. 1940, т. є. перед списованём людей напланованым на 15. децембра 1940, котре мало послужыти замірам влады *„спаціфіковати рух Русинів і зміцнити позіцію Словаків у ґрекокатолицькій церькви,“* котра была поважована за главный інштрумент *„русинізації“* выходного Словеньска.[210] Єпіскоп в нїм вызвав священиків, жебы в інтересах єдноты народа высвітлили віруючім, як є важно правилно увести сі народность: *„Не позераючі на то, же вшыты належиме до єдного великого руського племена, нашы люде вжывають розлічны назвы: Русин, Руснак, Рус, підкарпатьскый Рус, Українець, і под., што нас без прічіны роздїлює і ослаблює, зато барз прошу, жебы сьме в інтересї єдноты при найблизшім списованю людей ся вшыткы дали записати за Русина, за Русинку, як нас наш отець Духновіч назвав.“*[211] Лемже внаслїдку цілковой недоброй атмосферы в порівнаню з роком 1938 ся к Русинам приголосило о 7 471 людей менше.[212]

На основі закона ч. 309/1940 Словеньского законника з 26. новембра 1940 ся вырїшило, же навчаня в народных школах буде належати до компетенції церькви. Тот факт доволив навчаня і в русиньскім діалектї а зарівно выданя штирёх новых учебників. Правда, актівіты інакшого характеру были лімітованы а сучасно продовжовала тенденція *„іґноровати“* культурный центер Русинів – Пряшів. Зато дакотры словеньскы владны кругы ся намагали, хоць наконець без успіху, переложыти центер єпіскопа Ґойдіча до Меджілаборець. Поволены были єдины русиньскы новинкы *Новое время* (1940 – 1944),[213] котры выходили в Меджілабірцях. Подобно як ґрекокатолицька школьска сістема, вжывали *„традічный карпаторуськый язык“* (російскый язык з діалектныма словами) і пропаґовали русофільску народну орьєнтацію. Покы авторы з пряшівского реґіону у войновых роках были переважно взаємно ізо-

210 KONEČNÝ, Stanislav: ціт. р., с. 140-141.

211 *Распоряженія Епархіальнаго Правительства въ Пряшевѣ*, IX/1940, с. 70.

212 В списованю людей на выходнім Словеньску к 31. децембру 1938 ся к Русинам приголосило 79 590 жытелїв, што в порівнаню з роком 1930 значіло убыток о 12,7 %. О тім поз. ВАНАТ, Іван: *Нариси новітньої історії українців східної Словаччини. II (1938 – 1948)*. Пряшів, 1985, с. 51-56.

213 Шефредактором новинок *Новое время* быв учітель Гавриіл Млинаріч, выдавателём быв учітель і посланець Словеньского сейму Михал Бонько (1903 - 1983). О нїм поз. КОВАЧ, Федір та кол.: *Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина*. Пряшів, 1999, с. 51.

лованы, яку-таку културну роботу розвивали штуденты на універзітї в Братїславі в рамках свого штудетьского клубу *Общество Добрянського* і посередництвом часописів *Студенческий журнал* (1940 – 1941) і *Ярь* (1942 – 1943).

Три лінії розвоя народно-културного жывота Русинів (русофільска, українофільска і русиньска) ся в пряшівскім регіонї утримали і в періодї словеньского штату. Самособов, тоталїтный режім, практікованый в націоналній формі, і атмосфера другой світовой войны загнали ослабленый – політічно і чісленно – русиньскый народный рух на Словеньску до зъявной дефензівы.[214] Під покровительством ґрекокатолицькой єпархії і з помочов діпломації і еміґрації Русины ся заміряли на захрану народностного школства і дакількох културных обществ. Вопрос языка быв одсунутый на заднїй план, з котрого выходив на світло лем у звязи з рїшанём проблемів школ, пресы, партій і пропозіції на статус русиньской народной громады.

До цалком новой позіції поставило рїшаня вопросів Русинів на Словеньску ослободжіня Чеськословеньска. Тота позіція была *„детермінована припоїнём Підкарпатьской Руси к Совєтьскому союзу, позіцiов Совєтьской армії і зміцнїнём лївоорьєнтованых і прокомуністічных тенденцій в републіцї.“*[215] Загранічна політіка Чеськословеньска ся тыж переорьєнтовала на Совєтьскый союз а з погляду внуторной політікы комуністічна партія ся стала найміцнїшов політічнов силов у країнї.

Приступ совєтьской політікы к народній ідентічности Русинів і к їх языковому вопросу быв імплантованый до політікы сусїднїх країн, котры ся дістали під комуністічну надвладу, враховано Чеськословеньска. Главно настоліня комуністічного режіму в р. 1948 значіло загамованя природной етнічной самоідентіфікації русиньского жытельства на Словеньску, як і політічных амбіцій русиньской меншыны. Комуністічна партія Чеськословеньска подля прикладу Совєтьского союзу не узнала Русинів за самостатну народность. У вшыткых офіціалных документах Русинів зачали евідовати як *Українців*. В р. 1950 была зліквідована ґрекокатолицька церьков, котра в минулім періодї была найбівшов опоров русиньского народностного жывота. В контекстї новой комуністічной ідеології од р. 1951 ся приступило к українізації пресы, културных інштітуцій а наконець і школства. В такых условіях російска орьєнтація

214 КОВАЧ, Андрій: *Національна політика Словацької республіки по відношенню до русинів-українців (1939 – 1945 рр.*). In *Жовтень і українська культура*, Пряшів, 1968, с. 132-144.
215 Ціт. подля KONEČNÝ, Stanislav: ціт. р., с. 141-142.

бы была абсурдна а русиньска політично нереална, і хоць російско-українськый білінґвізм іщі дакілько років ту дожывав.

На Словеньску поступно взникали інштітуції і народностны орґанізації, котры у своїх назвах мали слово *„український“ (Українська народна рада Пряшівщини, Український національний театр, Реферат українських шкіл)*, але їх робочім языком і дале зістáвав російскый язык.[216] Так языковый вопрос, як і недоріšеный проблем народної ідентічности Русинів ся не перестав час од часу настолёвати, наприклад на крайскій конференції Комуністічної партії Словеньска в Пряшові в р. 1950 русиньскы делеґаты ся поносовали: *„Пять років по войнї, а мы іщі все не знаме хто сьме: Руси, Українці ці Русины. То ганьба.“*[217]

Покы процес українізації тїсно по другій світовій войнї ся шырив помалы, од юна 1952, коли Презідія Централного комітету Комуністічной партії Словеньска в Братїславі выріšыла о заведжіню українського навчалного языка до вшыткых дотогды *руськых* школ, радікално ся змінив.[218] Покы українськый язык од р. 1949 ся в уведженых школах учів лем як предмет по дві годины на тыждень, так од школського року 1953/1954 р. ся став навчалным языком про вшыткы предметы, што принесло великы проблемы у школстві. Тоты крокы ся реалізовали адміністратівно-директівным способом, без огляду на условія і волю жителїв, котры окрем того не могли порозуміти, чом *„з дня на день“* ся з Русинів мають змінити на Українцїв.[219]

Даный історічный період і політічну сістему, яка Русинам насилу одняла їх народность (українізація), церьков (православізація) і землю (колектівізація), выстигують слова простого сільского чоловіка цітованы в українськых новинках в часах політічно слободнїшых в р. 1968, якы але репрезентовали погляд векшыны Русинів: *„Я днесь як тота блудна вівця, нічого не мам. Мав єм єдного бога, взяли сьте го од ня; мав єм свою народність, тиж сьте ю взяли; мав єм якусь смужку землі – і тоту сьте взяли. Вшитко, што єм мав, вшитко сьте взяли“*.[220]

Внаслїдку неспокійности з новым языком, русиньске жытельство

216 МАҐОЧІЙ, Павел Роберт: *Русины на Словенську*.., с. 166; МАЦИНСЬКИЙ, Іван: *20 літ української видавничої справи на сході республіки*. In *Дукля*, XII, 3, Пряшів, 1969, с. 1-5.

217 Ціт. подля BAJCURA, Ivan: *Ukrajinská otázka v ČSSR*. Košice, 1967, с. 141.

218 О тім поз. GAJDOŠ, Marián - KONEČNÝ, Stanislav: *Rusíni a Ukrajinci na Slovensku v procesoch transformácie (1989 - 1995). Výber z dokumentov I*. Prešov, 2005.

219 Ціт. подля BAJCURA, Ivan: *KSČ a ukrajinská otázka*. In *З минулого і сучасного українців Чехо-Словаччини. Педагогічний збірник*, № 3, Братіслава, 1973, с. 9.

220 МАЦИНСЬКИЙ, Іван: *Можете дискутувати, але не міняти*. [Щирі слова прочитані по радіо 17. березня 1968 року.] In *Нове життя*, XVIII, ч. 12 (23. марца 1968), с. 2-3. Переклад А. П.

бойкотовало україньскы культурны інштітуції і їх акції, в першім рядї выступліня театру, чітаня і передплачованя пресы, респ. іншых публікацій в україньскім язику, котры ословлёвали лем українофільску інтеліґенцію. Цалком природнов ся стала реалность, же *„одрываючі ся од народа, писателї зістають без моци, як ґенералї без войска“*.[221]

По переходї на україньскый літературный язык кількость бывшых *руськых* школ поступно ся зачінать зменшовати. В тій неясній етнічній і языковій сітуації Русины на Словеньску глядали і находили выход в хосновању языка словеньского а поступно і в словеньскій народній орьєнтації. Їх рїшіня до вызначной міры ускорив і незрозумілый язык школьскых учебників, з якых ся мусили учіти їх дїти. Наперед ся учебникы привозили з України, а пізнїше – про недостаток кваліфікованых містных Українців – їх авторами ся ставали еміґранты з України, зато учебникы не одображали містны реалії.

У 60-х роках містній україньскій інтеліґенції стало ясно, же *„тратить контакт з людми,“* [222] зато на тоту сітуацію не могла нереаґовати. Слободнїшы діскузії о шпеціфічных проблемах пряшівскої области, міджі котрыма доміновав зась старый языковый проблем, доволила аж слободнїша атмосфера перед роком 1968. Наприклад, Іван Маціньскый як ведучій Оддїлїня україньскої літературы Словеньского педаґоґічного выдавательства у Пряшові і як тогдышнїй вызначный общественно-культурный дїятель отворено і остро крітіковав україньскых писателїв і культурных дїятелїв в Ческословеньску за *„підцінювання свого власного культурного ґрунту*.[223] Подля нас, говорив точно о тім, што о три десяткы років пізнїше было назване як проблем *„dignitas“*, т. є. етнічной і языковой достойности містного жытельства.[224] Барз добре познаня реґіоналных условій, з якых сам вышов, Маціньскому доволило высловлёвати ся о них максімално обєктівно, але притім з чутём, з котрым ся обертав на своїх родаків, кідь недостаток достойности у них мягко назвав – *„нашою національною хворобою“*.[225]

Сучасно крітіковав писателїв за іґнорацію русиньскых діалектів,

221 Ціт. подля ГИРЯК, Микола: *З дискусії до нашої літератури і журналів*. In *Дружно вперед*, VII, 24, 1957, с. 20. Переклад А. П.

222 Ціт. подля ТУРОК, Василь: *Русинські парадокси*. In *Нове життя,* XVIII, 1, 1968, с. 7. Переклад А. П.

223 МАЦИНСЬКИЙ, Іван: *Концепції, безконцепційність і - де ти, концепціє нашого культурного життя*. In *Дукля*, XIII, 2, 1965, с. 39. Переклад А. П.

224 MAGOCSI, Paul Robert: *Rusínska jazyková otázka znova nastolená*.., с. 19.

225 МАЦИНСЬКИЙ, Іван: *Концепції, безконцепційність*.., с. 39.

бо тым *„цю мову якоїсь Габури, Комлоші, Камйонки чи Вірлиха ми далі знецінюємо в очах нашого населення. А над цим найвищий час нашому братові-письменникові призадуматися..,“* бо *„художній твір... без живого... народного слова, без барвлення дії... місцевою мовою, повинен звучати для широкого нашого читача настільки чужо..., як звучав тоді, коли він був написаний по-російськи чи на ‚язичії'...“* [226] Вырїшіня языкового вопросу Русинів Мациньскый видїв у піднятю їх діалекту із *„сьогоднішнього становища прибитості, приниженості і непотрібності“* на уровень рівноцінного члена в родинї іншых літературных языків.[227]

Подля ёго погляду, тото ся але мало стати *„зараз після переключення нашого культурного життя з колій російських на колії українські“*, лемже, як з жалём додає, тото ся не стало. Україньскых писателїв і україньску інтелігенцію вцілім варовав, же кідь ся буде продовжовати такый тренд розвоя, то *„свідомо підемо шляхом дальшого культурного занепаду і відірваності літератури від життя,“* бо вопрос языка не є проблемом лем писателїв, але і радія, театру, пресы.[228] Усвідомлюючі собі дану сітуацію, як і факт, же в будучности лем тяжко буде ся дати комунікувати з містным жытельством україньскым літературным языком, дакотры писателї зачали у бівшій мірї в своїх літературных творах вжывати містны діалекты. Подобно і дакотры пряшівскы ученцї україньской орьєнтації приходять к резултату, же в україньскых публікаціях, але і в радію, театрї а таксамо і в школї буде треба у бівшій мірї вжывати і містный говоровый язык Русинів.[229]

Выслїдком діскузій о языку, але главно неперестанных жадостей чітателїв, было в р. 1967 заведжіня двох сторінок писаных русиньскыма діалектами до україньского періодіка *Нове життя*. Слобода слова почас дакількох місяців у р. 1968 очівісно давала Русинам в Чеськословеньску якусь надїю на возроджіня їх права на самоідентіфікацію і на штатны ґаранції достойного поставлїня їх материньского языка. Але інштітуціонално забезпечена україньска інтеліґенція, котра чула огрожіня з боку частїшых проявів русинства, ёго шырїню ся сперала. Хоць спочатку была охотна містному жытельству толеровати ёго право на самоідентіфікацію, але лем з властным высвітлїнём, же, реку, Русины *„ще не порозуміли свою українську національність,“* зато *„їх не треба розумі-*

226 Тамже, с. 39.
227 Тамже, с. 39.
228 Тамже, с. 39.
229 ШТЕЦЬ, Микола: *За чистоту мови*. In *Дукля,* XI, 2, 1963, с. 65-67.

ти як окрему національну меншість," бо подля комуністічной концепції *„нема у світі русинської нації"*.[230]

Наперек такым высловам, языковый вопрос Русинів і дале быв барз актуалный. Часть українськой інтеліґенції, в першім рядї філологы акцептуючі совєтьскый модел рїшіня русиньского языкового вопросу на Підкарпатській Руси, не чула потребу ся ним шпеціално занимати і на Словеньску. Бо з їх погляду уж быв вырїшеный. Друга часть інтеліґенції, окреме робітници в медіях, котры не могли робити цалком ізоловано од іншых верьств русиньского жытельства і были на контакт і комунікацію з ним одказаны, дожадовали ся раціоналного, але сучасно чутливого приступу к рїшіню проблему языка.

Потверджує то і факт, же в такім дусї ся высловлёвав докінця найвысшый представитель українськой культурной орґанізації з назвов *Культурний союз українських трудящих (КСУТ)* в Пряшові, зась тот самый Іван Мациньскый, котрый довшый час сіґналізовав потребу радікалных змін в народностно-языковій політіці і в одношіню к Русинам.

По зволїню на пост першого секретаря *КСУТ* отворено выступив з ініціативов, жебы школьскы учебникы, популарны брожуры і тыжденник *Нове життя* зачали выходити в говоровім языку Русинів северовыходного Словеньска.[231] І хоць пізнїше за свої погляды быв позбавленый той вызначной функції, історічный зістає факт, же як репрезентант орґанізації выразно українськой орьєнтації ся став автором 28-сторінкового матеріалу, обсягом котрого была пропозіція правописных правил створеных на базї шпеціфічностей містных діалектів Русинів і рекомендованых на вжываня в містній пресї,[232] якый але зістав у рукописї.

Наслїдна велика крітіка з боку українськой інтеліґенції значіла переход од языковых арґументів к політічным, а жадости завести говоровый язык Русинів до містной пресы і школства означіла за *„політічный русинізм, маючій місто в буржоазній републіці"*.[233] З помочов комуністічной партії українська інтеліґенція наконець забезпечіла перевагу українськой орьєнтації в Чеськословеньску на дакілько десяток років.

Почас цілого того періоду комуністічна влада вынакладала на роз-

230 Ціт. подля УРАМ, Павло А.: *Говоримо про конституційний закон*. In *Нове життя,* XVIII, 23. новембра 1968, с. 2-3. Переклад А. П.

231 МАЦИНСЬКИЙ, Іван: *Основи концепції розгорнутої діяльності ЦК КСУТ*. In *Нове життя*, XIX, 23. мая 1969, с. 2-4.

232 МАЦИНСЬКИЙ, Іван: *Норми редакційної практики народнорозмовною мовою для „Нового життя"*. Пряшів, 1969 (рукопис).

233 *Нове життя,* XIV, 30, 1969, с. 1. Переклад А. П.

вой українськой народностной, културной і языковой орьєнтації в Чесько-словеньску великы фінанції. Але і наперек тому тенденція містного жительства к асімілації з майорітным народом, котрой зачаток є в насилных процесах колективізації, декатолизації і українізації по р. 1948, в наступных десятьрочах набыла дінамічнїшый характер. Од року 1970 ся *„процесом консолідації“* одштартовала властно далша етапа адміністративной українізації, подобна тій з 50-х років 20. ст. Містна українська преса в юні 1970 року перестала выдавати сторінкы на діалектах, перестала давати простор на діскузії о языково-етнічных вопросах і скорїше преферовала підкреслёваня задачі комуністічной партії у *„всебічному розвитку української національної меншості“*.[234]

Правда, ани такы слова уж не могли закрыти факт, же было все менше школ, менше чітателїв українськой пресы і менше людей охотных ідентіфіковати ся як Українцї, респ. Русины.[235] Ани обновлене дїятельство ґрекокатолицькой церькви (од януара 1968) почас возродного процесу, коли ожыла і русиньска орьєнтація в народнім руху, уж не могла змінити тот неприязный народностный розвой, бо почас ілеґаліты ся до значной міры пословакізовала і перестала быти опоров русиньскій меншынї, яков была в минулости. Цілена словакізація тых, якы не прияли українську народну ідентіту ани українськый списовный язык на зачатку 50-х років 20. ст., ся стала єднов з прічін неґатівного тренду общественного розвоя.[236] Тот продовжовав і в наступнім періодї, котрый быв характерістічный політічнов апатіов і проглублёванём моралного упадку общества. В такій сітуації *„prirodzená asimilácia Rusínov a Ukrajincov začala nadobúdať hrozivé rozmery. Kým v prvej polovici osemdesiatych rokov priemerný ročný prírastok obyvateľstva Slovenska predstavoval 7,18%, u ukrajinskej menšiny to bolo len 3,72%.“*[237] Кількость Русинів і Українців на Словеньску ся зменшыла в роках 1950 – 1991 *„absolútne o 34% a relatívne, pri prirodzenom prírastku o 51%, dokonca o 85%“*.[238]

234 *Рік багатої і плідної праці КСУТ*. In *Нове життя*, XXIII, 5. января 1973, с. 1. Переклад А. П.

235 Подля штатістікы списованя людей в р. 1930 в ЧСР было 91 079 Русинів і Українців, в р. 1970 - 42 238 Українців (Русинів) і Русів, в р. 1980 жыло на Словеньску уж лем 36 850 Українців (Русинів) і Русів. О тім поз. МАҐОЧИ, Павло Роберт: *Национални и културно-социални розвой Русинох-Українцох Чехословацкей.* In *Шветлосц*, XXVIII, 1, 2, Нови Сад, 1990, с. 80; KONEČNÝ, Stanislav: *Rusíni/Ukrajinci ako fenomén slovenskej politiky*.., с. 147.

236 KONEČNÝ, Stanislav: *Rusíni na Slovensku a ich národné vedomie v období socializmu*. In GAJDOŠ, Marián - KONEČNÝ, Stanislav (eds.): *Etnické minority na Slovensku: história, súčasnosť, súvislosti*. Košice, 1997, с. 69-81.

237 Ціт. подля KONEČNÝ, Stanislav: *Rusíni na Slovensku a ich národné vedomie v období socializmu*.., с. 78.

238 Ціт. подля GAJDOŠ, Marián: *Rusíni a Ukrajinci na Slovensku v procese transformácie spoločnosti*

1. 6 Нове народне возроджіня Русинів по роцї 1989

„Перестройка“ в Совєтьскім союзї од року 1985 ся стала вызначным імпулзом на здоланя цілосполоченьской стаґнациї і в условіях Чеськословеньска. Принесла політіку економічных реформ і демократізациї общества, котру зачало реалізовати нове веджіня Комуністічной партії Совєтьского союзу на челї з Михаілом Сергеєвічом Ґорбачовом. З погляду русиньской народностной меншыны найіншпіративнїшов была крітіка недостатків з области рїшаня народностных вопросів у Совєтьскім союзї. Як сьме уж спомянули, подобны (адміністративны) методы рїшаня народностного вопросу были аплікованы і на Русинів в Чеськословеньску, котры наслїдком того на кінцю 90-х років 20. ст. стояли перед тоталнов асімілаціов.

Передновембровый конзерватівный режім в Чеськословеньску репрезентовало *„непружне веджіня Централного комітету Комуністічной партії Чеськословеньска, котре ся снажыло заховати тоталітну сістему і не узнавало ниякы компромісы. Проти опорцям і дісідентам штат поужывав репресівны орґаны“*.[239] Таков політічнов сітуаціов быв выразно лімітованый і народностный жывот *„Українців (Русинів)“*. *„Народностны права в основі ся зредуковали на сферу культуры, підпоров котрой ся мали закрыти недостаткы в поставліню меншыны, але тыж неясности в кардіналных вопросах єй далшого розвоя.“*[240] Отворити уведжены, довгый час нерїшены, вопросы народной екзістенції Русинів было мож аж наслїдком новембровой революції в роцї 1989.

Од року 1989 Русины зась пробують найти, респ. укріпити, свою народну ідентічность, зачінають вести далшый бой за народну еманціпацію. Поновембровы федералны і републіковы орґаны на Словеньску тот процес привітали і в основі го підтримовали. Але народностну політіку до якойсь міры компліковав і комплікує доднесь не все достаточно выяснена позіція к етніцітї выходославяньского жытельства северовыходного Словеньска, котре ся голосить к русиньскій або україньскій народности. Жебы сьме были обєктівныма, мусиме додати, же самоідентіфікачный процес міджі Русинами на куртый чав ожывив і третю, *карпаторуську* народну орьєнтацію, котра на зачатку русиньского ревіталізачного процесу ся яви-

(stav výskumu). In ŠUTAJ, Štefan (ed.): *Národ a národnosti. Stav výskumu po roku 1989 a jeho perspektívy*. Prešov, 2004, c. 147.

239 KONEČNÝ, Stanislav: *Rusíni na Slovensku a ich národné vedomie v období socializmu*.., c. 79.

240 Тамже, c. 79.

ла як єдна з ліній русиньскої орьєнтації.[241] Зачаткы їх взаємной розлукы ся вяжуть наперед зо списованём жытельства в р. 1991, коли сімпатізанты карпаторуськой орьєнтації проявили неспокійность з тым, же в листах списованя попри русиньскій і українській народности не была уведжена і народность карпаторуська. Розлука ся ускорила у звязи з настолёванём вопросу кодіфікації русиньского языка з боку *Русиньской оброды*, на роздїл од котрой сімпатізанты карпаторуськой орьєнтації рекомендовали, жебы русиньске і українське жытельство на Словеньску ся вернуло ку вжыванюросійского літературного языка.[242]

Карпаторуська орьєнтація має од половины 90-х років 20. ст. міджі людми русиньскої і українськой народности на Словеньску лем періферну позіцію. Має малу членьску базу і не орґанізує нияку вызначну роботу. Дакотры з єй членів перешли на позіції русиньскої орьєнтації і стотожнили ся з єй проґрамом, бо собі усвідомили нереалну перспектіву карпаторуськой народной і языковой орьєнтації міджі містныма людми по р. 1989.

Вырішалный вплив на жытельство северовыходного Словеньска по новембрї 1989, значіть, мають дві лінії, якы преферують роздїлны народностны орьєнтації: русиньску і українську. Обидві *„ся голосять к праву на народну еманціпацію, на повнокровный народный, політічный і культурный жывот, бо обидві ся чують, а не неправом, штиридцятьрічным тоталітным періодом пошкоджены і укривджены, без огляду на то, же дакотры експоненты українськой орьєнтації з режіму профітовали, далшы были пронаслїдованы а іншы політічно і народно склямали“*.[243] Зменшіня кількости русиньского і українського жытельства за штиридцять років панства комунізму веце як о половину было лем єдным з вызначных моментів, указуючіх на потребу трансформацій приступів к рїшіню народностного і языкового вопросу того жытельства так з боку штату, як і самого етніка, котре ся стало актівным субєктом цілосполоченьскых змін.

241 *Становы Общества Русинів-Карпаторусів*, статя 3.

242 *Общество Русинів-Карпаторусів* вєдно з *Обществом карпаторуськых жен* і з *Обществом карпатьскых Русинів* створили *Асоціацію Карпаторусів*, котра ся в р. 1996 діштанцовала од ініціатів русиньскої лінії, репрезентованої *Русиньсков обродов*. О тім поз. GAJDOŠ, Marián: *Rusíni a Ukrajinci na Slovensku v procese transformácie spoločnosti (stav výskumu)*. In ŠUTAJ, Štefan (ed.): *Národ a národnosti. Stav výskumu po roku 1989 a jeho perspektívy*. Prešov, 2004, c. 147; GAJDOŠ, Marián: *Rusíni (Ukrajinci) na Slovensku v podmienkach transformácie spoločnosti*. In GAJDOŠ, Marián - MATULA, Pavol (eds.): *Niektoré otázky vývoja národnostných menšín na Slovensku*. Košice, 1997, c. 180-192.

243 Ціт. подля GAJDOŠ, Marián: *Rusíni a Ukrajinci na Slovensku*.., c. 147.

Свою наростаючу неспокійность з україньсков орьєнтаціов проявили окремы культурны актівісты Русинів і перед роком 1989 – в спорах навколо выдаваня дакотрых публікацій в говоровім языку містного жытельства. Дотыкали ся выдаваня набоженьскых текстів про потребы ґрекокатолицькых парохій з перевагов по русиньскы бісїдуючого жытельства і пасторачной практікы в материньскім языку. В тім часї то были скоріше лем ізолованы снагы поєдных людей.

Орґанізованый русиньскый рух ся сформовав аж кінцём рока 1989, коли взникли русиньскы культурны орґанізації в Польску і на Україні. В далшых двох роках взникли русиньскы орґанізації в каждім штаті, де Русины жыють (кус пізнїше в Румуньску і в Хорватьску): *Общество карпатьскых Русинів* на Україні, *Русиньска оброда* на Словеньску, *Стоваришыня Лемків* у Польску, *Сполочность приятелїв Підкарпатьской Руси* в Чеській републіці, *Руська матка* в Югославії, а таксамо *Орґанізація Русинів* у Мадярьску, т. є. в штаті, де ся предпокладало, же Русины заникли наслїдком асімілації іщі кінцём 19. ст. Окрем того, попершыраз од кінця другой світовой войны зачали выходити новинкы і часописы в русиньскім языку: *Русин* і *Народны новинкы* на Словеньску, *Подкарпатська Русь* на Україні, *Бесіда* в Польску, *Руске слово* в Югославії і *Русиньскый жывот* в Мадярьску.

Незалежно од назвы орґанізацій і штату або місця взнику, їх главне посланя было єднаке і выходило зо штырёх основных прінціпів:

1. Русины суть народностёв або народом і (з вынятком бывшой Югославії і насилу перестягованых ґруп у Польску) жыють мінімално од раннёго середнёвіча як первістне жытельство в долинах Карпат;
2. Русины не належать ани к україньскій, ани к російскій, ани к польскій або к словеньскій народностній ґрупі, але творять окрему, самостатну выходославяньску народность;
3. Русины як окрема народность суть пересвідчены о потребі мати свій властный кодіфікованый списовный язык, сформованый, респ. выбудованый, на базї діалектів, якыма говорять;
4. Русины повинны мати тоты самы права, як другы народностны меншыны в даных країнах, то значіть і право хосновати свій материньскый русиньскый язык в пресї, радіу, телевізії, в культурных інштітуціях, а насамый перед в школах.[244]

Політічный рух з кінця рока 1989 в Празї од самого зачатку нашов

244 JABUR, Vasiľ: *Rusínsky jazyk na Slovensku: stav po kodifikácii a perspektívy rozvoja*. In DORUĽA, Ján (ed.): *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodenia po súčasnosť*. Bratislava, 2000, c. 191-192.

одзыв тыж у Русинів на северовыходнім Словеньску і змобілізовав їх силы – як уж дакількораз перед тым в подобных історічных переломных сітуаціях – на оборону своёй народной і языковой достойности. Уж 26. новембра 1989, то значіть лем 10 днїв по вызначных подїях у Празї, взникла в Пряшові *Ініціятивна група русинів-українців за перебудову*, яка такой на першім мітінґу выголосила, же *„народностный вопрос Русинів в Чесько-Словеньску нїґда дефінітівно вырїшеный не быв“*.[245] Доказом того быв 20. януар 1990, коли быв до Пряшова в напятій атмосферї скликаный міморядный зъязд *Культурного союзу українських трудящих* за участи делеґатів містных орґанізацій *КСУТ*, репрезентантів многых русиньскых сел северовыходного Словеньска, представителїв обидвох церьквей выходного обряду – православной і ґрекокатолицькой, і іншых інштітуцій участных на розвою культуры русиньского етніка.

На зъязді дакотры делеґаты, главно з Меджілаборець і околіцї, остро одсудили минулый період українізації *„як найтемнїшу сторінку нашой історії,“*[246] твердо жадали скінчіти з українізаціов як продуктом тоталітного комуністічного режіму і в тім контекстї жадали ліквідацію українськой орґанізації *КСУТ* і створїня новой русиньской орґанізації. Но зъязд не принїс Русинам успокоюючі выслїдкы, котры чекали як сатісфакцію за минулы десяткы рокив їх народностной і языковой неґації. Наспак, народностну сітуацію, наперек силным протестам, скомпліковав резолуціов о заведжіню нового етноніму на означіня жытельства северовыходного Словеньска – *Русины-Українцї*. Тот етнонім ся став частёв новой назвы трансформованого *КСУТ*-у – *Союзу русинів-українців ЧСФР*. Таке рїшіня зарівно сіґналізовало факт, же орґанізація з новов назвов у новій сітуації не плановала одступити зо старых позіцій.

Реакціов на даный факт было сформованя нового обчаньского здружіня на русиньскій платформі під назвов *Культурный рух Русинів* у Меджілабірцях. Ёго робота выходила з такых проґрамовых цілїв: возроджіня Русинів як самостатной народности і створїня русиньского списовного языка на основі діалектів лабірьского реґіону, котрый як повинный предмет бы ся учів у 1. – 5. класах основных школ.[247]

О проблемі створїня списовного языка про Русинів як о єднім з най-

245 ЗОЗУЛЯК, Олександр: *Перший крок Ініціятивної групи*. In *Нове життя*, XXXIX, ч. 48, 1. 12. 1989, с. 2. Переклад А. П.

246 Тамже, с. 2.

247 MAGOCSI, Paul Robert (ed.): *The Persistence of Regional Cultures: Rusyns and Ukrainians in their Carpathian Homeland and Abroad*./МАҐОЧИЙ, Павло Роберт (ed.): *Тривалість реґіональних культур: русини і українці на їхній карпатській батьківщині та за кордоном*. Нью-Йорк, 1993, с. 68.

вызначнїшых в тім *„третїм русиньскім народнім возроджіню“*[248] ся жыво діскутовало уж при тзв. округлых столах. Выслїдком тых діскузій было, же по трансформації друкованого орґану *ЦК КСУТ*, тыжденника *Нове життя,* на *„тижневик русинів-українців Чехословаччини,“* веджіня редакції по многых жадостях чітателїв, подобно як в роцї 1967, од фебруара 1990 обновило выдаваня двох сторінок в говоровім языку Русинів під назвов *Голос русинів*. Пестрость русиньскых діалектів, нараз офіціално презентована в тім періодіку, стала ся силным імпулзом к приправі єднотных правописных норм.[249]

Рїшати вопросы кодіфікації языка выжадовала і пасторачна практіка в ґрекокатолицькых парохіях з перевагов русиньского жытельства. Дакілько русиньскых ґрекокатолицькых священіків уж довше авізовало таку потребу, главно у звязи з переходом ґрекокатолицькой церькви в 70-х роках 20. ст. на словеньскый язык в літурґії і в пасторації. З потребы дати русиньскым ґрекокатоликам алтернатіву к пасторації в словеньскім языку іщі у 80-х роках 20. ст., ґрупа ґрекокатолицькых священіків на челї з о. Франтїшком Крайняком з Меджілаборець сформовала малу языкову комісію і приправила на выданя дакілько церьковных книжок в говоровій бісїдї Русинів подля властных правописных норм.[250] Тоты пізнїше (в р. 1990) в інтересї координованого поступу на языковім полю запропоновала хосновати і редакції *Нове життя* в Пряшові, на основі чого отворила діскузію о подобі будучого русиньского правопису.

Зачінаючі роком 1990, обновлюють ся полемікы о языку і з языковым вопросом звязаным проблемом народной ідентічности Русинів, характерістічны про міджівойновый час. Дінаміку і ціленость наберають по трансформації лабірського *Культурного руху Русинів* на орґанізацію цілословеньского характеру з назвов *Русиньска оброда* (25. марца 1990) з центром в Меджілабірцях. У своїм штатутї, опублікованім у першім

248 О *„третїм русиньскім народнім возроджіню“* поз. MAGOCSI, Paul Robert: *The People from nowhere, an illustrated history of Carpatho-Rusyns*. Uzhhorod, 2006, c. 101-111 (або выданя той монографії в іншых языках: русиньскім, словеньскім, українськім, польскім, румуньскім).

249 О зачатках процесу кодіфікації русиньского списовного языка на Словеньску поз. ПЛІШКОВА, Анна: *III. Соціолінґвістічный аспект*. *Пряшівска Русь*. In *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*. *Русиньскый язык*. Redaktor naukowy Paul Robert Magocsi. Opole, 2004, c. 331-335, доповнене выданя з даякыма змінами 2007, c. 332-335.

250 Іщі перед кодіфікаціов русиньского списовного языка (1995) о. Ф. Крайняк выдав: *Малый ґрекокатолицькый катехізм про русиньскы діти* (Пряшів, 1992), а на выданя з дакількома священіками і лаіками пририхтовав *Апостолы на неділі і свята цілого року* (Меджілабірці, 1999), котры вышли аж по кодіфікації русиньского языка, то значіть з языкового боку были приспособены приятым правилам правопису.

числї часопису *Русин*,[251] *Русиньска оброда* сформуловала основны цілї своёй роботы: *„Пропаґовати культуру, звыкы, традіції, історію у своїм властнім языку, формов культурно-освітной роботы, новинок, розгласу, телевізії і под.“*[252] В наслїдній *Декларації* адресовала прінціпіалны жадости штатным інштітуціям, реалізаціов котрых бы ся мало в згоді з уставов забезпечіти: рівноцінне поставлїня Русинів з іншыма народностями, рівноцінна уровень русиньского языка в порівнаню з іншыма языками, вжываныма в ЧСФР, а в першім рядї створїня условій про заведжіня русиньского языка до школьской сістемы на території компактно заселеній Русинами.[253] Потреба кодіфікації русиньского языка ся найвеце підкреслёвала у звязи зо заведжінём материньского языка Русинів до дакотрых сфер жывота, главно до медіалной і школьской.

Народно-еманціпачный процес Русинів выкликовав з єдного боку евфорію зо слободы і надїю на зміну дотеперішнёй позіції того етніка міджі народностныма меншынами в штатї, з другого боку – роспакы, главно в кругах ученых українськой орьєнтації, котры в тім часї уж были мінімално штири десяткы років інштітуціонално сатуровани і з підпоров штату – подля совєтьского моделу – шырили в Чеськословеньску українську ідею. По зрушіню ведучой силы Комуністічной партії Чеськословеньска в штатї, котра довгый час ґарантовала розвой українськой народностной меншыны, репрезентанты той етнічно-языковой і культурной орьєнтації із зрозумілых прічін одмітали ініціативы звязаны з розвиваючім ся народноідентіфікачным процесом Русинів і з приправов норм нового списовного языка. Їх першый проєкт опубліковали *Народны новинкы* уж в роцї 1992.[254]

Перед роком 1989, як і по нїм, українська інтеліґенція была пересвідчена, же подобны ініціативы, екзістуючі і в минулости, суть *„уж пережыты експеріменты, одсуджены на неуспіх... непотрібны... неправилны... шкодливы..,“* якы *„внесуть хаос до школства і культурного жывота, з котрого выход буде єдиный – переход на списовный словеньскый язык“*.[255] Реакції українськой інтеліґенції были спроваджаны

251 Нулте чісло културно-хрістіаньского часопису *Русин* в р. 1990 выдало *Товариство Енді Варгола в Меджілабірцях*.

252 *Становы Русинськой оброды*. In *Русин*, I, 1, Меджілабірці, 1991, с. 3.

253 *Deklarácia Rusínskej obrody*. In *Русин*, I, 1, Меджілабірці, 1991, с. 5.

254 ПАНЬКО, Юрій: *Нормы русиньского правопису*. In *Народны новинкы*, II, ч. 17-21, 1992 (прилога *Народных новинок*).

255 ŠTEC, Mikuláš: *K otázke „rusínskeho“ spisovného jazyka*. Prešov, 1991; ШТЕЦЬ, Микола і МУЛИЧАК, Юрій: *Аналіз норм правопису т. зв. русинської мови*. Додаток до газети „Нове життя“, № 42, Пряшів, 1992. Переклад А. П.

высміхом і дегонестаціов першых кроків русиньскых актівістів у сферї языка, якы означовали за *„народностну нетактность“*.[256] Доказовали, же русинство не є ніч інше, як *„політічно іншпірована... антіісторічна... антінаукова одхылка,“*[257] вытїкаюча *„з давно пережытой мадяроньской інтріґы“*.[258] В полемічных статях навколо новосформованой антаґоністічной пары *„україньскый язык – русиньскый язык“* домінували емоції, причім діскузія ся звернула скоріше на політіку і не вела к ядру проблему, т. є. к властным лінґвістічным проблемам – ґлоттоґенезы і сучасного ставу языка.

Одповідёв прихылників русиньской орьєнтації на такы арґументы была приправа на выданя публікацій, котры бы послужыли як основа про выголошіня кодіфікації русиньского языка, а сучасно крокы к інштітуціоналізації той одборной роботы. У звязи з тым все частїше резоновала думка створити научну інштітуцію, задачов котрой бы было вырїшыти прінціпіалны вопросы перед зачатём процесу кодіфікації. У медіях ся найчастїше споминала катедра русиньского языка і культуры.

Наслїдком неінтересу компетентных місць рїшати проблем інштітуціоналізації роботы над кодіфікаціов русиньского языка, главну ініціатіву зато перевзяла найрепрезентатівнїша русиньска народностна орґанізація – *Русиньска оброда*. Вызначну роль у тім процесї мав 1. Світовый конґрес Русинів, котрый быв 22. – 23. марца 1991 в Меджілабірцях. В інтересї кваліфікованого рїшіня русиньского языкового вопросу конґрес рекомендовав скликати кваліфікованых людей на міджінародны языковый семінарь, на котрім бы ся обяснили теоретічны проблемы култівованя і штандартізації языка в условіях *„малых народів“*, а таксамо прияв бы ся практічный способ координації робот в сферї *„языкового манажменту“* на основі аналоґічных прикладів іншых народів або країн.

1. Міджінародный конґрес русиньского языка[259] за участи ученых, писателїв, журналістів, священиків і русиньскых актівістів з девятёх країн світа (Ческословеньско, Польско, Україна, Мадярьско, Югославія, Швейцарія, Монако, Шведьско, США) ся одбыв 6. – 7. новембра 1992 року в Бардеёвскых Купелях і дотеперь є поважованый за єдну з

256 КОВАЧ, Федір: *Наші національні парадокси*. In *Дукля*, 2, Пряшів, 1991, с. 28. Переклад А. П.
257 МУШИНКА, Микола: *Русинізм на антиукраїнській основі: перша книжка Русинської оброди*. Пряшів, 1992, с. 1. Переклад А. П.
258 КОВАЧ, Федір: ціт. р., с. 28.
259 О 1. Міджінароднім конгресї русиньского языка поз. FISHMAN, Joshua A.: *Stručné post-scriptum nerusínskeho účastníka.* In MAGOCSI, Paul Robert: *Scholarly Seminar on the Codification of the Rusyn Language*. *International Journal of the Sociology of Language*, ч. 104, Berlín a New York, 1992, с. 124.

найвызначнїшых подїй в процесї кодіфікації русиньского языка. Окрем того, же ініціював сістематічну роботу над кодіфікаціов в наступнім періодї, сучасно вырїшыв і дакілько серьёзных вопросів, звязаных з концепціов кодіфікації:

1. кодіфікація русиньского списовного языка мала быти основана на жывій, говоровій бісїдї Русинів;

2. на основі ретороманьского[260] моделу будованя списовного языка, каждый із штирёх русиньскых регіонів (штатів) мав створити свій властный варіант списовного языка, основов котрого ся мав стати найросшыренїшый діалект на даній території;[261]

3. ґрафічнов сістемов русиньского языка мала зістати азбука.

Окрем того, першый конґрес русиньского языка знова підкреслив потребу научной інштітуції, яка бы зачатый процес кодіфікації орґанізовала, і апеловав на потребу штатной підпоры з боку ЧСФР і іншых штатів, в якых жыють Русины, арґументуючі основныма людьскыма правами і правами народностных меншын в демократічнім обществі.

На основі ініціативы веджіня *Русиньской оброды*, о два місяцї пізнїше (т. є. од януара 1993) Міністерство культуры СР выдїлило фінанції на роботу *Інштітуту русиньского языка і культуры* в Пряшові,[262] який од свого взнику служыв як інтеррегіоналный координачный центер роботы кодіфікаторів русиньского языка. Але наслїдком зміненой політічной ситуації, в роцї 1994 штат заставив фінанцованя інштітуту, што, природно, значіло пригамованя роботы над кодіфікаціов. Лем вдяка серьёзному приступу людей з веджіня інштітуту і *Русиньской оброды,* розбігнуты роботы ся не заставили цалком.

Хоць інштітут дїяв лем короткый час, выповнив поставленый ціль.

260 Ретороманьскый язык, респ. язык швейцарьскых Романшів *(Romansch, Rumantsch)*, котрым бісїдує нецілых 0,6 % жытелїв Швейцарії, т. є. приближно 35 000 людей на юговыходї країны, творить шість списовных мікроязыків (сурселвскый, сутселвскый, сурміраньскый, вышнё- і нижнёгадіньскый, мінстерьскый). На їх базї в р. 1982 взникнув єден сполочный списовный язык - *rumantsch grischun,* котрый од р. 1996 ся став четвертым урядным языком Швейцарії попри нїмецькім, італіаньскім і французькім. Русиньскый язык ся зачав будовати аналоґічно на основі говоровых варіантів тых регіонів (штатів), де жыють Русины (окрем Югославії - на Словеньску, в Польску і на Україні), а на їх основі поступно бы мав взникнути єден сполочный, інтеррегіоналный, списовный русиньскый язык, тзв. *койне*.

261 На Словеньску списовна форма русиньского языка выходить з двох теріторіално найросшыренїшых діалектів: выходоземпліньского і западоземпліньского, т. є. з жывого говорового языка території по лінії сел: Осадне, Гостовіцї, Паризівцї, Чуколавцї, Пчолине, Пыхнї, Нехваль Полянка, Нижня і Вышня Яблінка, Светліцї, Збійне і др.

262 *Інштітут русиньского языка і культуры* взникнув при *Русиньскій обродї* в Пряшові в январї 1993. Першым директором інштітуту ся став доц. ПґДр. Юрій Панько, к. н. В р. 1994 другым а зарівно і послїднїм директором інштітуту быв доц. ПґДр. Василь Ябур, к. н.

Приправив основны матеріалы, якы послужыли про формалне выголошіня кодіфікації русиньского списовного языка на Словеньску: правила русиньского правопису, орфоґрафічный словник, букварь і чітанку, словник лінґвістічных термінів, тексты релиґійной літературы, белетрії і публіцістікы.[263] Святочный акт выголошіня кодіфікації русиньского языка ся одбыв 27. януара 1995 в Братїславі і наперек зъявным пробам – з боку нежычливців з рядів україньской інтеліґенції, експонентів бывшого режіму, ці докінця дакотрых штатных урядників – перешкодити ёго реалізації. Участь на нїм взяли дакотры вызначны представителї културного, общественного, церьковного, політічного і научного жывота штату, сімпатізуючі з народно-еманціпачным процесом Русинів, респ. такы, котры мають якесь одношіня к русиньскій народностній меншыні. По дакількомісячнім ваганю наконець штат заплатив часть фінанцій, выналоженых на орґанізованя міджінародного научного семінаря по святочнім актї выголошіня кодіфікації.

Можеме повісти, же тым актом ся сімболічно скінчіла перша етапа робот над штандартізаціов русиньского языка. Але нова сітуація русиньскый рух такой поставила перед нову, подля нас, омного тяжшу задачу – заведжіня нового списовного языка до розлічных сфер жывота Русинів на Словеньску. Ішло главно о тоты сферы: літературна, медіална, конфесійна, сценічно-театрална, урядна і школьска. З погляду перспектівы народностного розвоя Русины од самого зачатку свого *„третёго“* возроджіня за найвызначнїшу поважовали сферу школьску, т. є. заведжіня предмету русиньскый язык і култура до школьской сістемы Словеньской републікы.

263 ЯБУР, Василь - ПАНЬКО, Юрій: *Правила русиньского правопису*. Пряшів, 1994; ПАНЬКО, Юрій і кол.: *Орфоґрафічный словник русиньского языка*. Пряшів, 1994; ПАНЬКО, Юрій: *Русиньско-руcько-україньско-словеньско-польскый словник лінґвістічных термінів*. Пряшів, 1994; ГРИБ, Ян: *Букварь про русиньскы діти*. Пряшів, 1994; ГРИБ, Ян: *Чітанка про русиньскы діти*. Пряшів, 1994; КРАЙНЯК, Франтішек: *Малый ґрекокатолицькый катехізм про русиньскы діти*. Пряшів, 1992; МАҐОЧІЙ, Павел Роберт: *Русины на Словеньску.*/MAGOCSI, Paul Robert*: Rusíni na Slovensku*. Пряшов, 1994.

2. Основны сферы функціонованя русиньского списовного языка на Словеньску

Кодіфікація русиньского языка на Словеньску (1995) была основным предположінём на заведжіня того языка до розлічных функціоналных сфер жывота Русинів.[264] До року 1995 діалекты Русинів окрем того, же были основным средством комунікації в родинній сферї, т. є. у сферї каждоденного жывота того етніка, вжывали ся в ненормативній подобі в медіалній, літературній, сценічно-театралній і в конфесійній сферї.

В **медіалній сферї** русиньскы діалекты і перед роком 1989 ся вжывали главно в радіу.[265] Русиньскый язык быв домінантным языком в релаціях заміряных на презентацію фолклору русиньского жытельства і жывота на селах, респ. в регіонах, де жыють переважно Русины. Міджі найуспішнїшы належала релація *Подорожування кумів*, пізніше *Бесіда кумів,* котра якраз вдяка зрозумілому языку, т. є. діалектам Русинів, ся стала найслуханїшов і найпопулярнїшов міджі Русинами.

З друкованых медій діалекты Русинів у минулости мали своє місце в тыжденнику *Нове життя*, який од року 1951 выдавав Крайскый выбор Комуністічной партії Словеньска в Пряшові, од р. 1959 *Центральний комітет Культурного союзу українських трудящих* в Пряшові, а од р. 1990 аж доднесь *Союз русинів-українців СР* в Пряшові. Редакція з перервами вела рубріку *На діалекті* в роках 1965 – 1968, 1969 – 1970, а сістематічно – в роках 1973 – 1977.[266] Публікованя статей в діалектах Ру-

264 О функціоналных сферах русиньского языка поз. PLIŠKOVÁ, Anna: *Rusínsky jazyk na Slovensku po roku 1989*. In ŠUTAJ, Štefan (ed.): *Národy a národnosti. Stav výskumu po roku 1989 a jeho perspektívy*. Prešov, 2004, с. 198-203; таксамо http://www.rusynacademy.sk/slovak/sl_jazyk.html; ПЛІШКОВА, Анна: *ІІІ. Соціолінгвістічный аспект. Пряшівска Русь*. In *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русиньскый язык.* Redaktor naukowy Paul Robert Magocsi. Opole, 2004, с. 331-345, доповнене выданя з даякыма змінами 2007, с. 331-348; ПЛІШКОВА, Анна: *Русиньскый язык на Словеньску по 10 роках актівного фунґованя.* In ЗОЗУЛЯК, Александер (ed.): *Русиньскый народный календарь на рік 2002*. Пряшів, 2001, с. 35-46; ПЛІШКОВА, Анна: *Основны сферы функціонованя кодіфікованого русиньского языка на Словеньску*. In http://www.rusynacademy.sk/rusynski/rusyn_jazyk.html; PLISHKOVA, Anna: *Practical spheres of Rusyn Language in Slovakia*. In *Studia Slavica Hungarica*, 53, 1, Budapest, 2008, поз. тыж http://www.akademiai.com/content/86g4185508m28726/ або http://www.rusynacademy.sk/english/en_jazyk.html

265 В радіу ся русиньскый язык вжывав од 30-х років 20. ст. в радіокомпанії *Rádiožurnál* як попередникови Чеськословеньского розгласу в Кошіцях, одкы ся высылало про Выходне Словеньско і Підкарпатьску Русь, пак в дакотрых релаціях Чеськословеньского розгласу - спочатку, од р. 1945, Української штудії Чеськословеньского розгласу в Братїславі, од р. 1948 в Пряшові, од р. 1989 в Русиньско-українській редакції Словеньского розгасу в Пряшові, од р. 2002 в Главній редакції народностно-етнічного высыланя СРо в Пряшові, од 1. 9. 2003 в Кошіцях.

266 О тім поз. ФОЛЛРІХ, Марія: *Факти з історії української журналістики в Чехословаччині*. In *Науковий збірник КСУТ,* №. 11, Пряшів, 1985, с. 117-131.

синів редакція обновила в рубріці під назвов *Голос русинів* аж по *ніжній* революції в р. 1990 на жадость многых чітателїв. Тоту рубріку редакція вела лем єден рік, почас котрого ся кріштализовали народностны позіції выдавателя того періодіка, точнїше нового веджіня орґанізації. Наконець ся указало, же проукраїньскы заміряне нове веджіня не мало інтерес о зміну народностно-языковой орьєнтації на русиньску, і хоць нова назва орґанізації, в якій попри етнонімі *Українці* быв зафіксованый і етнонім *Русины*, о тім свідчіти могла. Лемже на таку зміну ся приступило скоріше з ціленых прічін – утримати собі і в новых условіях стабілну членьску базу. І хоць то быв формално найбівшый уступок з традічных позіцій, далшы крокы нового веджіня орґанізації правдиву орьєнтацію наступницькой орґанізації бывшого *КСУТ*-у закрыти не могли. З цілём утримати проукраїньску лінію, веджіня *Союзу русинів-українців ЧСФР* приступило к елімінації сімпатізантів русиньской орьєнтації зо своїх рядів,[267] чім ускорило процес формованя новой русиньской редакції тыжденника під назвов *Народны новинкы,* котра взникла в юні 1991 при *Русиньскій обродї* в Пряшові.[268] З языкового боку редакція ся притримовала інтерных правил правопису, култівуючі діалектну базу лабірьской области, яка зачатком р. 1990 ся стала центром русиньского возродного руху в бывшім Чеськословеньску .

В **літературній сферї** *Центральний комітет Культурного союзу українських трудящих* в Пряшові окрем літературы в українськім языку, в 70-х роках 20. ст. выдав дакілько персоналных і колектівных зборників поезії і прозы тзв. *народных* авторів і репертоарных зборників в говоровім русиньскім языку.

Од року 1991 *Русиньска оброда* на Словеньску выдавала літературу лем на діалектах Русинів, респ. в інтердіалектнім *койне*, подля інтерных орфоґрафічных правил, од р.1995 в списовнім русиньскім языку.

В **сценічно-театралній сферї** ся містны діалекты Русинів вжывали і перед кодіфікаціов русиньского языка почас културных акцій містного або реґіоналного характеру, а то в супроводных модераторьскых текстах, в інтерпретації поезії тзв. *народных* авторів, в словно-музичных пасмах аматерьскых фолклорных колектівів, в інтерпретації народных співанок, а тыж у выступлїнях аматерьскых драматічных колектівів. В

267 В маю 1991 з редакції тыжденника *Нове життя* одышли редакторы: Александер Зозуляк, Кветослава Копорова, Анна Кузмякова, Анна Плїшкова, а з редакції місячника *Дружно вперед* Марія Мальцовска, котры кінцём юна того самого року ся стали закладаючіма членами новой русиньской редакції.

268 Перше чісло тыжденника *Народны новинкы* редакція выдала сімболічно - 21. августа 1991.

половинї 90-х років 20. ст., в першім рядї на жадость Русинів, вызначнов языковов трансформаціов з українського літературного языка на говоровый русиньскый язык перешов професіоналный *Український національний театр* в Пряшові.

В **конфесійній сферї** о потребі вжываня зрозумілого, т. є. материньского языка Русинів у пасторачній практіцї, главно в рамках ґрекокатолицькой церькви на Словеньску, ся зачали вести діскузії і першы конкретны крокы у выдаваню церьковной літературы подля внутропарохіалных норм ся зробили тыж перед кодіфікаціов русиньского языка – в першій половинї 90-х років 20. ст.

У вшыткых споминаных сферах, в котрых ся комунікація реалізує в бісїдній формі, говоровый язык Русинів має своє місто і по р. 1995. Покы іде о писомну реалізацію, то в продукції окремых субєктів в споминаных сферах уж слїдно снагы решпектовати списовну норму. З кодіфікаціов русиньского языка є звязане поступне росшырёваня ёго функціоналных сфер – о школьску і урядну. Тот факт позітівным способом позначів розвой народно-ідентіфікачного процесу Русинів а таксамо свідомость о властній языковій особитости.

Слїдуючі вплив материньского русиньского языка на розвой і уровень народной свідомости, респ. і цілого народно-ідентіфікачного процесу Русинів, через окремы сферы ёго функціонованя, становили сьме, же найвпливнїшыма, а то значіть про будучность той народности і найвызначнїшыма, суть сферы конфесійна і школьска. Выслїдкы списованя людей з року 2001 (русиньска народность: 24 201, материньскый язык русиньскый: 54 907) в порівнаню з роком 1991 (русиньска народность: 16 937, материньскый язык русиньскый: 49 099) суть омного лїпшы в тых селах, в котрых подля нашых інформацій (аж в 40 із 69 сел) дїяв священик решпектуючій народностну приналежность своїх вірників і практікуючій пасторацію в їх материньскім языку. Тенденція наростаня жытельства русиньской народности є і в селах, респ. містах, де ся в школї учіть материньскый русиньскый язык. І вдяка уведженым факторам в окресах северовыходного Словеньска з компактным заселїнём Русинами, процентуално в дакотрых селах у р. 2001 кількость жытелїв русиньской народности наросла аж о высше 500 % в порівнаню з роком 1991.[269] На ілустрацію выбереме холем дакотры з них, в котрых кількость жы-

269 О тім поз штатістіку в KONEČNÝ, Stanislav - BAUMGARTNER, František - FRANKOVSKÝ, Miroslav - GAJDOŠ, Marián: *Sebareflexia postavenia a vývoja Rusínov na Slovensku. Niektoré výsledky etnosociologického výskumu na severovýchodnom Slovensku v roku 2002*. Prešov, 2002, c. 112-123.

телїв русиньской народности наросла мінімално о 100 % в порівнаню з минулов штатістіков:

В тогдышнїм окр. Свідник суть то села, часть якых по делімітації припала окр. Стропків: Бенядиківцї 3/29,[270] Брусніця 22/122, Цернина 25/70, Дуплин 1/8, Фіяш 2/13, Ґрибів 6/20, Гунківцї 14/36, Хотча 5/12, Капішова 5/16, Крайна Быстра 34/72, Крайна Порубка 20/40, Крайне Чорне 11/34, Маківцї 11/22, Нижня Ольшава 1/5, Нижнїй Комарник 7/16, Раківчік 1/20, Рівне 12/95, Руськый Кручів 5/15, Собош 4/14, Сольник 1/4, Стропків 103/209, Шеметківцї 0/7.

В тогдышнїм окр. Гуменне, часть сел якого припала окр. Снина і Меджілабірцї, суть то села: Чабалівцї 63/150, Машківцї 0/5, Няґів 135/356, Прислоп 6/13, Рошківцї 8/48, Стащіньска Розтока 20/42, Суків 27/54, Шмыґовець 5/13, Тополя 29/94, Воліця 43/98.

В окр. Бардеёв: Ціґелька 2/35, Криве 5/16, Ондавка 9/18, Ортутёва 4/9, Шашова 1/4, Ряшів 10/22.

В окр. Стара Любовня: Чірч 100/373, Дюркова 0/9, Якубяны 8/57, Камёнка 92/237, Малый Липник 2/9, Орлів 18/71, Старина 5/11, Шамброн 8/20, Великый Липник 23/73, Стара Любовня 120/240.

В тогдышнїм окр. Спіська Нова Вес, часть сел якого припала окр. Ґелніця і Левоча, суть то села: Гелцманівцї 0/3, Нижнї Репашы 0/2, Ольшавіця 5/13, Порач 18/84, Торискы 2/10.

В тогдышнїм окр. Мигалївцї, часть сел якого припала окр. Собранцї, суть то села: Бенятина 0/28, Іновцї 2/5, Підгородь 0/5, Руська Быстра 0/5, Руськый Грабовець 3/21, Стражске 7/20, Мигалївцї 45/116.

В тогдышнїм окр. Пряшів, часть сел якого припала окр. Сабинів, суть то села: Баєрівцї 22/60, Дреніця 0/2, Ганигівцї 0/6, Ренчішів 0/2, Тихый Потік 4/34, Сабинів 16/44.

В тогдышнїм окр. Вранов над Топлёв, часть сел якого припала окр. Гуменне, суть то села: Пискорівцї 0/22, Притуляны 21/55, Руська Кайня 0/34.

У звязи з данов штатістіков треба додати і то, же наростаня кількости жителїв русиньской народности і тых, котры русиньскый язык поважують за свій материньскый, прямо корешпондує з наростанём кількости жительства ґрекокатолицького (у 11 з 69 уведженых сел) і православного (у 14 з уведженых 69 сел) віросповіданя в окремых селах. Но найвыразнїше наростаня жителїв русиньской народности на Словенську є в селах (аж у 20 із уведженых 69 сел), в котрых наросла кількость жителїв

270 Перше чісло в записї значіть данный з р. 1991, друге - данный з р. 2001.

обидвох віросповідань сучасно. На основі того мож барз добрї порозуміти, чом треба так дослїдно мерьковати на вжываня русиньского языка в конфесійній сферї так в ґрекокатолицькій, як і в православній церькви, ку котрым ся Русины традічно голосять.

2. 1 Родинна сфера (сфера каждоденного контакту)

Русиньскый язык, точнїше ёго діалекты, все были основным інштрументом комунікації міджі переважнов частёв Русинів а дана традіція ся у вызначній мірї утримує і в сучасности. Нажаль, асімілація завинена, окрем іншых факторів, і ліквідаціов малокласных народностных школ в селах з перевагов по русиньскы бісїдуючого жытельства і наслїдна інтеґрація молодых Русинів до школ містьскых з навчалным языком словеньскым, як і высше 30-річна абсенція можности леґално ся приголосити к русиньскій народности і вжывати материньскый русиньскый язык в офіціалных сферах комунікації, ся не могли не одбити і на актуалнім выбераню языка комунікації, в першім рядї міджі молодов ґенераціов Русинів. Тота в сучасности і в традічно русиньскых селах в біжній комунікації часто преферує язык словеньскый. Даный яв не поважує за неприродный, бо в медіях, школах, церьквах а часто і дома чує язык словеньскый, то значіть вырастать в білінґвалній громадї, в якій язык словеньскый главно у молодежи вытїснює з домінантной позіції в родинній сферї язык їх предків. Інакше реаґує середня і старша ґенерація Русинів, выхована під впливом русофільскых, українофільскых або *карпаторуськых* традіцій, котра – тота усвідомленїша часть – або крітікує сучасне упущаня молодых людей од старых традіцій, або мовчіть і пасівно ся призерать на даный став, респ. сама ся приучать комунікації в словеньскім языку зо своїма внуками і правнуками. Притім є важне усвідомити сі, же на выбір языка каждоденной вербалной комунікації має вплив главно народностна і языкова ідентіфікація членів родины, т. є. родічів, але і старых родічів. Наконець, і соціолоґічны выскумы на Словеньску по р. 1989 указали, же в родинах, в котрых родічі при списованю людей декларовали русиньску народность, найчастїшым языком комунікації є язык русиньскый, респ. діалекты Русинів.[271]

271 О тім поз. GAJDOŠ, Marián і кол.: *Rusíni/Ukrajinci na Slovensku na konci 20. storočia. K vybraným výsledkom historicko-sociologického výskumu v roku 2000*. Prešov, 2001; KONEČNÝ, Stanislav - BAUMGARTNER, František - FRANKOVSKÝ, Miroslav - GAJDOŠ, Marián: *Sebareflexia postavenia a vývoja Rusínov na Slovensku. Niektoré výsledky etnosociologického výskumu na severovýchodnom Slovensku v roku 2002*. Prešov, 2002.

Очівісно, русиньскый язык є в першім рядї внутроетнічным языком Русинів, т. з. *„по свому“* (по русиньскы) ся бісїдує главно *„зо своїма“* (з Русинами) в каждоденных, святочных і в офіціалных комунікачных ситуаціях. Русиньскый язык ся вжывать у каждоденнім контактї в роднім кругу, в кругу приятелїв і знамых, на стрїчах розлічного характеру (в храмі, на забавах і под.), при домашнїх і полёвых роботах. Русиньскый язык у формі беспосереднёй комунікації таксамо чути на русиньскых народностных, церьковных, културных акціях, але тыж на публічных місцях: на уліцї, в накупных центрах, в автобусї, на поштї, в шпыталю, на сільскім урядї і под.[272]

Окрем беспосереднёй вербалной комунікації, русиньскый язык ся вжывать в родинній сферї і в писомнім контактї – в особній корешпонденції, у вінчованях, в писомных інформаціях-одказах близкым і знамым. В такых сітуаціях ёго ужыватели частїше преферують русиньскый язык в латиньскій ґрафічній сістемі перед азбуков. Азбуку зась частїше вжывать часть русиньской інтелігенції, про котру русиньскый списовный язык є основным інштрументом комунікації ці уж в устній або писомній формі.

Інтензіта вжываня русиньского языка в родинній сферї (сферї каждоденного контакту) є найвысша в селах з компактным заселїнём Русинами. В комунікації ся звычайно не вжывать кодіфікована форма языка, але дакотрый з діалектів або якась форма інтердіалекту. Але в містах часто і в роднім кругу ся тратить прямый міджіґенерачный языковый одказ як дїдина предків, у молодшого поколїня ёго знаня ся огранічує часто лем на пасівну форму, т. є. розумлять му, але не бісїдують ним.

Особы, котры в каждоденній комунікації хоснують русиньску бісїду, суть выключно Русины. Але екзістує іщі невелика ґрупа особ, котра бісїдує по русиньскы, притім не суть Русинами. Справила суть то членове мішаных родин, беспосереднї сусїдове Русинів, любителї і сімпатізанты русиньской културы, главно народных співанок, котры ся русиньску реч навчіли через прямый языковый контакт з Русинами.

На основі того можеме конштатовати, же інтензіта комунікації в русиньскім языку, респ. в діалектах Русинів, в сучасности ся зменшує з переходом:

272 О функціоналных сферах русиньского языка в окремых країнах поз. КЕРЧА, Ігорь: *Пудкарпатська Русь*.., с. 319-329, ДУЦЬ-ФАЙФЕР, Олена: *Лемковина*.., с. 347-361, БЕНЕДЕК, Ґеґей: *Мадярьско*.., с. 363-372, ФЕЙСА, Михайло: *Войводина*.., с. 373-382, МАҐОЧІЙ, Павел Роберт: *Америка*.., с. 383-390. In *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русиньскый язык...*

– од дому (хыжы, біту), од родины смером к публічным містам,
– од найстаршой ґенерації к наймолодшій ґенерації,
– од гомоґенных к гетероґенным манжелствам.[273]

Надію на злїпшіня сітуації, то значіть на шырше вжываня русиньского языка в каждоденній сферї, видиме в будованю сістемы школ з навчалным языком русиньскым і в стабілізації позіції русиньского языка в сучасных сферах функціонованя.

2. 2 Сфера урядного контакту

Актуалне вжываня русиньского языка як языка народностной меншыны в Словеньскій републіці реґулує *Устава Словеньской републікы* (1992), конкретны законы і правны нормы, якы реґулують поставлїня народностных меншын і етнічных ґруп, як і міджінародны конвенції і договоры о правах особ, якы належат к народностным меншынам і котрых Словеньско є сіґнатарьсков країнов, што значіть, же ёго повинностёв є дотримовати їх. Найвызначнїшы з них суть: *Рамковый договор на охрану народностных меншын* (1998) і *Европска харта реґіоналных або меншыновых языків* (2001). Надвязуючі на них, права народностных меншын в СР реґулує тыж ряд законів, окрем іншых *Закон о вжываню языків народностных меншын* (1999), котрый реґулує право народностных меншын на вжываня материньского языка і в уряднім контактї. Подля нёго особы, якы належат к народностным меншынам і подля послїднёго списованя людей в селї творят найменше 20% жытельства, мают право в тім селї в уряднім контактї вжывати язык даной етнічной меншыны. В языку своёй народностной меншыны мают право:

1. писомно ся обертати на штатны і самосправны орґаны і тыж дістати писомну одповідь в своїм материньскім языку;
2. мати надписы на публічных інштітуціях;
3. мати урядны формуларї;
4. вести засїданя теріторіалных самосправ і выступати на них в материньскім языку;
5. вести кронікы;
6. означовати уліцї і іншы містны ґеоґрафічны назвы.

На основі властных знань і сондовань,[274] але тыж на основі выслїдків

273 GAJDOŠ, Marián і кол.: *Rusíni/Ukrajinci na Slovensku na konci 20. storočia. K vybranýmvýsledkom historicko-sociologického výskumu v roku 2000.* Prešov, 2001, c. 73.

274 О тім поз. PLIŠKOVÁ, Anna: *Списовный язык карпатьскых Русинів: проблемы становліня, кодіфікації, акцептації і сфер функціонованя*. Dizertačná práca. Bratislava : Slavistický ústav Jána

выскуму Сполоченьсконаучного інштітуту Словеньской академії наук в Кошыцях з року 2001[275] можеме конштатовати, же тота сфера вжываня русиньского языка є в сучасности єдинов зо вшыткых уведженых, де ся русиньскый язык выужывать найслабше. Так є і наперек тому, же СР має функчну штатну легіслатіву,[276] корешпондуючу з легіслатівов европсков, котра ґарантує шырше вжываня меншынового языка в уряднім контактї, і наперек наростаючій кількости сел з мінімално 20-процентным заступлїнём жителїв русиньской народности, якых подля списованя людей з року 2001 є на Словеньску 92, т. є. о 24 села веце як в р. 1991.[277]

Може єдинов вызначнов ініціативов, котру Русины проявили в данім одношіню, была протестна петіція по реалізації приятого *Закона Народной рады СР ч. 191/1994 о означованю сел в языку народностных меншын*. Внаслїдку дїяня того закона села з мінімално 20-процентным заступлїнём жителїв русиньской народности дістали офіціалны двоязычны таблічкы не зо словеньско-русиньскыма, але зо словеньско-україньскыма назвами сел, т. є. друга назва в языку народностной меншыны, котра має быти сіґналом етнічной приналежности становленой части жителїв даного села, была, а є і в сучасности, декларована в україньскім літературнім языку. Высвітлїнём даного ставу є факт, же практічну реалізацію уведженого закона підтримовала в тім часї парламентна Партія демократічной лївіцї, в рядах котрой были і членове а зарівно офіціалны представителї україньской народностной меншыны на Словеньску. Правда, абсенція списовного русиньского языка в тім часї была єдным з міцных протиарґументів, якы не доволили актуалну сітуацію в 68 селах з мінімално 20-процентным заступлїнём Русинів рїшати в згоді зо законом і таблічкы з двоязычныма назвами реалізовати в другій части подля русиньского правопису. Але о нецілый рік по приятю тзв. *„таблічкового закона“* настала діаметрално інша сітуація – в януарї р. 1995 была выголошена кодіфікація русиньского языка і основный протиарґумент перестав платити. Наслїдно представителї русиньскых орґанізацій ся ініціативно дожадовали зміны другой части двоязычных назв сел на таблічках

Stanislava, 2006, c. 68-71.

275 GAJDOŠ, Marián a кол.: *Rusíni/Ukrajinci na Slovensku na konci 20. storočia...*

276 O тім поз. *Legislatívny rámec pre jazyky menšín v Slovenskej republike*. In http://www.culture.gov.sk/umenie/ttny-jazyk/archv.

277 O тім поз. GAJDOŠ, Marián - KONEČNÝ, Stanislav: *Rusínska a ukrajinská menšina v národnostnej politike Slovenska po roku 1989*. In ŠUTAJ, Štefan (ed.): *Národnostná politika na Slovensku po roku 1989*. Prešov, 2005, c. 109-120; DOSTÁL, Ondrej: *Národnostné menšiny*. In KOLLÁR, Miroslav - MESEŽNIKOV, Grigorij (eds.): *Slovensko 2003 : Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava, 2003, c. 159-160.

– подля правил русиньского правопису. Але ани доднесь ся їх право – в згоді з платным законом, а тым і подля *Европскей харты регіоналных або меншыновых языків* – практічно не наповнило. Подля нас, найправдоподобнїшов прічінов недотримованя приятой легіслативы є в першім ряді економічна, але своє місце наісто ту має слабе акцентованя потребы дослїдного рїшаня того проблему з боку репрезентантів русиньскых орґанізацій на Словеньску, як і самых жителїв даных сел.

Аналоґічну сітуацію в сучасности видно тыж в означованю уліць і іншых ґеоґрафічных назв, публічных будов і інштітуцій. Наприклад, ани єдна з 8 школ з навчанём русиньского языка на Словеньску не має в двоязычній назві текст в русиньскім языку. Наопак, і ту мож стрїтити парадоксны сітуації, же хоць школа має двоязычну таблічку, але знова словеньско-українську, і хоць українськый язык ся в школї давно не учіть а заступлїня українськой народностной меншыны в селї не досягує 20% з цілковой кількости жителїв села. Подобно є то з назвами на склепах, рештавраціях, поштах і под., на котрых або ся іщі заховали двоязычны словеньско-українськы назвы, або суть на них новы, але уж лем в словеньскім языку. Назнак зміны сьме зареґістровали лем в поєдных припадах в означіню будов містной самосправы або штатной справы, конкретно в Меджілабірцях і Чабинах, де з ініціативы старостів, респ. пріматорів і предностів обводных урядів, є двоязычна словеньско-русиньска назва інштітуції.

Позітівнїшу сітуацію в реалізації русиньского языка в уряднім контактї на Словеньску мож видїти частїше при ёго вжываню в говореній подобі, як в писаній. Як основный інштрумент комунікації ся вжывать на комуналній уровни на засїданях містных самосправ, главно в селах з перевагов по русиньскы бісїдуючого жительства і з перевагов по русиньскы бісїдуючіх посланців містных самосправных орґанів. Але писомна аґенда з тых засїдань ся веде лем в языку словеньскім, што є очівісно детерміноване і незнанём правил русиньского правопису з боку особ повіреных робити такы записы, респ. цілково неовладанём ґрафічной сістемы русиньского списовного языка, т. є. азбукы.

Од року 2005 дакотры урядны інформації, напр. ознамлїня о часї і місцю реалізації волеб, зачали выдавати в языках народностных меншын, враховано русиньского, орґаны Пряшівского самосправного края, т. є края, в котрім жыє основна маса Русинів. В сітуації, кідь на Словеньску є абсенція урядных тлумачників до русиньского языка, переклады собі забезпечують у русиньскых народностных орґанізацій (*Ру-*

синьска оброда на Словеньску, Русин і Народны новинкы і ін.) або у одборників на русиньскый язык в штатных інштітуціях *(Інштітут русиньского языка і культуры Пряшівской універзіты в Пряшові)*. Таксамо роблять дакотры штатны орґаны перед акціями цілосполоченьского характеру, напр. Штатістічный уряд СР перед списованём людей, котрый выдає в згоді з приятов леґіслатівов розлічны поучіня, выголошіня і іншы важны інформації і ознамліня тыж в языках народностных меншын.

Русиньскый язык мож вжывати тыж в писомнім контактї з *Канцеларіов верейного хранителя прав* (омбудсмана), яка свої формуларї выдає таксамо в языках народностных меншын, враховано русиньского. Право на вербалну комунікацію в уряднім контактї Русины вывжывають тыж в судных процесах на языково змішаных теріторіях, а то без призываня тлумачника, вдяка близкости і зрозумілости русиньского і словеньского языків.

В послїднїх роках евідуєме частїше вжываня русиньского языка в урядній сферї почас церьковных обрядів – вінчанок, хрестин, погробів і под., переважно в ґрекокатолицькых парохіях на северовыходї Словеньска, што прямо корешпондує з ініціованём і реалізаціов пасторачной практікы в русиньскім языку, главно з боку части русиньскых священиків Пряшівской ґрекокатолицькой єпархії.

Найміцнїшу позіцію в уряднім контактї має вжываня русиньского языка міджі 15 русиньскыма культурно-сполоченьскыма орґанізаціями (*Русиньска оброда на Словеньску, Русин і Народны новинкы, Здружіня інтеліґенції Русинів Словеньска, Сполок русиньскых писателїв, Руськый клуб – 1923, Культурно-освітне общество А. Духновіча, Общество св. Йоана Крестителя, Сполок русиньской молодежи* і ін.), і дакотрыма штатныма інштітуціями заміряныма на народностну проблематіку так в рамках Словеньской републікы *(Інштітут русиньского языка і культуры Пряшівской універзіты в Пряшові, Словеньскый народный музей – Музей русиньской культуры в Пряшові, Театер Александра Духновіча в Пряшові, Кабінет русиньского языка Методічно-педаґоґічного центра в Пряшові, Русиньскый тім высыланя Словеньского радія в Кошіцях)*, як і в міджінароднім контекстї. Справила іде о членьскы орґанізації *Світового конґресу Русинів*, котры окрем Словеньска дїють в Чеській републіцї, Польску, Мадярьску, Україні, Сербску, Хорватьску, Румуньску, США і в Канадї. Вшыткы засїданя орґанів тых орґанізацій, але і їх писомна аґенда ся ведуть в русиньскім языку з дотримованём реґіоналных

списовных варіантів. В міджінароднім контекстї ся на сполочных акціях таксамо вжывають окремы списовны варіанты русиньского языка або якась форма інтердіалекту. Писомна аґенда на цілорусиньскій уровни ся веде в залежности од походжіня конкретной особы, повіреной таков роботов, в дотеперішнїй практіцї то все быв списовный язык Русинів Словеньска.

Можеме конштатовати, же хоць по р. 1989, але главно по кодіфікації русиньского языка в р. 1995 наросла міра вжываня русиньского языка в урядній сферї, докладне і в першім рядї сістематічне мерькованя на тот вопрос з боку лідрів русиньскых орґанізацій бы могла помочі росшырїню сфер і можностей вжываня русиньского языка в згодї з приятов легіслатівов. Є то вызначный момент нелем з погляду пропаґації материньского языка внутрі етніка, але і з погляду плеканя позітівного одношіня к нёму у розлічных верьств як русиньского жытельства, так і членів іншых народностных меншын. Шырше заступлїня русиньского языка в уряднім контактї має таксамо барз вызначный псіхолінґвістічный аспект. Членам того етніка дає можность, жебы сі усвідомили, же їх списовный язык має достаточну міру достойности і про функціонованя у высшых сферах жывота, як є лем каждоденна комунікація в родинї.

2. 3 Сценічно-театрална сфера

Вжываня русиньского языка і ёго діалектів в рамках сценічно-театралной сферы має свою традіцію главно в дїятельстві сільскых аматерьскых фолклорных і театралных колектівів і в дїятельстві професіоналных колектівів, якы взникли в 50-х роках 20. ст. – *Українського національного театру* (1945), сучасного (од р. 1990) *Театру Александра Духновіча* в Пряшові, і *Ансамбля пісні і танцю* (1953) в Меджілабірцях, на ґрунтї котрого ся пізнїше сформовав понад 100-членный *Піддуклянський український національний ансамбль* (1956) в Пряшові, в сучасности (од р. 1990) *Піддукляньскый умелецькый людовый субор (ПУЛЬС)*.

Будованя сіти аматерьскых фолклорных і театралных колектівів по селах з компактно жыючім русиньскым жытельством має свою довгу традіцію, яку в минулости розвивали переважно містны учітелї і народностны орґанізації Русинів. В залежности од їх языковой орьєнтації ся розвивала і робота з тыма колектівами, операючі ся притім о конкретну языкову основу: російску, українську або містну говорову.

Найвызначнїшый розвой даной сферы в минулости быв звязаный

з шырокограннов роботов *Культурного союзу українських трудящих* (1954) в Пряшові, главно з ёго дїятельством в 60-х – 80-х роках 20. ст. Россяг ёго роботы залежав од штатной підпоры, котра очівісно не была мала, затоже в данім періодї *КСУТ* був монополнов народностнов орґанізаціов про русиньске жытельство на Словеньску, яка взникла з цілём реалізовати народностну політіку штату міджі тым жытельством. В тім часї *КСУТ* евідовав аж 170 такых, переважно сільскых колективів народной умелецькой творчости розлічных жанрів,[278] котры взникли з ёго ініціативы і котры формовав подля властных представ і офіціалной ідеології. Вдяка высокым штатным дотаціям міг їм помагати як з матеріалного боку, так і з професійного, і давати їм простор на презентацію в рамках своїх містных, окресных, цілословеньскых і міджінародных акцій. Были то переважно фолклорны фестівалы, з якых найвызначнїшы ся орґанізують доднесь, але під трансформованыма назвами етніка внаслїдку новой сполоченьско-політічной сітуації по р. 1989. Первістный етнонім *Українець*/*Українці* в назвах ся змінив на етнонім *„русини-українці“* в згоді зо зміненов назвов централной українськой орґанізації *(Союз русинів-українців СР,* 1990). Але її посолство є адресоване все тому самому етніку, яке по р. 1989 у переважній мірї ся ідентіфікує як *Русины*.

З вызначных акцій *КСУТ* можеме увести: *Свято культури русинів-українців Словаччини* у Свіднику (1955), *Фестиваль культури і спорту* в Меджілабірцях (1962), *Фестиваль фольклору русинів-українців Словаччини* в Камёнцї (1965), *Маковицька струна* в Бардеёві (1973) і іншы. К популарным акціям в дїятельстві орґанізації належали конкурзы і фестівалы аматерьскых драматічных колективів, декламації і властной творчости в рамках *Фестивалю драми і художнього слова ім. О. В. Духновича* в Меджілабірцях (1961).

На забезпечіня такого шырокого дїятельства, в рамках *КСУТ* было шпеціалне *Відділення народної художньої самодіяльності*, робітници якого помагали в селах закладати колективы і методічно їх вести. Окрем того, професіоналну поміч сільскым або школьскым театралным колективам давали режісеры і артісты професіоналного *Українського національного театру.* При нїм в половинї 50-х років 20. ст. была сформована драматічна школа, в якій могли набывати і розвивати драматічне майстровсто членове і ведучі аматерьскых театралных колективів. Вдяка такій старостливости аматерьска сценічно-театрална сфера Русинів за бывшого Чеськословеньска досягла слушну уровень – штодо кілько-

278 О тім поз. КОВАЧ, Федір: *Краєзнавчий словник*.., с. 189.

сти колективів, професіоналной якости їх ведучіх і можностей на розвой талентованых членів. Ціла тота робота в многых аспектах была звязана з условіём холем часточного овладаня україньского языка, што не было аж так тяжко досягнути, бо напр. в 70-х роках 20. ст. аж в 58 основных школах на северовыходї Словеньска быв навчалным языком україньскый. Окрем того, *КСУТ* розвивав тыж сістематічну мімошкольску роботу, главно міджі дорослов русиньсков популаціов, посередництвом около 200 кружків україньского языка.[279] Но наперек такому забезпечіню, і в тім часї были драматічны колективы, членове котрых свій репертоар презентовали в містнім говоровім языку, напр. театралный колектів у Няґові, окр. Меджілабірцї.

Сітуація ся радікално змінила в 90-х роках 20. ст. і была звязана зо змінов політічной сітуації в країнї, народно-еманціпачным процесом Русинів і ліквідаціов монополной позіції *КСУТ* як єдиной штатом дотованой народностной орґанізації автохтонного жытельства северовыходного Словеньска, з радікалным заником школ з навчалным языком україньскым, як і цілково школ в русиньскых селах. Наслїдный зуженый обєм штатной дотації на розвой „україньской“ культуры значів: заник многых традічных колективів *КСУТ*, респ. їх трансформацію або взник новых, але уж з ініціативы сільскых самосправ і з амбіціов інтерпретовати містный русиньскый фолклор через призму містного говорового языка.

Зо взником першой посттоталітной русиньской орґанізації на Словеньску *Русиньской оброды* (1990), тота нова тенденція ся іщі веце розвивать. Наперек первістным прозіціям і пробам дакотрых членів новой русиньской орґанізації перевзяти до своёй режії і трансформовати на новы условія традічны фестівалы україньского *КСУТ*-у в регіонах, на якых в основі неперерывно ся презентовало фолклорне богаство Русинів і якы были адресованы в першім рядї їм, подарило ся їм так зробити лем в припадї *Фестівалу культуры і шпорту* в Меджілабірцях (1990). Наконець під впливом інтерных діскузій і з цілём невыострёвати внутроетнічну сітуацію, *Русиньска оброда* офіціално вырїшыла іти путёв будованя властной традіції: закладати властны русиньскы фолклорны колективы (напр. *Заруба* в Няґові, *Дубравка* в Снинї, *Калинець* в Свіднику, *Русиньске братство* в Пряшові і іншы), орґанізовати властны культурны акції (напр. *Фестівал русиньского і шарішского фолклору* в Бардеёвскых Купелях, 1993, *Віфлеємскый вечур* у Свіднику, 1992, *Русиньскый фолклорный фе-*

279 КОВАЧ, Федір: *Краєзнавчий словник*.., с. 189.

стівал в Пчолинім, 1993, *Днї русиньскых традіцій* у выбраных селах, 2004 і іншы), будовати традіції властных цілословеньскых співацькых конкурзів заміряных на выглядованя талентованых інтерпретів русиньскых народных співанок (напр. *Співы мого роду* в Пряшові, Меджілабірцях, Снинї і в Гуменнім, 2002), популарных співанок (*Фестівал популарной пісні* в Свіднику, 1993) і авторів популарной музикы (*Rus Pop music* у Свіднику, 2006), будовати традіції цілословеньскых декляматорьскых конкурзів заміряных на презентацію умелецькой творчости в русиньскім языку (*Духновічів Пряшів,* 2001), театралных фестівалів (*Днї русиньского театру* в Братїславі, 1999) і под.

Русиньска оброда до рока звыкла зорґанізовати а в зачатках своёй екзістенції, в роках 1991 – 1994, коли вдяка добрій штатній підпорї могла заместнати і одборників на конкретны сферы дїятельства, і методічно приправити около 50 акцій розлічного заміряня. Хоць в сучасности ся *Русиньска оброда* вече орьєнтує на орґанізованя акцій легшых фолклорных жанрів, што є, окрем іншого, наслїдком радікално змінених крітерій дотованя народностных обчаньскых здружінь з боку Міністерства культуры СР,[280] котре перестало підпоровати заместнаность в рамках тых орґанізацій, в Пряшівскім краю взникли новы обчаньскы здружіня, заміряны тыж на розвой сценічно-театралной сферы Русинів – *Дїва* і *Здружіня приятелїв Театру А. Духновіча* в Пряшові. Утримованю русиньского языка в сценічно-театралній сферї, главно на етнічно змішаных теріторіях, помагають тыж містны, містьскы і окресны культурно-освітны центры а од року 1997 і основны школы з навчанём русиньского языка в рамках школьскых або містных культурных акцій.

Стабілне і сістематічне функціонованя русиньского языка в професіоналній части сценічно-театралной сферы на Словеньску забезпечує єдиный на Словеньску, а донедавна і єдиный у світї,[281] русиньскый професіоналный театер – *Театер Александра Духновіча* у Пряшові, до року 2008 зо співацько-танечным колектівом *ПУЛЬС*. Тот театер у своїй історії быв інтересный тым, же ся став першов „україньсков“ культурнов інштітуціов, котра в пряшівскім регіонї взникла по другій світовій войнї. Іронічно, же якраз він в половинї 90-х років 20. стороча ся став першов русиньсков інштітуціов, яка зачала у своїм каждоденнім дїятельстві

280 О тім поз. *Výnos Ministerstva kultúry Slovenskej republiky z 29. apríla 2004 č. MK-480/2004-1 o poskytovaní dotácií v pôsobnosti Ministerstva kultúry Slovenskej republiky*. In www.culture.gov.sk.

281 Другый професіоналный русиньскый театер з назвов *Дядя* дїє в Новім Садї у Войводинї (Сербія), котрый до р. 2005 быв лем напівпрофесіоналным.

вжывати говоровый язык Русинів. Але выходячі з реалной сітуації, тоту практічну зміну языковой орьєнтації театру мож цалком добрї порозуміти: театер є одказаный на публіку регіонів северовыходного Словеньска, в якых з етнічного аспекту має вызначне заступліня русиньске жытельство. З цілём утримати собі сімпатії у своёй публікы, така зміна была неодкладна і як знаме, жадана была уж омного скоріше. Офіціалну зміну сценічного языка драматічного колектіву принесли аж револючны події в р. 1989. Тот факт веджіня театру в октобрї р. 1990 вырішыло маніфестовати і змінов тогдышнёй назвы інштітуції, котра в первістній подобі (т. є. *„Український національний театр"*) в новых общественно-політічных условіях бы вызерала скоріше як анахронізм.

Веджіня театру і наперек уведженым змінам свій репертоар презентовало двоязычно – в русиньскім і українськім языках. Спершу ся снажыло заховати пропорціоналный приступ, але на жадость публікы мусило зачати преферовати русиньскый говоровый язык. По сістематічній ігнорації представліня в українськім языку з боку русиньского жытельства, котры театер нукав по селах, веджіня театру – ай наперек протестам представителїв українськой орьєнтації – мусило приступити к далшій змінї, а то к дефінітовному переходу на русиньскый язык.[282] З той прічіны драматургія театру мусила много часу резервовати на переклады, управы і драматізацію текстів нелем містных, респ. домашніх авторів (Іван Гриць-Дуда, Миколай Ксеняк, Карол Горак, Мілош Карасек, Йозеф Мокош і ін.), але сміло ся пустила і до світовой класікы (Шекспірового *Гамлета*, Шіллеровых *Паразітів*, Чехового *Дядї Вані*, Стейнбековой *Рівнины Тортіллы,* Сервантесового *Дона Кіхота*, Достоєвского *Ідіота,* Ґоґолёвого *Ревізора* і ін). Модерный приступ к театру гостюючіх, переважно словеньскых, режісерів (Матуш Ольга, Мілош Карасек, Растїслав Баллек, Благо Углар і ін.), звязаный з вжыванём містному етніку і в детайлах зрозумілого языка, а главно стабілно добра робота артістів, принесли тому народностному театру в послїднїх 15 роках успіх в першім рядї на домашніх, але і на міджінародных сценах. Главно драматічный колектів театру ся став предметом высо-

282 В сезонї 2008/2009 *Театер А. Духновіча* в Пряшові по 14 роках ся вернув к українському языку. Каждый рік бы мав наштудовати єдну гру по українськы. Такый є выслїдок рїшіня поносів з боку української орґанізації *Союзу русинів-українців СР*, адресованых зряджователёви театру - Пряшівскому самосправному краю. До рїшіня проблему было заінтересоване і Посолство Україны в Словеньскій републіці. О тім. поз. УЛІЧІАНСКА, Зузана: *Театер ся верне к українському языку*. In *Народны новинкы*, XVIII, 17-20, 2008, с. 3; ЗОЗУЛЯК, Александер: *Театер А. Духновіча по українськы буде грати лем про горстку людей!?* In *Народны новинкы*, XVIII, 17-20, 2008, с. 3-4.

ко позітівных рецензій словеньскей театралной крітікы,[283] яка го оцінює уж дакілько років як єден з найліпшых професіоналных театрів на Словеньску. Оцінінём ёго якости суть сістематічны номінації артістів русиньского театру в престижній цілословеньскій анкетї *DOSKY (Divadelné ocenenie sezóny)*.[284]

2. 4 Медіална сфера

Медіална сфера вжываня русиньского языка є в сучасности на Словеньску презентована трёма друкованыма періодіками світьского характеру – *Русин, Народны новинкы, InfoРусин*, двома періодіками церьковного характеру – *Благовістник, Артос*, і двома електронічныма верейноправныма медіями – *Словеньскый розглас, Словеньска телевізія*. Кажде з них має вызначну роль в процесї передаваня інформацій в материньскім языку жителям русиньскей народности, при здобываню інформацій о данім етніку з боку жителїв іншых народностей, но незаступима роль їм належить в першім рядї в процесї народней самоідентіфікації жительства северовыходного Словеньска.

За найвызначнїшы зо споминаных медій поважуєме культурно-хрістіаньскый двомісячник *Русин*[285] і культурно-сполоченьскый тыжденник *Народны новинкы*.[286] Окрем того, же выповняють вшыткы высшеуведжены задачі, мали од свого взнику домінантну позіцію міджі русиньскоязычныма медіями в процесї штандартізації русиньского списовного язы-

283 О тім поз. JABORNÍK, Ján: *Divadlo medzi troma hranicami. Divadlo Alexandra Duchnoviča*. In *Javisko*, 1, 2003, http://www.stoka.sk/uhlar/jabordad.html; DUCÁROVÁ, Katarína: *Do tretice všetko dobré*. In *Teatro*, VII, 3-4, 2002, http://www.divadelniflora.cz; PODMAKOVÁ, Dagmar: *Kde bolo, tam bolo*. In *Slovo*, internetové vydanie, 15, 2001; KUŠNIERIK, Juraj: *Divadelné divy*. In http://www.tyzden.sk/fenomen; KUŠNIERIK, Juraj: *Rusínsky titanik*. In http://www.tyzden.sk/archiv; KÁŠA, Peter: *Originálne a ambiciózne projekty. Poznámky k dvom premiéram v Divadle A. Duchnoviča v Prešove,* a DUCÁROVÁ, Katarína: *Dni rusínskeho divadla v Bratislave*. In *Народны новинкы* (прилога), XV, 10-13, 2006.

284 О номінаціях на *DOSKY (Divadelné ocenenie sezóny)*, котре од р. 1995 выголошує Асоціація сучасного театру і Асоціація „Divadelná Nitra“ в сполупраці з Театром Андрея Багара в Нітрї, поз. http://www.theatre.sk.

285 Нулте чісло культурно-хрістіаньского часопису *Русин* в р. 1990 выдало *Товариство Енді Варгола в Меджілабірцях*, перше чісло в р. 1991 выдав Містьскый центер культуры в Меджілабірцях. Од 2. чісла р. 1991 до кінця р. 2003 часопис выдавала *Русиньска оброда на Словеньску* з центром у Пряшові. В р. 2004 - 2005 выдавателём часопису было обчаньске здружіня *Русин і Народны новинкы* в Пряшові, в р. 2006 ёго выдавателём быв *Світовый конгрес Русинів* з центром у Пряшові, од р. 2007 є выдавателём часопису назад ОЗ *Русин і Народны новинкы*.

286 В роках 1991 - 2003 *Народны новинкы* выдавала *Русиньска оброда на Словеньску*, од р. 2004 їх выдавателём є ОЗ *Русин і Народны новинкы*. До р. 1994 новинкы выходили як тыжденник, од р. 1995 їх періодічность колыше в залежности од штатной дотації – раз выходять як двотыжденник, раз як місячник. Од р. 1995 ся нарушыла тыж двомісячна періодічность часопису *Русин*.

ка до 27. януара 1995 року, а наслїдно в процесї култівованя того языка і ёго уводжованю до окремых сфер функціонованя. На то ся снажыли выужывати цілый спектер жанрів публіцістічного штілу, але і іншых штілів, жебы заповнити абсенцію шпеціалізованых періодік в русиньскім языку, напр. дїтьскых, молодежных, методічно-педаґоґічных, історічных, літературных і ін.

Проблем абсенції дакотрых з уведженых шпеціалізованых періодік в русиньскім языку на Словеньску, в першім рядї літературного і молодежного, редакція *Русин і Народны новинкы* рїшала выдаванём шпеціалных кварталных прилог новинок – літературной під назвов *Поздравлїня Русинів* (1995 – доднесь) і молодежной під назвов *Русалка* (2000 – доднесь). І хоць редакція ся довгу добу находить в нестабілній фінанчній сітуації, яку выкликала зміна штатной політікы по р. 1994, прилогы не перестала выдавати ани в сітуації нарушеной періодічности новинок. За главну прічіну мож поважовати основне посланя редакції, котрым є підпора і актівізація шырокогранного русиньского народностно-культурного руху на Словеньску і поміч при формованю народно свідомой молодой ґенерації Русинів ай посередництвом писаной подобы списовного языка. *Народны новинкы* од зачатку были і днесь суть централным русиньскоязычным періодіком, на сторінках якого ся вели і ведуть діскузії на народностны, церьковны, школьскы, літературны, але і на языковы темы, ку котрым ся можуть слободно высловлёвати їх чітателї, одборна і шырша громада. Заміряня новинок є цілословеньске, но з акцентом на реґіоны северовыходного Словеньска, де жыє найбівша часть Русинів Словеньской републікы.

Часопис *Русин* є заміряный скоріше інтерреґіонално, то значіть, же своє місце в нїм має шырокый спектер проблемів Русинів жыючіх у вшыткых країнах карпатьского ареалу (Словеньско, Україна, Польско, Мадярьско, Сербско, Румуньско, Хорватьско), враховано Чеськой републікы, Нїмецька, Росії, Споєных штатів америцькых і Канады. Часопис ся занимать окрем народностных проблемів тыж вопросами набоженьского а счасти і соціално-політічного жывота Русинів. На основі характеру публікованых матеріалів мож повісти, же редакція має амбіцію досягнути скоріше научно-популарну, як утримовати чісто публіцістічну уровень часопису, причім має інтерес знову заповнити абсенцію шпеціалізованого научного часопису із замірянём на історічны, літературны і соціолінґвістічны аспекты жывота Русинів дома і у світї. Часопис од зачатку выходить як двомісячник і з вынятком років 1995 – 1998 і року 2004 редакція ся снажить ёго періодічность дотримовати.

Редакція *Русин і Народны новинкы* хоць досягла вызначну сполочньско-народностну позіцію, уж дакілько років, почінаючі роком 1995, переходить змінами реґресівного характеру. *Народны новинкы* взникли як тыжденник, але почас довшого періоду своёй екзістенції редакція не доказала тыжденну періодічность утримати, подобно як ани робочій колектів, респ. колектів творців уведженых періодік. Почас своёй 17-річной екзістенції новинкы выходили як тыжденник лем три рокы – в роках 1992 – 1994. Але о 10 років пізнїше їх судьба ся стала цалком неясна. Кідь в зачатках, т. є. до кінця рока 1994, колектів редакції творило 4 – 5 професіоналных редакторів[287] і двоми технічно-адміністратівны робітници,[288] то од року 1995[289] переважно, а од року 2004 дефінітівно редакція выдає русиньску періодічну і неперіодічну пресу без єдиного заместнаного редактора і без будь-якого робітника.[290] Внаслїдку зміны способу фінанцованя культуры народностных меншын на Словеньску, єдиный русиньскый тыжденник на Словеньску зачав выходити неперіодічно і в залежности од нестабілной вышкы штатной підпоры:[291] раз як двотыжденник, другыраз, а в послїднїх роках є то правило, докінця лем як місячник. Бывшы редакторы їх приправують або добровольно, або за сімболічный гонорарь, подобно як і дописователї, котры ся свого гонорарю часто вздають і дарують го на покрытя режійных накладів, звязаных з ходом редакції.

Редакція з цілём утримати обидві періодікы, мусила ініціативно глядати алтернатівны способы фінанцованя їх выробы – через спонзорство

287 В роках 1991 - 1994 робили в редакції *Русин і Народны новинкы* на повный робочій час: Александер Зозуляк - шефредактор, Анна Плїшкова - заступкыня шефредактора, редакторкы - Марія Мальцовска, Анна Кузмякова і з перервами Кветослава Копорова.

288 Роботу персонално-економічного характеру на повный робочій час в редакції робила Ірена Пітухова, як шофер і технічно-господарьскый робітник в редакції на повный робочій час робив Йозеф Галько.

289 Наступ третёй влады Владїміра Мечіара, котра была настолена по передчасных парламентных вольбах в р. 1994, значів прінціпіалну зміну одношіня владных орґанів і інштітуцій к народностным меншынам в републіці. Вызначовала ся конфронтачнов політіков главно к мадярьскій мінорітї і ігнорованём екзістенції і проблемів остатніх народностных меншын. О тім поз. GAJDOŠ, Marián - KONEČNÝ, Stanislav: *Rusínska a ukrajinská menšina v národnostnej politike Slovenska po roku 1989*. In ŠUTAJ, Štefan (ed.): *Národnostná politika na Slovensku po roku 1989*. Prešov, 2005, c. 109-120; DOSTÁL, Ondrej: *Menšiny*. In BÚTORA, Martin (ed.): *Slovensko 1996: Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1997*. Bratislava, 1997, c. 253-256.

290 Поз. *Výnos Ministerstva kultúry Slovenskej republiky z 29. apríla 2004 č. MK-480/2004-1 o poskytovaní dotácií v pôsobnosti Ministerstva kultúry Slovenskej republiky*. In www.culture.gov.sk.

291 Кідь в р. 1994 русиньскы орґанізації дістали од штату дотацію 6 міліонів Ск, то в р. 1995 то было лем 1,6 міл. Ск. О тім поз. GAJDOŠ, Marián - KONEČNÝ, Stanislav: *Rusínska a ukrajinská menšina v národnostnej politike Slovenska po roku 1989..*, c. 112; KOLLÁR, Miroslav - MRVOVÁ, Zuzana: *Národná správa o kultúrnej politike Slovenskej republiky: Správa skupiny európskych expertov*. Bratislava, 2003, c. 341.

і публікованя плошных інзератів і рекламных статей о розлічных фірмах в регіоні, в першім рядї тых, властниками котрых были бізнісмены русиньского походжіня. Внаслїдку такой сітуації закономірно мусила настати зміна первістного культурно-народностного заміряня періодік, главно новинок, а то в подобі росшыріня їх рубрік о сферу економічну, котра помагала нелем утримованю і хоць нестабілной періодічности, але часом і пережытю їх творцїв.

В здобываню алтернатівных фінанцій редакції ся найвеце дарило в роках 1996 – 1998, в котрых економічна уровень регіону северовыходного Словеньска была высша, но з ёго економічным упаданём в далшых роках ся поступно зредуковали і можности алтернатівных фінанцій і было над ушытко ясно, же без основной помочі штату і без зміны приступу к народностным меншынам русиньскы періодікы в економічно слабім регіоні Пряшівского краю выдавати не мож. Є на місцї тыж додати, же русиньскы новинкы і часопис в тім крізовім періодї ся утримовали лем вдяка жертвенности дакількох ентузіастів зґрупованых навколо шефредактора Александра Зозуляка.

К вызначній змінї в політіцї заміряній на народностны меншыны доходить по вольбах в р. 1998, коли членом шырокой владной коаліції ся стала Партія мадярьской коаліції, і перша влада Мікулаша Дзурінды в роках 1998 – 2002 ся снажыла холем счасти направити деформації, котры принїс минулый період. Хоць од року 1999 підросли дотації народностных меншын о 30%, у Русинів докінця о 100%, але нова влада, подля слов політологів і історіків, в общім *„nenašla dosť odvahy prekročiť tieň, ktorý na menšinovú politiku vrhal národný aspekt štátnosti Slovenskej republiky. Hoci mala istý politický potenciál, neodvážila sa rozšíriť priestor pre aktivity etnických menšín, a tak reálne posilniť ich lojalitu“.*[292] Хоць в процентах дотація культуры народностных меншын підросла і вышка дотації ся поступно стабілізовала, штат од року 2002 зачінать редуковати можности поужытя штатной дотації. Одкликує ся на потребу здобываня фінанцій нелем з єдного, але з дакількох здроїв, де єдным зо здроїв дотованя каждой народностной меншыны бы мала быти дотація од єй матерьского штату. Наслїдно Міністерство культуры СР рїшінём з року 2004 зрушыло можность плачіня мзды за роботу зо штатных фінанцій. Односно Русинів Словеньска, котры Словеньску републіку поважують за свій матерьскый штат, причім штат при каждорічнім роздїлёваню дотації на їх културу тот факт уж довгый час іґ-

292 GAJDOŠ, Marián - KONEČNÝ, Stanislav: *Rusínska a ukrajinská menšina v národnostnej politike Slovenska po roku 1989*.., c. 115.

норує, тым рїшінём цалком зліквідовав можность професіоналной роботы в русиньскых періодіках.[293]

Од року 2004 редакція *Русин і Народны новинкы* на основі резортного рїшіня МК СР фунґує выключно на базї добровольных робітників. Внаслїдку інтерперсоналных незгод міджі лідрами окремых русиньскых орґанізацій, резултатом якых была зарегістрована в р. 2004 зміна выдавателя новинок (обчаньске здружіня *Русин і Народны новинкы*) і наслїдне заложіня *Русиньсков обродов на Словеньску* нового русиньского періодіка – місячника *InfoРусин* (2004), Міністерство культуры СР по 14 роках фінанцованя в р. 2005 попершыраз выдаваня першого русиньского пореволучного періодіка – *Народных новинкок* – не підпорило.[294] Як прічіну увело приятый прінціп о штатній підпорї мінімално єдного періодіка про кажду народностну меншыну. І так по 14-річній екзістенції ся перспектіва того, в русиньскій громадї думкотворного, періодіка стала цалком неясна, і хоць Русины зо Словеньска, але і споза граніць – чітателї, передплатителї, творцї і спонзоры того періодіка – в сполочній петічній акції або індівідуално протестовали[295] проти такій неґатівній позіції штату, а до рїшіня проблему діпломатічнов путёв засягли аж америцькы Русины.[296] Час указав, же їх актівіты і єднотный поступ мали змысел, бо в р. 2006 новинкы назад здобыли штатну підпору, і хоць не в такім россягу, як пожадовали.[297]

Як сьме уж увели, до русиньского медіалного простору од року 2004 прибыв новый друкованый орґан – місячник (од р. 2008 двотыжденник) *Русиньской оброды на Словеньску* (РОС) з центром у Пряшові, *InfoРусин*. Хоць кажде нове періодікум в русиньскім языку мало бы ся поважовати за успіх русиньского ревіталізачного процесу по році 1989, але тот місяч-

293 О тім поз. PLIŠKOVÁ, Anna: *Jazyk a školstvo Rusínov v transformujúcej sa spoločnosti*. In ŠUTAJ, Štefan (ed.): *Národ a národnosti na Slovensku v transformujúcej sa spoločnosti - vzťahy a konflikty*. Prešov, 2005, c. 225; PLIŠKOVÁ, Anna: *Rusíni na Slovensku po roku 1989*. In ŠUTAJ, Štefan (ed.): *Národnostná politika na Slovensku po roku 1989*. Prešov, 2005, c. 130.

294 О тім поз. *Ганебный „дар“ к 10. вырочу кодіфікації, або: Тенденція ліквідації русиньскых выдань продовжує*. In *Народны новинкы*, XV, 5-8, 2005, с. 1; ЗОЗУЛЯК, Александер: *Комплот трёх членів КВ Русиньской оброды продовжує, або: Собі максімум, другым мінімум, або нич*. In *Народны новинкы*, XV, 9-12, 2005, с. 2.

295 О тім поз. ЗОЗУЛЯК, Александер: *Письмовы проявы підпоры*. In *Народны новинкы*, XV, 13-16, 2005, с. 2.

296 О тім поз. *Председа Світового контресу Русинів ся стрічать з діпломатами*. In *Народны новинкы*, XV, 47-52, 2005, с. 1-2.

297 О тім поз. ЗОЗУЛЯК, Александер: *Сьме неспокійны із несправедливым роздїлїнём штатных фінанцій*. In *Народны новинкы*, XVI, 18-21, 2006, с. 2; ЗОЗУЛЯК, Александер: *Позітівна одповідь з Міністерства культуры СР...* In *Народны новинкы*, XVI, 27-30, 2005, с. 4.

ник нечекано і в роспорї з основным посланём свого выдавателя, зафіксованого в *Штатутї РОС* – возроджовати русиньску народность посередництвом материньского русиньского языка – зачав в дакотрых числах публіковати аж до 40% статей в словеньскім языку. Несподїванём з боку выдавателя – ініціатора кодіфікації русиньского языка перед роком 1995 – было таксамо іґнорованя нормативных правил русиньского правопису і притримованя ся властных інтерных орфоґрафічных норм. По 14 роках перша русиньска орґанізація на Словеньску очівісно ся зачала одхыляти од цілїв і прінціпів властного ревіталізачного проґраму, сформулованого на зачатку возродного процесу Русинів у р. 1990 в Меджілабірцях. Думаме собі, же не без причіны членьска база той орґанізації кінцём рока 2005 зась зачала вести діскузії на такы основны темы, як *„проґрам“* і *„лідер“* руху,[298] тіпічны скоріше про вступны етапы народных рухів. Без їх вырїшіня тяжко але мож чекати продовжованя кардіналных цілїв і прінціпів дїятельства орґанізації і утримати ся на домінантных позіціях в народнім жывотї русиньской народностной меншыны на Словеньску.

Можности функціонованя русиньского языка в медіалній сферї по кодіфікації росшырили дві періодікы церьковного характеру: *Blahovistnik/ Благовѣстникъ* – місячник приятелїв василіанів на Словеньску,[299] і квартальник *Artos/Артос* – часопис *Общества св. Йоана Крестителя.*[300] Обидві періодікы публікують переважно статї теолоґічного, літурґічного і історічного характеру: *Благовістник* в ненормативній подобі русиньского языка – азбуков і латиніков – і по словеньскы, *Артос* в нормативнім русиньскім языку таксамо в обидвох ґрафічных сістемах з перевагов латинікы.

Медіалну сферу Русинів в їх материньскім языку на Словеньску часточно росшырюють і дві верейноправны електронічны медії: *Словеньска телевізія* і *Словеньскый розглас*, повинностёв якых зо закона є высылати і про жытелїв СР, якы належать к народностным меншынам.

Про русиньску народностну меншыну *Словеньскый розглас* (дале *СРо*) высылать на своїм 5. округу (*Радіо Патрія*) *Народностно-етнічне высыланя*, котре забезпечує *Главна редакція народностно-етнічного высыланя СРо* в Кошіцях.[301] Самостатны русиньскы релації *СРо* зачав

298 О тім поз. КАЛИНЯК, Ян: *Русинам на Словеньску хыбує проґрам і лідер*. In *Народны новинкы*, XV, 35-41, 2005, с. 3.

299 Часопис *Благовістник* взникнув в р. 1946, выдає го *Монастырь Зосланя св. Духа* в Краснім Броді.

300 Часопис *Артос* был заложеный в р. 2005 і выходить квартално. Ёго выдавателём є *Общество св. Йоана Крестителя*, редакція часопису ся находить в Чабинах.

301 *Главна редакція народностно-етнічного высыланя СРо* в Кошіцях взникла внаслїдку

высылати од 1. апріля 2002. До того часу веджіня розгласу не решпектовало прияту легіслатіву[302] ани выслїдкы списованя людей по р. 1989 односно русиньской народностной меншыны і вагало створити условія і дати простор на реалізацію русиньского языка в тім медію на подобній уровни, як мали іншы народностны меншыны.[303] Подобна сітуація была і з русиньскым народностным маґазіном у верейноправній *Словеньскій телевізії* (*СТВ*), котра подля прикладу *Словеньского розгласу* до кінця 90-х років 20. ст. реалізовала тзв. *„русиньско-україньскы“* народностны маґазіны, в котрых русиньскый язык мав лем периферну позіцію.

Главна редакція народностного высыланя СТВ в Кошіцях по многых жадостях културно-сполоченьскых орґанізацій і по протестах Русинів зачала прияту легіслатіву решпектовати в р. 1999, внаслїдку чого ся зачала выроба самостатных русиньскых і самостатных україньскых народностных маґазінів. Але в *СРо* сітуацію ся не дарило змінити на хосен материньского языка Русинів аж до р. 2002, кідь, правда, не рахуєме невыдарену пробу з передволебного періоду в р. 1998. А то і наперек екзістенції *Главной редакції народностно-етнічного высыланя СРо* в Пряшові, котра у своїй програмовій штруктурї подля штатуту мала дати пропорціоналный простор вшыткым народностным меншынам і їх материньскым языкам на території выходного Словеньска. Парадоксно ся к проблему в тім часї поставило веджіня *СРо* в Братїславі, котре в роспорї з офіціалныма выслїдками списованя людей і наперек протестам Русинів проти порушованю їх людьскых і народностных прав тов штатнов верейноправнов інштітуціов твердило, же *СРо* односно Русинів *„дотримує вшыткы законы,“* причім реалізацію тзв. *„русиньско-україньскых“* релацій оцінёвало, же *„є повно в згоді із реалнов народностнов сітуаціов“*.[304] Но реална сітуація была очівісно інакша, як єй презентовало тогдышнє веджіня розгласу, бо по такых высловах Русины выступнёвали свої жадости на самостатне радіовысыланя. По них веджіня радія приступи-

трансформації *Україньской штудії Ческословеньского розгласу*, центром котрой до кінця августа 2003 быв Пряшів.

302 *Закон о Словеньскім розгласї* ч. 308/2000 Зб. з. і ч. 255/1991 Зб. з., *Устава СР*, *Уставный закон з 9. января 1991*, котрым ся уводить *Листина основных прав і слобод*.

303 О тім поз. ПЛІШКОВА, Анна: *Компетенція на зміну внуторной штруктуры высыланя є в руках шефредактора Пряшівского штудія - інтервю з централным діректором Словеньского розгласу в Братіславі, ПґДр. Ярославом Резніком*; *Професіоналіта на першім місті - інтервю з шефредактором Главной редакції народностно-етнічного высыланя Словеньского розгласу в Пряшові, ПґДр. Войтєхом Бачом.* In *Народны новинкы*, XI, 11-14, 2001, с. 5-6; ПЛІШКОВА, Анна: *Самостатне русиньске высыланя зась на досяг рукы?* In *Народны новинкы*, XI, 16-17, 2001, с. 1-2.

304 О тім поз. ПЛІШКОВА, Анна: *Компетенція на зміну внуторной штруктуры высыланя*.., с. 5-6.

ло на конкретны зміны: од 1. септембра 1998 на діференцоване высыланя про Русинів і Українців, яке але за пару місяців по парламентных вольбах заникло, а по новых протестах – к выписаню конкурзу на дві робочі місця редакторів до самостатного русиньского тіму высыланя. Але дефінітівно ся проблем выріршив аж по тім, кідь *Русиньска оброда на Словеньску* в р. 2001 адресовала *Радї Европы в Штрасбургу* офіціалну скаргу на *СРо* в дїлї порушованя народностных прав Русинів на Словеньску, підпорену петічныма підписами за створїня самостатного радіовысыланя.

Тиск на компетентны інштітуції, підкріпленый приязныма выслїдками списованя людей в маю 2001, про Русинів значів, же в рамках новой орґанізачной штруктуры, котру *СРо* прияв зачатком року 2002, ся редакція справодайства в пряшівскій редакції офіціално роздїлила на самостатны части, причім єднов з них быв офіціално декларованый *Русиньскый тім высыланя*. Од 1. септембра 2003 центром *Народностно-етнічного высыланя*, а значіть і русиньского тіму высыланя, є штудіо *СРо* в Кошіцях.

В сучасности *СРо* (*Радіо Патрія*) высылать *Народностно-етнічне высыланя* про русиньску меншыну в русиньскім языку на 5. округу в россягу 14 годин програму на тыждень. Высыланя є заміряне на вшыткы віковы катеґорії слухачів. В робочіх днях є веце заміряне на радіоновины і актуалну публіцістіку, через вікенды домінують публіцістічны і умелецько-словны релації. Своє місце ту має і набоженьске высыланя про жытелїв ґрекокатолицькой і православной віры. Окрем того, раз за місяць штудіо на цілословеньскім округу высылать 30-минутовый *Русиньскый народностный маґазін*, т. є. публіцістічный програм, котрый моніторує жывот русиньской народностной меншыны за минувшый місяць.

Але ани по взнику самостатного русиньского тіму высыланя жителї не перестали быти неспокійны з русиньскым высыланём. По моніторі *Медіалной рады при Русиньскій оброді на Словеньску* прічінов неспокійности ся стало рїшіня дирекції *СРо* перестяговати редакцію *НЕВ* з Пряшова до Кошіць (2003), і обсягова сторінка русиньского высыланя. Монітор указав на абсенцію інформацій зо жывота русиньской меншыны у вшыткых сферах, на абсенцію жывой публіцістікы і невгодну зміну в часї высыланя, котрый подля послїднёй програмовой штруктуры быв у тыждню переложеный з пообіднїх годин на дообіднїй час. Окрем того, медіална рада обновила жадость на роздїлїня становленого часу высыланя про Русинів так, жебы мали к діспозіції высыланя каждый вікенд, а не як дотеперь – каждый другый вікенд, указала тыж на потребу злїпшовати языковый прояв модераторів, росшырити колектів редакто-

рів і сполупрацовників русиньского тіму, а в непосліднім рядї настолила жадость переложыти редакцію з Кошіць назад до Пряшова.[305] Уведжены претензії ся стали зародком про нову петічну акцію жителїв, яков ся мала досягнути бівша якость высыланя, котру петічный выбор на челї з Федором Віцом зачав 15. новембра 2007.[306]

В *Словеньскій телевізії (СТВ)* про народностны меншыны і етнічны ґрупы высылать *Двойка*, т. є. другый проґрам. І хоць обєм высыланя про народностны меншыны має ступаючій тренд,[307] періодічность продукції русиньскых народностных маґазінів ся зменшує. Покы в р. 2003 *СТВ* высылала каждый місяць єдну премєру 30-минутового публіцістічного русиньского маґазіну, в р. 2005 то была єдна премєра уж лем раз за два місяці, а в р. 2006 – раз квартално, причім высшый обєм высыланя інштітуція презентовала на основі одвысыланых дакількох репріз тых самых маґазінів.[308] Русиньскый телевізный маґазін приправують переважно екстерны сполупрацовници *СТВ*, котрым часто хыбить общій розгляд в русиньскій народностній проблематіці, в пріорітах русиньского возродного руху зо замірянём на будучность того етніка, як і овладаня нормативного русиньского языка, што веджіня даной верейноправной інштітуції ігнорує.

Култівованя языковой культуры русиньского языка в ёго кодіфікованій орфоепічній нормі є очівісным проблемом обидвох верейноправных інштітуцій – *Словеньского розгласу* і *Словеньской телевізії*, котрым якобы хыбив інтерес, але може веце фінанції, на розвой языковых компетенцій своїх інтерных редакторів, як і екстерных сполупрацовників. З той прічіны култура їх языкового прояву є предметом частых крітік з боку русиньскых лінґвістів.[309]

2. 5 Літературна сфера

Літературна сфера Русинів на Словеньску є єдинов із вшыткых уведженых, котра не зазнала перерваня контінуіты сучасности з минулос-

305 О тім поз. VICO, Fedor: *Výhrady k obsahovej náplni rusínskeho vysielania Slovenského rozhlasu*. In http://www.rusynacademy.sk/slovak.sl_rozhlas.html.

306 *Petícia občanov*. In http://www.rusynacademy.sk/slovak.sl_rozhlas.html.

307 О тім поз. KOĽOVÁ, Ľuba: *Národnostné etnické vysielanie Slovenskej televízie*. In LELKES, Gábor - TÓTH, Károly: *Národnostné a etnické menšiny na Slovensku 2006*. Šamorín, 2007, c. 145-146.

308 В р. 2006 *СТВ* приправила 4 премєры русиньского народностного маґазіну (довєдна 1, 72 годин высыланя), котры одвысылала в 14 репрізах (6, 03 годин высыланя). Тамже, с. 145.

309 ЗОЗУЛЯК, Александер: *Юбілуючій вызначный русиньскый лінґвіста*. In *Народны новинкы*, XVI, 41-43, 2006, с. 1-2.

тёв.[310] Літературны снагы Русинів пряшівскої области мають довгу традіцію без огляду на то, же в конкретных періодах были загамованы внаслїдку недостатку активных творцїв або міцных асімілачных впливів. Так то было, наприклад в періодї од зачатку 20. ст. аж до кінця першой світовой войны. Але ани тогды будительска літературна традіція у Русинів не заникла цалком. Ожыла в лїпшых культурно-соціалных і політічных условіях по взнику Чеськословеньскої републікы в р. 1918, частёв котрой была пряшівска область і Підкарпатьска Русь. В тогдышнїх условіях ся сформовали новы можности літературного росту Русинів пряшівскої области, якы были реалізованы в залежности од їх языковой орьєнтації – *карпаторуськой*, респ. русиньскої, російскої або українськой. Кідь в 20-х роках 20. ст. переважала орьєнтація на говоровый язык Русинів як в поезії, так і в іншій літературній творчости авторів, пізнїше, в 30-х роках, ся зачала змагати література в російскім языку, яка вєдно з народноязычнов літературов у пряшівскій области доміновала аж до повойнового періоду, значіть до зачатку

50-х років. Приближно в тім самім періодї сучасно з літературов в російскім языку на Підкарпатьскій Руси зачінать взникати літературна творчость в українськім языку, яка вплинула і на авторів у пряшівскій области.

Повойнова політіка сформовала новы условія про розвой культуры, в котрых попередня літературна творчость, окреме фолклорна і релігійна, ся поважовали за реакчны. Якость літературы в російскім і українськім языку зазнала бівшого упадку, піддавши ся ідеологічным впливам, схематізму і догматізму. Література на русиньскій языковій основі під впливом совєтьскої політікы, засягуючой до пряшівскої области, была цалком неґована. Зміна на хосен русиньскоязычной орьєнтації у пряшівскій области настає аж кінцём 60-х років 20. ст. Тогочасна літературна продукція поєдных тзв. *народных* авторів, котру книжно выдавало выдавательство *Культурного союзу українських трудящих* у Пряшові, была під міцным впливом українського языка. Література в русиньскім языку скоро вшыткых жанрів (поезія, проза, драма) дефінітівно ожыла вдяка вызначній підпорї штату по р. 1989, т. є. зо зачатком ревіталізачного процесу Русинів, з росшырёванём можностей публікованя в новых русиньскых періодіках (*Русин, Народны новинкы*) і в радіу, зо взником выдавательств і орґанізацій заложеных з цілём шырити культуру і літературу в

310 О тім поз. ДУДАШ, Наталия (ed.): *Русински/руски писні.* Нови Сад, 1997, с. 59-68; ПЛІШКОВА, Анна (ed.): *Муза спід Карпат (Зборник поезії Русинів на Словеньску)*. Пряшів, 1996, с. 5-20.

русиньскім язуку (*Русиньска оброда, Світовый конґрес Русинів, Сполок русиньскых писателїв, Русин і Народны новинкы*).

Історія русиньской літературы в пряшівскій области документує, же тота літературна творчость *„все мала особности, якы то з бівшов, то з меншов силов вступали на літературну сцену – в залежности од сполоченьско-політічной сітуації і од авторьского потенціалу“*.[311] Русиньска література взникала в часах, коли вшыткы Русины жыли в єдній імперії і не мали забороны голосити ся к русиньскій народности, напр. у 18. ст., коли актівно творили Александер Падальскый, Іван Выслоцькый, Арсеній Коцак, Андрій Вальковскый, котры были мотівованы тыж переселенецьков літературов Русинів Северной Америкы – Еміла Кубека, Штефана Варзаля, Івана Ладіжіньского. Русиньска літературна продукція мала своє місце і в 19. ст., в котрім творили – Іван Ріпа, Петро Лодій, Мефодій Андрейкович, Александер Лабанц, Тереза Подгаєцька, Анна Кріґер-Добряньска, Марія Невицька, Александер Духновіч, Петро Кузмяк, Александер Павлович. І 20. ст. мало своїх продуктівных русиньскых авторів, якыма были – Іван Жак, Іван Новак, Андрій Цапцара, Анна Гал-ґашова, Николай Гвозда, Анна Галчакова, Юстина Матяшовска, Штефан Смолей, Марія Полчова, Еміл Цапцара, Анна Владыкова, Осиф Кудзей, котры свої літературны твору писали в говоровім язуку. Русиньску літературну традіцію по р. 1989 пошырили і дакотры авторы, котры перед роком 1989 творили умелецьку літературу в українськім списовнім язуку – Штефан Сухый, Марія Мальцовска, Юрко Харитун, Николай Ксеняк.

Позітівны тенденції розвоя літературы в русиньскім язуку продовжують і по взнику самостатной Словеньской републікы (1993), коли по кодіфікації русиньского язука (1995) і ёго заведжіню до школьской сістемы (1997) к споминаным авторам старшой і середнёй ґенерації, котры сістематічно публіковали свої творы главно в кварталній літературній прилозї тыжденника *Народны новинкы* під назвов *Поздравлїня Русинів* і в часописї *Русин*, поступно прибывають і молоды зачінаючі авторы, в першім рядї высокошкольскы штуденты русиньского язука. З їх ініціативы редакція тыжденника *Народны новинкы* од кінця року 2000 зачала выдавати кварталну прилогу про русиньскы дїти і молодеж під назвов *Русалка*. Окрем публіцістічных робот в нїй ся обявують поетічны і прозаічны дебюты молодых авторів і переклады переважно зо сучасной словеньской літературы.

Кідь хочеме говорити о умелецькій уровни літературной творчости

311 ХОМА, Василь: *Розвиток русинської поезії в Словаччині від 20-х до 90-х років XX. століття (Нарис історії з портретами поетів)*. Братіслава, 2000, с. 10. Переклад А. П.

Русинів северовыходного Словеньска, ту треба підкреслити, же не быти розлічных языковых орьєнтацій як наслїдку політічных впливів сусїднїх країн, то сучасна література Русинів на Словеньску ся могла пышыти омного бівшов кількостёв авторів а наісто і высшов умелецьков уровнёв. Но наперек тяжкій сітуації і стаґнації розвоя літературы в русиньскім языку, котру розвиваючому ся літературному процесу з 20-х років 20. ст. а пізнїше з періоду лібералізації сполочности в 60-х роках принїс наслїдный період, котрый агресівно придусив пробы о возроджіня русиньского етніка і языка, русиньска література пережыла. Опору находила в народній творчости і в релігійно-церьковній писменности, якы в русиньскій громадї мали довгу традіцію. Зато было природным, же першы тзв. *народны* авторы – Іван Жак на Спішу, Іван Новак на Маковіцї, Марія Дуфанцёва у Пряшові, Юрко Колинчак в Старинї, Николай Горняк в Меджілабірцях і другы авторы, тоту традіцію продовжыли, причім дакотрым ся подарило выдати і самостатны зборникы. І хоць не каждому з них ся пощастило выдати свої творы книжно, вєдно створили зародок, з котрого ся в повойновім періодї, але окреме од 60-х років 20. ст., розвинули поетічны таленты, з творчости котрых были зоставлены і выданы колектівны зборникы: зборник віршів *Зелений віночок – червоні квіточки,*[312] а пізнїше зборник поезій і прозы *Карпати піснею вчаровані.*[313]

На літературну творчость в русиньскім языку старшой ґенерації надвязали далшы, уж споминаны авторы, аж в повойновых роках. В їх творчости ся уж выразнїше проявлять амбіція з умелецького боку ся одлишыти од своїх сучасників і освоїти собі теорію літературных жанрів, што выпливало з їх освіты і особного інтересу к літературї. Од такой літературной роботы быв уж лем крок к літературній творчости на професіоналній уровни, котра у Русинів взникать в 60-х – 70-х роках 20. ст.[314] Тот період преферовав култівованя літературной творчости на базї украіньского списовного языка, наперек тому в атмосферї політічно слободнїшій сучасно зачала ожывати творчость і выдаваня книг авторів, якы писали по русиньскы, і хоць язык їх творів выдавательство сістe-

312 РУДЛОВЧАК, Олена (ed.): *Зелений віночок - червоні квіточки.* Пряшів, 1965. В зборнику были опублікованы віршы слїдуючіх авторів: Івана Киндї, Івана Новака, Івана Жака, Миколы Томана, Івана Мельника, Марії Дуфанцёвой, Юрка Колинчака, Василя Юртина, Ілька Боднара, Андрія Цапцары, Миколы Гвозды.

313 НЕМЕТ, Мирослав: *Карпати піснею вчаровані*. Пряшів, 1974. В зборнику суть опублікованы творы слїдуючіх авторів: Анны Галчаковой, Андрія Цапцары, Івана Жака, Миколы Гвозды, Юрка Колинчака, Юстины Матяшовской, Ілька Боднара і Михайла Сливкы.

314 ХОМА, Василь: *Розвиток русинської поезії в Словаччині*.., с. 309.

матічно приспособлёвало україньскому правопису. З того часу можеме спомянути слїдуючіх авторів і їх зборникы: Іван Жак – *Маковицькі нути* (1960), Іван Родак – *Дашто за дашто* (1968), Юстина Матяшовска – *Орябинський вінок* (1975), Николай Гвозда – *Маковицькі дзвіночки* (1976), Юрко Колинчак – *Підвигорлатська бистрина* (1977), Анна Галчакова – *Окрилені мрії* (1978) і *Балады* (1984).

Література в русиньскім языку свого повного возроджіня зазнає аж зачатком 90-х років 20. ст. наперек тому, же уж у 80-х роках дакотры неспокійны поеты, писателїі і крітіци пожадовали вернути ся к традіціям 60-х років і к слободї умелецького прояву.[315] По „нїжній“ революції р. 1989 ся обновив плуралізм в поглядах на літературну творчость і толеранція к русиньскій лінії в літературї. Вдяка фінанчній підпорї штату зачінать ожывати книжна літературна продукція в русиньскім языку: выходять поетічны і прозовы творы дакотрых авторів старшой ґенерації – Анны Галґашовой, Штефана Смолея, Николая Гвозды,[316] – з котрых першы двоє дебутовали своїма творами в русиньскім языку, але і новых, котры переходять з україньского, російского або словеньского языка на язык русиньскый. Тоту трансформацію поважовали як природну в даній етапі розвоя русиньской культуры і формованя русиньской ідентічности, а в р. 2001 ініціовали зрод ставовской орґанізації – *Сполку русиньскых писателїв*. Споміджі них треба спомянути в першім рядї поетів і прозаіків: Штефана Сухого,[317] Юрка Харитуна,[318] прозаічку Марію Мальцовску[319] і байкаря Миколая Ксеняка.[320] Суть то зрілы авторы, котрых лі-

315 Тамже, с. 368.

316 ГАЛҐАШОВА, Анна: *Стружніцкыма пішниками* (зост. Михайло Гиряк). Пряшів : Русиньска оброда, 1993; СМОЛЕЙ, Штефан: *Не ганьб ся, Русине!* Пряшів : Русин і Народны новинкы, 2005; ГВОЗДА, Николай: *Квітткы з моёй загороджы* (зост. Іван Русинко). Пряшів : Русиньска оброда, 2002; ГВОЗДА, Николай: *Сповідь Русина*. Пряшів : Світовый конґрес Русинів, 2006.

317 Штефан Сухый є автором семох книг в русиньскім языку: зборників поезії - *Русиньскый співник* (Пряшів : Русиньска оброда, 1994), *Енді сідать на машыну вічности* (Пряшів : Русиньска оброда, 1995), *Аспірін* (Пряшів : Русин і Народны новинкы, 2005), віршованой книжкы з нотами *Азбукарня* (Пряшів : Русин і Народны новинкы, 2004), зборників віршів про дїти - *Слон на Кычарї* (Пряшів : Русин і Народны новинкы, 2007), *Незабудка* (Пряшів : Сполок русиньскых писателїв, 2008) і зборника гуморных повідань *Як Руснакы релаксують* (Пряшів : Русиньска оброда, 1997). Окрем того, є автором і многых драматізацій радіопєс, дакількох драматізацій театралных гер і умелецькых перекладів, главно зо словеньской літературы.

318 ХАРИТУН, Юрко: *Гуслі з явора*. Пряшів : Русиньска оброда, 1995.

319 Марія Мальцовска є авторков пятёх прозаічных книг в русиньскім языку: *Манна і оскомина* (Пряшів : Русиньска оброда, 1994), *Під русиньскым небом* (1998), *Русиньскы арабескы* (Пряшів : Русиньска оброда, 2002), *Зелена фатаморґана* (Ужгород : Выдавательство В. Падяка, 2007) і книжкы приповідок про дїти *Приповідкова лучка* (Пряшів : Русиньска оброда, 1995), приповідкы з котрой під тов самов назвов вышли в р. 2000 і на МҐ казетї.

320 Миколай Ксеняк є автором прозаічной книгы у віршах в русиньскім языку *О камюньскых*

тературна продукція є на професіоналной уровни і мож єй порівновати з умелецьков уровнёв авторів іншонародной літературы. Їх творы ся часто презентують на розлічных конкурзах в декламації русиньскей поезії і прозы (*Духновічів Пряшів*, *Фестиваль драми і художнього слова ім. О. В. Духновича*, *Струни сердця* і ін.), в *Народностно-етнічнім высыланю Словеньского розгласу* в Кошіцях і в *СРо* в Братїславі, рідше ся драматізують в *Театрї Александра Духновіча* в Пряшові.

В центрї інтересу сучасных русиньскых писателїв суть каждоденны проблемы чоловіка, жывота у селах, народной ідентіфікації Русинів, природа, традіції, церьковный жывот і под. Вдяка зрозумілому языку здобыли сімпатії чітателїв а вдяка добрій умелецькій уровни суть перекладованы до іншых языків. Вызначнов мотіваціов к писаню высокоякостных творів в русиньскім языку ся стало престижне оцінїня *Літературна премія Александра Духновіча*, котру од року 1997 удїлює Карпаторусиньскый научный центер в США з Фонду Штефана Чепы при Торонтьскій універзітї в Канадї. О якости містной русиньской умелецькой продукції свідчіть факт, же лавреатами уведженой премії суть уж троє авторы зо Словеньска – М. Мальцовска (1999), Ш. Сухый (2000) і М. Ксеняк (2003).

2. 6 Конфесійна сфера

На порозуміня сучасной позіції русиньского языка в конфесійній сферї треба мати холем мінімалны знаня з історії Русинів. Їх дакілько сторічна екзістенція в підкарпатьскім регіонї была позначена на релігійнім полю выходным обрядом і церьковнославяньскым літургічным языком,[321] котрый в практічній реалізації ся подля потребы доповнёвав елементами містного говорового языка, а в такій подобі в 19. і зачатком 20. стороча ся вжывав і на едукачны цілї. В міджівойновім періодї ся на высшых ступнях школ зась преферовав язык російскый, на котрім ся учіли і одборны предметы. Хоць таке рїшіня ся видїло в тім часї достаточне, бо плекало традічный дух *„руськости“* у містного жытельства, предці лем не успокоёвало вшыткых, бо вопрос штандартного комунікатівного средства, выбудовано-

майстрах (Пряшів : Русиньска оброда, 1994), зборника короткых повідань і драматізацій *Біда Русинів з дому выганяла* (Пряшів : Світовый конгрес Русинів, 2002) і двох книжок баёк – *Выбраны байкы* (Пряшів : Сполок русиньскых писателів Словеньска, 2002) і *Метаморфозы, новы байкы і переклады* (Пряшів : Сполок русиньскых писателів Словеньска, 2006).

321 О тім поз. VladimírRus de juxta Hornad [Jozafát V. Timkovič]: *Dejiny gréckokatolíkov Podkarpatska (9. – 18. storočie)*. Košice, 2004.

го на базї жывой бісїды містного жительства, ся тым не вырішыв, лем ся одсунув, як знаме, о дакілько десяток років пізнїше.

Так як новов надїёв про народностный жывот Русинів в минулости быв взник Ческословеньской републікы, інтеґралнов частёв котрой ся стала Підкарпатьска Русь, так конець тых надїй положыв далшый розвой в рамках ЧСР, в першім рядї пізнїшы войновы події, наступ комунізму, ліквідація Підкарпатьской Руси, процес українізації і православізації. Заставлїня дїятельства ґрекокатолицькой церькви в роках 1950 – 1968,[322] котра через окремы особности підпоровала народностны дії Русинів в минулости, неґатівно позначів уровень народной свідомости жительства. Надїёв про Русинів ся стало єй обновлїня в р. 1968, але сучасно скламанём было, же в тім часї уж суть слїдны тенденції змінити літурґічный язык з церьковнославяньского на словеньскый, котрый ся спочатку завів до словеньскых парохій а поступно і до русиньскых, т. є. з перевагов жителїв бісїдуючіх дакотрым з містных русиньскых діалектів. Хоць переважна часть вірників не была згодна з тым процесом, але проти ініціативам священиків, підпорованых церьковнов верьхностёв, не змогла ніч. Наопак, односно потреб пасторації, як є напр. чітаня євангелій, навчаня релігії, выслугованя тайн, ся скоріше піддавали тиску словакізації, бо тота сфера веце выжадовала і выжадує зрозумілый і практікуючій язык. Кідь к тому прирахуєме політічно-народностну сітуацію – заказана русиньска народность, абсенція кодіфікованого русиньского языка, насилна українізація а наслїдно і словакізація школства Русинів, і тыма факторами у великій мірї ослаблена народна свідомость Русинів – не мож ся чудовати, же процес словакізації прогресовав дость скоро і одпор людей перед ним слабнув. Але і наперек такому силному тиску русиньскы віруючі у бівшій части ґрекокатолицькых парохій были способны заховати собі старославяньску літурґію. Хоць даґде попереплїтану з меншыма частями в словеньскім языку, але первістна літургія ся доднесь утримала в приближно 140 ґрекокатолицькых парохіях.[323]

Такый став ся подарило заховати і вдяка реалізації пасторачной практікы в материньскім языку русиньскім, котра ся вяже з меном священика о. Франтїшка Крайняка,[324] якый понад 20 років (1985 – 2006) быв душпас-

322 Тамже. Поз. тыж MAGOCSI, Paul Robert: *Greek Catholic Eparchy of Prešov*. In MAGOCSI, Paul Robert and POP, Ivan (eds.): *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*.., с. 144-146.

323 TIMKOVIČ, Jozafát V., OSBM: *Rusíni na Slovensku v cirkevných dokumentoch I. diel*. Užhorod, 2006, с. 16-17.

324 О тім поз. MAGOCSI, Paul Robert: *Krainiak Frantishek*. In MAGOCSI, Paul Robert and POP, Ivan (eds.): *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*.., с. 242; ПЛІШКОВА, Анна: *Спроба розложыти Русинів, або...* In *Русин*, IX, 3-4, 1999, с. 2-3.

тырём в Ґрекокатолицькій парохії в Меджілабірцях. З ёго ініціативы іщі зачатком 80. років 20. стороча ся там сформовав колектів перекладателїв, зложеный з теологів і лаіків, який зачав робити переклады катехізму, євангелій і апостолів. Кідьже в тім часї русиньскый язык іщі не быв кодіфікованый, колектів перекладателїв собі про властны потребы створив основны ґраматічны правила і прияв прінціп выужываня слов зо вшыткых русиньскых діалектных областей северовыходного Словеньска, причім за основу взяв говоры околиці Межілаборець.

Першым плодом роботы колективу перекладателїв быв саміздат *Малого ґрекокатолицького катехізму про русинськы діти* (1982) і *Апостолы* (1985) і *Євангелія на неділі і свята цілого року* (1986). Священици, котры підпоровали пасторачну практіку в русиньскім языку,[325] їх такой зачали ужывати. Тот момент ся стрїтив з барз позітівнов реакціов з боку віруючіх, што было мотівациов к далшым перекладам.[326]

Інакше зареаґовала церьковна єрархія, котра довго стримовала выданя офіціалной писомной згоды, імпріматуру, на хосновaня перекладів. Ведь імпріматур на хосновaня апостолів і євангелій в русиньскім языку єпіскопство дало аж в р. 1997,[327] то значіть аж 11 років од зреалізованя перекладів. Прічінов зволїканя могло быти побоёваня, же кідь ся споминаны переклады зачнуть хосновати офіціално в літургії, русиньскый язык ся тым двигне на уровень літургічного языка а тот факт отворить путь новым жадостям на вжываня русиньского языка в пасторачній практіці – на полю катехетічнім і літургічнім. Наконець ся так ай стало а під тиском священиків і віруючіх церьковна єрархія была мушена піти на якытакы уступкы.[328]

Позітівны зміны в позіції церьковной єрархії к пасторачній практіці в русиньскім языку настають аж тогды, кідь ся зачали комплекснїше рїшати проблемы Русинів у цівілнім жывотї по році 1989, по кодіфікації русиньского языка в році 1995 і ёго поступнім уводжованю до окремых сфер жывота даной меншыны. В р. 2002 тогдышнїй єпіскоп, Монс. Ян Гірка, дав імпріматур на переклад *Євангелія од св. Йоана*, а новый єпіскоп Пряшівской ґрекокатолицькой єпархії, Монс. ТгДр. Ян Бабяк,

325 TIMKOVIČ, Jozafát V., OSBM: *Rusíni na Slovensku v cirkevných dokumentoch*.., с. 9-10.

326 Книжно і з церьковным схвалїнём (імпріматуром) поступно вышли тоты переклады, котры служать практічным потребам: *Малый ґрекокатолицькый катехізм про русинськы діти* (1992), *Молитвеник св. ружанця* (1992), *Євангелія і Апостолы на неділі і свята цілого року* (1999), *Євангеліє од св. Йоана* (2003).

327 TIMKOVIČ, Jozafát V., OSBM: *Rusíni na Slovensku v cirkevných dokumentoch*.., с. 11.

328 В р. 1992 імпріматур дістав *Молитвеник св. ружанця* і уж уведженый катехізм.

CI, декларуючі охоту рїшати і вырїшыти холем дакотры жадости Русинів – в р. 2003 установив про русиньскых ґрекокатоликів вікаря,[329] при літурґічній комісії єпіскопства створив літурґічну русиньску секцію і поволив обновити русиньску церьковно-культурну орґанізацію *Общество св. Йоана Крестителя*, дїятельство котрой є заміряне тыж на підпору розвоя русиньского языка і пасторачной практікы в нїм посередництвом властных выдань.[330] Ёго членове суть зарівно і членами перекладательского колектіву, котрый закінчів роботу над далшыма восьмома перекладами,[331] котры будуть мусити перейти процесом схвалёваня літурґічнов комісіов, єпіскопом і Выходнов конґреґаціов церьквей в Римі. То значіть, буде то барз довгый процес, котрый, беручі до увагы кількость предложеных перекладів, подля одборників може тырвати і 10 років. А до того часу, покы не буде зробленый і схваленый комплетный переклад *Святого Писма*, єпіскопство приступило, подля слов дакотрых священиків, к рештрікчным крокам односно розвоя пасторачной практікы в русиньскім языку. Наприклад, хоснованя євангелія в русиньскім языку поволило як есперімент лем дочасно у выдїленых парохіях, а аж до схваліня офіціалных літурґічных текстів Выходнов конґреґаціов церьквей заставило вжываня робочой формы перекладу *Требника* в русиньскім языку і приказало выслугованя тайн (хрещіня, міропомазаня, манжества і єлеёпомазаня хворых) в церьковнославяньскім языку.[332] Тым кроком зарівно внесло міджі священиків похыбности о платности выслугованя тайн в русиньскім языку. Русины і священици з *Выбору русиньскых ґрекокатолицькых священиків Пряшівской єпархії* отворено протестовали, жадаючі єпіскопство якнайскоріше зрушыти тот *„антімісійный приказ... котрый барз шкодить пасторації і місійній роботї ґрекокатолицькых русиньскых священиків і віруючіх“*.[333] Наслїдно ся дожадовали одкликаня з функції[334] лем

329 Пост вікаря про русиньскых ґрекокатоликів быв створеный намісто довго жаданого посту єпіскопа про Русинів. На тоту функцію быв выменованый 24. апріля 2003 василіан Петро Павел Галько, ЧСВВ. Факсіміле установлюючого декрету поз. в TIMKOVIČ, Jozafát V., OSBM: *Rusíni na Slovensku v cirkevných dokumentoch*.., с. 250.

330 Од послїднёго кварталу р. 2004 *Общество св. Йоана Крестителя* выдає в русиньскім языку квартално часопис *Артос* і раз річно *Ґрекокатолицькый русиньскый календарь*.

331 З церьковнославяньского до русиньского списовного языка были поступно переложены: *Малый требник, Акафіст ку священомучітелёви Павлови Петрови Ґойдічови, Молебень ку священомучітелёви Василёви Ґопкови, Крестна дорога, Молитвеник Радуйте ся в Господі, Выбраны літурґічны часткы, Євангеліє од св. Лукы і св. Марка, Євангеліє од св. Матфея.*

332 О тім поз. *Obežník Gréckokatolíckeho biskupstva v Prešove*, ч. 4, новембер 2003, або ёго факсіміле в TIMKOVIČ, Jozafát V., OSBM: *Rusíni na Slovensku v cirkevných dokumentoch*.., с. 338.

333 Тамже, с. 339.

334 Тамже, с. 337; поз. тыж. ПЛЇШКОВА, Анна: *Послїдня недїльна літурґія о. Франтїшка Крайняка*

перед півроком установленого вікаря про Русинів,[335] котрого обвинили з іґнорації потреб Русинів в конфесійній сферї, бо функціонованя русиньского языка в пасторачній практіцї од самого початку звязують і з вопросом захованя русиньского етніка як такого. Сучасно указали на аналоґічну ситуацію вжываня зрозумілых людём словеньскых перекладів намісто церковнославяньскых текстів од р. 1968, схваленых тыж лем єпіскопством, а не Выходнов конґреґаціов церьквей, што є в згодї з документами II. Ватіканьского концілу. Такый самый поступ пропоновали апліковати і на русиньскы переклады, бо в 10-річнім чеканю видять небезпеку далшой словакізації выходного обряду і далшого однароднёваня Русинів.

Русиньскы переклады в пасторачній практіцї в сучасности хоснує коло 20 душпастырїв Пряшівскей ґрекокатолицькей єпархії, главно членів *Выбору русиньскых ґрекокатолицькых священиків*,[336] але в приязных штруктуралных условіях бы їх могло быти коло 40. Може бы на тім місцї пасовало поставити вопрос: чом так мало? Одповідёв є: слаба народна свідомость абсолвентів теології, у формації котрых абсентує приправа на пасторацію в народностно змішаных реґіонах або в реґіонах з перевагов меншынового, в данім припадї русиньского материньского языка. Свою роль ту має і стриманость церьковной єрархії в процесї уводжованя русиньского языка до пасторації, в котрім видить *„шкодливу секуларізацію“*[337] в рамках той церькви. Лемже обща практіка говорить не на хосен русиньского етніка. Там, де ся уж раз завела пасторація в словеньскім языку, навернути ся к русиньскому языку ся скоро не дасть а таксамо пестовати народну свідомость є там барз тяжко. Наспак, в такых парохіях омного дінамічнїше проходить процес асімілації.

Але через вшыткы уведжены проблемы, пасторачна практіка в русиньскім языку уж має на Словеньску положены церьковны і сполоченьскы

в Міджілабірцях. In *Народны новинкы*, XVI, 27-30, 2006, с. 2.

335 По тім, як Ґрекокатолицька церьков на Словеньску перешла зачатком р. 2008 новов канонічнов організаціов а 30. 1. 2008 пана Бенедікт XVI. вырішыв створити Ґрекокатолицьку метрополію з центром у Пряшові, пост вікраря про Русинів в рамках Ґрекокатолицького єпіскопства у Пряшові быв зрушеный. Таксамо нова канонічна організація той церькви не раховала ани з довго жаданым постом єпіскопа і єпіскопства про Русинів, на што реаґовали формов „Verejného vyhlásenia“ неспокійны сігнатарї Харты русиньскых ґрекокатолицькых вірників 2007. О тім поз. КРАЙНЯК, Петро: *Нова канонічна організація Ґрекокатолицькой церькви в Словакії*. In *Народны новинкы*, XVIII, 5-8, 2008, с. 1; *Verejné vyhlásenie signatárov Charty rusínskych gréckokatolíckych veriacich na Slovensku k novému kánonickému usporiadaniu Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku*. In *Народны новинкы*, XVIII, 5-8, 2008, с. 1

336 О тім поз. PLIŠKOVÁ, Anna: *Rusínsky jazyk na Slovensku po roku 1989*. In ŠUTAJ, Štefan (ed.): *Národy a národnosti. Stav výskumu po roku 1989 a jeho perspektívy*. Prešov, 2004, с. 201-202.

337 О тім поз. TIMKOVIČ, Jozafát V., OSBM: *Rusíni na Slovensku v cirkevných dokumentoch*.., с. 36.

фундаменты. Но єй перспектіва залежить од того, до якой міры і як толерантно єй буде акцептовати церьковна єрархія. Подля русиньскых священіків, залежность од дачіёй дякы бы ся дала вырішыти через властну церьковну штруктуру – назад узнати *Русиньску ґрекокатолицьку церьков „sui iuris“ (свого права)* на теріторії Словеньска з властным єпіскопом і єпіскопством, пропозіцію на створіня котрого *Выбор русиньскых ґрекокатолицькых священіків* приправив в р. 2003 і предложыв єй папови Янови Павлови II.,[338] респ. в зачатках створінём холем єй вікаріату.[339] Вызначне місце в тім процесї бы мала мати і цілена язикова приправа будучіх священіків про народностно змішаны реґіоны.

Покы іде о штруктуру єпіскопства *Русиньской ґрекокатолицькой церкви „sui iuris“, Выбор русиньскых ґрекокатолицькых священіків* выходив з послїднёго списованя людей (2001), в котрім к русиньскому материньскому язику на Словеньску ся приголосило 35 000 ґрекокатоликів, причім в 103 селах собі материньскый язык русиньскый увело высше 50% жителїв. Якраз з тых сел, подля русиньскых священіків, бы ся дав за приязных условій спочатку створити основны тіп церьковной штруктуры – вікаріат, котрый бы уж быв способный у своїх парохіях розвивати пасторацію в русиньскім языку і выховлёвати сі священіків. А кібы ся даколи в будучности, наприклад, зреалізовала думка фінанцованя церькви в залежности од кількости віруючіх і приближно на 500 – 600 віруючіх бы припав єден священик, так сучасных 35 000 русиньскых ґрекокатоликів бы мало право на фінанцованя 50 – 60 русиньскых священіків. Тот факт бы міг у великій мірї помочі заховати народностну культуру, язык, школство і народну свідомость Русинів на Словеньску, але і народностный елемент в даній церькви выходного обряду, респ. зміцнити *Русиньску ґрекокатолицьку церьков „sui iuris“,* так як екзістовала офіціално і была узнавана римскыма папами і в минулости, мінімално до р. 1963.[340]

При выхові будучіх ґрекокатолицькых священіків, способных акцептовати і толеровати народностну і язикову приналежность своїх віруючіх-Русинів, подля нас, вызначну роль бы могло мати заведжіня русиньского языка як навчалного предмету в рамках Ґрекокатолицькой теологічной факулты в Пряшові, а в богословскій семінарії установліня священика, повіреного формаціов будучіх священіків про русиньскы парохії, респ. про парохії з перевагов по русиньскы бісїдуючого жительства. З властной ску-

338 Тамже, с. 263-270.
339 Тамже, с. 302-303.
340 Тамже, с. 264.

сености знаме, же богословцї русиньской народности жадали ужываня в семінарії богослужобных книг в русиньскім языку мінімално од р. 1997[341] і навчаня русиньского языка – од р. 1999, од коли на Пряшівскій універзітї в рамках *Інштітуту народностных штудій і чуджіх языків* взникло *Оддїлїня русиньского языка і културы,* котре як інштітуція цілоуніверзітного характеру ся стало ґестором навчаня окремых дісціплін штудійного проґраму русиньскый язык і література про штудентів вшыткых факулт. І хоць екзістує писомна згода єпіскопа ґрекокатолицькой церькви, Монс. ТгДр. Яна Бабяка, СІ,[342] як одповідь на понуку *Інштітуту народностных штудій і чуджіх языків ПУ* адресовану богословцям штудовати русиньскый язык в росшыреній формі, респ. в рамках міджіодборового штудія, котру можуть выужывати, але к єй практічній реалізації іщі не дошло.

За увагу стоїть спомянути тыж пасторачну практіку другой церькви выходного обряду на Словеньску, віруючіма якой суть тыж переважно Русины – православной. Православна церьков, выходячі з історічного контексту, ся доднесь ортодоксно притримує церьковнославяньского языка в літурґії і при выслугованю тайн (з вынятком Михаловского єпіскопства, в якім ся практікує язык словеньскый). Офіціалне заведжіня русиньского языка до церьковного жывота і пасторачной практікы, подля дакотрых єй представителїв, бы ся могло класіфіковати як політічный крок. Выходячі з історії, православна церьков уж є звязана з єднов вызначнов політічнов лініов – проукраїньсков, причім єй актуална позіція к русиньскому етніку ся нам видить неясна. Єй неясну позіцію в данім аспектї, подля нас, комплікує і факт, же при навчаню релігії і в своїх публікаціях преферує язык словеньскый. Наперек тому, дакотры єй священици-Русины главно в проповідях ся снажать акцептовати языкову приналежность своїх віруючіх русиньской народности і попри церьковнославяньскім языку хоснують і свою родну бісїду. Але фактом зістає, же представителї той церькви офіціално нїґда не проявили ініціатіву завести русиньскый материньскый язык своїх віруючіх до пасторації, так як то видно у части ґрекокатолицькых священиків.

На основі уведженых фактів дало бы ся може лем проґнозовати языкову будучность Православной церькви на Словеньску: думаєме собі, же кідь в пасторації і літурґії не прийме русиньскый язык, што бы было ло-

341 Поз. факсіміле жадости богословців-Русинів в TIMKOVIČ, Jozafát V., OSBM: ціт. р., с. 8.

342 Одповідь Монс. ТгДр. Яна Бабяка, СІ, пряшівского єпархы, адресована доц. РНДр. Ярмілї Бернасовскій, ПгД., директорцї *Інштітуту народностных штудій і чуджіх языків Пряшівской універзіты* в Пряшові, з дня 30. 1. 2004. Архів *Інштітуту русиньского языка і културы ПУ*.

ґічным кроком, кідь єй робота ся концентрує переважно на русиньске жытельство, може ся стати, же мертвый церьковнославяньскый язык, якому переважна часть вірників, а молода ґенерація окреме, слабо розумить, тяжко утримле, і скоріше або пізнїше ся стотожнить з пасторачнов практіков в зрозумілім словеньскім языку, подобно як то уж зробила у своїх публікаціях. І хоць тота церьков ся в своїй історії звязує з політічнов проукраїньсков лініов, выходячі з актуалной сітуації, думаме собі, же говорити о перспективній пастораці в українськім языку міджі Русинами на Словеньску є беспредметне. Русины на Словеньску скоріше бы привитали, якбы представителї обидвох церьквей выходного обряду, котры суть підпоровани штатом, який офіціално акцептує русиньску народностну меншыну і єй материньскый язык, дослїднїше зачали акцептовати народностный розвой в рамках етніка, з якого мають вызначне проценто своїх віруючіх. А таксамо як бы вєдно зо своїма теолоґічыма факултами зачали раціоналнїше роздумовати нелем о властній інштітуціоналній перспективі, але тыж о перспективі етнічной меншыны, яку суть оддавна покликаны обслуговати, бо денаціоналізація жытельства выкликує так народностну, як і набоженьску легковажность.

2. 7 Школьска сфера

До освітной сістемы Словеньской републікы быв русиньскый язык заведженый в школьскім роцї 1997/1998, коли ся зачало ёго навчаня як неповинного предмету на І. ступню дакотрых основных школ северовыходного Словеньска. До того часу на Словеньску не были ниякы формы языковой приправы школярїв в русиньскім языку. Русиньске, респ. в традічнім розуміню *руське*, школство ся роспало не з вины Русинів у р. 1953 – внаслїдку насилного адміністратівного засягу. Тогды традічны *руськы* школы замінили українськы школы, але їх кількость ся поступно значно зредуковала: кідь в школьскім роцї 1966/1967 было 58 українськых школ з 5 154 школярями, в шк. р. 1985/1986 то было уж лем 19 школ з 1 343 школярями, а в роцї 1996 – лем 10 школ зо 700 школярями.[343] Прічінов такого выразного заниканя українськых школ быв факт, же переважна часть Русинів не прияла українськый язык за свій материньскый, а зато ся поступно переорьєнтовала на школы з навчалным языком словеньскым. Внаслїдку абсенції права голосити ся к своїй русиньскій народности таксамо велика часть Русинів

343 ВАНАТ, ІВАН - РИЧАЛКА, Михайло - ЧУМА, Андрій: *До питань післявоєнного розвитку, сучасного стану та перспектив українського шкільництва в Словаччині*. Додаток до газети *Нове життя*, 40, 1992, с. 13.

собі выбрала радше словеньску народну орьєнтацію.

З цілём заставити прогресівну словакізацію Русинів на Словеньску, возродный рух в бывшім Ческословеньску по р. 1989 собі як першорядый ціль поставив обнову русиньского народностного школства, бо лем в нїм видїв ґаранцію захованя і розвоя народной і языковой ідентіты Русинів.[344]

З одступом часу треба конштатовати, же представителям русиньского руху на Словеньску ся од року 1989 подарило зробити прінціпіалны кроки, котры вели к тому, же дїти родічів русиньской народности зась здобыли право учіти ся в школах материньскый русиньскый язык. Культурно-сполоченьска орґанізація *Русиньска оброда* од початку своёй екзістенції (1990) пожадовала, жебы в 1. – 4. класах основных школ а подобно тыж у выховнім процесї матерьскых школ ся не вжывав україньскый, але материньскый русиньскый язык. Діскутуючі о тім серьёзнім вопросї, спочатку ся говорило і о координованім поступі з проукраїньсков культурно-сполоченьсков орґанізаціов *Союзом русинів-українців ЧСФР*, бо у высшых класах основной школы ся в тім часї уважовало з переходом на навчаня украïньского або російского літературного языка.[345] Але первістны пропозіції ся часом модіфіковали у звязи з процесом профілації проґраму русиньского руху на Словеньску і в цілоевропскім контекстї, пожадуючого узнаня Русинів як самостатной народности і створїня русиньского списовного языка. Кодіфікація русиньского языка на Словеньску в р. 1995 ся стала основным крітеріом на заведжіня материньского языка Русинів до освітной сістемы Словеньской републікы.

Уведжіню русиньского списовного языка до школьской практікы передходило сконціпованя основных документів. В першім рядї то были:

1. Концепція навчаня русиньского языка як материньского в основных школах з навчанём русиньского языка (1996), яку выготовив Штатный педаґоґічный устав в Братїславі, деташованый центер у Пряшові (автор: доц. ПгДр. Василь Ябур, к. н.), і

2. Концепція школованя дїтей обчанів Словеньской републікы русиньской народности (1996), яку выготовило Міністерство школства Словеньской републікы.

В навязности на них в дакількох етапах взникали, а поступно в залежности од потреб освітного процесу ся і модіфіковали, далшы потрібны педаґоґічны документы, якы схвалило Міністерство школства СР: *Учебны*

344 MAGOCSI, Paul Robert: *Rusínska jazyková otázka znova nastolená*.., с. 16-33.

345 Поз. *Stanovisko k národnostnému školstvu*, яке послала *Русиньска оброда* в Міджілабірцях Уряду влады СР 15. 8. 1990. Архів РОС.

основы і планы русиньского языка про 1. – 4. класу основной школы з навчанём русиньского языка (1997); *Учебны основы і планы русиньского языка і літературы про 5. – 9. класу основной школы з навчанём русиньского языка* (2000); *Учебны основы русиньского языка і літературы про 1. класу штирирічной ґімназії* і *Алтернатівный учебный план ґімназії з навчанём русиньского языка* (2001); *Учебны основы русиньского языка і літературы про штирирічны ґімназії з навчалным языком русиньскым і з навчанём русиньского языка* (2002, 2004); *Обсяг і процес навчаня русиньскых реалій про учнїв основных і середніх школ з навчанём русиньского языка* (2003); *Учебны основы русиньского языка і літературы про середнї педаґоґічны школы з навчалным языком русиньскым і з навчанём русиньского языка* (2006).

Приправа обидвох концепцій мала прінціпіалне значіня про заведжіня русиньского языка до освітной сістемы СР, но бівщу вагу приписуєме першій з них – *Концепції навчаня русиньского языка як материньского в основных школах з навчанём русиньского языка.* Было то першый раз по 40-річнім періодї тоталітной влады, кідь Русины могли, а к тому іщі й слободно, самы сформуловати основный проґрам навчаня свого материньского языка в основных школах, який бы акцептовав особитости освоёваня русиньского языка, прінціпы, цілї, обсяг навчаня, етапы освоёваня языка і годинову дотацію. Основов пропонованой концепції была *„орьєнтація обсягу навчаня на комунікатівно-праґматічны цілї з такым заміром, жебы выслїдком школьской освіты было освоїня языковой сістемы русиньского языка в комунікатівных дїятельствах“*.[346] Выходило ся з того, же *„цілём навчаня не суть знаня, але дїятельства на основі здобытых знань“*.[347]

Очівісно, концепція навчаня русиньского языка была побудована на інакшій філозофії, як то было звыком при навчаню материньскых языків: звычайно ся у материньскых языків выходило з аналітічно-сінтетічной і еврістічной методы, але в русиньского языка ся основов стала комунікатівна метода, котра є в сучасности найросшыренїша при навчаню чуджіх языків. Значіло то, же і учебны основы были конціпованы в згоді з комунікатівным прінціпом і адекватно віку так, же в 1. – 4. класах ОШ домінував індуктівный приступ і устный прояв над писомным, у 5. – 9. класах індуктівный і дедуктівный приступ были в приближній рівновазї, таксамо як устный прояв з писомным.

346 JABUR, Vasiľ: *Koncepcia vyučovania rusínskeho jazyka ako materinského na základných školách s vyučovaním rusínskeho jazyka*. Prešov, 1996, c. 3.
347 Тамже, с. 3.

Выходячі з комунікатівного прінціпу, концепція не оддїлёвала языкову часть од слоговой, а таксамо ани чітаня од остатніх речовых дїятельств. Концепція предмету за основный ціль навчаня русиньского языка в ОШ становлёвала освоїня списовной подобы материньского русиньского языка в споїню з выразным розвоём речовых способностей. З того основного ціля выходили і частковы цілї, якы мали школярї досягнути нелем в окремых річниках, але і з цілкового погляду подля окремых комунікатівных способностей (слуханя, бісїдованя, чітаня і писаня).

Обсягом навчаня русиньского языка в ОШ є главно сістематічне учіня ся продуктівных і рецептівных комунікатівных актівностей в устній і в писомній формі і формованя языковых навыків на основі освоёваных языковых средств: т. є. высловности, правопису, словной засобы, ґраматічных і штілістічных знань. В згодї зо шпеціфікаціов учіня ся речовых дїятельств, дана концепція навчаня русиньского языка роздїлює до трёх етап:

1. Передазбукова етапа (1. класа і зачаток 2. класы ОШ), про яку є характерістічный розвой устной речі;

2. Азбукова етапа (2. класа і зачаток 3. класы ОШ), цілём котрой є формованя початочных способностей і навыків чітаня і писаня, як і далшый розвой навыків устной речі, здобытых в передазбуковій етапі;

3. Поазбукова етапа (3. і 4. класа ОШ), в якій ся реалізує розвой парціалных языковых навыків (высловность, лексіка і ґраматіка) а сучасно і навыків звязной бісїды (монологічной і діалоґічной, устной і писомной).

Односно годиновой дотації концепція предмету пропоновала двоякый варіант:

1. предмет ся зачне учіти од 1. класы по дві годины а од 2. до 9. класы по 3 годины на тыждень, або
2. предмет ся зачне учіти од 2. класы по дві годины на тыждень.

В школьскій практіцї ся од самого зачатку прияв другый варіант, а то з той прічіны, жебы ся передышло перетяженості дїтей і взнику псіхічной барьєры внаслїдку навчаня нараз двох тіпів писма (латинікы і азбукы) в першій класї. То є єдно з выznачных шпеціфік навчаня русиньского языка. Другым є реалізація навчаня посередництвом порівнюючого словеньско-русиньского аспекту. Звычайно ся при навчаню языків бере огляд на материньскый язык, бо далшый язык ся дїти учать під зорным углом материньского языка.

В навчаню русиньского языка є тот процес самобытный, бо дїти мають скоріше зафіксованы многы языковы явы зо словеньского языка, што позітівно, але і неґатівно впливать на навчаня материньского русиньско-

го языка. Хоць тот факт, же русиньскый язык ся дїти од зачатку мають учіти через зорный угол словеньского языка, є парадоксный, але така є реална сітуація, котру треба решпектовати, і в процесї навчаня мерьковати на позітівный і неґатівный вплив словеньского языка (т. зн. транспозіцію і інтерференцію).

Тот момент ставлять до шпеціфічной сітуації ай учітелїв русиньского языка, на якых ся кладуть высшы професіоналны крітерії – мусять мати добру представу о контактных пунктах обидвох языків і адекватно їх хосновати в практіцї. З другого боку, концепція учітелів застерігать в мірї вжываня словеньского языка в процесї навчаня русиньского языка, котре *„не мать быти барз часте, але скоріше рідше і обачливе“*.[348]

Концепція навчаня русиньского языка як материньского в основных школах з навчанём русиньского языка положыла фундаменты про навчаня материньского языка Русинів в словеньскых школах. Єй дослїдна реалізація бы мала припомочі нелем утриманю і розвою народной ідентічности, окремой мінорітной культуры, але главно *„утриманю і розвою языка предків, вжываня якого в списовній подобі в школї поступно отворить простор про далше росшырёваня функцій языка русиньской народности, поможе возроджіню і поступному росшырёваню русиньскобісїдного простору в розлічных сферах общественного жывота, выкличе природну потребу вернути ся к якнайчастїшому вжываню русиньского материньского языка в каждоденнім (главно в родиннім) жывотї, потребу вернути ся назад к русиньскым родинным традіціям, што поможе возродити язык і створити приклады культурной, інтелїґентной комунікації чім дале культівованїшым нормативным спсовным языком. За приязных условій тото бы могло сперти поступне одумераня основного жрідла про літературный язык – природных, жывых русиньскых говорів, жывой бісїды“*.[349]

Тот момент, властно, быв тыж єдным з основных цілїв цілого возродного руху Русинів по роцї 1989, котры найбівшы надії на успіх свого нового народноідентіфікачного процесу вкладали і вкладають до навчаня русиньского языка як материньского на вшыткых ступнях школ. А то і наперек тому, же їх материньскый язык мав мати омного скромнїшу позіцію, як языкы навчалны, бо ёго навчаня ся мало реалізовати лем в школах (респ. в класах) з навчанём русиньского языка, т. зн. лем в школах з навчалным языком словеньскым.

348 JABUR, Vasiľ: *Koncepcia vyučovania rusínskeho jazyka ako materinského na základných školách*.., с. 3.
349 Тамже, с. 3.

Уведжіня до школьской сістемы материньского языка Русинів по роцї 1989 управлёвала друга концепція – *Концепція школованя дїтей обчанів Словеньской републікы русиньской народности* (1996),[350] яка выходила з основных прінціпів алтернатівной освіты і сполоченьской пожадавкы обчанів СР русиньской народности на освіту в материньскім языку. Подля нёй, навчаня русиньского языка ся мало зачати од матерьских школок з выховным языком русиньскым, котры мали взникнути на основі жадостей родічів. Хоць предположіня к тому были і суть, затоже в многых селах з перевагов по русиньскы бісїдуючого жытельства ся як выховный язык в школках паралелно зо словеньскым вжывать тыж русиньскый, офіціално в СР днесь (од р. 2008) екзістує лем єдина школка з выховным языком русиньскым – в Чабинах, окр. Меджілабірцї.

За неповнїня той концепції можуть так родічі, як і компетентны інштітуції, якы даному проблему не придїлюють достаточну увагу і не роздумують над тым, ці треба дану сітуацію мінити, т. є. ці закладати новы, респ. трансформовати уж єствуючі, школкы з выховным языком русиньскым. Внаслїдку того дїти родічів русиньской народности на Словеньску ся і в сучасности выховлюють, подобно як і до року 1989, в матерьскых школках з офіціалным выховным языком словеньскым або докінця українськым, хоць знаме, же тот практічно фунґовав і перед роком 1989 максімално в єдній МШ – в Пряшові. Думаме собі, же є то проблем, котрым бы ся мали занимати і зряджователї школок, т. є. сільскы уряды, главно в селах з перевагов по русиньскы бісїдуючого жытельства. Даный став очівісно корешпондує і з неприязнов сітуаціов при выхові педаґоґічных робітників про такы матерьскы школкы. Хоць тота концепція в своїх перспектівных замірах раховала з їх выховов в рамках дакотрой середнёй педаґоґічной школы в Пряшівскім краю а в р. 2006 Міністерство школства СР ай схвалило *Учебны основы русиньского языка і літературы про середнї педаґоґічны школы з навчалным языком русиньскым і з навчанём русиньского языка*, але ани в тім пунктї ся єй цілї наповнити заты не подарило.

Докладнїше ся *Концепція школованя дїтей обчанів русиньской народности Словеньской републікы* дотеперь реалізовала в основнім школстві.

350 *Концепцію школованя дїтей обчанів Словеньской републікы русиньской народности* [Koncepcia vzdelávania detí občanov Slovenskej republiky rusínskej národnosti] схвалило Міністерство школства СР в авґустї 1996. Надвязовала на право реалізовати освіту в материньскім языку народностных меншын, котре ґарантовала Устава СР, ст. 34, абз. 2, пункт а), закон ч. 29/1984 Зб. о сістемі основных і середнїх школ (школьскый закон) подля пізнїшых змін і доповнїнь (повне звучаня ч. 350/1994 Зб. з.) § 3, *Рамковый договор Рады Европы о охранї народностных меншын*, котрый Народна рада СР ратіфіковала в р. 1998.

Выходячі з нёй, в основных школах ся могли створити класы, респ. ґрупы, з навчанём русиньского языка, де бы ся вшыткы предметы, окрем материньского языка, учіли по словеньскы – у згоді з пропонованыма учебныма планами.

Перед тым, як навчаня русиньского языка было уведжене до школьской сістемы на Словеньску, реалізовали ся дві сондованя інтересу родічів. Перше в р. 1994 было заміряне на сондованя інтересу о навчаня предмету русиньскый язык і култура в 2. класї ОШ. Реалізовало ся за помочі представителїв *Русиньской оброды*, посередництвом єй членьской базы. В тім часї інтерес проявило 251 школярів 2. класы ОШ. Друге, деталнїше сондованя проходило зачатком року 1996 посередництвом школьскых урядів выходного Словеньска там, де подля списованя людей з року 1991 была найбівша концентрація русиньского жытельства – в окресах Бардеёв, Гуменне, Свідник, Пряшів, Стара Любовня, Вранов над Топлёв. Было роздїлене на дві части:

а) сондованя інтересу родічів при записї дїтей до 1. класы ОШ, при котрім родічі были інформованы о можности заведжіня русиньского языка до ОШ;

б) сондованя інтересу родічів уж школоповинных дїтей од 2. класы аж по 8. класу ОШ.

Выслїдкы сондованя суть спрацованы в таблічцї подля окресів:

	Кількость ОШ	**Кількость сел**	**Кількость школярів**
Окрес Свідник			
1. класа	8	4	19
2. – 4. класа	7	9	49
5. – 8. класа	8	6	48
Окрес довєдна	**15**	**12**	**116**
Окрес Стара Любовня			
1. класа	7	5	27
2. – 4. класа	10	8	67
5. – 8. класа	10	8	50
Окрес довєдна	**12**	**10**	**144**
Окрес Гуменне			
1. класа	6	5	10
2. – 4. класа	24	15	129
5. – 8. класа	13	8	153
Окрес довєдна	**25**	**20**	**292**
Окрес Бардеёв			
1. класа	0	0	0
2. – 4. класа	2	2	5

5. – 8. класа	2	2	12
Окрес довєдна	**4**	**4**	**17**
Окрес Вранов над Топлёв			
1. класа	1	1	2
2. – 4. класа	1	1	3
5. – 8. класа	1	1	9
Окрес довєдна	**1**	**1**	**13**
Окрес Пряшів			
1. класа	0	0	0
2. – 4. класа	0	0	0
5. – 8. класа	0	0	0
Окрес довєдна	**0**	**0**	**0**
Вшыткы окресы довєдна	**57**	**47**	**582**

Выслїдкы сондованя указали, же в 47 селах в 57 ОШ інтерес о навчаня русиньского языка мало 582 школярів. З того выходила потреба тїсной кооперації Міністерства школства СР зо школьскыма урядами при гляданю реалных можностей заведжіня русиньского языка до ОШ. З тым цілём 12. юна 1996 в Бардеёві была робоча стрїча заміряна на рїшаня орґанізачных і педаґоґічных проблемів заведжіня предмету русиньскый язык і література до ОШ. Выходячі з нерівномірного россїяня школярів у селах і в ОШ, были договорены такы крітерії:

а) завести предмет русиньскый язык і література лем на І. ступінь ОШ, бо про тот уж были выданы і приправены учебникы[351] на окремых школьскых урядах;

б) створити класу з єдного річника школярів або інтеґровану ґрупу з клас І. ступня, в якых мало быти мінімално по 6 школярів;

в) кінцём авґуста або початком септембра (1996) зорґанізовати одборно-методічный семінарь про учітелїв, котры мають інтерес учіти предмет русиньскый язык і література.

На основі такых крітерій і по попереднїх сондованях, як і по выроблїню основных школьскых документів, было реалне в школьскім роцї 1997/1998 завести предмет русиньскый язык і література до 12 основных школ в пятёх окресах северовыходного Словеньска (позерай слїдуючу таблічку):

351 В р. 1994 у выдавательстві *Русиньской оброды* в Пряшові вышли учебникы: *Букварь русиньского языка про 2. класу основных школ* (автор Ян Гриб), *Чітанка в русиньскім языку про 2. класу ОШ* (Ян Гриб), *Правила русиньского правопису* (Василь Ябур), *Орфоґрафічный словник русиньского языка* (Юрій Панько а кол.) і *Словник лінґвістічных термінів* (Юрій Панько).

Окресы	**Гуменне**	**Меджілабірці**	**Свідник**	**Стара Любовня**	**Вранов н. Топлёв**
ОШ	Збой	Ул. Коменьского	Ул. 8. мая	Ул. Коменьского	Руська Поруба
		Ул. Духновічова	Ладомірова	Ул. Левочска	
			Гавай	Ул. Штурова	
				Шарішскы Дравці	
				Чірч	

Але практічне ріщіня проблему в реалности не было аж таке успішне, як назначовало сондованя з року 1996. Русиньскый язык у школьскім роцї 1997/1998 ся зачав учіти наконець лем в штирёх основных школах[352] – в Меджілабірцях і в Свіднику, што прямо корешпондовало з роботов окресных орґанізацій *Русиньской оброды* в тых реґіонах. Анґажованость єй окремых членів ся наконець стала выріщална як при взнику далшых шестёх основных школ і єдной ґімназії (в Меджілабірцях) з навчанём русиньского языка, так і высокошкольской інштітуції *Інштітуту народностных штудій і чуджіх языків* на Пряшівскій універзітї з *Оддїлінём русиньского языка і културы* (1999). Вдяка тому в школьскім роцї 2004/2005 ся предмет русиньскый язык і література на Словеньску учів на девятёх ОШ як неповинный предмет, на єдній ОШ (Шарішскый Щавник) як повинный, на єдній ґімназії як неповинный, а як росшырююча форма штудія – на Пряшівскій універзітї (поз. слїдуючу таблічку). Што ся тыкать чісла школярів і штудентів, котры ходили на годины русиньского языка, подля Справы методіка русиньского языка Методічно-педаґоґічного центра в Пряшові, Мґр. Штефана Сухого, їх в р. 2003 было *„коло півтісячкы“*.[353]

Став навчаня русиньского языка в шк. р. 2004/2005:

Окресы	**Меджілабірці**	**Снина**	**Свідник**	**Стропків**	**Пряшів**
Основны школы	Ул. Духновічова, Ул. Коменьского, Радвань над Лабірцём	Ул. 1. мая, Пчолине, Стащін	ЦОШ св.Юрія, II. ОШ, Шарішскый Щавник	Колбівці	
Середнї школы	Ґімназія в Меджілабірцях				
Высокы школы					Пряшівска універзіта

352 В окр. Меджілабірці ся в шк. р. 1997/1998 зачало навчаня русиньского языка в ОШ на ул. Коменьского і в ОШ на ул. Духновічовій, а в окр. Свідник - в Церьковній ОШ св. Юрія і в II. ОШ на ул. арм. ґен. Л. Свободы.

353 SUCHÝ, Štefan: *Stav učebného predmetu rusínsky jazyk a literatúra v školách s vyučovaním rusínskeho jazyka k termínu 31.12.2003. Správa Metodicko-pedagogického centra*. Prešov, 2003. Архів МПЦ в Пряшові.

Што ся тыкать росшырёваня сіти школ з навчанём русиньского языка, в сучасности сьме свідками періоду стаґнації або в гіршім припаді докінця редукції кількости основных школ з навчанём русиньского языка. В шк. р. 2006/2007 сьме евідовали уж лем вісем ОШ, в якых ся реалізовало начаня материньского русиньского языка, што значіть, же дошло і к вызначному убытку школярів, котры ся учать русиньскый язык ці уж у формі неповинного предмету або лем кружка, што поважуєме за єдно з вызначных різік і при утриманю сучасного ставу. В послїднїм часї ся навчаня перестало реалізовати в двох ОШ (на ул. 1. мая в Снинї і в II. ОШ у Свіднику) з технічных прічін (делімітація школы або редукція повинностей учітеля наслїдком економічных прічін), і в єдиній середнїй школї, в ґімназії в Меджілабірцях, де проблем настав, якбач, наслїдком абсенції кваліфікованого педаґоґа. Але в шк. р. 2007/2008 ґімназія обновила навчаня русиньского языка формов *кружка русиньской культуры*[354] і на своїй інтернетовій сторінцї міджі предметами штудія зачала вести ай *навчаня русиньского языка і народных традіцій Русинів*.[355]

В таблічковім переглядї навчаня русиньского языка в шк. р. 2006/2007 вызерало так:

П.ч.	Школа	Учітелї русиньского языка	Чісло школярїв	Форма навчаня
1.	ОШ Стащін	Мґр. Каміла Ґудакова	I.ст. – 6 II. ст. – 8	Неповинный предмет
2.	ОШ Радвань над Лабірцём	Мґр. Марек Ґай	I. ст. – 20 II. ст. – 18	Непов. пр. Кружок
3.	ОШ Пчолине	Мґр. Власта Мороховічова	I. ст. – 8	Кружок
4.	ОШ Колбівцї	Мґр. Гелена Антошова	II. ст. – 15	Непов. пр.
5.	Церьковна ОШ св. Юрія, Свідник	Мґр. Мілош Стрончек	I. ст. – 10	Непов. пр.
6.	ОШ Духновічова, Межілабірцї	Мґр. Анна Мігалёвова	I. ст. – 9	Непов. пр.
7.	ОШ Коменьского, Меджілабірцї	Мґр. Івета Мелничакова	I. ст. – 33 II. ст. – 13	Непов. пр. Непов. пр.
8.	ОШ Шарішскый Щавник	Мґр. Марія Бакова, Мґр. Моніка Сакарова	I. ст. – 23 II. ст. – 35	Повин. пр. Кружок
Довєдна	**8 школ**	**9 учітелїв**	**198 школярїв**	

Подля уведженой штатістікы, в шк. р. 2006/2007 ся на Словеньску

354 *Кружок русиньской культуры* у лабірьскій ґімназії, до якого ходить 12 штудентів, веде учітелька Мґр. Анна Оначілова. Поз. http://gymlab.edupage.org/kruzky/?.

355 Поз. http://gymlab.edupage.org/about/?subpage=5&.

русиньскый язык учіло 198 школярів. Кідь тоту штатістіку порівнаме зо Справов Методічно-педаґоґічного центра в Пряшові з року 2003, то в шк. р. 2006/2007 настало значне зменшіня чісла школярів, котры ходят на будь-яку форму навчаня русиньского языка, мінімално о 50%. Тот факт выкликує много вопросів о перспективі народностного школства Русинів на Словеньску, кідь в общім о такім в даній сітуації ся дасть говорити, але тым і о перспективі утриманя Русинів як етніка. Подля нас, їх рїшіня бы мали глядати в першім рядї русиньскы народностны орґанізації, котрых є в Словеньскій републіці в сучасности зареґістрованых 15, у сполупраці з Міністерством школства СР. Но як видно з характеру предкладаных проєктів русиньскых орґанізацій до ґрантовой сістемы Міністерства культуры СР,[356] тоты орґанізації як кібы собі дану сітуацію не усвідомлёвали, бо у своїй роботї уж довго преферують справила фолклорны акції, котры, як доказує і высше уведжена штатістіка, мають лем мінімалный вплив на народно-усвідомлюючій процес того етніка. Інакшого думаня є часть русиньскых ґрекокатолицькых священіків, яка у выхові народно усвідомленої ґенерації Русинів видить єдну з путей обновлїня *Русиньской ґрекокатолицькой церькви „sui iuris“*. І з той прічіны зограли вызначну роль при взнику першой русиньской народностной школы на Словеньску (2008), т. є. основной школы з матерьсков школков з навчалным языком русиньскым, в Чабинах, окр. Меджілабірцї.[357] Так як они, і мы пересвідчены о тім, же без екзістенції фунґуючого русиньского народностного школства возродный процес Русинів не може быти успішный.

Найчастїшым проблемом, котрый навчаня предмету русиньскый язык і література на Словеньску од самого початку спроваджать, є недостаток кваліфікованых учітелів, затоже аж в школьскім роцї 2003/2004 в дакотрых школах з навчанём русиньского языка зачали учіти першы абсолвенты Пряшівской універзіты з апробаціов про русиньскый язык. Суть то в першім рядї абсолвенты росшырюючой формы штудія штудійного одбору *Учітельство про І. ступінь ОШ* Педаґоґічной факулты в Пряшові, котра в рамках той універзіты ся реалізовала од академічного

356 Поз. http://registerkultury.gov.sk/granty2007/statistiky_verejne.php.

357 Перша русиньска народностна школа з матерьсков школков взникла в р. 2008 в Чабинах і дістала назву подля вызначного чабиньского родака, василіана, учітеля, писателя, етнографа, учня і наслїдника А. Духновіча - Анатолія Кралицького. Святочно была отворена 2. септембра 2008. Заслугу на єй отворїню окрем русиньскых священіков з *Общества св. Йоана Крестителя* і Сільского уряду в Чабинах, мав *Світовый конґрес Русинів* і філантроп Штефан Чепа з Канады. О тім поз. ЗОЗУЛЯК, Александер: *Чекали сьме на то 55 років*. In *Народны новинкы*, XVIII, 33-36, с. 1-2.

року 1999/2000 до р. 2006/2007, коли тоту форму штудія закінчіла штатніцёв послїдня штудентка.

В тім самім академічнім роцї Пряшівска універзіта зачала реалізовати бакаларьску форму нового акредітованого штудійного проґраму русиньскый язык і література в комбінації з 12 іншыма штудійныма проґрамами[358] в рамках одбору *Учітельство академічных предметів*. То значіть, за добрых условій мож чекати, же першы кваліфікованы учітелї предмету русиньскый язык і література про II. ступінь основной школы і про середнї школы до педаґоґічной практікы наступлять аж в шк. р. 2011/2012, кідь самособов сучасны штуденты бакаларьского штудія вырїшать абсолвовати ай магістерьскый штудійный проґрам, проєкт котрого зачатком р. 2008 приправив *Інштітут реґіоналных і народностных штудій ПУ,* а Пряшівска універзіта го предложыла на акредітацію.

Споминана некваліфікованость, главно учітелїв основных школ, котры проявили інтерес о учіня предмету русиньскый язык і література, ся дотеперь рїшала, а так то якбач буде і в слїдуючіх роках, через орґанізованя вакаційных курзів русиньского языка про учітелїв основных і середнїх школ, главныма орґанізаторами котрых были Штатный педаґоґічный устав у Братїславі і Методічно-педаґоґічный центер в Пряшові. Приносом бы было і то, кібы сучасны учітелї русиньского языка сі на Пряшівскій універзітї могли росшырити свою дотеперішню апробацію, і так роздобыти бакаларьскый ці пізнїше і магістерьскый діплом про предмет русиньскый язык і література ай у екстерній формі штудія.

Наконець можеме конштатовати, же русиньскый материньскый язык в порівнаню з далшыма предметами має на сучасній уровни ёго реалізації в школї лем периферну позіцію. В інтересї захованя того меншынового языка, подля нас, є важне, абы ся у практіцї змінив к нёму приступ і жебы з неповинного предмету перешов до катеґорії навчаня материньского языка як повинного предмету в школах в селах, респ. і в містах, в котрых мінімално 20% людей ся голосить к русиньскій народности. Тот ціль ся дасть досягнути лем путёв ціленой і сістематічной культурно-освітной роботы міджі родічами школярів, котру бы мали орґанізова-

358 На Пряшівскій універзітї од академічного року 2006/2007 мож штудовати бакаларьскый штудійный проґрам (ШП) русиньскый язык і література в комбінації з російскым языком і літературов, нїмецькым языком і літературов і з історіов як міджіфакултный ШП з філозофічнов факултов, з анґліцькым языком і літературов, словеньскым языком і літературов, біолоґіов, ґеоґрафіов, музичнов і вытварнов выховов як міджіфакултный ШП з факултов ґуманітных і природных наук, з тїлеснов выховов як міджіфакултный ШП з факултов шпорту, і з набоженьсков выховов як міджіфакултный ШП з обидвома теолоґічныма факултами ПУ - ґрекокатолицьков і православнов.

ти, респ. продовжовати єй робити, главно русиньскы орґанізації, затоже таку зміну подля *Концепції школованя дїтей обчанів Словеньской републікы русиньской народности* (1996) можуть ініціовати лем родічі. Тоты але в сучасности з розлічных прічін у своїх дїтей преферують навчаня чуджіх языків.

Релевантнов прічінов такого ставу є, наісто, абсенція традіції навчаня русиньского языка, яку запричінила высше 40-річна політіка минулого тоталітного режіму, котрый не узнавав Русинів за самостатну народность а їх материньскый русиньскый язык за самостатный язык. Почас нёй асімілація з майорітным етніком здобыла такы величіны, же не сьме певны в тім, ці ай при єднотнім поступі вшыткых 15 русиньскых народностных орґанізацій бы ся дала заставити.

Надїёв і мотіваціов про Русинів – в сполупраці зо штатныма орґанами[359] – може бы могла быти наростаюча кількость русиньского жытельства, але, главно особ з материньскым языком русиньскым. Лемже про основну зміну в школьскій сферї Русинів, подля нас, є важна в першім рядї зміна думаня лідрів русиньскых орґанізацій, або, може лїпше вымінa тых лідрів, якы собі достаточно не усвідомують тоту неприязну сітуацію і не роблять ніч на єй злїпшіня. Зато віриме, же то не была лем нагода, кідь в р. 2005 в русиньскій пресї ся серьёзно зачав зась настолёвати вопрос *„лідра“* і *„програму“* русиньского руху. Але про перспектіву того етніка будуть релевантны в першім рядї выслїдкы ёго рїшіня і їх позітівне одбитя до области школства.

Як знаме, заведжіня предмету русиньскый язык і література до сістемы освіты перед 10 роками было выкликане потребов заставити процес однароднёваня Русинів і многыма жадостями родічів. Але в сучасности є найважнїше роздумовати над ёго перспектівов, а тым ай над перспектівов цілого етніка. На основі дотеперішнїх скусеностей можеме повісти, же тота є в переважній мірї залежна од уровни і ефектівности культурно-освітной роботы народностных орґанізацій, котра од р. 2004 ся реалізує лем на доброволній базї, бо Русинам на Словеньску хыбить іншый ма-

359 26. октобра 2006 при Міністерстві школства Словеньской републікы в Братїславі взникла *Рада про народностне школство*, котра є порадным орґаном міністра при реалізації задач МШ СР у сферї реґіоналного, т. зн. і народностного школства, выпливаючіх з *Програмового выголошіня влады СР на роки 2006 - 2010*. Єй членами ся стали і репрезентанты школ з навчанём русиньского языка – Мгр. Марек Ґай, учітель русиньского языка в ОШ в Радвани над Лабірцём, і ПгДр. Владимір Тарча, директор Ґімназії в Меджілабірцях. О тім поз. ПЛЇШКОВА, Анна: *Рихтує ся Концепція освіты народностных меншин в СР*. In *Народны новинкы*, XVII, 1-4, 2007, с. 3. Список членів *Рады про народностне школство* поз. на http://www.minedu.sk/index.php?lang=&rootId=228.

терьскый штат, котрый бы фінанцовав тоты части в каждорічнім роспочтї про русиньску културу, котры перестало платити Міністерство културы СР.[360] Найважнїшов з них суть професіоналны робітници, одповідны за розвой русиньской културы, котрых сістематічна робота бы принесла позітівны резултаты і до сферы школьской. Днесь уж є ясне, же такый приступ к русиньскій меншыновій културї важно пошкоджує і реалізацію *Концепції школованя дїтей обчанів Словеньской републікы русиньской народности*. Выходячі з повідженого думаме собі, же ту є потрібна добра перевязаность і сістематічность роботы окремых міністерств, партіціпуючіх на реалізації прав народностных меншын на Словеньску, беручі притім до увагы пріоріты і шпеціфічности каждой з них.

Наконець бы сьме хотїли згорнути пріоріты русиньской народностной меншыны у выховно-освітній сістемі СР, на котры вказала ай перша *Робоча стрїча русиньскых учітелїв* 12. децембра 2006 у Радвани над Лабірцём:[361]

1. Треба у практіцї решпектовати прияту *Концепцію школованя дїтей обчанів Словеньской републікы русиньской народности* (1996).

2. Операючі ся о тоту концепцію, треба зачінати з выховно-освітным процесом в материньскім русиньскім языку уж од матерьскых школок; в селах, в котрых жыє переважно жытельство, яке говорить по русиньскы, ініціовати закладаня матерьскых школок з выховным языком русиньскым.

3. Выходячі з пункту 2, потрібно зачати з выховов педаґоґів про матерьскы школкы з выховным языком русиньскым. Концепція рахує створити класы у середнїх педаґоґічных школах в Пряшівскім краю з навчанём русиньского языка.

4. Треба ініціовати, жебы основны і середнї школы з навчанём русиньского языка ся змінили на школы з навчалным языком русиньскым.

5. В інтересї захованя русиньского языка і злїпшіня уровни ёго навчаня треба ініціовати, жебы з неповинного предмету перешов до катеґорії навчаня материньского языка як повинного предмету в школах в селах, респ. і містах, в котрых жыє мінімално 20% русиньского жытельства.

---

360 О тім поз. *Výnos Ministerstva kultúry Slovenskej republiky z 29. apríla 2004 č. MK-480/2004-1 o poskytovaní dotácií v pôsobnosti Ministerstva kultúry Slovenskej republiky*. In www.culture.gov.sk.

361 О першім робочім засїданю русиньскых учітелїв, задачов якого было сформуловати найосновнїшы проблемы у школстві Русинів про Міністерство школства СР у звязи з приправлёванов *Концепціов освіты народностных меншын в СР*, поз. ПЛЇШКОВА, Анна: *Рихтує ся Концепція освіты народностных меншин в СР*. In *Народны новинкы*, XVII, 1-4, 2007, с. 3.

6. Беручі до увагы факт, же в школах учать русиньскый язык переважно учітелї некваліфікованы про тот предмет, было бы вгодне выдавати в русиньскім періодіку *Народны новинкы* методічну прилогу про учітелів.[362]

7. В інтересї укріплёваня позітівного одношіня к материньскому русиньскому языку у дїтей жытелїв СР русиньской народности і як додаток в рамках ёго навчаня треба зачати выдавати часопис про дїти і молодеж в русиньскім языку.[363]

8. В інтересї захованя і розвоя материньского языка Русинів на Словеньску є про тоту меншыну важне росшырёвати кількость школ з навчанём русиньского языка і з навчалным русиньскым языком, што собі выжадує персоналне і фінанчне забезпечіня орґанізачной роботы і культурно-освітного дїятельства міджі родічами.

9. В рамках высокой школы треба, жебы ся реалізовав бакаларьскый і маґістерьскый штудійный проґрам русиньскый язык і література в комбінації предметів, жебы ся выховлёвали кваліфікованы учітелї про тоту шпеціалізацію – про основны і середнї школы з навчалным русиньскым языком і з навчанём русиньского языка.

10. На досягнутя уведженых пріоріт ся выжадує координована і сістематічна робота Міністерства школства СР і Міністерства культуры СР, якы партіціпують на реалізації прав жытелїв русиньской народностной меншыны на Словеньску, беручі притім до увагы єй пріоріты і шпеціфічности.

362 Проєкт методічной прилогы быв предложеный Міністерству школства СР в р. 2003, але не быв схваленый.

363 Проєкт на дїтьскый часопис під назвов *Русалка* быв предложеный в р. 1999 наперед Міністерству школства СР а в р. 2001 Міністерству культуры СР, але ани єдно міністерство го фінанчно не підпорило.

Заключіня

В тій публікації сьме ся снажыли представити процес рїшіня русиньского языкового вопросу, т. є. вопросу списовного языка про карпатьскых Русинів з акцентаціов на Русинів северовыходного Словеньска – в історії, сучасности, главно по роцї 1989, і спробовали сьме назначіти дакотры перспективы. О тім, же проблем формованя списовного языка про тото етнікум быв тяжкый і комплікованый, свідчіть факт, же ёго одзывы міджі містным жытельством суть жывы і міцны і на переломі 20. і 21. стороча наперек тому, же зачаткы „гляданя“ адекватного списовного языка про Русинів мають понад 300-річну історію.

Бесспорным ключом к вырішіню языкового вопросу Русинів было вырішіня основной ділемы, дотыкаючой ся їх етнічной ідентіфікації: ці належать Русины к російскій, к україньскій народности, або творять самостатну славяньску народность? Вопрос самовызначіня Русинів все быв залежный од ступня демократізації общества, од силы, пересвідчіня і позіції властной інтеліґенції, котра, нажаль, лавіровала главно внаслїдку абсенції властной етнічно-языковой достойности міджі розлічныма етнічныма і языковыма орьєнтаціями, ідентіфікуючі ся з нима скоріше подля актуалной выгодности. Слободне вырішіня етнічного і языкового проблему Русинів зато могло настати аж на кінцю 20. стороча вдяка настоленій новій плюралістічній політіці в бівшій части посткомуністічных країн, в котрых жыють Русины в карпатьскім ареалї, і по акцептованю тыма країнами новой леґіслатівы односно прав народностных меншын (*Рамковый договор на охрану народностных меншын, Европска харта реґіоналных або меншыновых языків* і іншы).

Кодіфікацію списовного языка Русинів на базї жывой бісїды у 20. ст. поважуєме за природный наслїдок і кулмінацію їх довгодобых, нажаль, в минулости неуспішых, проб вырішыти языковый вопрос, і за рефлексацію політічных змін. Наперек тому, і в новій сполоченьско-політічній сітуації їх самоідентіфікачны крокы выкликали ряд вопросів, полемік і діскузій, главно з боку україньской інтеліґенції і інштітуцій. В такім припадї были веце заміряны на політіку як на обєктівне рїшіня лінґвістічных проблемів, што не было на хосен народно-ідентіфікачного процесу того етніка. З другого боку, незаінтересованы лінґвісты посуджовали зрод нового языка як обєктівный факт, на котрый кажде етнікум має право.

Кодіфікація русиньского языка на Словеньску в роцї 1995 отворила

довгодобый процес далшого розвоя і култівації материньского языка Русинів. Тот функціонує в окремых сферах жывота, в котрых ся перевірює ёго жывотаспособность і слабы місця (напр. термінологічны проблемы, вопрос автентічного словника, переберaня слов і ін.), котры собі жадають сістематічну старостливость з боку лінґвістів. По 10 роках ся указало, же окрем орфоґрафічных корекцій треба робити над термінологів про конкретны функціоналны сферы, главно про школьску і урядну. Русиньскый язык на Словеньску доднесь має кодіфіковану лем лінґвістічну термінологію, яка по перевіріню в практіцї тыж собі выжадує корекції. Кодіфікація далшых термінів, очівісно, буде ся комплетізовати і стабілізовати по высше 10-річній сумарізації, бо до каждой сферы проникло много термінів, котры языкова комісія буде мусити посуджовати і селектовати з оглядом на містны языковы традіції, но таксамо і з оглядом на іншы реґіоналны варіанты русиньского языка. Але кодіфікаторы языка на то указовали іщі на зачатку процесу, кідь выголосили, же кодіфікація є лем зачатком довгого процесу розвоя языка, выходячі з того, же списовный язык є жывый орґанізм, котрый проходить неперестанным процесом змін.[364]

Роботы з тематіков русиньского языка, ёго функціоналных сфер і перспектів функціонованя в подобі реґіоналных і надреґіоналных варіантів суть помірно новыма, кідь возьмеме до увагы факт, же до жывота їх назад вернула нова політічна сітуація в Европі по роцї 1989. Надвязуючі на ню ся сформовала русиністіка, респ. карпаторусиністіка, як самостатна научна дісціпліна, котров ся занимають шпеціалізованы інштітуції і наростаюче чісло ученых на Словеньску і у світї. Дана дісціпліна охоплює цілый комплекс проблемів, котры до жывота выкликав самоідентіфікачный процес Русинів. Языковый проблем є лем єдным з цілого ряду проблемів, якы чекають на деталнїшы штудії. Зато тота публікація, наістнї, не мать вычерьпный характер, але є лем єднов зо скромных проб роскрыти розвой языкового вопросу Русинів і презентовати выслїдкы ёго рїшіня на переломі 20. і 21. стороча, главно по кодіфікації русиньского языка на Словеньску в 1995 роцї.

364 О тім поз. JABUR, Vasiľ: *K niektorým otázkam charakteristiky noriem rusínskeho jazyka na Slovensku.* In MAGOCSI, Paul Robert (ed.): *A new Slavic Language is born. The Rusyn Literary Language of Slovakia./Zrodil sa nový slovanský jazyk. Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku*. New York, 1996, c. 43-53.

Література

1. Bajcura, Ivan: *Ukrajinská otázka v ČSSR*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967.
2. Bajcura, Ivan: *KSČ a ukrajinská otázka*. In *З минулого і сучасного українців Чехословаччини. Педагогічний збірник*, № 3, Bratislava : SPV, 1973, с.7-33.
3. Бача, Юрій: *„Політичне русинство" – політична провокація*. In *Всесвіт*, № 4, Київ, 1996, с. 152-155.
4. Бережанинъ, Иванъ [Іван Фогарашій]: *Въ обще о различии славянскихъ нарѣчій, собственно же о мало й карпато или Угрорусскихъ*. In Свѣнцицкій, Иванъ С. (ed.): *Матеріалы по исторіи возрожденія Карпатской Руси.* Т. I., Львовъ : Изданіе Галицко-русской Матицы, 1905 – 1906, с. 46-56.
5. Бескид, Николай. А.: *Карпатская Русь*. Пряшев, 1920.
6. Birčák, Ján (ed.): *Slovo episkopa Gojdiča*. Prešov, 2004.
7. Bonkáló, Alexander: *The Rusyns*. New York, 1990.
8. Бонкало, Александръ: *Руський литературный языкъ*. *Литературно-наукова бібліотека*, 4, Унгваръ, 1941.
9. Ванат, Іван: *Шкільне питання на Пряшівщині під час домюнхенської республіки*. In *Дукля*, XIV, 5, 1966, с. 60-68.
10. Ванат, Іван: *Шкільна справа на Пряшівщині в період домюнхенської Чехословаччини.* In *З минулого і сучасного українців Чехословаччини*. *Педагогічний збірник*, № 3, Братислава : СПВ, 1973, с. 159-195.
11. Ванат, Іван – Ричалка, Михайло – Чума, Андрій: *До питань післявоєнного розвитку, сучасного стану та перспектив українського шкільництва в Словаччині.* Додаток до газети „Нове життя", № 40. Пряшів : Наукове товариство Союзу русинів-українців ЧСФР, 1992.
12. Ванат, Іван: *Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини. Кн. 1 (1918 – 1938)*. Пряшів : СПВ ВУЛ, 1979.
13. Ванат, Іван: *Нариси новітньої історії українців східної Словаччини. II (1938 – 1948)*. Пряшів : СПВ ВУЛ, 1985.
14. Vaňko, Juraj: *The Language of Slovakia´s Rusyns./Jazyk slovenských Rusínov*. New York, 2000.
15. VladimíRus de juxta Hornad [Jozafát V. Timkovič]: *Dejiny gréckokatolíkov Podkarpatska (9. – 18. storočie)*. Košice, 2004.
16. Возняк, Михайло: *Старе українське пишменьство*. Львов, 1922.
17. Волошин, Августин: *О письменном языцѣ Подкарпатских Русинов*. Ужгород : Уніо, 1921.
18. Гарайда, Иванъ.: *Грамматика руського языка*. Унгваръ : Книгопечатня Юлія Фельдешія, 1941.
19. Haraksim, Ľudovít: *K sociálnym a kultúrnym dejinám Ukrajincov na Slovensku po r. 1867*. Bratislava, 1961.
20. Haraksim, Ľudovít: *„Zlatý vek" biskupa A. Bačinského a obrodenské obdobie A. Duchnoviča – dve epochy dejín Rusínov*. In Doruľa, Ján (ed.): *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodenia po súčasnosť*. Bratislava : Slavistický kabinet SAV, 2000, с. 10-36.

21. Haraksim, Ľudovít: *Rusofilstvo a ukrajinofilstvo Rusínov východného Slovenska a Zakarpatska na rozhraní 19. a 20. storočia.* In Kaľavský, Michal – Priečko, Martin (eds.): *Súčasné prezentácie rusínskej identity (od akceptácie po emancipáciu). Ethnologia Actualis Slovaca,* 5, Trnava, 2004, c. 26-40.
22. Hartl, Antonín: *K jazykovým sporům na Podkarpatské Rusi*. In *Slovo a slovesnost*: *List pražského linguistického kroužku*, IV, Praha, 1938, c. 160-173.
23. Гиряк, Микола: *З дискусії до нашої літератури і журналів*. In *Дружно вперед,* VII, 24, 1957, c. 20.
24. Гнатюк, Володимир: *Русини Пряшівської епархії і їх говори*. In *Записки наукового товариства ім. Шевченка*, XXXV, Львів, 1900, c. 1-70.
25. [Годинка, Антоній:] *Утцюзнина, газдуство и прошлость южнокарпатськыхъ русинувъ. Написау еденъ сокырницькый сирохманъ*. Budapest, 1923; [Репрінт 125 x 185 мм], Nyíregyháza, 2000.
26. Hodinka, Antal/Годинка, Антоній: *Глаголница (сбирка всѣхъ глаголувъ пудкарпатсько-русинського языка). Русинсько-мадярськый словарь глаголувъ./Ruszin-magyar igetár. Собрав, упорядив, передословіе написав Тоній Романув.* Въ Ужгородѣ, 1922. [Репрінт 160 x 230 мм], Nyíregyháza, 1991.
27. Гостиняк, Степан: *Про четвертий східнослов'янський народ та про плачені вигадки й нісенітниці купки комедіантів.* Prešov, 1992.
28. Húsek, Ján: *O národnom povedomí podkarpatských Rusov*. In *Prúdy*, IX, Bratislava, 1925, c. 81-101.
29. Gajdoš, Marián: *Rusíni a Ukrajinci na Slovensku v procese transformácie spoločnosti (stav výskumu)*. In Šutaj, Štefan (ed.): *Národ a národnosti. Stav výskumu po roku 1989 a jeho perspektívy*. Prešov : Universum, 2004, c. 147-159.
30. Gajdoš, Marián: *Rusíni (Ukrajinci) na Slovensku v podmienkach transformácie spoločnosti*. In Gajdoš, Marián – Matula, Pavol (eds.): *Niektoré otázky vývoja národnostných menšín na Slovensku*. Košice : SvÚ SAV, 1997, c. 180-192.
31. Gajdoš, Marián a kol.: *Rusíni/Ukrajinci na Slovensku na konci 20. storočia. K vybraným výsledkom historicko-sociologického výskumu v roku 2000.* Prešov : Universum, 2001.
32. Gajdoš, Marián – Konečný, Stanislav: *Rusíni a Ukrajinci na Slovensku v procesoch transformácie (1989 – 1995). Výber z dokumentov I.* Prešov : Universum, 2005.
33. Gerovskij, Georgij: *Jazyk Podkarpatské Rusi.* In *Československá vlastivěda*, díl III: *Jazyk*. Praha : Sfinx Bohumil Janda, 1934, c. 460-517.
34. Геровский, Георгий: *Историческое прошлое, народная речь и народная культура Пряшевщины.* Пряшев, 1948.
35. Геровский, Георгий: *Народная речь Пряшевщины.* In Шлепецкий, Иван С. (ed.): *Пряшевщина: историко-литертурный сборник.* Прага : Хутор, 1948, c. 94-144.
36. Геровский, Георгий: *Язык Подкарпатской Руси*. Москва, 1995.
37. Ґуставссон, Свен: *Словянськы літературны языкы*. In *Русин*, II, 5-6, 1992, c. 56-57.

38. Гусынай, Игорь: *Языковый вопросъ въ Подкарпатской Руси*. Пряшевъ : Книгопечатня „Св. Николая“, 1921.
39. Дзендзелівський, Йосиф О. і Ганудель, Зузана: *Граматика Арсенія Коцака.* In *Науковий збірник МУК у Свиднику,* XV, 2 том, Братислава-Пряшів, 1990, с. 5-71.
40. *Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE*. Copenhagen 1990, c. 40-41, § 32, 32.6.
41. Doruľa, Ján: *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy na úrovni nárečí a spisovných jazykov*. In Doruľa, Ján (ed.): *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodenia po súčasnosť*. Bratislava : Slavistický kabinet SAV, 2000, c. 152-160.
42. Dostál, Ondrej: *Národnostné menšiny*. In Kollár, Miroslav – Mesežnikov, Grigorij (eds.): *Slovensko 2003: Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava : Inštitút pre verejné otázky, 2003, c. 150-167.
43. Dostál, Ondrej: *Národnostné menšiny*. In Kollár, Miroslav – Mesežnikov, Grigorij (eds.): *Slovensko 2004: Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava : Inštitút pre verejné otázky, 2004, s. 150-167.
44. Dudáš, Andrej: *Rusínska otázka a jej úzadie*. Buenos Aires, 1971.
45. Дудаш, Наталия (ed.): *Русински/руски писнї.* Нови Сад : Руске слово – ОРРУМА, 1997.
46. Duličenko, Alexander D.: *Karpatorusínsky jazyk v kontexte regionálnych spisovných jazykov súčasných Slovanov.* In Magocsi, Paul Robert (ed.): *A New Slavic Language is Born. The Rusyn Literary Language of Slovakia./Zrodil sa nový slovanský jazyk. Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku.* New York, 1996, c. 2-14.
47. Дуличенко, Александр Д.: *Славянские литературные микроязыки*. Таллин, 1981.
48. Дуличенко, Александр Д.: *Языки малых этнических групп: статус, развитие, проблемы выживания*. In Дуличенко, Александр Д. (ed.): *Языки малые и большие... In memoriam acad. Nikita I. Tolstoi*. *Slavica Tartuensia*, IV, Tartu, 1998, c. 26-36.
49. Дурново, Николай: *Введение в историю русского языка*. Брно, 1927.
50. Žeňuch, Peter: *Cirkevná slovančina vo východoslovenskom kultúrno-historickom a jazykovom priestore*. In *Historický časopis*, XLVI, 4, Bratislava, 1998, c. 649-662.
51. Žeňuch, Peter: *Medzi východom a západom (byzantsko-slovanská tradícia, kultúra a jazyk na východnom Slovensku)*. Bratislava : Veda, 2002.
52. Зозуляк, Олександр: *Перший крок Ініціятивної групи*. In *Нове життя*, XXXVIII, 48, 1. 12. 1989, с. 2.
53. Зозуляк, Александер: *Чекали сьме на то 55 років*. In *Народны новинкы*, XVIII, 33-36, с. 1-2.
54. Зоркій, Николай: *Споръ о языкѣ в Подкарпатской Руси и чешская Академія Наукъ; Как освѣдомляетъ д-ръ Иван Панькевичъ чешскую публику о нашихъ языковыхъ дѣлахъ.* Ужгородъ : Изданіе автора, 1926.

55. Калиняк, Ян: *Русинам на Словеньску хыбує програм і лідер.* In *Народны новинкы*, XV, 35-41, 2005, с. 3.
56. Капраль, Михай: *Издания Иоанна Кутки в истории русинского литературного языка.* In *Studia Russica*, XVII, Будапешт, 1999, с. 284-290.
57. Керча, Игорь – Сочка-Боржавин, Василь: *Русиньскый язык. Очерк комплексної практичної граматики.* Ужгород, 1992.
58. Ковач, Андрій: *Національна політика Словацької республіки по відношенню до русинів-українців (1939 – 1945 рр.*). In *Жовтень і українська культура*, Пряшів, 1968, с. 132-144.
59. Ковач, Федір: *Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина.* Пряшів : Союз Русинів-Українців Словацької республіки, 1999.
60. Ковач, Федір: *Наші національні парадокси*. In *Дукля*, 2, Пряшів 1991, с. 20-30.
61. Konečný, Stanislav: *Rusíni/Ukrajinci ako fenomén slovenskej politiky*. In Doruľa, Ján (ed.): *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodenia po súčasnosť*. Bratislava : Slavistický kabinet SAV, 2000, c. 132-148.
62. Konečný, Stanislav: *Rusíni na Slovensku a vývoj otázky ich spisovného jazyka.* In *Človek a spoločnosť. Štúdie a články.* www.saske.sk/cas/1-2000/konecny2.html.
63. Konečný, Stanislav: *Rusíni na Slovensku a ich národné vedomie v období socializmu*. In Gajdoš, Marián – Konečný, Stanislav (eds.): *Etnické minority na Slovensku: história, súčasnosť, súvislosti*. Košice : SvÚ SAV, 1997, c. 69-81.
64. Konečný, Stanislav – Baumgartner, František – Frankovský, Miroslav – Gajdoš, Marián: *Sebareflexia postavenia a vývoja Rusínov na Slovensku. Niektoré výsledky etnosociologického výskumu na severovýchodnom Slovensku v roku 2002*. Prešov, 2002.
65. Кубекъ, Эмилїй/Kubek, Emil: *Старославянскій-оугорскій-русскій-немецкій словарь./Ó-szlav-, magyar-, ruthén (orosz)-, német szotár*. Ungvár : Unio, 1906.
66. Кузнецов, Пётр С.: *У истоков русской грамматической мысли*. Москва, 1958.
67. Латта, Василь: *Студії. Наукові записки КСУТ*, № 8-9, Пряшів : КСУТ ЧССР, 1979 –1981.
68. Lelkes, Gábor – Tóth, Károly: *Národnostné a etnické menšiny na Slovensku 2006*. Šamorín : Fórum inštitút pre výskum menšín, 2007.
69. Letz, Róbert: *Postavenie gréckokatolíkov slovenskej národnosti v rokoch 1918 – 1950*. In Doruľa, Ján (ed.): *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodenia po súčasnosť*. Bratislava : Slavistický kabinet SAV, 2000, c. 101-118.
70. Lutskay, Michael: *Grammatica Slavo-Ruthena*. Buda, 1830.
71. Magocsi, Paul Robert: *The Shaping of a National Identity: Subcarpathian Rus', 1848 – 1948.* Cambridge, Mass. a London, 1978.
72. Magocsi, Paul Robert: *The Language Question among the Subcarpathian Rusyns*. Fairview, New Jersey, 1987.

73. Magocsi, Paul Robert: *Vědecký seminář o kodifikaci rusínskeho jazyka.* In *Slovanský přehled*, 2, Praha, 1993, c. 232-233.
74. Magocsi, Paul Robert (ed.): *A new Slavic Language is born. The Rusyn Literary Language of Slovakia./Zrodil sa nový slovanský jazyk. Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku*. New York, 1996.
75. Magocsi, Paul Robert and Pop, Ivan (eds.): *Encyclopedia of Rusyn History and Culture.* Toronto – Buffalo – London : University of Toronto Press, 2002; поправене і росшырене выданя, 2005.
76. Magocsi, Paul Robert: *The Rusyn Language: Recent Achievements and Present Challenges.* In http://www.rusynacademy.sk/english/en_jazyk.html, 2005.
77. Magocsi, Paul Robert: *The People from nowhere, an illustrated history of Carpatho-Rusyns.* Uzhhorod : V. Padiak Publishers, 2006.
78. Маґочій, Павел Роберт: *Русины на Словенську./*Magocsi, Paul Robert: *Rusíni na Slovensku.* Пряшов : Русинська оброда, 1994.
79. Маґочи, Павло Роберт: *Национални и културно-социялни розвой Русинох-Українцох Чехословацкей,* 1, 2. In *Шветлосц*, XXVIII, 1990, ч. 1, с. 77-96, ч. 2, с. 213-235.
80. Магочій, Павло Роберт: *Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848 – 1948)*. Ужгород, 1994.
81. Magocsi, Paul Robert (ed.): *The Persistence of Regional Cultures: Rusyns and Ukrainians in their Carpathian Homeland and Abroad./*Маґочий, Павло Роберт (ed.): *Тривалість регіональних культур: русини і українці на їхній карпатській батьківщині та за кордоном*. Нью-Йорк, 1993.
82. Magocsi, Paul Robert (redaktor naukowy): *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русиньскый язык* Opole : Uniwersytet Opolski – Instytut filologii Polskiej, 2004, доповнене выданя з даякыма змінами 2007.
83. Марина, Юлій: *Предисловіе.* In *Грамматика угроруского языка для среднихъ учебныхъ заведеній. Издание Регентского Комиссарского Управленія въ Унгварѣ*, 1940.
84. Мацинський, Іван: *Концепції, безконцепційність і – де ти, концепціє нашого культурного життя*. In *Дукля*, XIII, 2, 1965, с. 37-55.
85. Мацинський, Іван: *20 літ української видавничої справи на сході республіки.* In *Дукля*, XII, 3, 1969, с.1-5.
86. Мацинський, Іван: *Основи концепції розгорнутої діяльності ЦК КСУТ*. In *Нове життя,* XIX, 23. мая 1969, с. 2-4.
87. Мацинський, Іван: *Норми редакційної практики народнорозмовною мовою для „Нового життя"*. Пряшів, 1969 (рукопис).
88. Мацинський, Іван: *Можете дискутувати, але не міняти*. [Щирі слова прочитані по радіо 17. березня 1968 року.] In *Нове життя*, XVIII, 12, 23. марца 1968, с. 2-3.
89. Митракъ, Александръ./Mitrák, Sándor: *Русско-мадярскій словарь./Oroszmagyar szotár*. Унгваръ : Изданіе составителя, 1881.
90. Murcko, Michal: *Postavenie Rusínov-Ukrajincov a osudy Židov v okrese Stará Ľubovňa v rokoch 1938 – 1945*. In *Spiš v kontinuite času*. Prešov – Bratislava

– Wien : FF UPJŠ v Košiciach – Österreichisches Ost- und Südosteuropa Institut Wien, 1995, c. 197-205.
91. Мушинка, Микола: *Русинізм на антиукраїнській основі: перша книжка Русинської оброди*. Пряшів, 1992.
92. Падяк, Валерій: *Ужгородський тижневик „Новый свѣтъ“ (1871 – 1872). Анотована бібліографія матеріалів та історичний нарис*. Ужгород : Видавництво В. Падяка, 2006.
93. Paňkevič, Ivan: *Jazyková otázka v Podkarpatské Rusi*. In Chmelař, Josef – Klíma, Stanislav – Nečas, Jaromír (eds.): *Podkarpatská Rus*. Praha : Orbis, 1923, c. 130-150.
94. Панькевич, Іван: *Українські говори Підкарпатської Руси і сумежных областей*. Knihovna sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi při Slovanském ústavu, Vol. 9, Praha, 1938.
95. Панькевич, Іван: *Мій життєпис*. In Мушинка, Микола: *Бібліографія праць доц. д-ра Івана Панькевича*. *Науковий збірник МУКС*, 4, 1, Братіслава – Пряшів, 1969.
96. Панько, Сергій: *Журнал „Русин“ і питання русинської літературної мови*. In *Acta Academiae Paedagogicae Nyíregyháziensis*, XIII/C, Nyíregyháza, 1992, c. 257-266.
97. Панько, Юрій: *Нормы русиньского правопису*. In *Народны новинкы*, II, 17-21, 1992 (прилога *Народных новинок*).
98. Панько, Юрій: *Русиньско-русько-україньско-словеньско-польскый словник лінгвістічных термінів*. Пряшів : Русиньска оброда, 1994.
99. Панько, Юрій: *До проблемів модернізації словникового фонду русиньского языка на Словеньску*. (Выняткы із реферату на научній конференції *Модернізація словникового фонду европскых регіоналных і меншиновых языків* в Коттбусі 25. – 28. 9. 1996 р.). In *Русин*, VI, 5-6, 1996, c. 8-9.
100. Пекар, Атанасій. В., ЧСВВ: *Нариси історії Церкви Закарпаття*. Т. II., Рим – Львів, 1997.
101. Перени, Йосиф: *Из истории Закарпатских Украинцев (1849 – 1914)*. Будапешт, 1957.
102. *Письмо Івана Бережанина (Фогораші) Іванови. С. Орлаёви, 21. X. 1827*. In Свѣнцицкій, Иван С. (ed.): *Матеріалы по исторіи возрожденія Карпатской Руси*. Т. I. Львов, 1906, c. 54.
103. Plišková, Anna: *Rusínsky jazyk na Slovensku po roku 1989*. In Šutaj, Štefan (ed.): *Národy a národnosti. Stav výskumu po roku 1989 a jeho perspektívy*. Prešov : Universum, 2004, c. 198-203.
104. Plišková, Anna: *Rusíni na Slovensku po roku 1989*. In Šutaj, Štefan (ed.): *Národnostná politika na Slovensku po roku 1989*. Prešov : Universum, 2005, c. 127-132.
105. Plišková, Anna: *Jazyk a školstvo Rusínov v transformujúcej sa spoločnosti*. In Šutaj, Štefan (ed.): *Národ a národnosti na Slovensku v transformujúcej sa spoločnosti*. Prešov : Universum, 2005, c. 219-226.
106. Plišková, Anna: *Aktuálna situácia v rozvoji školstva Rusínov na Slovensku*. In

Pataiová, Helena (ed.): *Perspektívy rozvoja vzdelávania a kultúry národnostných menšín.* Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre – Pedagogická fakulta, 2005, c. 276-284.

107. Плішкова, Анна: *Русиньскый літературный язык жыє (Інтервю з доц. ПгДр. Василём Ябуром, к. н. з нагоды юбілею святочного выголошіня кодіфікації русиньского языка 27. 1. 1995 у Братіславі)*. In Зозуляк, Александер (ed.): *Русиньскый народный календарь на рік 2005*. Пряшів : Русин і Народны новинкы, 2004, с. 68-73.
108. Плішкова, Анна [А. П.]: *Обновили ся діскузії о єдинім правописі.* In *Народны новинкы,* XV, 25-28, 2005, с. 3.
109. Плішкова, Анна (ed.): *Муза спід Карпат (Зборник поезії Русинів на Словеньску)*. Пряшів : Русиньска оброда,1996.
110. Плішкова, Анна (ed.): *Тернёва ружа (Зборник русиньской народной поезії)*. Пряшів : Русиньска оброда, 2002.
111. Плішкова, Анна: *Компетенція на зміну внуторной штруктуры высыланя є в руках шефредактора Пряшівского штудія – інтервю з централным діректором Словеньского розгласу в Братіславі, ПгДр. Ярославом Резніком*; *Професіоналіта на першім місті – інтервю з шефредактором Главной редакції народностно-етнічного высыланя Словеньского розгласу в Пряшові, ПгДр. Войтєхом Бачом.* In *Народны новинкы*, XI, 11-14, 2001, с. 5-6;
112. Плішкова, Анна: *Самостатне русиньске высыланя зась на досяг рукы?* In *Народны новинкы*, XI, 16-17, 2001, с. 1-2.
113. Плішкова, Анна: *Поетічна творчость Русинів Пряшівского реґіону*. In Дудаш, Наталия (ed.): *Русински/руски писні*. Нови Сад : Руске слово – ОРРУМА, 1997, s. 59-68.
114. Плішкова, Анна: *III. Соціолінґвістічный аспект. Пряшівска Русь*. In *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русиньскый язык*. Redaktor naukowy Paul Robert Magocsi. Opole : Uniwersytet Opolski – Instytut filologii Polskiej, 2004, с. 331-345, доповнене выданя з даякыма змінами 2007, с. 331-348.
115. Плішкова, Анна: *Русиньскый язык на Словеньску по 10 роках актівного фунґованя.* In Зозуляк, Александер (ed.): *Русиньскый народный календарь на рік 2002*. Пряшів : Русиньска оброда, 2001, с. 35-46.
116. Плішкова, Анна: *Русиньскый язык в історії і перспектіві.* In Калиняк, Ян (ed.): *Памятный день Александра Павловіча*. Пряшів : Русиньска оброда, 2002, с. 48-53.
117. Плішкова, Анна: *Конець 20. сторіча – історічный зачаток про русиньскы школы.* In Хома, Василь (ed.): *Русиньскый літературный алманах. Юбілейный рік Александра Духновіча.* Пряшів : Сполок русиньскых писателів Словеньска, 2003, с. 126-131.
118. Плішкова, Анна: *Знама особность в народностнім жыботі Русинів*. In Зозуляк, Александер (ed.): *Русиньскый народный календарь на рік 2005*. Пряшів : Русин і Народны новинкы, 2004, с. 62-66.
119. Плішкова, Анна: *Материньскый язык Русинів в освітнім сістемі в*

минулости і днесь. In Бескид, Гавриїл – Зозуляк, Александер (ed.): *Вызнамны про Русинів* (Зборник рефератів із міджінародного семінаря к 110 рокам од зачатя навчаня в Ґрекокатолицькій руській учітельскій семінарії і 80 рокам од куплїня Руського дому в Пряшові). Пряшів : Світовый конґрес Русинів, 2005, с. 37-44.
120. Плїшкова, Анна: *Послїдня недїльна літурґія о. Франтїшка Крайняка в Міджілабірцях*. In *Народны новинкы*, XVI, 27-30, 2006, с. 2.
121. Plišková, Anna: *K niektorým aspektom používania rusínskeho spisovného jazyka vo vzdelávacom systéme Slovenskej republiky.* In Lelkes, Gábor – Tóth, Károly: *Národnostné a etnické menšiny na Slovensku 2006*. Šamorín : Fórum inštitút pre výskum menšín, 2007, c. 99-111.
122. Плїшкова, Анна: *Рихтує ся Концепція освіты народностных меншин в СР*. In *Народны новинкы*, XVII, 1-4, 2007, с. 3.
123. Plišková, Anna: *Rusínsky jazyk na Slovensku: náčrt vývoja a súčasné problémy*. Prešov : Metodicko-pedagogické centrum, 2007.
124. Plišková, Anna (ed).: *Jazyková kultúra a jazyková norma v rusínskom jazyku./ Языкова култура і языкова норма в русиньскім языку.* Prešov : Prešovská univerzita v Prešove – Ústav regionálnych a národnostných štúdií, 2007.
125. Plišková, Anna (ed.): *Rusínska kultúra a školstvo po roku 1989*. Prešov : Prešovská univerzita Prešove – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry, 2008.
126. Плїшкова, Анна (ed.): *Русиньскый язык меджі двома конґресами*. Пряшів : Світовый конґрес Русинів – Інштітут русиньского языка і культуры Пряшівскої універзіты в Пряшові, 2008.
127. Поп, Иван: *Энциклопедия Подкарпатской Руси*. Ужгород : Издательство В. Падяка, 2001.
128. Рамач, Юлиян: *Ґраматика руского язика за I, II, III и IV класу ґимназиї*. Београд, 2002.
129. Ripka, Ivor: *Jazykové práva národnostných menšín na Slovensku*. In *Človek a spoločnosť*, III, 2000, 1, www.saske.sk/cas/1-2000.
130. Ротштейн, Роберт А.: *Вопрос вытворіня нового літературного языка*. In *Русин*, 3-4, Пряшів, 1999, с. 31-34.
131. Рудловчак, Олена: *З історії наших букварів кінця XVII – зачатку XX ст*. In Рудловчак, Олена: *Біля джерел сучасності*. Братислава – Пряшів 1981, с. 237- 260.
132. Рудловчак, Олена (ed.): *Зелений віночок – червоні квіточки.* Пряшів, 1965.
133. Ruman, Ján: *K slovensko-rusínskemu problému*. In *Národnie noviny*, 66, 106, 14. 12. 1935, c. 1.
134. Сабов, Евменій: *Христоматія церковно-славянскихъ и угро-русскихъ литературныхъ памятниковъ съ прибавленіемъ угро-русскихъ народныхъ сказокъ на подлинныхъ нарѣчіяхъ*. Унгваръ : Книгопечатня „Келет“ В. Іегера, 1893.
135. Sabov, Evhenij.: *Literární jazyk Podkarpatské Rusi.* In Chmelař, Josef – Klíma, Stanislav – Nečas, Jaromír (eds.): *Podkarpatská Rus*. Praha : Orbis, 1923, c. 125-129

136. Сабов, Євмений: *Реч по случаю открытія памятника А. Духновича в В. Севлюше*. Ужгород, 1925, с. 34.
137. Сабов, Кирил: *Грамматика письменнаго русскаго языка*. Унгваръ, 1865.
138. Свѣнцицкій, Иван: *Материалы по исторіи возрожденія Карпатской Руси.* Львов, 1906.
139. Сепир, Эдвард: *Культура подлинная и мнимая.* In *Избранные труды по языкознанию і культурологии*. Москва, 1993, с. 467-479.
140. Сидор, Димитрій: *Граматика русинського языка из Євангéлієм од Матфея для русинôв Укрáйины, центральної Європы и Америкы./Grammar of the Rusyn Language for the Rusyns of Ukraine, Central Europe and Amerika*. Ужгород, 1996 – 2005.
141. Сополига, Мирослав (ed.): *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*, 15, том 2, *Першоджерела*. Пряшів : СПВ ВУЛ, 1990.
142. *Stanovisko k národnostnému školstvu*. Rusínska obroda Medzilaborce. Zaslané úradu vlády SR 15. 8. 1990. Архів РОС.
143. Стрипскій, Ядоръ: *Старша руська письменность на Угорщинѣ.* Ужгород, 1907.
144. Стрипскій, Ядоръ Н.: *Гдѣ документы старшей исторіи Подкарпатской Руси?* Ужгород, 1924.
145. Студинський, Кирило: *Александер Духнович і Галичина.* НЗПУ ІІІ, Львів, 1924.
146. Suško, Ladislav: *Politický vývoj Slovenska v posledných rokoch buržoázneho Československa*. In *Historický časopis*, 27, 1979, с. 585-595.
147. Teutsch, Alexander: *Das Rusinische der Ostslowakei im Kontext seiner Nachbarsprachen*. Europäischer Verlag der Wissenschaften. Frankfurt am Main, 2001.
148. Timkovič, Jozafát V., OSBM: *Rusíni na Slovensku v cirkevných dokumentoch I. diel*. Užhorod : Vydavateľstvo V. Paďaka, 2006.
149. Tichý, František: *Vývoj současného spisovného jazyka na Podkarpatské Rusi*. Praha : Orbis, 1938.
150. Тихи, Франтишек: *В память А. Духновича 1803 – 1923.* In *Книжкы Русина*, 8, Ужгород, 1923, с. 46.
151. Ткачев, Сергей: *Статус литературного языка Русинов на Украине*. In *Slavica Tarnopolensia*, 2, Тернопіль, 1995, с. 21-29.
152. Tolstoj, Nikita I.: *Úvodom.* In Magocsi, Paul Robert (ed.): *A new Slavic Language is born. The Rusyn Literary Language of Slovakia./Zrodil sa nový slovanský jazyk. Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku.* New York, 1996, с. xiii-xiv.
153. Турок, Василь: *Русинські парадокси*. In *Нове життя,* XVIII, 1, 6. януара 1968, с. 7.
154. Udvari, István: *Карпаторусинські буквáрі з XVIII століття*. In András, Zoltán: *Nyelv, stílus, irodalom: köszöntö könyv Péter Mihály 70. születésnapjára*. Budapest, 1998, с. 579-587.
155. Udvari, István: *Александр Духнович – продолжатель традиций русинского литературного языка.* In *Studia Russica*, XX, Budapest, 2003, с. 456-461.

156. Удвари, Иштван: *Материалы к истории закарпатской украинской (русинской) деловой письменности XVIII в.* In *Studia Slavica Hungaricae*, XXXVI, Budapest, 1991 – 1992, с. 219-234.
157. Удвари, Иштван: *Русинская официальная письменность в Венгрии XVIII века.* In *Studia Slavica Hungaricae*, XLII, Budapest, 1997, с. 53-67.
158. Удвари, Иштван: *Образчикы з історії пудкарпатськых Русинув XVIII. столїтіє: изглядованя з історії культуры и языка*. Ужгород : Уд-во В. Падяка, 2000.
159. Урам, Павло А.: *Говоримо про конституційний закон*. In *Нове життя,* XVIII, 23. новембра 1968, с. 2-3.
160. Fishman, Joshua. A.: *Stručné post-scriptum nerusínskeho účastníka.* In Magocsi, Paul Robert: *Scholarly Seminar on the Codification of the Rusyn Language. International Journal of the Sociology of Language*, 104, Berlín a New York, 1992, с. 124.
161. Фоллріх, Марія: *Факти з історії української журналістики в Чехословаччині.* In *Науковий збірник КСУТ,* №. 11, Пряшів : КСУТ ЧССР, 1985, с. 117-131.
162. Фонтаньскій, Генрик: *Лемковский язык как один из литературных вариантов русинского языка. Mundo Eslavo*, 1, Granada, 2002, с. 12-16.
163. Францев, В. А.: *Изъ исторіи борьбы за русскій литературный языкъ въ Подкарпатской Руси въ половинѣ XIX ст.* Прага : Общество „Единство“, 1931.
164. Хома, Василь: *Ку проблему русиньского списовного языка в сучасности і наслідство А. Годинкы в языковій і літературній области.* In Хома, Василь – Хомова, Марія: *Ободжіня Русинів (Зборник статей і штудій о русиньскій літературі, култури і діятельстві русиньскых організацій по року 1989)*. Пряшів : Сполок русиньскых писателів Словеньска, 2005.
165. Хома, Василь: *Розвиток русинської поезії в Словаччині від 20-х до 90-х років XX. століття (Нарис історії з портретами поетів)*. Братіслава : Видавництво Спілки словацьких письменників, 2000.
166. Czambel, Samuel: *Uhorskí Rusi*. In *Slovenské pohľady*. Sošit 9, roč. 26/1906, с. 542-555.
167. Czambel, Samuel: *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov*. Turčiansky sv. Martin, 1906.
168. Csopei, László/Чопей, Ласловъ: *Rutén-magyar szótár./Русько-мадярский словарь.* Будапештъ : Мадярска корольска академия наукъ, 1883.
169. Чума, Андрій – Бондар, Андрій: *Українська школа на Закарпатті та Східній Словаччині*, ч. 1. Пряшів : Культурний союз українських трудящих ЧССР, 1967.
170. Шелепець, Йосиф: *Слово народа*. Prešov, 2000.
171. Штець, Микола: *За чистоту мови*. In *Дукля,* XI, 2, 1963, с. 65-67.
172. Штець, Микола: *Мова „Букваря“ та інших посібників О. В. Духновича*. In Ричалка, Михайло і кол.: *Олександр Духнович. Збірник матеріалів наукової конференції присвяченої 100-річчю з дня смерті (1865 – 1965)*.

Пряшів, 1965, с. 184-191.
173. Штець, Микола: *Боротьба за літературну мову українців Східної Словаччини в 1919 – 1945 рр.* In *Жовтень і українська культура.* Пряшів, 1968, с. 284-291.
174. Штець, Микола: *Літературна мова українців Закарпаття і Східної Словаччини*. Братислава, 1969.
175. Штець, Микола і Муличак, Юрій: *Аналіз норм правопису т. зв. русинської мови*. Додаток до газети „Нове життя“, № 42, Пряшів : Наукове товариство Союзу русинів-українців ЧСФР, 1992.
176. Štec, Mikuláš: *K otázke „rusínskeho“ spisovného jazyka*. Prešov : Zväz Rusínov-Ukrajincov ČSFR, 1991.
177. [Ludevít Štúr:] Prjehlad časopisou. In *Slovenskje národňje novini*, 63, 6. марца 1846, с. 1-2.
178. Šutaj, Štefan (ed.): *Národ a národnosti. Stav výskumu po roku 1989 a jeho perspektívy*. Prešov : Universum, 2004.
179. Šutaj, Šutaj (ed.): *Národ a národnosti na Slovensku v transformujúcej sa spoločnosti – vzťahy a konflikty.* Prešov : Universum, 2005.
180. Šutaj, Štefan (ed.): *Národnostná politika na Slovensku po roku 1989*. Prešov : Universum, 2005.
181. Jabur, Vasiľ: *K niektorým otázkam charakteristiky noriem rusínskeho jazyka na Slovensku.* In Magocsi, Paul Robert (ed.): *A new Slavic Language is born. The Rusyn Literary Language of Slovakia./Zrodil sa nový slovanský jazyk. Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku*. New York, 1996, с. 42-53.
182. Jabur, Vasiľ: *Rusínsky jazyk na Slovensku (stav po kodifikácii a perspektívy rozvoja)*. In Doruľa, Ján (ed.): *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodenia po súčasnosť*. Bratislava : Slavistický kabinet SAV, 2000, с. 190-205.
183. Jabur, Vasil: *Systém slovesných tvarov v rusínskom jazyku v porovnaní s ukrajinským.* In Дуличенко, Александр Д. (ed.): *Языки малые и большие... In memoriam Acad. Nikita I. Tolstoj*. Tartu, 1998, с. 149-156.
184. Jabur, Vasiľ: *Koncepcia vyučovania rusínskeho jazyka ako materinského na základných školách s vyučovaním rusínskeho jazyka.* Prešov : Štátny pedagogický ústav Bratislava, detašované pracovisko v Prešove, 1996.
185. Ябур, Василь – Панько, Юрій: *Правила русиньского правопису.* Пряшів : Русиньска оброда, 1994.
186. Ябур, Василь: *Дакотры знакы русиньскых діалектів Словеньска в порівнаню з руськыма і українськыма діалектами.* In *Народны новинкы,* IV, 32-33, 1994, с. 5-6.
187. Ябур, Василь – Плішкова, Анна: *II. Літературный язык. Пряшівска Русь.* In *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русиньскый язык*. Redaktor naukowy Paul Robert Magocsi. Opole : Uniwersytet Opolski – Instytut filologii Polskiej, 2004, с. 147-209, доповнене выданя з даякыма змінами 2007, с. 147-209.
188. Ябур Василь – Плїшкова, Анна: *Русиньскый язык в зеркалї новых правил про основны і середнї школы з навчанём русиньского языка.* Пряшів : Русин і Народны новинкы, 2005.

Образова прилога

I. часть

ТЎПОГРАФ

Младѣ́ицемъ.

Спрóстш кнѝгѝ назывáйте тóчю грáматѝкѝ, áленастáнницѣ добрѣ́ словéнскомѹ ѩзы́кѹ.

Научáетъ добрѣ писáти ѝ добрѣ читáти, ѝ досконáлы ѝпéнѣ быти áнѳ́лскѹю непрáтан.

Тѣ́мъ вы ѡ спѣ́шнѣ малы́мъ кóшѣ тóсобѣ́ѣ набывáйте, áвелѝкогосл рóзѹмѹ ѝрострóпно сти зѣ́нѣ навчáйте.

ГРАММАТІКА

СЛОВЕ́НСКА.

Сост̃авлéнна, Лаврѝнтїемъ Зїзáнїемъ.

ΓΡΑΜΜΑΤΙцѣ

Что́ ёстъ Грáмматѝка; грáмматѝка ёстъ, нзвѣстно нос бѣ́жество, ёже блáго глáти ѝписáти.

Толкованїе.

Грáмматѝка ёстъ пѣ́вное вѣ́дáнїе, жевымыдрѣ мóвлѝ ѝписáли.

Сущее.

Колѝкоо ёстъ чáсти грáмматѝки; 8

• Тітулный лист роботы *Грамматіка словенска* Лаврентія Зізанія, яка вышла в році 1596 у Вільнюсї.

Грамматика русская, сирѣчъ правила о словосложеніи слова языка русскаго
Пре(д)дверіе грамматическоє о натурѣ грамматики и о єя раздѣленіи

Вопросъ а̃.: Что єстъ грамматика?
О(т)вѣтъ: Грамматика обще єстъ хитростъ, учащая и наставляющая добрѣ писати и глаголати.
Вопросъ б̃.: Веліоракая єстъ Грамматика?
О(т)вѣтъ: Єстъ многоракая и многоразличная. Ина бо єстъ Грамматика латинская, ина руская, ина греческая, ина єврейская, ина угорская, ина нѣмецкая и прочая; колико бо єстъ языковъ, толико можетъ быти и Грамматикъ, кіиждо бо языкъ иматъ или[35] поне имѣти можетъ свою свойственную Грамматику, сирѣчъ иматъ или можєтъ, паче же и долженъ єстъ имѣти своя свойственная правила ко словосложенію слова языка своєго.
Вопросъ г̃.: О(т)куду начася Грамматика?
О(т)вѣтъ: О(т)туду, о(т)нюду же й иныя хитрости, сирѣчъ о(т) вниманія и наблюденія писаній или глаголаній иныхъ искуснѣйшихъ, о(т) сицеваго бо вниманія и наблюденія, аще та писанію преданна будутъ, составляєтъся и составися Грамматика, сирѣчъ правила слагаютъся й сложишася, како иматъ ч/е/л/о/в/ѣ/къ писати и г(лаго)лати. Ащеже оная писанію предана не будутъ, то всячески поне во умѣ долженъ человѣкъ тая содержати, аще хощетъ нѣчто право писати или глаголати. // 15
Вопросъ д̃.: Что о(т) сего о(т)вѣта послѣдуєтъ?
О(т)вѣтъ: Сіє, яко ина можетъ быти Грамматика умная и ина писанная.
Вопросъ є̃.: Что єстъ Грамматика умная?
О(т)вѣтъ: Грамматика умная сутъ[36] правила добраго г(лаго)ланія, во умѣ точію содержимая.
Вопросъ ѕ̃.: Что єстъ Грамматика писанная?
О(т)вѣтъ: Грамматика писанная сутъ правила добраго г(лаго)ланія, не точію во умѣ содержимая, но и писанію преданная ради своєго или и прочіихъ обученія и наставленія.
Вопросъ ѯ̃.: Которая о(т) сихъ двою Грамматикъ єстъ первѣйшая и изящнѣйшая?
О(т)вѣтъ: Умная є(ст) первѣйшая и изящнѣйшая.
Вопро(с) и̃.: О(т)куду єй сіє первенство и изящество приличествуєтъ?
О(т)вѣтъ: О(т)сюду, яко умная можетъ быти безъ писанной, якоже и в самой вещи бѣ, не точію прежде изобрѣтенія писменъ, но и по изобрѣтеніи[37] тѣхъ на долзѣ времени.
Вопро(с) ѳ̃.: Коль давно начашася Грамматикы?
О(т)вѣтъ: Грамматикы (!) умныя быша о(т) начала своихъ си языковъ, писанныя же точію по изобрѣтеніи писменъ своєго си языка, и се не абіє, но точію по многихъ и различныхъ временахъ.
Вопро(с) і̃.: О(т)коль давна начашася толь различныи (?) языки?
О(т)вѣтъ: О(т) столпотворенія столпа вавилонскаго, якоже явѣ єстъ о(т) писанія б(о)жественнаго. Бытія главы аі., идѣже свѣдетелствуєтъся, яко вся земля до селѣ бѣ уста єдина и гла(с) єдинъ всѣмъ. Но єгда имяху разсѣятися во концы земля, тогда рѣкоша[38] другъ ко другу: пріидѣте да сотворимъ себѣ плинфы[39] и испечемъ я огнемъ и сожиждемъ[40] себѣ градъ и столпъ, єму же будетъ верхъ до небесе, и сотворимъ себѣ имя, прежде даже неразыйдемъ ся по лицу всея земля. Таже прилагає(т) тожде писаніе б(о)жественноє: яко сниде г(оспо)дь видѣти гра(д) и столпъ, иже созидаша с(ы)нове человѣчестіи. // 16 И єгда[41] видѣ г(оспо)дъ, яко се родъ єдинъ и языкъ єдинъ всѣмъ и се начаша творити и непрестанутъ, дондеже скончаю(т). И тогда смѣси имъ ту языки ихъ, да не услышатъ кождъ друга своєго. И о(т)туду разсѣя ихъ г(оспо)дъ по лицу всея земля.

• *Грамматика русская* (1772 – 1778) Арсенія Коцака. Копія сторінкы рукопису марія-повчаньского варіанту граматікы, котрый быв выданый в р. 1990 в Науковім збірнику Музею україньской культуры у Свіднику, ч. 5, т. 2.

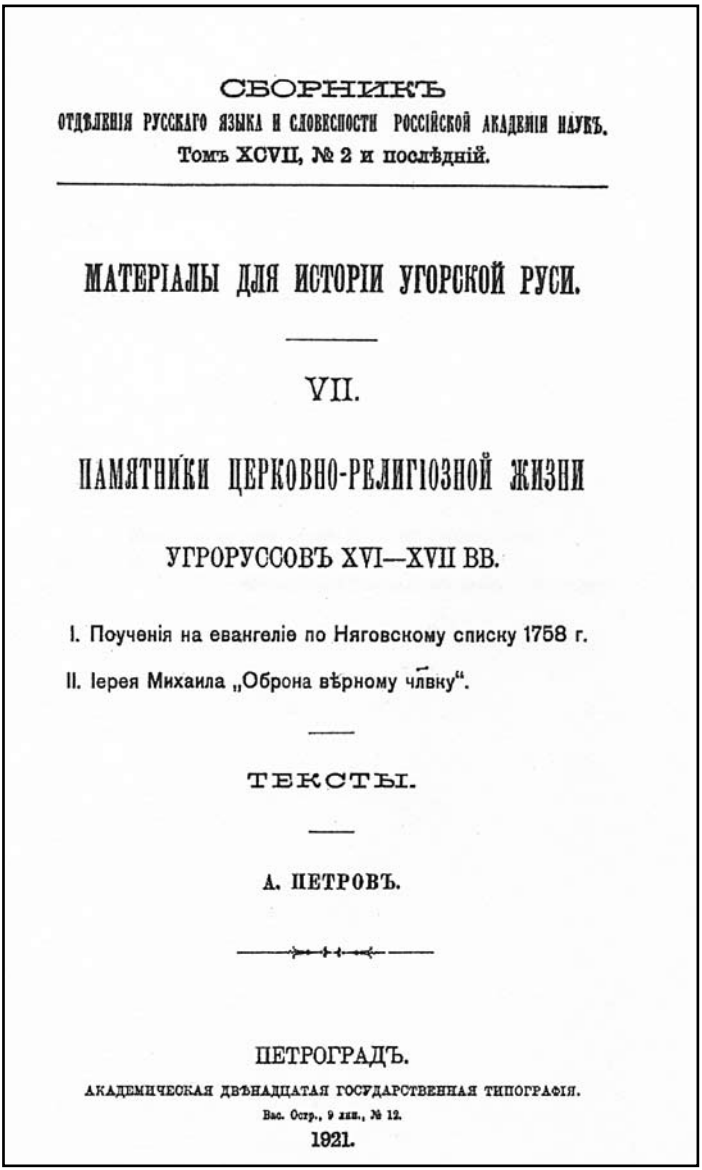

СБОРНИКЪ
ОТДѢЛЕНІЯ РУССКАГО ЯЗЫКА И СЛОВЕСНОСТИ РОССІЙСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.
Томъ XCVII, № 2 и послѣдній.

МАТЕРІАЛЫ ДЛЯ ИСТОРІИ УГОРСКОЙ РУСИ.

VII.

ПАМЯТНИКИ ЦЕРКОВНО-РЕЛИГІОЗНОЙ ЖИЗНИ

УГРОРУССОВЪ XVI—XVII ВВ.

I. Поученія на евангеліе по Няговскому списку 1758 г.

II. Іерея Михаила „Оборона вѣрному чл̄вку".

ТЕКСТЫ.

А. ПЕТРОВЪ.

ПЕТРОГРАДЪ.
АКАДЕМИЧЕСКАЯ ДВѢНАДЦАТАЯ ГОСУДАРСТВЕННАЯ ТИПОГРАФІЯ.
Вас. Остр., 9 лин., № 12.
1921.

• *Няговская постилла* з р. 1757 – 1758 є свідоцтвом вжываня тогдышнёго народного языка в ролї списовного. Была выдана в Петроградї заслугов Алексея Петрова в р. 1921, єй факсімілне выданя вышло в р. 2006 під редакціов Андраша Золтана в Нїредьгазї. (Опроти урывок тексту з того выданя.)

боятъ ся Бога, и розмышляютъ, и чинятъ приказаня его[1]). Кто[2]) вѣруетъ у Іисусъ Христа, не будетъ погублюнъ, али бу||детъ имати пожитокъ вѣчный, до котрого, милостивый Боже, 221ᵃ||221ᵇ умѣстити (насъ рачъ) дѣля Христа, сына своего, емужъ слава и держава во вѣки вѣкомъ, аминь.

Второе приказаня Божее: «Не брати имени Господа Бога своего надаремно», али што бесме имя Божіе бѣчеловали.

Милыи братя мои, хрестяне! Имали есме слово у *минувшую*[3]) нѣлю, што бесме не имали боговъ инъшихъ, окремъ одного Бога во тройци, котрый небо и землю учинивъ, а у нынѣшнюю пѣлю имаеме другую науку тогожъ десятеро Божого приказаня, што бесме ся не божили гамѣшно именемъ Божіимъ противъ ближнему нашему, чомъ у тумъ приказаню Божумъ заказуетъ Господь Бгъ, што || бы есме на имя Божіе задармо не божили ся, анѣ 221ᵇ||222ᵃ што бы ся нимъ проклинали, анѣ што бы зле мовили, анѣ чаловали, анѣ ужали, тай не учинити кривду ближнему своему. Такъ приказуетъ Господь Бъ, што бесме имя его святили и бѣчеловали и дяковали ему за усѣ доброты его, котрыи намъ подаетъ, о што коли просиме его именемъ Іисусъ Христа, сына его. Дякуйме ему, якъ отцу доброму нашему, што хотѣвъ усе посвятити именемъ своимъ святымъ; дѣля того имя покланяетъ ся

1) Въ началѣ 5-ой стр. сверху.

2) Конецъ 2-й стр. снизу. Остальное на л. 221ᵃ довольно безсвязно и, какъ будто, попало изъ другого поученія. Сообщаемъ текстъ, сохраняя интерпункцію р—си: «чинятъ приказаня его. а такъ мовитъ Господь Бгъ самъ я котрыи чинятъ милосердіе надъ тисящу людій надъ котрыми мене милуютъ и сокотятъ приказаня мое. у котрыхъ книгахъ Моисеовыхъ и не выдпущатъ Господь Бгъ такого и нѣ рудъ его ковдовати хлѣба. а тоты добрыи дѣла вышше написаны сутъ. у вусячинѣ на свѣтѣ обицяетъ. давати правымъ. и вѣрнымъ слухаючи слоза Божого и котрыи чинятъ его. и ожидаючи пожитку вѣчного такъ самъ хотѣвъ повѣсти кто вѣруетъ у Іисусъ Христа не будетъ погублюнъ» и т. д.

3) Р—сь: минѣшѣю.

Циркуляр єпископа А. Бачинського (1798 р.)

Съ 4. Сентября 1798. Ч. 496. подъ д) »Съ болѣзнію сердца вижду: же многихъ родителей сынове по больше рокахъ изъ латинскихъ школъ — сѣмо на ексаменъ приходящіи, и до сану клирическаго вступити желающіи въ своей руской науцѣ такъ барзъ занезбаліи, и глупіи невѣжды приходятъ: же ани читати, а ни самое еще имя свое написати — изъ напѣву же, или изъ уставу церковнаго ани уста растворити отнюдъ не знаютъ; зане еще шесторочніи нѣкіи руское свое набоженство оставиша, безъ которыя однакожъ наукы — аки нуждныя нуждою средствія — до сана клирическаго вступити не могутъ, отсюду же бываетъ: яко таковіи невѣжды потребуютъ въ семинаріи отъ початку рускія наукы съ кривдою Богословской наукы, и фундаціи зачинатися учити — иніи же въ парохіи пришедшіи про тоежде невѣжество сами своего набоженства бываютъ посмѣхъ, и злочестивіи губителіе, и ругателіе; тогоради извѣстно всѣмъ Возлюбленностямъ вашимъ да будетъ соборно: абы ани единъ жаденъ сына своего — хотяй бы якъ либо въ чужихъ языкахъ выучимаго школяря сѣмо до клиру не засылаетъ, аще въ своей первоначальной руской не будетъ обученый, и призвычаеный.«

„Свѣтъ“ 1868. Нро 18.

• *Циркулярь єпіскопа Андрія Бачиньского*. Писомности канцеларії мукачовского грекокатолицького єпіскопа Андрія Бачиньского суть свідоцтвом ціленой пробы кодіфікації списовного карпаторусиньского языка.

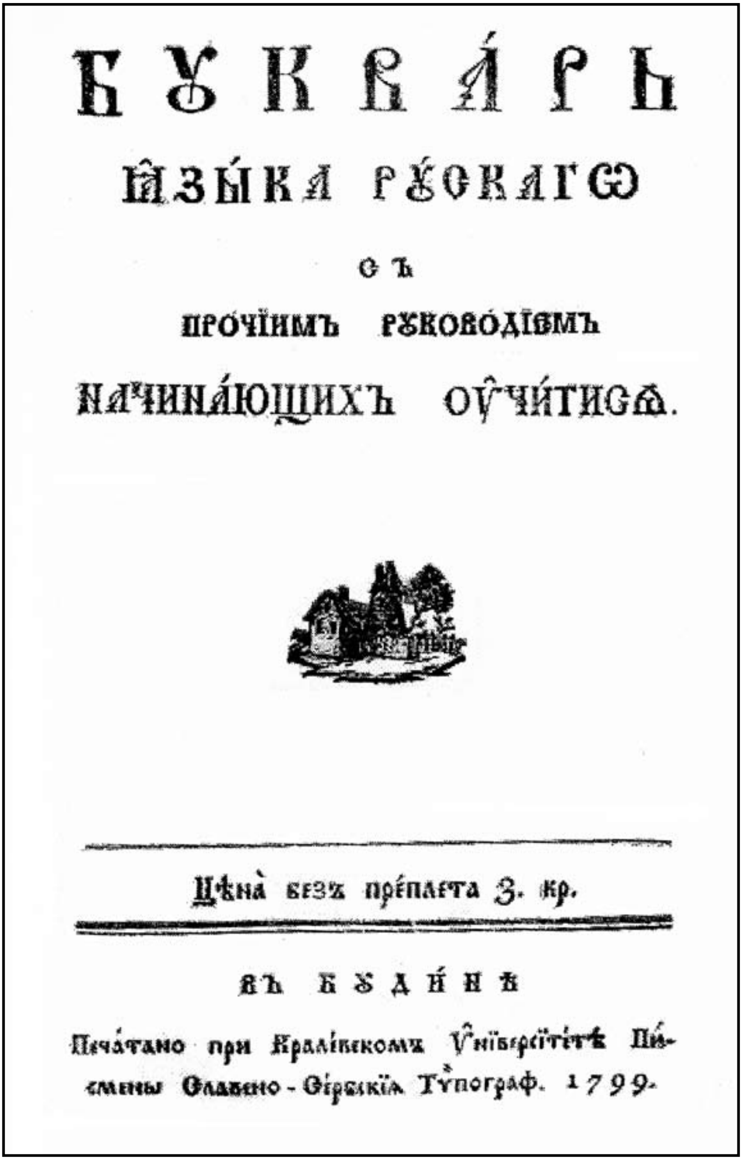

БУКВА́РЬ

ѦЗЫ́КА РУ́СКАГѠ

СЪ

ПРОЧЇИМЪ РУКОВОДЇЕМЪ

НАЧИНА́ЮЩИХЪ ОУЧИ́ТИСѦ.

Цѣна̀ безъ пре́плета 3. кр.

ВЪ БУДИ́НѢ

Печа́тано при Кралівскомъ Універсітетѣ Письмены Славено-Сербскія Тѵпограф. 1799.

• *Букварь языка рускаго* Іоанна Куткы (1797, і далшы перевыданя) быв прикладом розлишованя трёх штілів у тогочаснім языку.

Печáтныя пíсьмена.

А Б В Г Д Е Ж З И І
Ф Х Ѿ Ц Ч Ш Щ Ъ Ы Ь Ѣ Ѥ
Я Б В Г Д Е Ж З И І
Ф Х Ѿ Ц Ч Ш Щ Ъ Ы Ь Ѣ

Рукопúсныя пíсьмена.

а б в г д е ж з и і
ф х ѿ ц ч ш щ ъ ы ь ѣ ѥ
А Б В Г Д Е Ж З И І
Ф Х Ѿ Ц Ч Ш Щ Ъ Ы Ь Ѣ Ѥ

Грамáдзянскія пíсьмена.

а б в г д е ж з и і
ф х ц ч ш щ ъ ы ь ѣ
А Б В Г Д Е Ж З И І
Ф Х Ц Ч Ш Щ Ъ Ы Ь Ѣ

I.

к л м н о п р с т у
ю ѡ я ѳ ѵ
К Л М Н О П Р С Т У
Ю Ѡ Я Ѳ Ѵ

к л м н о п р с т у
ю ѡ я ѳ ѵ
К Л М Н О П Р С Т У
Ю Ѡ Я Ѳ Ѵ

- Першы сторінкы *Букваря языка рускаго* Іоанна Куткы (1797).

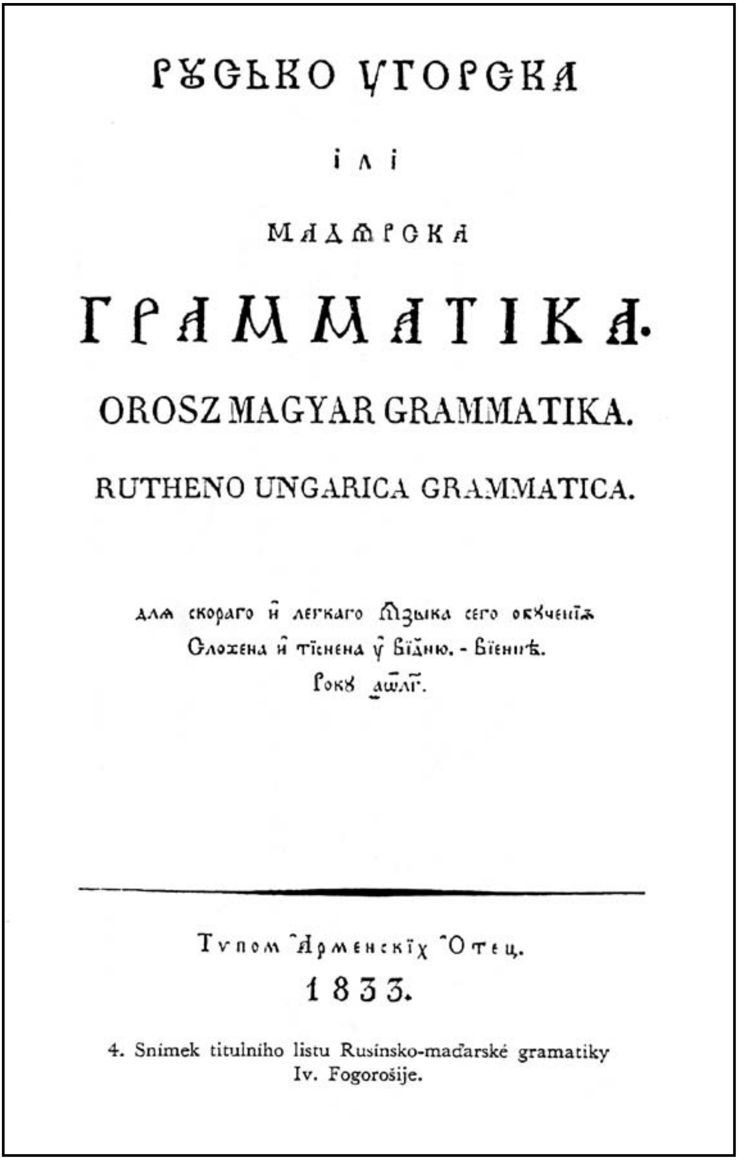

РУСЬКО УГОРСКА

ІЛІ

МАДЯРСКА

ГРАММАТІКА.

OROSZ MAGYAR GRAMMATIKA.

RUTHENO UNGARICA GRAMMATICA.

для скораго и легкаго Ѧзыка сего окꙋченїѧ
Сложена и тїснена ꙋ Вїдню. - Вїеннѣ.
Рокꙋ ҂аѡлг.

Тvпом Армєнскїх Отєц.
1833.

4. Snímek titulního listu Rusínsko-maďarské gramatiky
Iv. Fogorošije.

• Тітулный лист *Русько-оугорской ілі мадярской грамматікы* Івана Фоґарашія, яка вышла у Відню в р. 1833.

КНИЖИЦѦ
ЧИТАЛНАѦ
ДЛѦ НАЧИНАЮЩИХЪ.

А. Д.

ВЪ БѢДИНѢ ГРАДѢ,
писмѣны Крал: Всевчилища Пештанскаго.
1847.

• Тітульна сторінка першого выданя книжкы Александра Духновіча *Книжиця читалная для начинающихъ*, яка вышла в Будинї р. 1843. Є першым учебником написаным говоровым языком Русинів.

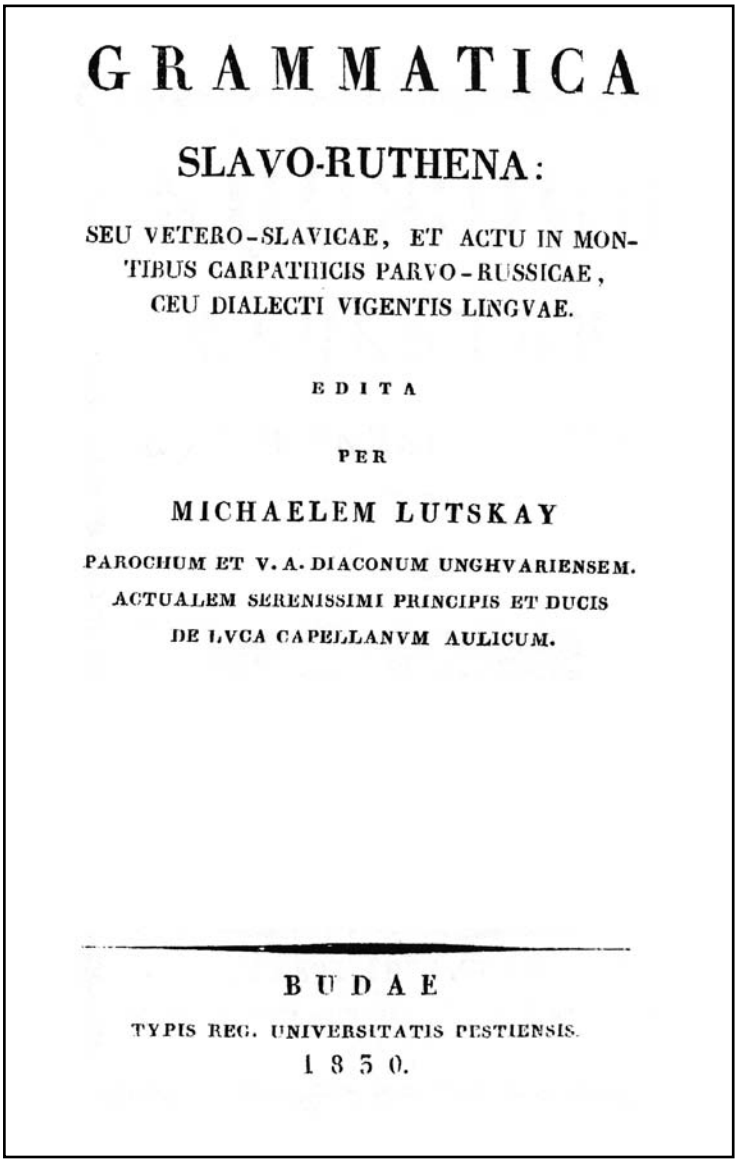

GRAMMATICA

SLAVO-RUTHENA:

SEU VETERO-SLAVICAE, ET ACTU IN MONTIBUS CARPATHICIS PARVO-RUSSICAE, CEU DIALECTI VIGENTIS LINGVAE.

EDITA

PER

MICHAELEM LUTSKAY

PAROCHUM ET V. A. DIACONUM UNGHVARIENSEM.
ACTUALEM SERENISSIMI PRINCIPIS ET DUCIS
DE LVCA CAPELLANVM AULICUM.

BUDAE

TYPIS REG. UNIVERSITATIS PESTIENSIS.

1830.

• Тітулна сторінка роботы Михайла Лучкая *Grammatica Slavo-Ruthena*, яка вышла в Будинї в р. 1830. Лучкай сформовав карпаторусиньскый варіант церьковнославяньского языка, якый ся мав хосновати в ролї списовного языка.

Число 1. Унгваръ 1-го (13.) Іюля 1867. Годъ I.

СВѢТЪ

ЛИТЕРАТУРНАЯ ГАЗЕТА, ИЗДАВАЕМАЯ ОБЩЕСТВОМЪ СВ. ВАСИЛІЯ ВЕЛИКАГО.

Къ читателямъ.

Одно извѣстно, что Русскій находящійся въ Венгріи еще предъ процвѣтшимъ Матіашемъ Корвиномъ, имѣлъ или пріятелей, имѣлъ пріязнь съ нѣкоторыми изъ Матіашевыхъ, даже при коронованіи Андрея в Колочѣ и сановники въ большомъ количествѣ при Людовикѣ великомъ въ 1351 году, чего подтверждаетъ примѣръ русскаго Феодора Корнякта; а по возвращеніи съ своихъ преславныхъ примѣръ всегда и во всякой пріязненности къ за Кіроль.

Духовныя и пріятельскія связи имѣлъ пріятелей были равно какъ предъ многихъ русскихъ и Славянъ средняго вѣка. Съ тѣхъ поръ, какъ Апостолы Кирилъ и Меѳодій послали Славянъ святого Евангелія, стали входить и они въ составъ народныхъ просвѣщеній; но случаю и народное положеніе ихъ подвергнуло произведеніе въ десятомъ столѣтіи, а пресловутое правило: „cujus regio ejus religio“ в развитіи коего тѣмъ сходилося съ народностью пріязнь то, что не только любятъ народа — высшее сословіе — перешелъ въ чужій таборъ, но и простой народъ, особенно по долинамъ мѣстностей, пріятельскихъ оставляя православіе, остался и держалось свое, такъ что въ столѣтіяхъ сочиненіяхъ и воспоминаніяхъ уже только въ горахъ карпатскихъ и въ Бѣлоруссіи и по долинамъ только вѣрными подвластя Русскіе.

Того ради сіятъ, недоуслѣдная свѣдѣнія основанія въ сверокоточныхъ сосѣдъ Венгріи, и тамъ въ предѣлахъ русскихъ. Вотъ самое — новый результатъ вырастетъ съ крѣпкостью, съ помышленіемъ, и одинъ и другіе имѣли Русскихъ, чтобъ убѣдить свободу свой. Тогда этихъ нерасположеніе къ народу русскому тому и такимъ отталкивалось объ общемъ, что одно стремленіе отнять отъ нихъ, порабощеніе ихъ покровные обряды народныя связи, то разорвать разнообразіе способовъ стали преслѣдовать Русскихъ, — обычаи наши слушаю учить отъ покойнаго Кирилла Терлецкаго — і я нужнее сказать, что народъ в православіе его обычаи — священныя — чужіе и легкомысленные, достигъ ушей; стали требовать отъ русскихъ только признанія власти римскаго Папы надъ собою, обрядъ не постной и ушей славянской обѣдни не нарушать. Прибавь къ тому тѣ условія правда ушей.

Теперь настало пора исправленія папородности; выходятъ свидѣтельствія кандидатъ. Должно сознаться, когда то отправлялъ изъ обрядъ восточнаго и не своей единовѣрности, пропускали слушать книгъ истинной и своихъ проповѣдей; — ахъ, и за время и народъ бѣдный! — что теперь уже вѣра одна, только обрядъ и языкъ различны, не лучше ли и тѣхъ измѣнить — разумѣется латинскимъ“ — стали проповѣдь въ латинскомъ ея собственномъ. И не дѣй и не было бы ея отъ всѣхъ ея разновидностей, иногда, и особенно нынѣ, переходящая уже изъ увлеченія, постепенно обращая въ легкомысліе, и съ тѣхъ поръ русскаго народа изъ народностей. Сознанный самъ по себѣ любить обрядъ и языкъ свой, уже не быть равнодушенъ до интересовъ и изучили ихъ только по столько, чтобы пріобрѣсти имъ удобно поступленіе; говорили, не различаясь на различность или не по-народности, и нарѣчіе тѣмъ не стѣснялось изучалось, что бы проповѣди Евангеліе и заговорить съ своимъ языкомъ христіанскимъ русскимъ въ Венгріи, что былъ Кирилъ и Меѳодій, что Василій, что Цесларъ, в Константинъ, о себѣ самъ не хотя тамъ великаго имѣнія; есть ли у него и онуду братья родные, о томъ уже не знали ничего; даже и самихъ ближайшихъ братьевъ и сосѣдей, членовъ русскихъ по русскими по Волынски помнили; уже и сами стали кричать, что они исполнѣйшія отрасль рода человѣчества, что имъ всегдашнее перетворятся надо отъ-чуть продолжать — отъ сюдашнее имени русскихъ!...

Правда, что и въ то суровое время явились блестящія зари свѣта народности при Іоасафѣ царѣ и Андрѣѣ Боголюбскомъ; единственной въ общему русскому народу царь выслужилъ силою утомленнаго народа, доведеннаго ему своихъ Боголюбовъ, и распространить умѣетъ уметь праздникъ помнить; — но зари эти лишь только были, силы ихъ долгой смуты помѣшали на нихъ блестѣть солнцу, но только для того, что бы послѣ еще лучше закрого было отъ насъ бурными тучами. Правда, являлись посуда мужи, которые не вѣрили въ погибель русскаго народа, которые человѣческія побуждали духъ народности въ сплотченіемъ, которые пробуждали душевную бодрость, — но изъ этихъ были тщетными, изъ словомъ не вѣдать не вѣрить имѣть, самые блестящіе посѣщали народъ ихъ. А тѣ, которыхъ въ интересѣ была смерть Русскихъ подкрѣпляютъ, которые на разваливать русскаго народа желали создать себѣ новый свѣтъ, уже готовились въ полномъ окружествѣ въ полнѣ помнить себѣ имя до Русскихъ!....

Но всевышній и правосудный Богъ не тѣмъ рѣшилъ...

Настали скорбь послѣдній годъ; давать по всей Европѣ духъ народности в свободы; россіи основы средневѣковаго основанія; настали по штатамъ новые границы, и между тѣми новыми границами нашел и подъ-угорскій русскій народъ пробуждаться послѣ долгаго сна...

Сонъ былъ твердъ, и за твердымъ сномъ пробужденіе трудно; цѣлъ человѣкъ тогда самой ея цѣлью то печальнымъ событіемъ пробудится, не знаетъ гдѣ онъ? что при немъ дѣется? и шатается сила туда не знаетъ и что хватается; такъ и русскій подкарпатскій народъ, пробудясь отъ вѣковаго, не знаетъ гдѣ онъ, что онъ, что при немъ дѣется, и что дѣлать ему теперь. Шаткіе изъ всей часъ новыя, что они? Стали всѣхъ своихъ подстѣпаться имъ отъ предѣлъ и очертѣ своихъ мыслей, и начали забѣгать и увлеченія русскій языкъ. Одни учились церковному языку, стыдуя его и другихъ изъ древней письменной книгъ; другіе начали говорить на основаніи нѣкоторого подкарпатскаго цѣлаго новой народопрусскій языкъ; а нѣкоторые и такіе, но не много, которые узнали, что есть братскій русскій народъ, которой на высотѣ своихъ разныхъ книгъ русскій, и имъ его лишь изучити надо; — но при всѣхъ тѣхъ различностяхъ всѣхъ ихъ всѣ соединялось въ томъ, что они Русскіе, что надо выбиться в прочихъ говорій, а народъ самой безучастной просвѣщенъ. — Цѣлость народныя чтенія, народныя обычаи, стали изыскать книги и писаться, чье сказать а „Церковная газета“, уже думали нѣкоторые, что давніе народного просвѣщенія не сильнаго основанія, когда въ обществѣ новой умственныхъ пріязни народностей и языковъ отсутствовать нашъ языкъ все народное двоякое.

Въ такомъ состояніи нашелъ насъ 60-ый годъ. Цѣлостное сердце разнообразныхъ всѣхъ народностей, а государственныхъ русскихъ народныхъ развился народность самое старое движеніе возставшее собой надъ самъ двадцатилѣтнаго времени новыхъ стихъ, важныхъ, новыхъ вступили на поприще ихъ развитія Славянъ, и до нашихъ его годъ не начало русскій языкъ при сравнялъ употребляемыхъ его предѣлъ русскихъ, учредилось народное языковое общество, задѣлены бесѣды основалось разнаго рода русскія книги, а новый языкъ самъ свѣтъ, новый свѣтъ. — новый просвѣщенія тѣхъ, которые, не и не имѣй покрыли такое развѣтвій по всѣхъ собственному и такое строгія на всѣхъ чувствія.

Потерянные братья! нашлись ваши тѣ и брата, не которыя покорныя слова „свѣтъ Христовъ тотъ свѣтитъ всѣхъ“ и „не свѣтъ тотъ дарить свѣтъ“, и которые не видѣли обряда, тѣсть принимать свой покорно народъ единовѣрныя и „единовѣрные“, и видѣть на самомъ дѣлѣ весьма видно, и не безъ причины Православные въ обряду просвѣтилъ Славянъ; они тоже свѣтъ Христовъ — самое брало, называемое въ Евангеліи — просвѣщаетъ всѣхъ людей; такъ просвѣтилъ своимъ равнодушіемъ всѣхъ Славянъ. Подлинный свѣтъ, свѣтъ самъ, привлекъ на себѣ всѣхъ, и всѣ тѣмъ значеніемъ убѣлили просвѣщенія всѣхъ братій нашихъ еще не тѣмъ не общество и единородны начинаются, и не должны они отъ свѣта Христова, самое примѣръ Христовства — Евангеліе — сохранили и начали самыми крѣпкими силами стремленіе это между двѣ сего великаго міра: наши силы свѣтъ, наши примѣръ Двоякаго Корня и Венгріи, двухъ тѣсно нужей, пріязненныхъ и составленныхъ всѣ Славянъ; тѣмъ составляетъ наши языкъ и всѣхъ ихъ подкарпатскіе — всѣ употребляетъ русскіе. И хорошо просвѣщенія при слабыхъ были въ началѣ, но потомъ подкрѣпились силами сфдлаемыми; и просвѣщенія Славянъ не сильны были, когда двинулись въ Славянъ съ примѣромъ своимъ, а потомъ усилились сподвижниками; обо всѣхъ однихъ, такъ и другихъ поговорить и порѣшить Духъ Божій обѣщанный Спасителемъ: тѣмъ и на всѣхъ судьбою съ нами опредѣлено имѣть примѣръ просвѣщенія, самъ собою, по подобію по Вечеслову, что онъ съ нами будетъ, что онъ и мы составляемъ имѣ духовныхъ, тѣмъ и подчиненныхъ; и тѣмъ надежный примѣръ будетъ свѣтомъ полнѣе примѣръ полнаго Кирилла и Меѳодія и подобію тому наибольшему, Христа. —

НАРОДНОСТЬ И ОТЕЧЕСТВО.

Между нашими предразсудками вопрос особливости они нашими изъ образованныхъ русскихъ людей и не дивно ихъ зрѣнія въ народное самопознаніе, есть поступокъ и самое понятіе о народности и народѣ. Многіе исключаютъ изъ понятія Русскихъ, тѣмъ великое отрицаніе свое поступковъ отъ народа: что они любятъ отъ отечества; они говорятъ о вѣрныхъ своихъ царѣ, любящемъ свой языкъ и не Русскій.

• Тітульна сторінка 1. числа (з юна 1867) літературного часопису *Свѣтъ* (1867 – януар 1871), який выдавало *Общество св. Василія Великаго*. Быв то перший славяньскый часопис, який зачав выходити в Ужгородї і быв адресованый выключно підкарпатьскым Русинам. З языкового боку часопис надвязав на традіцію *„общерусского“* літературного языка, наслїдком чого выкликав неспокійность у чітателїв і передлатителїв.

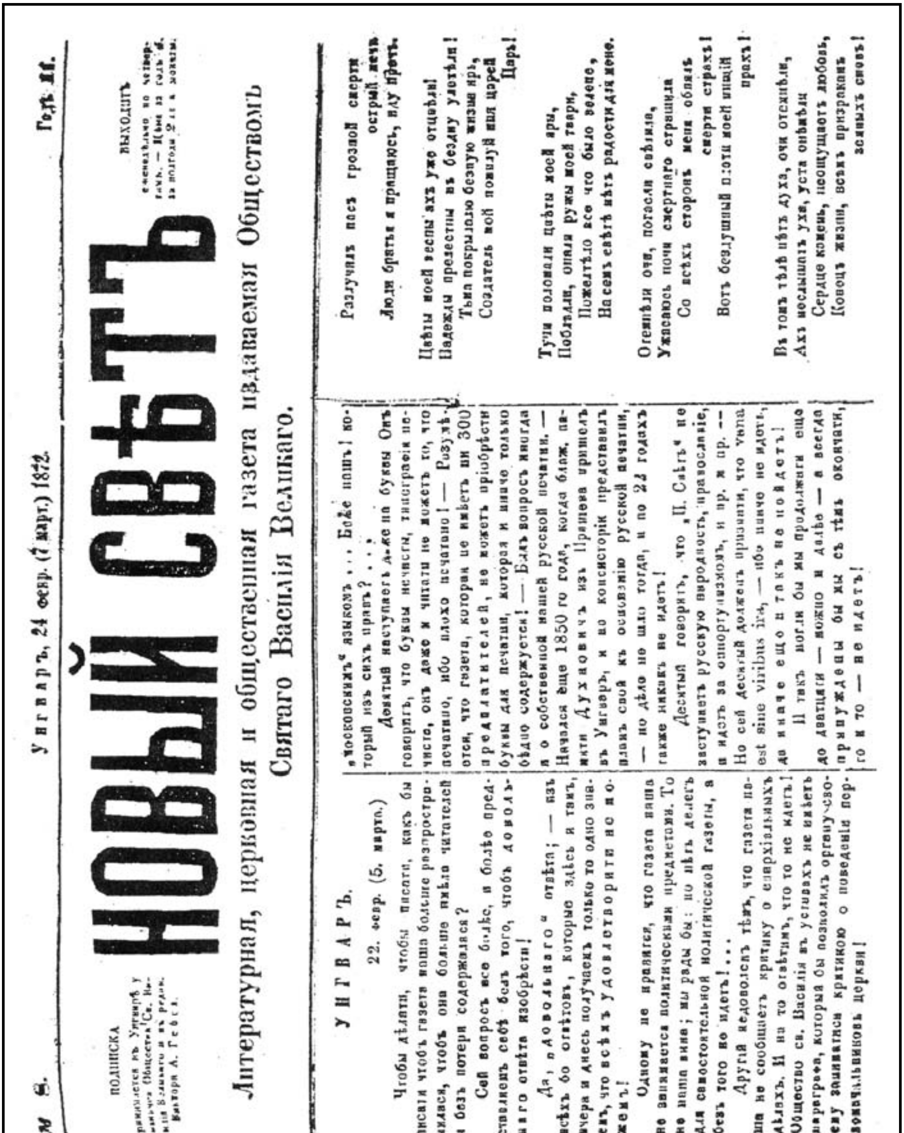

№ 8. Унгваръ, 24 февр. (7 март.) 1872. Годъ II.

ПОДПИСКА принимается въ Унгварѣ у казначея Общества Св. Василія Великаго и въ редак. Викторя А. Гебея.

НОВЫЙ СВѢТЪ

ВЫХОДИТЪ еженедѣльно по четвергамъ. — Цѣна за годъ 6, за полгода 2 и к. монеты.

Литературная, церковная и общественная газета издаваемая Обществомъ Святаго Василія Великаго.

УНГВАРЪ.

22. февр. (5. марта.)

Чтобы дѣлати, чтобы писати, какъ бы писати чтобъ газета наша больше распространилася, чтобъ она больше имѣла читателей и безъ потери содержалася?

Сей вопросъ все болѣе, и болѣе представляемъ себѣ безъ того, чтобъ довольнаго отвѣта изобрѣсти!

Да, „довольнаго“ отвѣта; — изъ всѣхъ бо отвѣтовъ, которые здѣсь и тамъ, вчера и днесь получаемъ только то одно знаемъ, что всѣхъ удовлетворити не можемъ!

Одному не нравится, что газета наша не занимается политическими предметами. То не наша вина; мы рады бы: но нѣтъ денегъ для самостоятельной политической газеты, а безъ того не идетъ!...

Другій недоволенъ тѣмъ, что газета наша не сообщаетъ критику о епархіальныхъ дѣлахъ. И на то отвѣтимъ, что то не идетъ! Общество св. Василія въ уставахъ не имѣетъ параграфа, который бы позволилъ органу своему заниматися критикою о поведеніи первоначальниковъ церкви!

„московскимъ“ языкомъ... Боже нашъ! который изъ сихъ правъ?...

Девятый наступаетъ даже на буквы Онъ говоритъ, что буквы нечисты, типографія нечиста, онъ даже и читати не можетъ то, что печатано, ибо плохо печатано! — Разумѣется, что газета, которая не имѣетъ ни 300 предплатителей, не можетъ пріобрѣсти буквы для печатаня, которая и иначе только бѣдно содержуется! — Былъ вопросъ иногда и о собственной нашей русской печатни. — Начался еще 1850 го года, когда блаж. памяти Духновичъ изъ Пряшева пришелъ въ Унгваръ, и во консисторію представилъ планъ свой къ основанію русской печатни, — но дѣло не шло тогда, и по 22 годахъ также никакъ не идетъ!

Десятый говоритъ, что „Н. Свѣтъ“ не заступаетъ русскую народность, православіе, и идетъ за оппортунизмомъ, и пр. и пр. — Но сей десятый долженъ признати, что vana est sine viribus ira, — ибо иниче не идетъ, да иначе ещо и такъ не пойдетъ!

И такъ могли бы мы продолжати еще до двадцати — можно и далѣе — а всегда принуждены бы мы съ тѣмъ окончати, го и то — не идетъ!

Разлучилъ насъ грозной смерти
острый мечъ
Люди братья я прощаюсь, иду прочь.

Цвѣты моей весны ахъ уже отцвѣли!
Надежды прелестны въ бездну улетѣли!
Тьма покрыла безную жизни ярь,
Создатель мой помилуй мя царей
Царь!

Тучи поломали цвѣты моей яры,
Побледли, опали ружы моей твари,
Пожелтѣло все что было зелено,
На семъ свѣтѣ нѣтъ радости для мене.

Огеннѣли очи, погасли свѣтила,
Ужасаюсь почи смертнаго страшила
Со всѣхъ сторонъ меня облялъ
смерти страхъ!
Вотъ бездушный плоти моей нищій
прахъ!

Въ томъ тѣлѣ нѣтъ духа, очи отемнѣли,
Ахъ неслышатъ ухи, уста онѣмѣли
Сердце камень, неощущаетъ любовь,
Конецъ жизни, всѣхъ призраковъ
земныхъ сновъ!

• Тыжденник *Новый Свѣтъ* із 24. фебруара 1872 (януар 1871 – 1872) ся зродив в лонї новинок *Свѣтъ* як реакція на русофілство. Хоць не выходив довго, ёго зміст сіґналізовав нову епоху културно-народностного возроджіня Русинів на базї містного, говорового языка.

РУСЬКО МАДЯРСКИЙ

СЛОВАРЬ.

Мотто: Не марни свòй часъ:
Бо часъ ся мине.
Яношъ Кишъ.

НАПИСАВЪ

ЛАСЛОВЪ ЧОПЕЙ.

МАДЯРСКА КОРОЛЬСКА АКАДЕМИЯ НАУКЪ ПРИСУДИЛА СЄЙ РОВОТЄ НА КОНКУРЗЄ ПРЕМИЮ ФЕКЕЙШГАЗИЯ.

Цѣна во переплетѣ: 2 зол. 20 кр.

У БУДАПЕШТЄ.
ВЛАСТНÒСТЬ МАДЯРСКОЄ КОР. ДЕРЖАВЫ.
1883.

• Тітулна сторінка роботы Василя/Ласлова Чопея *Русько-мадярский словарь,* якый вышов у Будапештї в р.1883. Быв першым словником говорового русиньского языка. *Мадярска корольска академия наукь* тоту роботу оцінила Премiов Фекейшгазія.

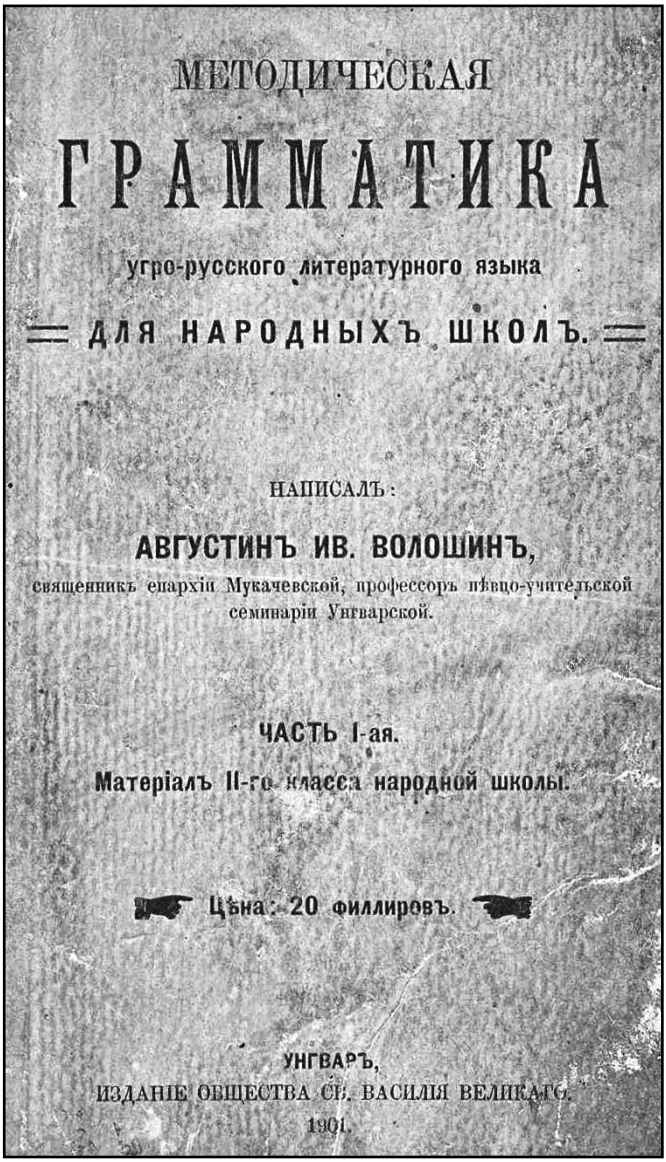
МЕТОДИЧЕСКАЯ

ГРАММАТИКА

угро-русского литературного языка

ДЛЯ НАРОДНЫХЪ ШКОЛЪ.

НАПИСАЛЪ:

АВГУСТИНЪ ИВ. ВОЛОШИНЪ,

священникъ епархіи Мукачевской, профессоръ пѣвцо-учительской семинаріи Унгварской.

ЧАСТЬ I-ая.

Матеріалъ II-го класса народной школы.

Цѣна: 20 филлировъ.

УНГВАРЪ,

ИЗДАНІЕ ОБЩЕСТВА СВ. ВАСИЛІЯ ВЕЛИКАГО.

1901.

• Обалка книжкы Августина Волошина *Методическая грамматика угро-русского литературного языка для народныхъ школъ*, яка была выдана в Ужгородї в р. 1901. Єй шесте выданя было найхосновaнїшым учебником у першій половинї 20. ст.

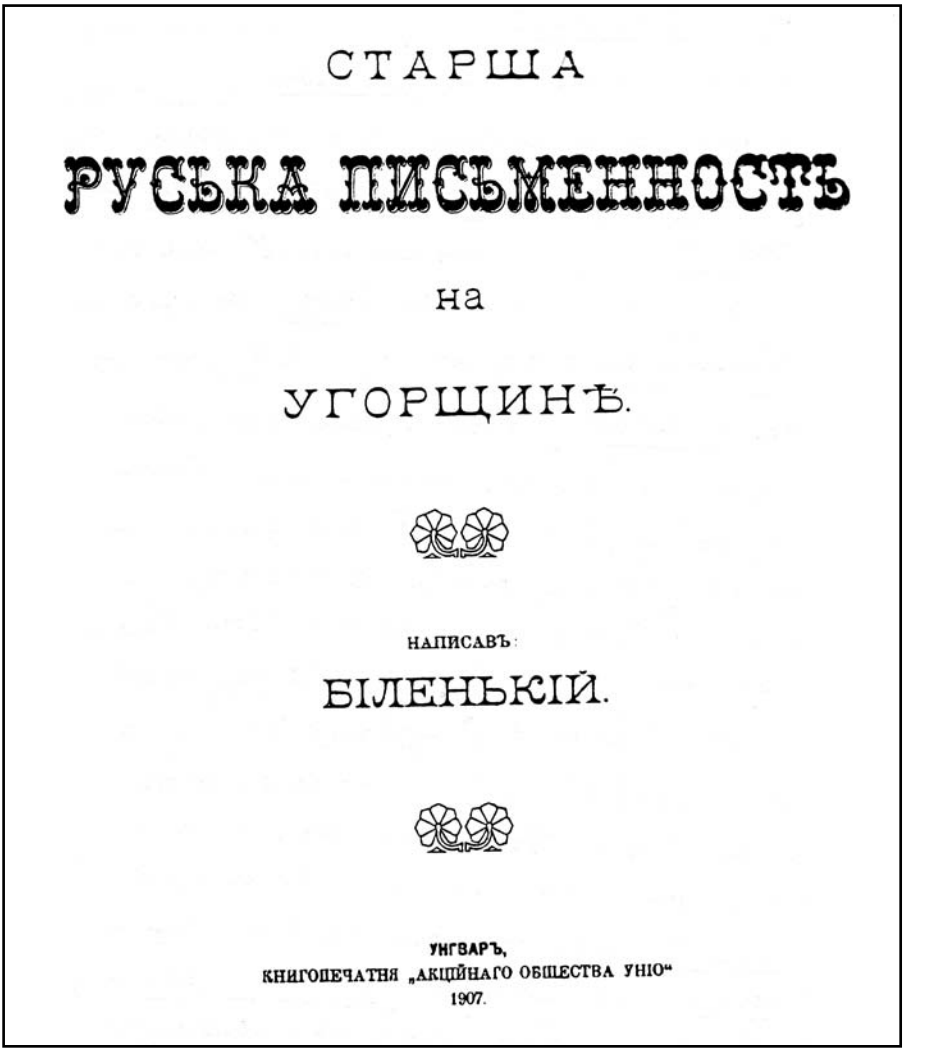
СТАРША

РУСЬКА ПИСЬМЕННОСТЬ

на

УГОРЩИНѢ.

НАПИСАВЪ:

БІЛЕНЬКІЙ.

УНГВАРЪ,
КНИГОПЕЧАТНЯ „АКЦІЙНАГО ОБЩЕСТВА УНІО“
1907.

• Тітулна сторінка брожуркы *Старша руська письменность на Угорщинѣ* Др. Ядора Стрипского, яка вышла в Ужгородї в р. 1907. В нїй автор обгаює самобытность русиньского языка і потребу розвивати писменну традіцію Русинів на базї народного языка.

ГРАММАТИКА

РУССКАГО ЯЗЫКА

ДЛЯ НАРОДНЫХЪ ШКОЛЪ ЕПАРХІИ ПРЯШЕВСКОЙ

ИЗДАННАЯ ПОДЪ РЕДАКЦІЕЮ

ІОАННА Ѳ. КИЗАКА

ГЛАВНАГО НАДЗИРАТЕЛЯ ЕПАРХІАЛЬНЫХЪ ШКОЛЪ

СОЧИНИЛЪ

АЛЕКСАНДРЪ ИВ. СЕДЛАКЪ

ПРОФЕССОРЪ ПѢВЦОУЧИТЕЛЬСКОЙ ПРЕПАРАНДІИ

ОДОБРЕНІЕМЪ ЕПАРХІАЛЬНАГО ПРАВИТЕЛЬСТВА
ПРЯШЕВСКАГО ПОДЪ Ч. 1281. — 1919.

ПРЯШЕВЪ, 1920.
:: ИЗДАНІЕ КНИЖНОЙ ТОРГОВЛИ ШТЕРА ::
КНИГОПЕЧАТНЯ СВ. „НИКОЛАЯ" 192.—1100.

• Тітулна сторінка ґраматікы *карпаторуського* языка, яку зложыв Александер Седлак в р. 1920 і выдав єй у Пряшові під назвов *Грамматика русскаго языка для народныхъ школъ епархіи Пряшевской*. Єй основу творила російска ґраматіка з передреволучного часу зо старым етімологічным правописом.

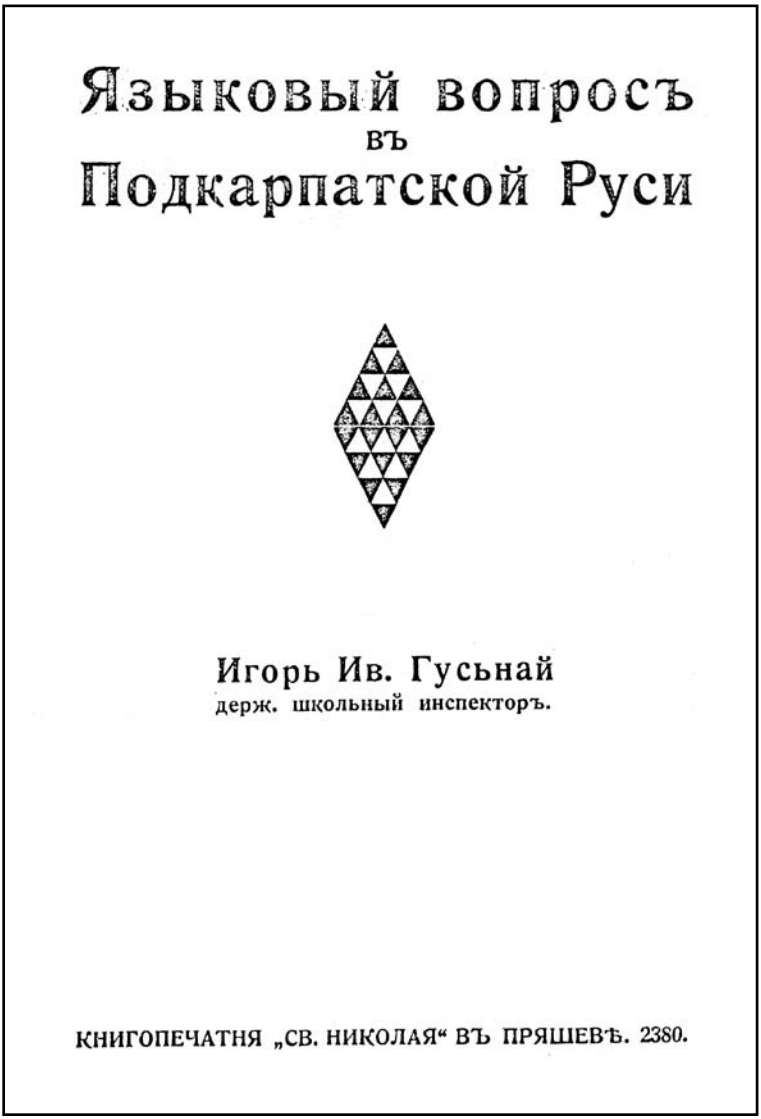

• Зачатком 20. ст. з приходом до Чеськословеньска україньской еміграції з Галичі, на теріторію Підкарпатьской Руси а наслїдно і пряшівской области были перенесены і *„языковы бої галицькы“*. Попершыраз отворено і остро ся языковый спор проявив у „брожурковім дуелї“ Гусьнай – Волошин. В р. 1921 Ігорь Гусьнай выдав брожурку під назвов *Языковый вопросъ въ Подкарпатской Руси*, в якій обгаює літературный язык *карпаторуськых* писателїв. Як сімпатізант языка *„общерусского“*, україньскы языковы намаганя одсудив як *„jazykový separatism ve službách protiruských“*.

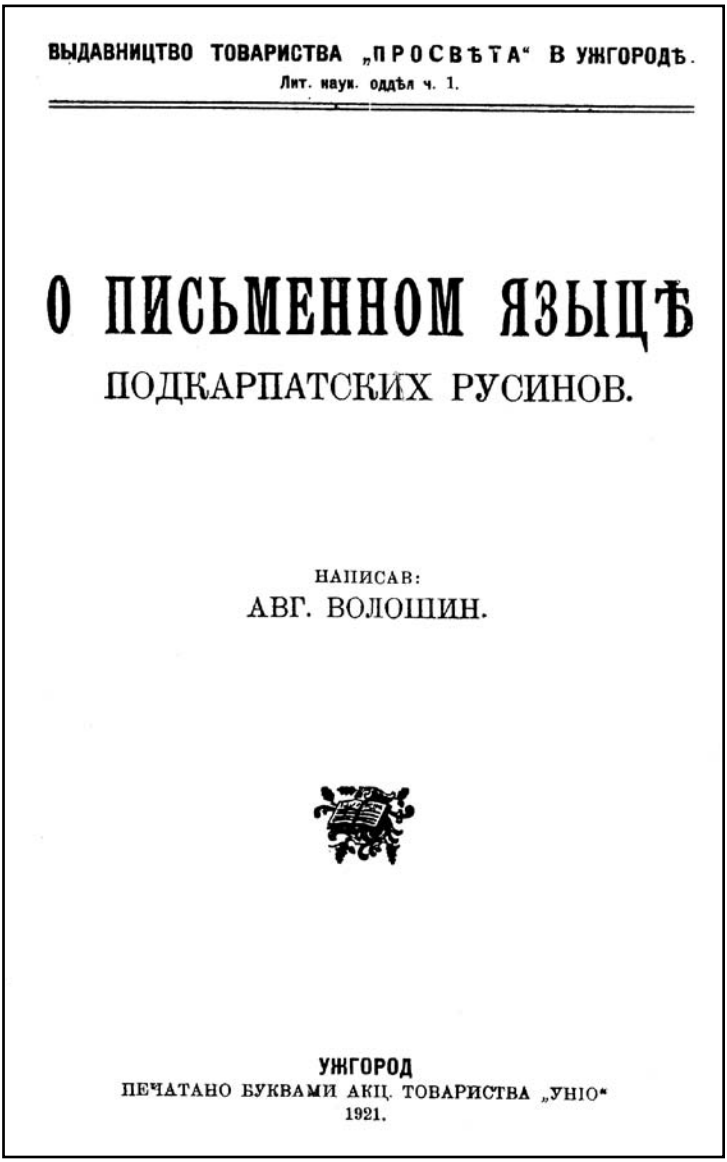

ВЫДАВНИЦТВО ТОВАРИСТВА „ПРОСВѢТА“ В УЖГОРОДѢ.
Лит. наук. оддѣл ч. 1.

О ПИСЬМЕННОМ ЯЗЫЦѢ
ПОДКАРПАТСКИХ РУСИНОВ.

НАПИСАВ:
АВГ. ВОЛОШИН.

УЖГОРОД
ПЕЧАТАНО БУКВАМИ АКЦ. ТОВАРИСТВА „УНІО“
1921.

• Одповідёв на Гусьнаёву брожурку іщі в тім самім роцї была робота Августина Волошина *О письменном языцѣ подкарпатских Русинов* (Ужгород, 1921), в котрій одшмарив Гусьнаёву тезу о єдинім літературнім языку – *„общерусском“*. Доказовав, же попри російскім языку, який набывать характер языка світового, правом ся може розвивати і з боку літературного пестовати язык русиньскый.

ГРАМАТИКА
руського языка
для молодщих кляс шкôл середних и горожаньских.

НАПИСАВ
Д-р ИВАН ПАНЬКЄВИЧ.

Одобрено рѣшенєм министерства школьництва и народноѣ освѣты з дня 26. юлія 1922, ч. 66.879.

ЦѢНА 8 Кч.

1922

НАКЛАДОМЪ ДЕРЖАВНОГО ВЫДАВНИЦТВА
ПРАГА - БРАТИСЛАВА

• Тітулна сторінка роботы *Граматика руського языка для молодщих кляс шкôл середних и горожаньских* Др. Івана Панькевича, яка вышла в р. 1922 в Празї. Была написана традічнов етімологічнов азбуков, але операла ся о верьховиньскы діалекты, котры стояли найближе к україньскому языку в Галичі.

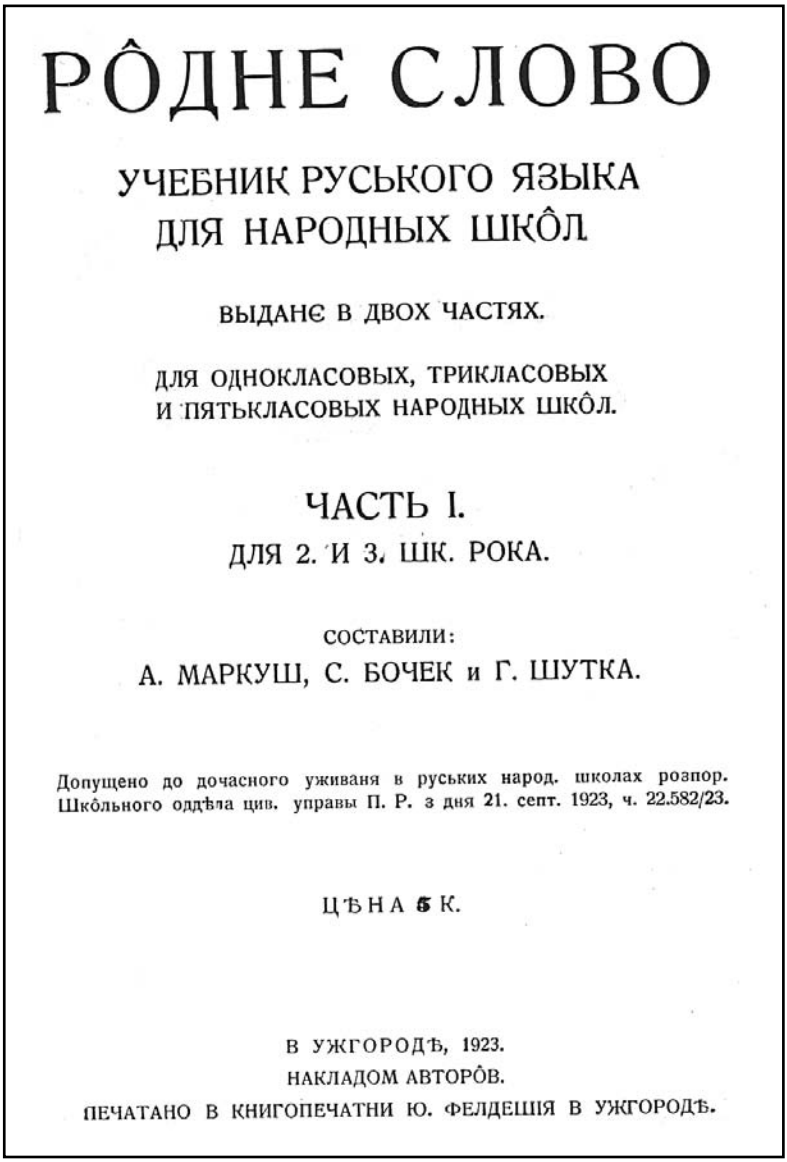

РÔДНЕ СЛОВО

УЧЕБНИК РУСЬКОГО ЯЗЫКА
ДЛЯ НАРОДНЫХ ШКÔЛ

ВЫДАНЄ В ДВОХ ЧАСТЯХ.

ДЛЯ ОДНОКЛАСОВЫХ, ТРИКЛАСОВЫХ
И ПЯТЬКЛАСОВЫХ НАРОДНЫХ ШКÔЛ.

ЧАСТЬ I.
ДЛЯ 2. И 3. ШК. РОКА.

СОСТАВИЛИ:
А. МАРКУШ, С. БОЧЕК и Г. ШУТКА.

Допущено до дочасного уживаня в руських народ. школах розпор. Шкôльного оддѣла цив. управы П. Р. з дня 21. септ. 1923, ч. 22.582/23.

ЦѢНА 5 К.

В УЖГОРОДѢ, 1923.
НАКЛАДОМ АВТОРÔВ.
ПЕЧАТАНО В КНИГОПЕЧАТНИ Ю. ФЕЛДЕШІЯ В УЖГОРОДѢ.

• На основі Панькевичовой ґраматікы вышло дакілько учебників містных авторів про основны школы, міджі нима і выданя в двох частях *Рôдне слово: учебник руського языка для народных шкôл* (Ужгород, 1923) авторів А. Маркуша, С. Бочека і Г. Шуткы.

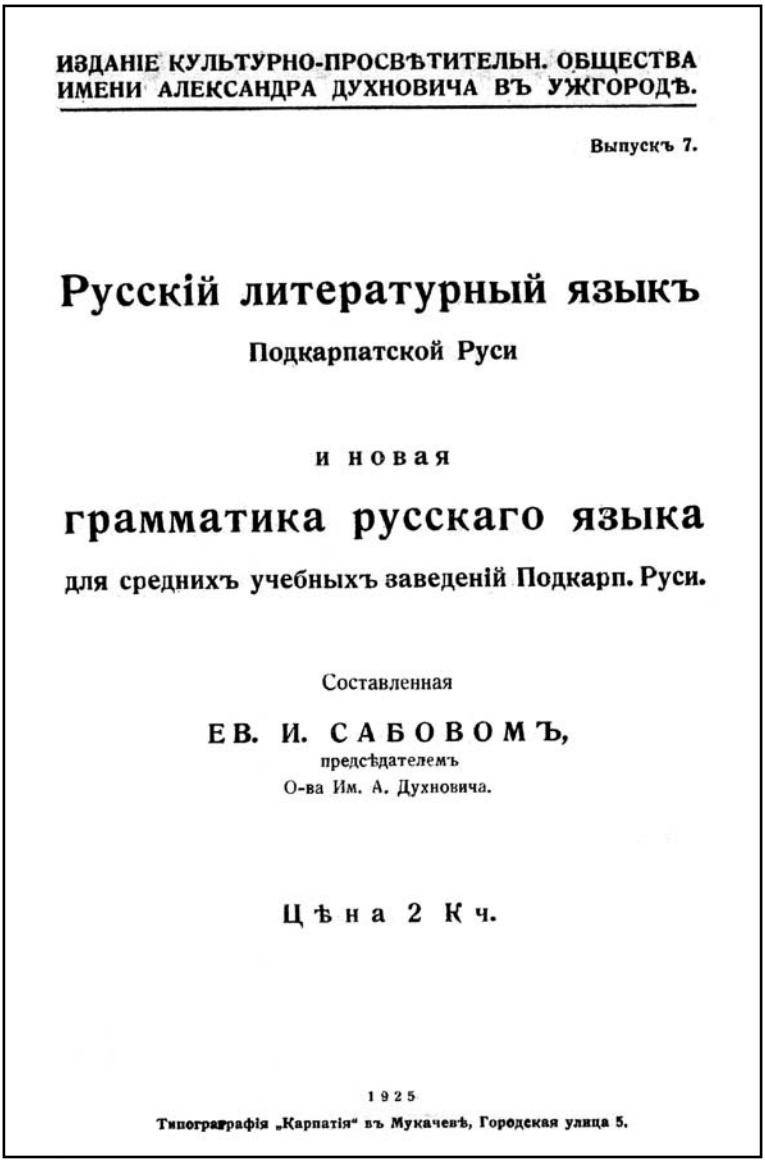

ИЗДАНІЕ КУЛЬТУРНО-ПРОСВѢТИТЕЛЬН. ОБЩЕСТВА
ИМЕНИ АЛЕКСАНДРА ДУХНОВИЧА ВЪ УЖГОРОДѢ.

Выпускъ 7.

Русскій литературный языкъ

Подкарпатской Руси

и новая

грамматика русскаго языка

для среднихъ учебныхъ заведеній Подкарп. Руси.

Составленная

ЕВ. И. САБОВОМЪ,
предсѣдателемъ
О-ва Им. А. Духновича.

Цѣна 2 Кч.

1925

Типографія „Карпатія" въ Мукачевѣ, Городская улица 5.

• Противагов українофільскій языковій орьєнтації была русофільска орьєнтація з традічным *карпаторуськым* языком, яку репрезентовало *Общество А. Духновіча* і Євменій Сабов. В єй контекстї Сабов выдав у Мукачеві в р. 1925 роботу *Русскій литературный языкъ Подкарпатской Руси и новая грамматика русскаго языка для среднихъ учебныхъ заведеній Подкарп. Руси.*

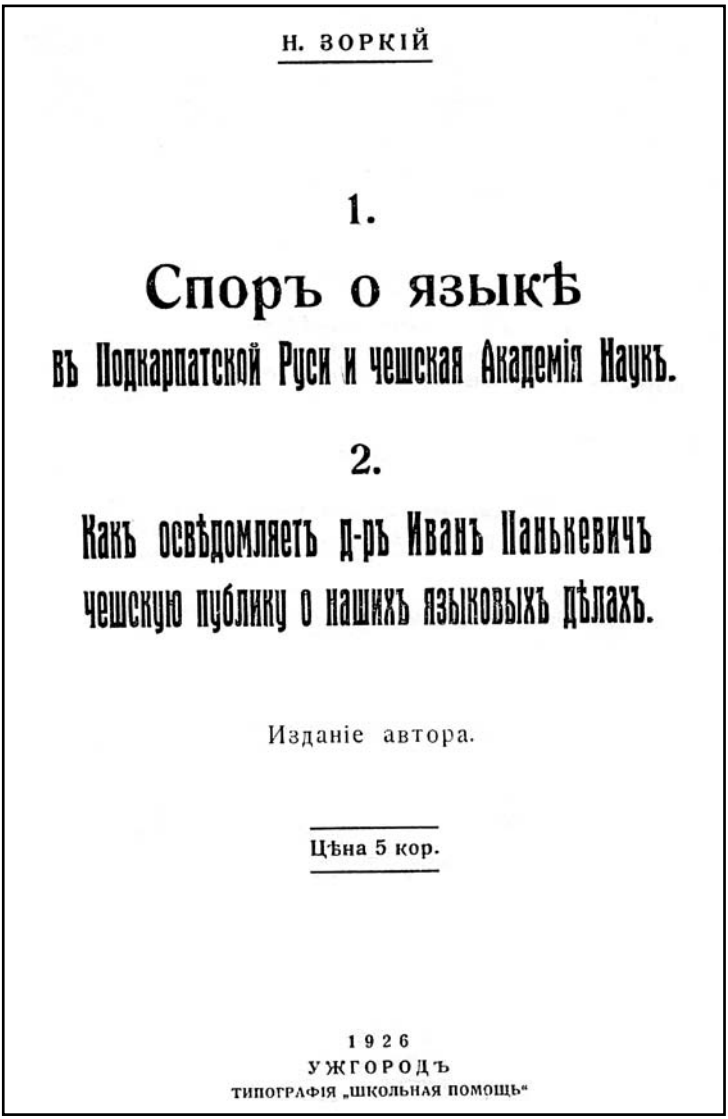

Н. ЗОРКІЙ

1.

Споръ о языкѣ

въ Подкарпатской Руси и чешская Академія Наукъ.

2.

Какъ освѣдомляетъ д-ръ Иванъ Панькевичъ чешскую публику о нашихъ языковыхъ дѣлахъ.

Изданіе автора.

Цѣна 5 кор.

1926

УЖГОРОДЪ

ТИПОГРАФІЯ „ШКОЛЬНАЯ ПОМОЩЬ"

• Тітульна сторінка роботы Николая Зоркого *Споръ о языкѣ въ Подкарпатской Руси и чешская Академія Наукъ./Какъ освѣдомляетъ д-ръ Иван Панькевичъ чешскую публику о нашихъ языковыхъ дѣлахъ* (Ужгород, 1926). Языкова сітуація на Підкарпатській Руси в 20-30-х роках 20. ст., котру характерізовав запас міджі трёма народныма і языковыма орьєнтаціями, привела до многых отвореных языковых спорів. Доказом того є і уведжена робота, в якій автор обгаює російскый язык в ролї списовного про Підкарпатьску Русь і выступать проти україньского языка.

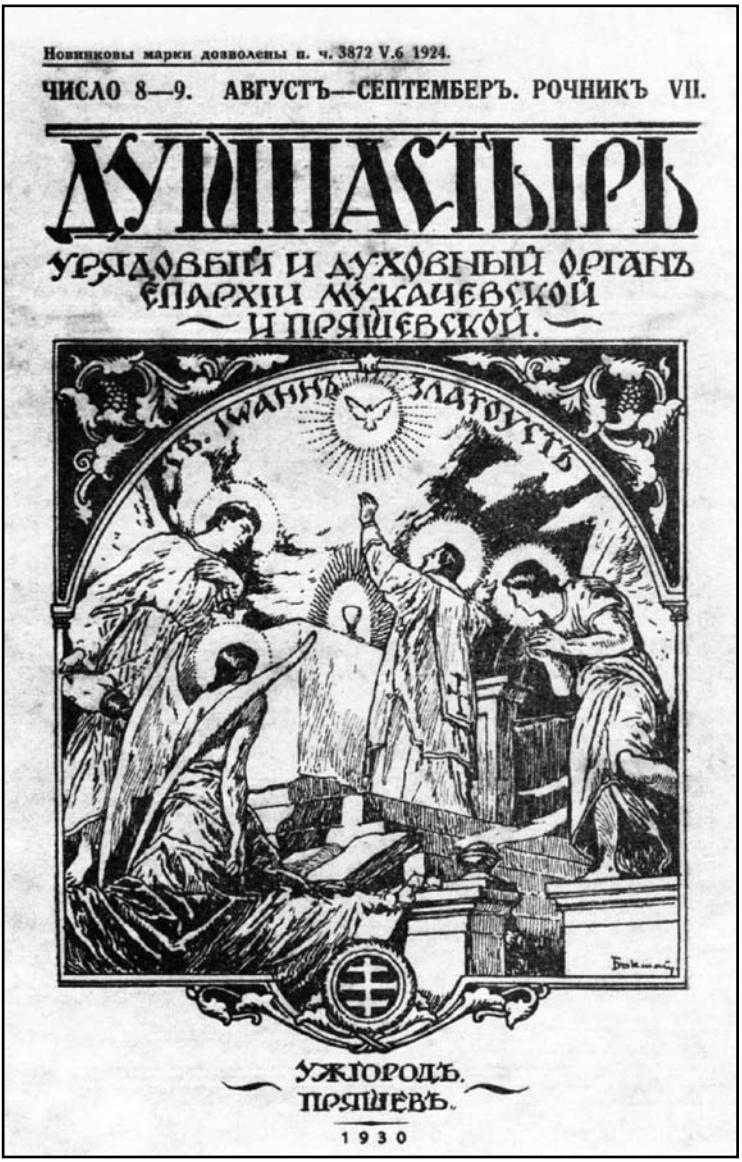

• Тітулна сторінка часопису *Душпастырь*, котрый выходив в Ужгородї. Спочатку быв призначеный лем про Мукачовску єпархію, але в роках 1924 – 1933 ся став офіціалным орґаном і Пряшівской єпархії, рекомендованым як чітаня про священиків.

Uživanie novinových známok povoleno výnosom riaditeľstva post. a telegr. v Košiciach číslo. 17104-IV. b/24. zo dňa 13.1925

Годъ изд. VI., Ч. 11 (228). **Пряшевъ, 14. марта 1929.**

РУССКОЕ СЛОВО

ЕЖЕНЕДѢЛЬНА НАРОДНА ГАЗЕТА.

„Обыймемъ народъ несчастный!"

Редакція и администрація:
Prešov, Masarykova ul. č. 49.
Инсерты приним. по самымъ дешевымъ цѣнамъ.

Ответственный редакторъ:
ІОСИФЪ ДЮЛАЙ.

Цѣна предплаты:
на годъ . . . . . 24 Кѣ.
на полгода . . . . . 12 „
на границу на годъ . . . . . 48 „
въ Америку на годъ . . . . . 2 дол.
Поодинокое число 1 корона.

Romae, die 20. Febr. 1929.

S. Congregazione „Pro Ecclesia Orientali"

N. 1752/28.

Illme ac Revme Domine!

Pervenit ad manus meas liber, quem A. T. Revma dignata est ad hanc S. C. mittere et cui titulus „Russkoje Slovo".

Revera digna sunt laude omnia, quae intendunt diffundere vitae christianae sensum et praxim inter fideles et populum tueri ab erroribus contra fidem et mores. Ominor ut et A. T. hunc possit adsequi finem, et gratias Tibi ago pro transmissione libri.

Eo quo par est obsequio me profiteor

A. T. Revmae
uti fratrem

Illmo ac Revmo Domino
D. PAULO GOJDICS
Administratori Apostolico
Eperies.

Въ Римѣ, 20-го февр. 1929.

Святая конгрегація для Восточной Церкви.

Число 1752/28.

Экцелентный и Преосвящен. Господинъ!

Дошла въ руки мои книга съ надписью „Рус. Слово" (Годъ 1928. въ переплетѣ. Ред.), которую Ваше Преосвященство мнѣ прислати благоизволили.

Въ дѣлѣ похвалить надо все, что намѣряетъ христіянскій духъ и сего переведеніе въ каждодневной жизни распространяти между вѣрниками, далѣе народъ хранити противъ заблужденій во вѣрѣ и въ нравахъ. Желаю, чтобы В. Преосвященство могли достигнути сію цѣль. Присланіе книги благодарю.

Самымъ соотвѣтнѣйшимъ уваженіемъ

В. Преосвящен. братъ
Вадалъ кардиналъ — подпись.
Подпись — совѣтникъ.

Его Экцелленціи о Преосвящ.
Г. ПАВЛУ ГОЙДИЧЪ
Апостольс. администратору
Пряшевъ.

Его Преосвященство ПАВЕЛЪ ГОЙДИЧЪ, теперешній епис.-апост. администраторъ Пряшевской епархіи, щирый покровитель „Русского Слова". Его стараніемъ дальше развивалося „Русское Слово" и такожъ Его архипастырскимъ стараніемъ зачало выходити „Да прійдетъ Царствіе Твое!" якъ приложеніе „Русского Слова".

• Тітулна сторіна тыжденника *Русское слово*, якый выходив у Пряшові в роках 1924 – 1939. Быв неофіціалным друкованым орґаном Пряшівскої єпархії, якый підпоровав єпіскоп Павел Петро Ґойдіч, ЧСВВ. З языкового боку розвивав традічный *карпаторуськый* язык.

ARCHIPASTYRSKIJ LIST
O. PAVLA GOJDIČA, ČSVV
apostoľskoho administratora jeparchii prijaševskoj

Ľubim naš Russkij narod i rabotajte za neho.

Dorohi moji Bratia! Na široko otvorte serdca Vaši i prijmite do Vašej ľubovi naš bidnyj, opuščenyj, ale dobryj, lipšu doľu zasluhujučij Russkij narod. Tak jeho duši, jako i narodnosti nebezpeka hrozit. Vorohi bez čišla rozmnožilisja okolo neho. Propadnut naši Rusiny, Rusiny Duchnoviča, Pavloviča, Velikoho Valija, jesli ne podame im pomočnu ruku. A kto zvannyj do toho bolše, jak my, provaditeli naroda, kotorych Hospoď Boh povoľal i pomistil na čeli jeho. Nas obremeňajet otvičaľnosť tak za religioznu, jak i nacionaľnu budučnosť jeho i pred Bohom, i pred ľuďmi, i pred istorijeju.

V interesi podnesenija našoho naroda berimsja otvažno, mužno, bezkorystno do roboty. Čerez intenzivnu pastoraciju priveďme jeho do Hospoda Boha; pokripme jeho v viri i v ľubovi do Boha i bližňaho. Majme starosti na to, čtoby naš Rusin ne liš v svojej katoličeskoj viri byl nepokolebimyj, ale čtoby i svoj vostočnyj obrjad poznal, porozumil jeho, ščiro poľubil, čtoby ne potreboval za čužim ohľadatisja i svoje zališiti.

Starajmesja o to, čtoby naši virniki stalisja v pervych dobrymi christianami – gr. katolikami, i tohda daľša robota – podvihnuti jeho i kuľturno i ekonomično – lehko pojdet: „iščite že prežde carstvija Božija i pravdy jeho, i sija vsja priložatsja blah" (Mat. 6, 33) priobiščal nam Syn Božij.

Poučujte, prosviščajte jeho, čtoby moh v kuľturi s pročimi narodami postupati.

Naučte jeho počitati čužoje, ale iz ciloho serdca ľubiti svoje; naj ne haňbitsja naš Rusin pro svoju russku besidu i narodnosť, no v svidomosti svojej prinadležnosti do najboľšoho naroda, hordo naj podneset svoju holovu pred svitom.

V tich niskoľko dumkach podal ja Vam direktivu, po kotoroj choču viditi uloženu žizň každoho svjaščennika tak kasateľno jeho privatnoho svjaščenničeskoho života, jak kasateľno jeho pastoraľnoho dijstvovanija. Sdilal ja to tak iz povinnosti vyplyvajučoj iz mojeho stana, jak iz ľubovi do Vas i do Vašich a razom i do mojich ditej duchovnych.

Prošu nad simi točkami zastanovitisja, zreflektovati na sebe, obrachovatisja v sovisti i po danoj direktivi uložiti svoju žizň.

Iz ľubľaščoho serdca vyplyvajuči stroki prijmite s ľuboviju, ibo ne majut oni inšoj cili, jak dobro Vaše i dobro duš, kotory dľa života vičnaho sotvoreny, za kotorych svoju najsvjatijšu Krov proľal Otkupiteľ svita Iisus Christos, kotoromu slava i česť vo viki vikov. Amiň.

A. M. D. Gl.
1930

• Копія *Архіпастырьского листа о. Павла Ґойдіча, ЧСВВ* (1930), адресованого священикам єпархії, як приклад *карпаторуського* языка того часу в конфесійній сферї. Автор у нїм вызывать священиків любити і помагати русиньскому народу і нести одповідность за ёго так релігіозну, як і національну будучность перед Богом, людми і перед історіов.

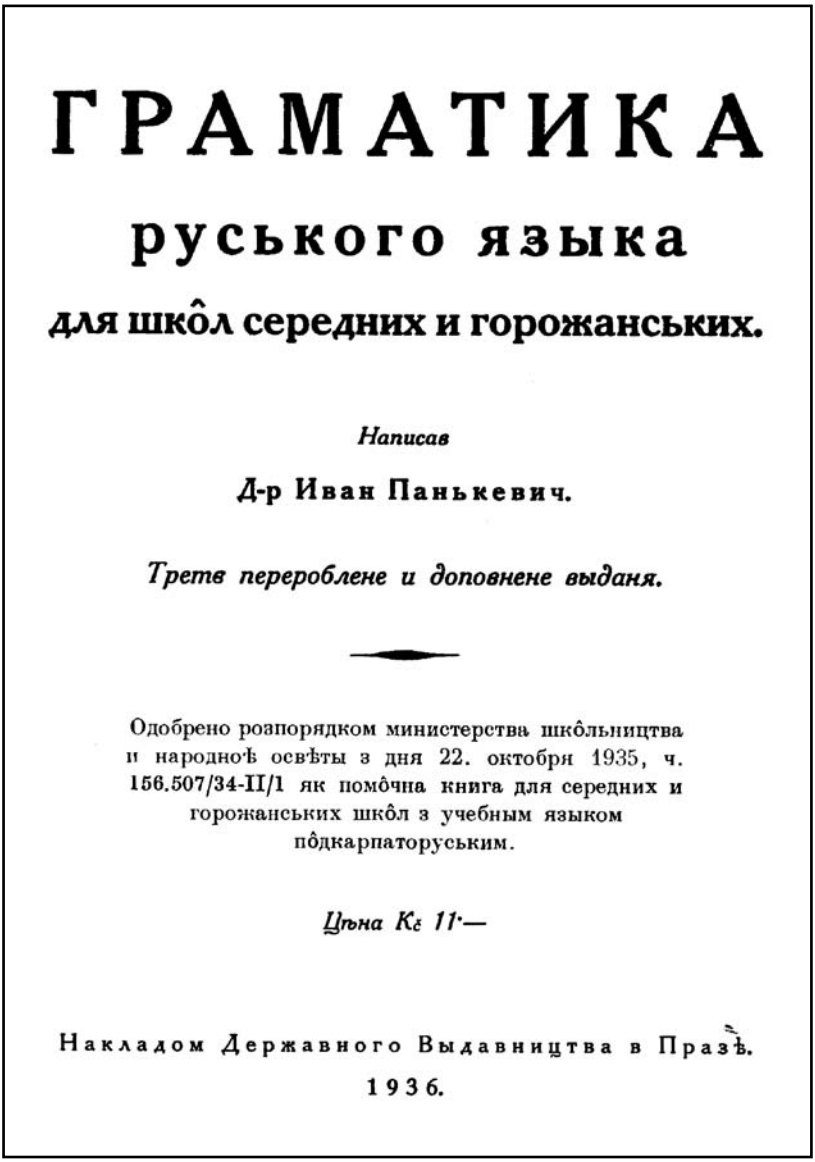

ГРАМАТИКА

руського языка

для шкôл середних и горожанських.

Написав

Д-р Иван Панькевич.

Третє перероблене и доповнене выданя.

Одобрено розпорядком министерства шкôльництва и народноѣ освѣты з дня 22. октобря 1935, ч. 156.507/34-II/1 як помôчна книга для середних и горожанських шкôл з учебным языком пôдкарпаторуським.

Цѣна Kč 11·—

Накладом Державного Выдавництва в Празѣ.

1936.

• Тітулна сторінка третёго выданя роботы Івана Панькевича *Граматика руського языка для шкôл середних и горожанських*, яка вышла в Празї в р. 1936. Нёв ся до підкарпатьскых школ увів галицькый варіант україньского языка.

ГРАММАТИКА

УГРОРУССКОГО ЯЗЫКА

для

середнихъ учебныхъ заведеній

ЦѢНА: 2 ПЕНГЕВЪ.

УНГВАРЪ — 1940.

• Тітулна сторінка роботы *Грамматика угрорусского языка для середнихъ учебныхъ заведеній,* яка была выдана в Ужгородї в р. 1940. По мадярській окупації в р. 1939 *„угрорусинізм“* быв інтерпретованый як навернутя к містным традіціям. Першым кроком в тім контекстї было выданя учебників про народны школы і ґраматікы *„угроруського“* языка про середнї школы. Єй цілём было скінчіти дотеперішнї языковы споры.

ВЫДАНЯ ПОДКАРПАТСКОГО ОБЩЕСТВА НАУКЪ.

ГРАММАТИКА
РУСЬКОГО ЯЗЫКА.

СОСТАВИВЪ
ДРЪ ИВАНЪ ГАРАЙДА.

УНГВАРЪ 1941.

КНИГОПЕЧАТНЯ ЮЛІЯ ФЕЛЬДЕШІЯ.

• Тітулна сторінка книжкы Івана Гарайды *Грамматика руського языка*, яка вышла в Ужгородї в р. 1941. Єй норма была заложена на говоровім языку і вжывала ся на Мадярьском окупованій Підкарпатській Руси. Дакотры учены твердять, же споминана ґраматіка в данім періодї выповнила кодіфікаторьску функцію.

II. часть

ВСТУПНЕ СЛОВО

Такой на початку треба рівно повісти: наш часопис є про вшыткых русинів. Каждый, хто чуєся русин, хто хоче своє народне сохраняти і будувати, най помагать. Каждый знать, видить і чує, же наше русинське пропадать. Люде говорять: «Треба дашто робити! Не спиймє! Підкарпатськы русины, пробудьтеся!" Каждый бісідує, но нихто не хапаться діла; каждый знать, як рішыти проблемы, но нихто іх явно не рішыть; каждый знать до оч повісти . ., но най роблять другы. Кідь много набісідувалося, а малошто зробилося, повіли собі дакотры нашы люде: «Дось было бісід! До роботы!» А так зродилася културна оганізація „РУСИНСЬКА ОБРОДА». А єй перше діло? Културно-християнськый місячник «Русин». Русинська ластівка вылетіла . . . Спробуємє — увидиме. Чім веце нас буде, тым ліпшый місячник будеме способны выдавати. Ідеме в слідах Александра Духновіча. Чуємє голос народу: «Хочеме наше — русинське, хочеме по-нашому, мы — русины». Як легко говорити: «По-нашому». Тяжше тото реалізувати! Під Карпатами маме веце русинських говорів — снинськый, лабірськый, свідницькый, бардійовськый, старолюбовнянськый та іншы. Котрый із них выбрати і на нім будувати? Писати на вшыткых говорах — хто як хоче і знать — то розпутя. Не веде ку ничому, баламутить люди, не будує літературный язык, єдність. А так выбрался говор, котрый мать найвекше богатство чістых русинських слов — лабірськый. Ясно, є збавленый вулгарізмів, є доповняный богатством слов вшыткых русинських говорів. Но діло іші лем на почакту. А так тоды будуйме, сохраняйме, помагайме його дотворити. Нелем я, ты, но МЫ ВШЫТКЫ! **Редакція.**

ШТО ЧАСОПИС «РУСИН» ХОЧЕ?

1. Одкрывати богатство бісіды і культуры.
2. Одкрывати історію русинського народу.
3. Одкрывати творчість і жытя русинських будителів.
4. Підкріпляти русинське народне усвідомліня.
5. Піднимати голос против словакізації русинських сел і міст.
6. Підтримувати художну творчість талантовитых русинів.
7. Помагати кодифікувати русинськый язык.
8. Подавати інформації з теперішнього културного жывота русинів в Чехо-Словакії.
9. Одкрывати в екуменічнім духу глубины християнськой моралкы, етикы, філозофії.
10. Інформувати о роботі і културных акціях Товариства Ендиго Варгола.
11. Інформувати о жыноті русинів у світі.
12. Пропагаційов помагати господарсько-економічному росту в нашых русинськых селах і містах.

РУСИНСЬКА ОБРОДА

ЛАТИНІКА ЦІ АЗБУКА?

Як писати? По-русинськы? На азбукі? На латинікі?! Одповідь проста — на АЗБУКІ! Чіста русинська бісіда мусить быти писана на азбукі. Жаль, нашы люди непросвіщены. Як дакотры видять азбуку, такой крічать: *«То по-українськы!»* А суть і такы же як видять латиніков писане наше слово, злобно крітизують: *«Тягають ку словакам»*.

Знай, русине! ЛАТИНІКА НЕ НАША? Наше коріня є старославянська бісіда, котра писана на КІРИЛИКІ. З кириликы сформувалася азбука. Писати русинське слово на латинікі, то одорваня од свого фундаменту.

Наш часопис є писаный на азбукі. Його посланьом є просвіщати люди културно і религійно. Знати забуку — то належыть ку інтелігенції каждого русина. Хто своє любить, тот научіться!

РУСИНЫ
УЧТЕСЯ АЗБУКУ! ОНА НАША — РУСИНСЬКА!
КАЖДЫЙ РУСИН ЄЙ МАТЬ ЗНАТИ!

РУСИН 0/90 1

• Перша сторінка нултого числа културно-христіаньского часопису *Русин*. Народно-ідентіфікачный процес Русинів по р. 1989 ся найсліднїше проявив на сторінках містной пресы, котра зачала култівовати говоровый русиньскый язык і статус Русинів як самостатной народности. Видно то і з нултого числа часопису *Русин*, яке вышло в Меджілабірцях в р. 1990.

6 НОВЕ ЖИТТЯ 13/91 ГОЛОС РУСИНІВ - З НАШИХ СЕЛ І МІСТ

Карпаторусини: новий чи відроджений народ?

/З виступу проф. Павла Роберта Маґочия на першому Світовому конгресі русинів у Меджилабірцях/.

Звертаючись до Пряшівщини у Чехо-Словаччині, я мушу признатися, що ми в Америці не зовсім замилувалися відродженим русинством. Адже українська орієнтація тут ніколи не мала такого глибокого коріння, як на Підкарпатській Русі /радянському Закарпатті, в міжвоєнні, видавництва й інші культурні організації.

І що дало, сьогоднішня чехо-словацька влада можна б по праву сміятися, рішення вважати платною стільки Інтелігентам? З одного боку, були деякі наукові дослідження, особливо коли йдеться про такі ранішні публікації як "Науковий збірник" Музею української культури. Щобільше, такі культурні установи, як Підгуцький народний ансамбль, дали певне реноме групі і всій Чехо-Словаччині в кількох країнах Європи й Північної Америки.

Але коли йдеться про русинське населення в цілості, всі аргументи і

випрацьовування не можуть заперечити тієї дійсності, що після трьох десятиріч українська орієнтація принесла катастрофальні наслідки. Під час першої чехо-словацької республіки понад 91 000 меншканців Пряшівщини заявили, що вони русинської національності /1930/. Навіть за гітлєр в асиміляції угорського режиму до Першої світової війни понад 111 000 меншканців Пряшівщини заявили, що їхня мова русинська /1910/.

Але після 1950 року, коли введено українську орієнтацію, число постійно зменшувалося, і під час останнього перепису 1980 року менше ніж 40 000 жителів декларували себе українцями. Прогноз на майбутнє навіть гірші, бо майже немає освітньої системи, яка є головним засобом у збереженні національних культур. У 1947 - 48 році, останньому навчальному році перед початком введення української орієнтації, було 272 початкові школи і 5 гімназій, в яких училося 22 000 учнів. Вітчої число українських шкіл постійно падає, і в цьому навчальному році, 1990-91, лишилося тільки 17 шкіл, де деякі предмети викладаються українською мовою, і в них навчається всього 991 учень!

Цей стан, який з посилу збереження східнослов'янської русинської свідомості правильно названо катастрофальним, не є ані наслідком примусової скоєвідньої з боку колишньої державної влади /хоча я певен, що багато словаків, особливо в Східній Словаччині, зовсім не турбуються цим/, ані наслідком введення примусової української, ані наслідком браку національної свідомості серед населення. Це є скорше наслідок дій самих русинів, які за сталіністського режиму висловилися в єдиний можливий спосіб. Вони не хотіли називатися українцями і не хотіли українських шкіл. Вони зробили висновок, що коли вони не можуть мати свою власну русинську Ідентичність і школи, то вони воліють словацьку Ідентичність і словацькі школи. Така дія не була виявом браку національної свідомості. Вона відбивала чітке усвідомлення того, ким вони були і ким вони не хотіли бути.

Виглядає неймовірно, але сьогодні прихильники української орієнтації провокують поляризацію катастрофічну ситуацію на Пряшівщині внаслідок більше викладати українською мовою в школах і довзолити русинам, що вони повинні шукати ритуцку в наближенні до Радянської України, яка колись стане демократичною і, може, навіть незалежною державою.

Шпаради, нова дійсність, яку пущено в хід 1989 року, і введення демократичних змін у Чехо-Словаччині, принесли старі українська гвардія на Пряшівщині заягіжити свое становище. Тепер вони твердять, що назву "русин" можна прийняти і що в літературну українську мову їхніх вязань треба вводити більше слів з місцевих говірок. Але це в найкращому випадку поверхневий компроміс. Назву "русин" можна вживати, але тільки у формі "русин-українець" - це нагадує скомпромітовані спроби створити "чехо-словацьку" національність у 1930-і роки. І хоча вони готові вжити, що назва "русин" тільки назитку у згляду на історичну залежність, вони вимагають розуміти її як синонім слова "українець".

На початку минулого року, по п'ятах ейфорії від революції листопада 1989 року, один з найактивніших українських лідерів Пряшівщини і оборонців назви "русин-українець" виявив справжні погляди української орієнтації, коли використав класичний денінський образ, щоб довести свою: "Бувае і так, щоб зробити два кроки вперед, треба зробити один крок назад. А ми цей крок вже зробили. Зробили в тому відношенні, що із чистої української платформи перейшли на платформу русинсько-українську. Але це необхідно було зробити, бо коли ми будемо відмежовуватися від народного /не політичного/ русинізму, то ми втратимо і те мало, що маємо. Я би сказав так: якщо буде група русинів, які хочуть бути русинами, а не словаками, то вони через десять років можуть співати "Ще не вмерла Україна", тобто дійти до українського переконання". Хоча тон можливо інший, його погляди нагадують мені болгарських націоналістів, які окупували Македонію під час Другої світової війни: "Ви, македонці, наші болгарські брати, хоч ви може й не зовсім усвідомлюєте цього, але ви вістали й нетямущі і мусите слухати нас, ваших старших і розумніших братів, без вагання й сумніву, як нам не вдається новолитися правильно, як добрі болгари".

Прихильники української орієнтації також заслуговують факт, що їхні люди на Пряшівщині діляться на різні фракції, кожна з своєю організацією. Вони твердять, що повинна бути тільки одна організація для всіх русинів у Чехо-Словаччині, - яка, вона річ, має українську орієнтацію. Крім інших русинських організацій, які створено в Меджилабірцях /Русинська обрада/ і Пряшеві /Клуб і тел Повкарпатськ Русів/, відновлено наприкінці 1990 року навіть старе міжвоєнне Общество ім. Александра Духновича. СРУЧС вислання онір не тільки тому, що з'явилася ще одна організація, але й тому, що вона може потрясувитися русофільською національної орієнтації і заявляє, що всі русини - не фактично росіяни. Ми в Америці, особливо в Карпаторусинському дослідному центрі, теж заслуговуємо русофільську орієнтацію, яка дові рази плутала ситуацію і перешкоджала русинам, що вони якимсь чином справжні росіяни. Але хоча ми проти таких спільновинних русофільських понять, ми вважаємо, що немає нічого поганого в тому, що створено ще одну організацію. Усі суспільства, включно з русинськими, мусять прийняти диференціацію як норму. Змагання все ж таки добра річ. Отож успіх СРУЧСу, Русинської обради або Общества ім. А. Духновича залежить від того, що кожна з цих організацій може здобути для збереження русинської свідомості. Жодна не може сподіватися фаворитизму у розподілені державних бюджетів тому, що вона вважає, що має єдино правильну відповідь на національне питання.

З багатьох поглядів русинський рух має більші успіхи на Пряшівщині, ніж в інших країнах, де він рапіне не існував. Він спромігся видавати частину тижневої газети "Нове життя" русинською говіркою /"Голос русинів"/; він почав видавати новий журнал виключно русинською мовою на основі медзилабірської говірки /"Русин"/; він видав кілька релігійних текстів русинською мовою; він перейменував Український національний театр на Театр Александра Духновича, який почав ставити п'єси русинською мовою; і він перекинув уряд оголосити число осіб, які назвуть себе русинами, окремо від українців під час перепису населення в березні 1991 року. Цей останній здобуток означає, що русини офіційно визнано як окрему національну меншість у Чехо-Словаччині.

Українська орієнтація на Пряшівщині мала тривіть років, щоб виявити себе. Вона не спромоглася на це. Українська Інтелігенція і кілька тисяч осіб вважали, але переважна більшість русинів на Пряшівщині стала сміватися. Тепер русинська орієнтація має нагоду проявитися, а, може, навіть завершити словакізацію. Вона, можливо, не матиме успіху, але вона не може вийти з цього гіршє, ніж українська орієнтація, яка панувала в культурному житті до 1989 року.

Але щоб мати успіх, русинська орієнтація мусить мати конкретні досягнення. Вона мусить творити нормативну літературну мову, видавати популярні історії регіону і організувати громадські виступи. Їй потрібні результати в усіх цих галузях, а не просто балакання.

• Редакція українського тыжденника *Нове життя* у Пряшові на жадость чітателів од фебруара 1990 обновила выдаваня двох сторінок в говоровім языку Русинів під назвов *Голос русинів*. (Выходив до мая р. 1991.)

НН НАРОДНЫ НОВИНКЫ

ДВОЙТЫЖДЕНИК РУСИНІВ ЧСФР

річник I, ч. 1
21 авґуста 1991
ціна 2,- Кчс

Най Бог благословить нашу путь

Мати камінь на шыї - то не жывот. А так то было на КСУТі-СРУЧСі, де єдных панів-товаришів вымінили другы панове-товариші. А ші векшы сталінці, як їх попередникы, хоць дакотры, головно "український президент" Микола Гиряк, были по першій "контрареволуції" вышмарены з комуністичной партії і роботы, а друга революція їх, за нашой помочі, бодай бы ся то ниґда не было стало, вынесла на трон. А під такыма людми, як Микола Гиряк, Мілан Бобак, а до тройці добре запав Віктор Коваль, тяжко было робити. Хоць і зьме не были слухняны, але каждый день мати на шыї камінь - тройцю з їх сліпыма приказами і догматичныма поглядами, то не было мед лизати.

Але дость уже о давно "мертвых", хоць они собі то не припущають, дость о тім, што піде до забытя, дость о нашій роботі в новинках "Нове життя", де зьме одробили немало років, де зьме, кідь уж нич інше, хоць зачали із "Голосом русинів". А жебы тот голос русинів было дале чути, вырішыли зьме выдавати "НАРОДНЫ НОВИНКЫ". Цілы по-русиньскы, цілы о русинах і про русинів у ЧСФР. Хочеме, жебы то были, справды, новинкы, якым бы розуміли нашы люде, якы бы были їх, а не групы українофілів і сталінців, як теперь новинкы "Нове життя". Хочеме, жебы то были новинкы незалежны на тых, котры собі думають, же кідь штат давать пінязі на їх выдавaня, та то они дають їх зо свойой кишені, зато й можуть диктувати, хто буде ся публіку-

• Рисунок Федора ВІЦА.

23-Ю РІЧНИЦЮ "ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНОЙ ПОМОЧІ" СОБІ ПРИПОМИНАМЕ УРЫВКАМИ ЗО "ЗОЛОТОГО ФОНДУ" ПИСАНИНЫ КОМУНІСТИЧНОГО РЕДАКТОРА

Наісто многы з вас, нашы читачі, познате рисункы русинського карикатуристу Федора Віца, і до першого числа "Народных новинок" нарисував у новинках "Východ" з 12-го септембра 1969 року. В матеріалі "Komu slúžiš, Družno vpred?" ся споминать і тодішній шефредактор того часопису

Папір знесе вшыткo?!

дашто на задуманя. Але менше вже з вас знать, же у 1969 році быв, як умелецько-технічный редактор "Дружно вперед", вышмареный з той редакції за то, же на першы "нарoдениньы інтернаціональной помочі" войск пятьох соціалістичных штатів хотів опублікувати на обалці того часопису символічны пять розпятя Христа. Але Андрій Стефанко, котрого за тот припад деградували на заступцю. Тыма урывками, перекладенима зо словацького до русинського языка, хочеме реґабілітувати Федора Віца і Андрія Стефанка, другого хоць і підписав ганебне "Ставлення українськoї творчої інтеліґенції...", котре нападать Русиньску об-

Слава Ісусу Христу до Вашого дому...

Так колись писали нашы люде з | і з Михалом Шмайдом. А теперь ніт

• Тітулна сторінка першого чісла тыжденника *Народны новинкы*, котры зачали выходити в р. 1991 на сімболічный датум – 21. авґуста. Русиньска редакція *Народны новинкы* взникла в юні 1991 при *Русиньскій обродї* в Пряшові. Новинкы од зачатку были писаны говоровым русиньскым языком, од р. 1995 выходять в кодіфікованім языку.

• Тітулна сторінка брожуркы *Правила русиньского правопису (проєкт, І. часть)*, яку выдав *Інштітут русиньского языка і културы при Русиньскій оброді* в Пряшові в р. 1994. Вцілім але першый проєкт правил опубліковали *Народны новинкы* як свою прилогу уж в роцї 1992.

• Тітулна сторінка книжкы *Правила русиньского правопису* авторів Василя Ябура і Юрія Панька, котры з помочов Міністерства школства СР выдала *Русиньска оброда* в Пряшові в р. 1994. Тоты правила вєдно з орфографічным словником, словником лінгвістічных термінів, букварём, чітанков і публікаціями белетрістічной, научной і публіцістічной літературы послужыли як основа про выголошіня кодіфікації русиньского списовного языка на Словеньску в р. 1995.

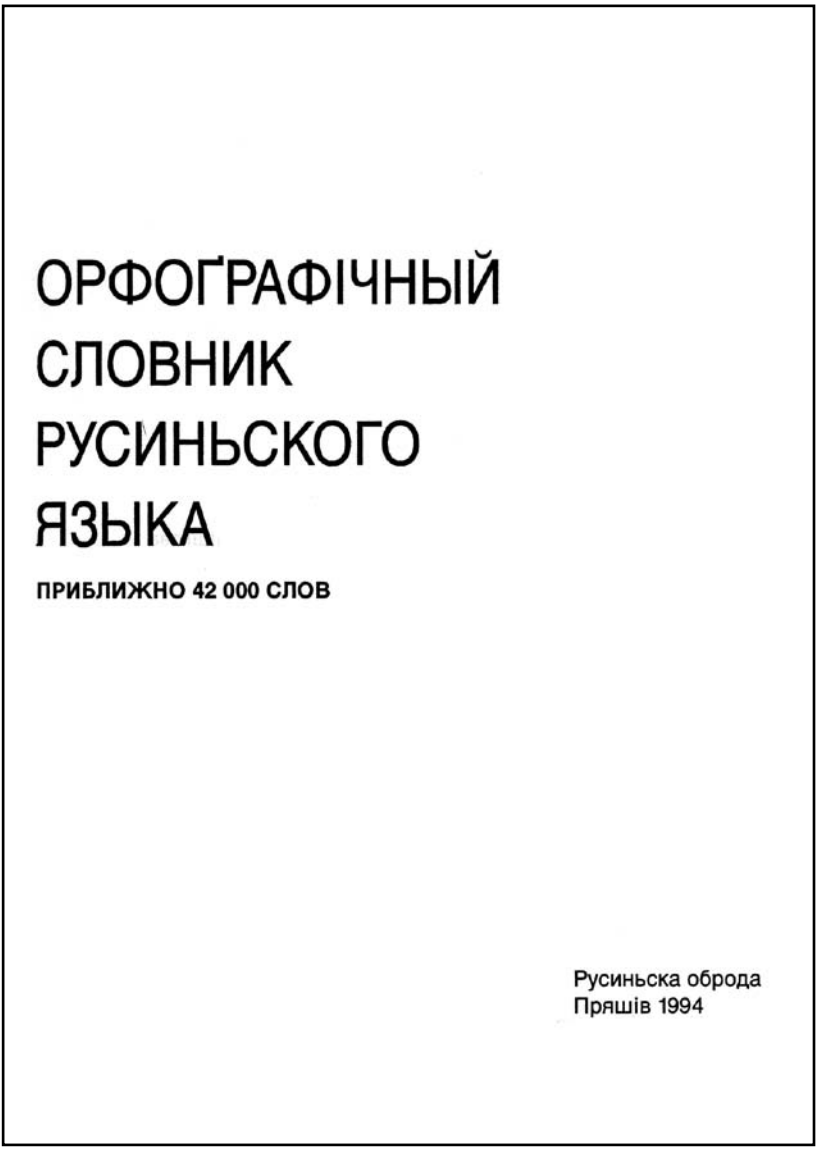

• Тітулна сторінка *Орфоґрафічного словника русиньского языка* (Пряшів, 1994), який обсягує приближно 42 000 слов.

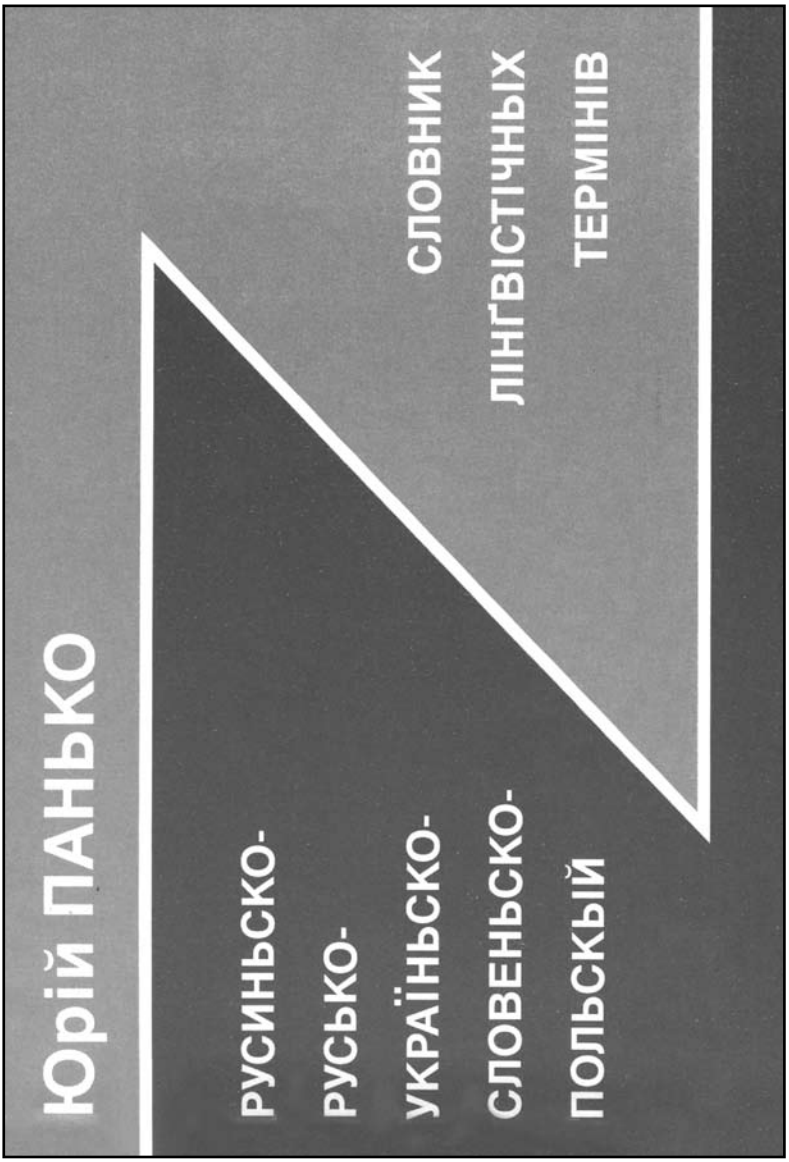

• Обалка книжкы *Русиньско-русько-україньско-словеньско-польскый словник лінґвістічных термінів* (Пряшів, 1994) автора Юрія Панька.

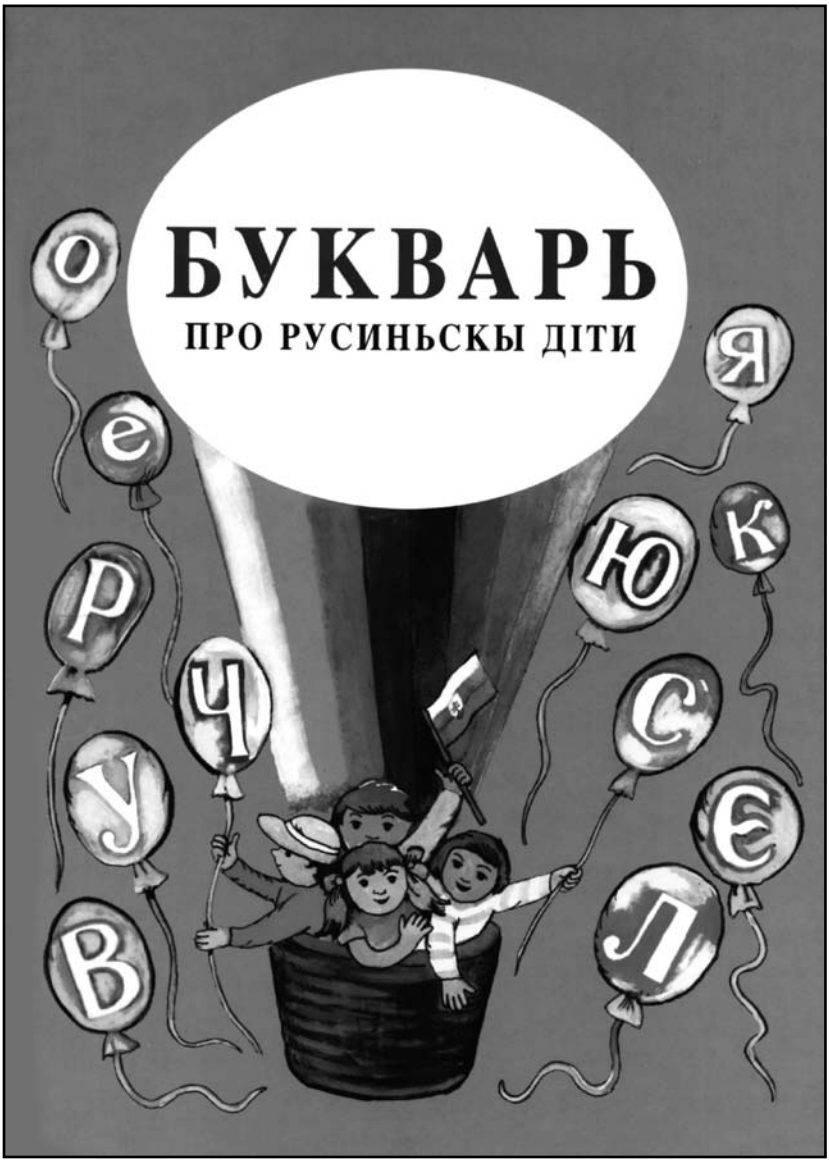

• Обалка першого пореволучного учебника Яна Гриба *Букварь про русиньскы діти* (Пряшів, 1994) про русиньскы школы на Словеньску.

ДЕКЛАРАЦІЯ

ЗО СВЯТОЧНОГО ВЫГОЛОШІНЯ КОДІФІКАЦІЇ РУСИНЬСКОГО ЯЗЫКА НА СЛОВЕНЬСКУ

Русины на Словеньску не могли довгы рокы офіціално ужывати свій материньскый язык, розвивати го і довести аж до такой подобы, жебы ся го могли учіти діти в школах, жебы на нім могли быти выдаваны новинкы, часописы і книжкы, жебы на нім мож было слухати высыланя з радія і телевізії, жебы на нім грав русиньскый театер і т. д. Переважна часть Русинів не приняла адміністратівно наряджены українськый язык за свій материньскый.

Але теперь, коли двері демократії, а тым і розвитку духовной культуры ся отворили намного шырше, выникла можность направити тоту кривду, зроблену колись на Русинах, вернути їм назад їх материньскый язык і дати їм можность такого самого духовного розвитку, яку мають остатні народности Словеньскей републікы. Тот довгочеканый день настав днесь, коли можеме святочно выголосити:

Мы, представителі народностной культурно-сполоченьскей організації Русинів на Словеньску - Русиньскей оброды, котры сьме ся зышли ту, в главнім місті нашой країны, Словеньскей републікы, Братіславі, перед представителями Народной рады Словеньскей републікы, влады Словеньскей републікы, загранічныма і домашніма гостями святочно декларуєме, же почінаючі днешнім днём, наш русиньскый язык выголошуєме за язык нормативный, за язык кодіфікованый. Почінаючі днешнім днём, русиньскый язык ся ставать літературным языком Русинів на Словеньску.

Тото наше выголошіня докладаме научно обосноваными і реномованыма лінгвістами підтвердженым описом графічных, правописных і языковых норм і средств народного языка Русинів на Словеньску, основныма учебниками нашого языка, творами красной літературы і остатніма періодічныма і неперіодічныма выданями.

Кодіфікація языка є єдным з основных знаків літературности каждого языка. Кодіфікованый русиньскый язык нам дасть можность доказати, же в нім є вшытко потрібне на выраженя думок, чутя і надій днешнёго модерного чоловіка, так як і в остатніх сучасных модерных языках.

Братіслава, 27. януара 1995 року

Координачный выбор Русиньской оброды:

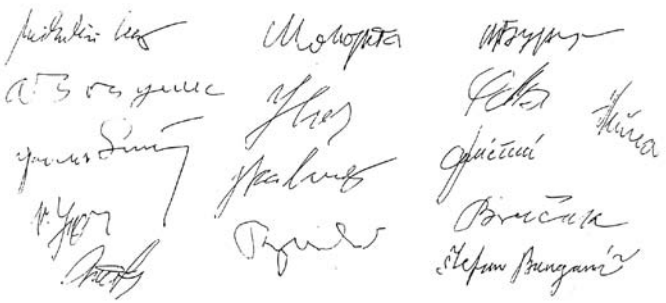

• Копія офіціалного документу з выголошіня кодіфікації: *Декларація зо святочного выголошіня кодіфікації русиньского языка на Словеньску* (Братіслава, 27. януара 1995), підписана членами Координачного выбору *Русиньской оброды*.

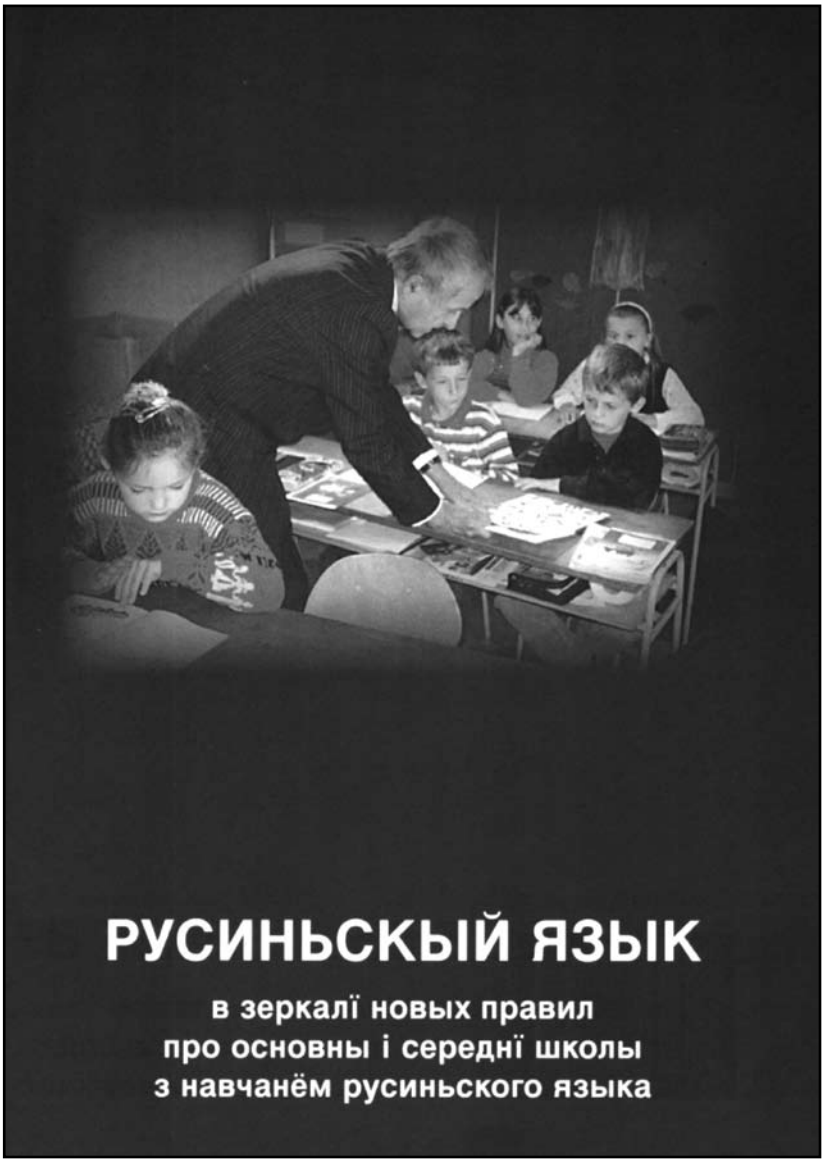

• Обалка новых правил русиньского правопису *Русиньскый язык в зеркалї новых правил про основны і середнї школы з навчанём русиньского языка* авторів Василя Ябура і Анны Плїшковой, якы выдала редакція *Русин і Народны новинкы* в Пряшові в р. 2005.

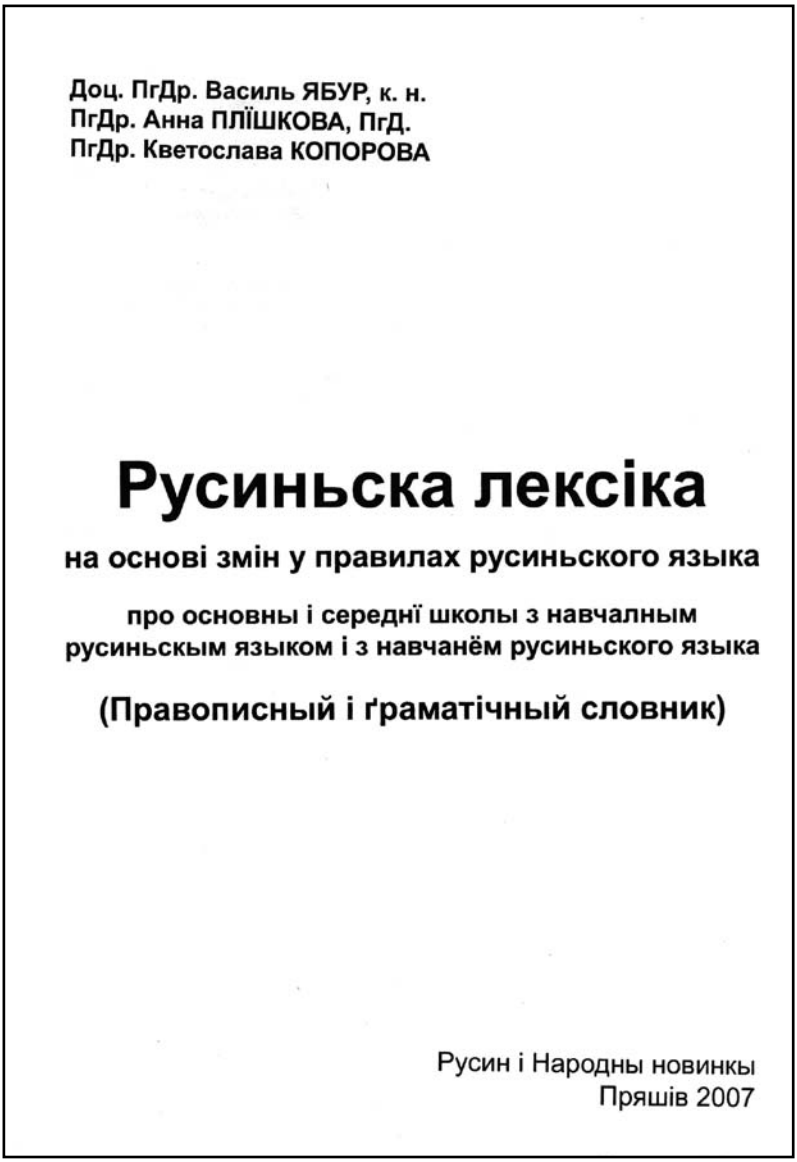

• Тітулна сторінка нового орфографічного словника авторів Василя Ябура, Анны Плїшковой і Кветославы Копоровой, який під назвов *Русиньска лексіка на основі змін у правилах русиньского языка про основны і середнї школы з навчалным русиньскым языком і з навчанём русиньского языка (Правописный і граматічный словник)* вышов в редакції *Русин і Народны новинкы* в Пряшові в р. 2007.

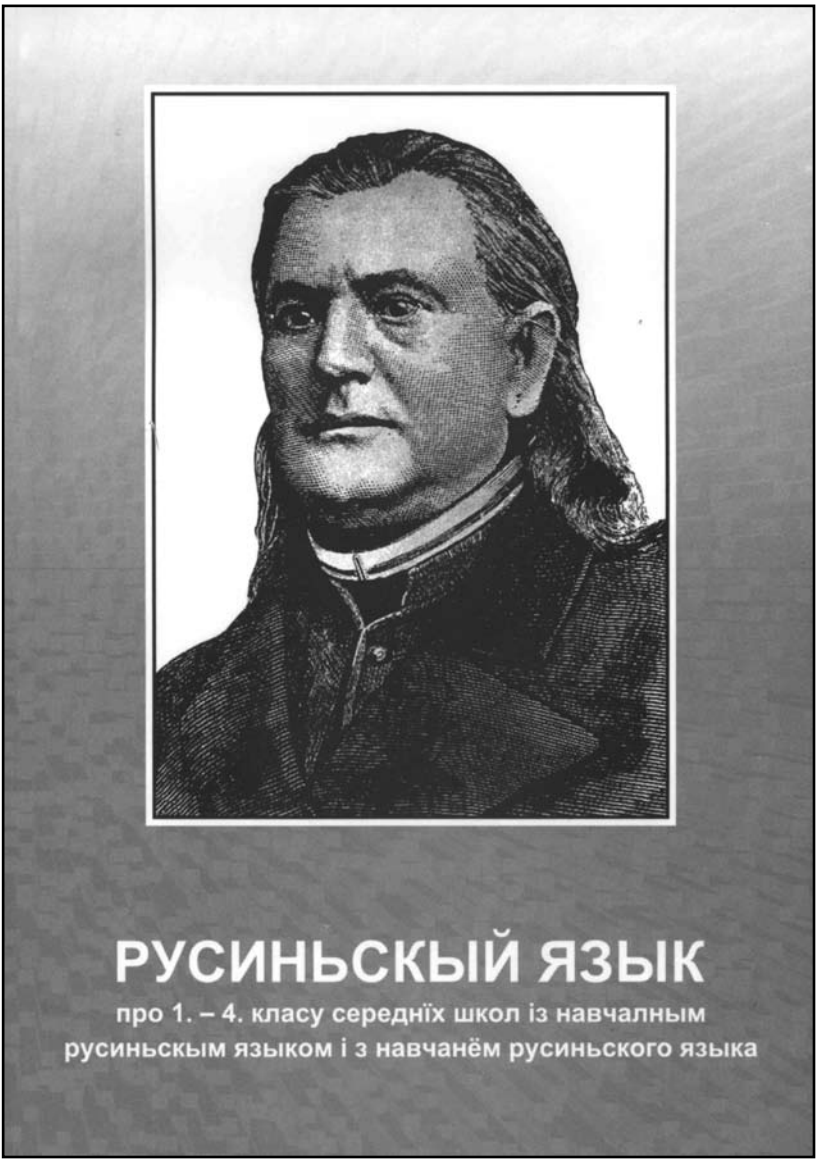

• Обалка учебника *Русиньскый язык про 1. – 4. класу середніх школ із навчалным русиньскым языком і з навчанём русиньского языка* авторів Василя Ябура і Анны Плїшковой, якый в р. 2007 выдала редакція *Русин і Народны новинкы*.

• В р. 2004 Міджінародный комітет славістів в місті Ополе (Польско) закінчів дакількорічный проєкт выскуму проблематікы найновшой історії славяньскых языків під назвов *Najnowsze dzieje języków słowiańskich.* Єдным з єго выслїдків є научна монографія під назвов *Русиньскый язык*. Выданя той монографії значіть, же учены акцептують русиньскый язык як єден з 14 сучасных славяньскых языків.

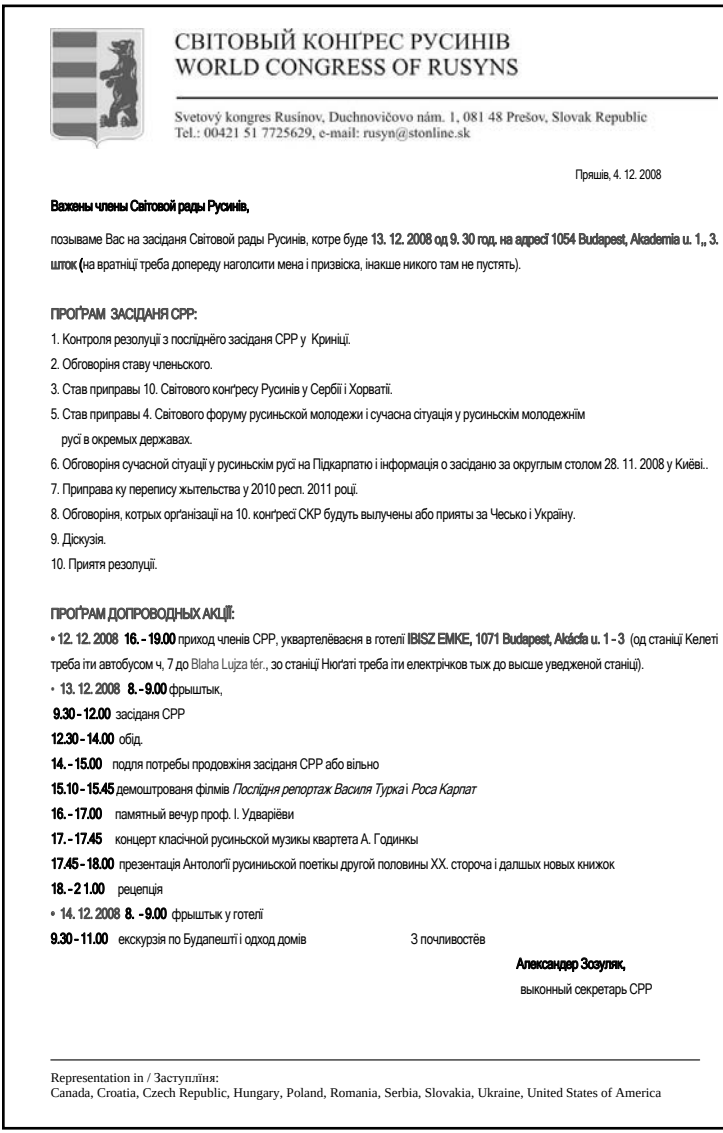

СВІТОВЫЙ КОНҐРЕС РУСИНІВ
WORLD CONGRESS OF RUSYNS

Svetový kongres Rusínov, Duchnovičovo nám. 1, 081 48 Prešov, Slovak Republic
Tel.: 00421 51 7725629, e-mail: rusyn@stonline.sk

Пряшів, 4. 12. 2008

Вважены члены Світовой рады Русинів,

позываме Вас на засіданя Світовой рады Русинів, котре буде **13. 12. 2008 од 9. 30 год. на адресї 1054 Budapest, Akademia u. 1,, 3. шток (**на вратніцї треба допереду наголсити мена і призвіска, інакше никого там не пустять).

ПРОҐРАМ ЗАСІДАНЯ СРР:

1. Контроля резолуції з послїдньго засіданя СРР у Криниці.
2. Обговоріня ставу членьского.
3. Став приправы 10. Світового конґресу Русинів у Сербії і Хорватії.
5. Став приправы 4. Світового форуму русиньской молодежи і сучасна ситуація у русиньскім молодежнїм русї в окремых державах.
6. Обговоріня сучасной ситуації у русиньскім русї на Підкарпатю і інформація о засіданю за округлым столом 28. 11. 2008 у Киёві..
7. Приправа ку перепису жытельства у 2010 респ. 2011 роцї.
8. Обговоріня, котрых орґанізації на 10. конґресї СКР будуть вылучены або прияты за Чесько і Україну.
9. Діскузія.
10. Приятя резолуції.

ПРОҐРАМ ДОПРОВОДНЫХ АКЦІЙ:

• **12. 12. 2008 16. - 19.00** приход членів СРР, уквартелёваєня в готелї **IBISZ EMKE, 1071 Budapest, Akácfa u. 1 - 3** (од станіцї Келеті треба іти автобусом ч, 7 до Blaha Lujza tér., зо станіцї Нюґаті треба іти електрічков тых до высше уведженой станіцї).

• **13. 12. 2008 8. - 9.00** фрыштык,
9.30 - 12.00 засіданя СРР
12.30 - 14.00 обід.
14. - 15.00 подля потребы продовжіня засіданя СРР або вільно
15.10 - 15.45 демоштрованя філмів *Послїдня репортаж Василя Турка* і *Роса Карпат*
16. - 17.00 памятный вечур проф. І. Удваріёви
17. - 17.45 концерт класічной русиньской музикы квартета А. Годинкы
17.45 - 18.00 презентація Антології русиниьской поетікы другой половины XX. стороча і далшых новых книжок
18. - 2 1.00 рецепція

• **14. 12. 2008 8. - 9.00** фрыштык у готелї
9.30 - 11.00 екскурзія по Будапешті і одход домів

З почливостёв

Александер Зозуляк,
выконный секретарь СРР

Representation in / Заступлїня:
Canada, Croatia, Czech Republic, Hungary, Poland, Romania, Serbia, Slovakia, Ukraine, United States of America

• Копія урядного писма членам *Світовой рады Русинів*. По кодіфікації ся русиньскый язык на Словеньску хоснує в розлічных сферах. Єднов з них є сфера урядного контакту. Найміцнїшу позіцію в уряднім контактї має вжываня русиньского языка міджі русиньскыма народностныма орґанізаціями і дакотрыма штатныма інштітуціями заміряныма на народностну проблематіку так в рамках СР, як і в міджінароднім контекстї. Справила іде о членьскы орґанізації *Світового конґресу Русинів.*

Резолуція

делеґатів 9. Світового конґресу Русинів, 23. 6. 2007, Мараморош-Сіґет, Румунія

I. 9. СКР конштатує:

1. Русины досягли своє узнаня у вшыткых державах, окрем Украіны, влада котрой дотеперь не узнала Русинів як окрему від Українців націоналность, зато высловлюєме вдяку Закарпатській областній раді за демократічне рішіня о узнаню русиньской націоналности в Закарпатській области Украіны 7. марца 2007 року, а узнати Русинів у цілій Украіні было бы поступом вперед у ей снажіню быти прийнятов до Европской унії.

2. В часі од 8. до 9. СКР Світова рада Русинів (СРР), але главно єй председа П. Р. Маґочій, зробила хосенну роботу, жебы вышше підняти світове русинство і рішати їх найпекучішы проблемы, чому помічныма были стрічі председы СРР у Вашінґтоні і в Києві на амбасадах Европской унії, Ватікану і іншых штатів, де жыють Русины, з владов і конґресом США, з омбуцменом Украіны і єпіскопами Мукачівской і Пряшівской ґрекокатолицькой єпархій. Делеґаты тыж высловили председови СРР подякованя за выданя історії карпатьскых Русинів у анґліцькім, украіньскім, русиньскім і румуньскім языку – *Народ нивыдкы* і под.

3. Культурно-народностна орґанізація Світовый конґрес Русинів має важность у державах, де суть укзнаны Русины за самостатну націоналность і суть зареґістрованы русиньскы орґанізації.

4. Русиньскы орґанізації у векшыні штатів розвивають добре діятельство на хосен русинства, але мусять іщі много зробити, жебы влада каждой державы на основі їх хосенной роботы вырішыла многы проблемы Русинів і міджінаціоналных односин у цілому.

5. Дотеперь вшыткы державы недостаточно фінанцують потребы русиньскых орґанізацій, главно односно выдаваня їх періодічной і неперіодічной пресы, а тыж недостаточно забезпечують їх доступ до телевізії і радія.

II. 9. СКР схвалює:

1. Офіціалну русиньску заставу (прапор) і націоналну ґімну Русинів.

2. Справу председы СРР у трёх сферах:
а) Діятельство СРР в роках 2005 – 2007.
б) Проблемы, якы стоять перед нами.
в) Задачі до будучности.

2. Справу таёмника СРР о господаріню СКР од 8. до 9. СКР (...)

• Копія части урядного документу *Резолуція делеґатів 9. Світового конґресу Русинів, 23. 6. 2007 Мараморош-Сіґет, Румунія,* як приклад русиньского языка вжываного в урядній сферї на інтеррегіоналній уровни.

Русин і Народны новинкы

в сполупраці зо

Словеньсков асоціаціов русиньскых орґанізацій (САРО)

і Музеём русиньской культуры в Пряшові (МРК)

Вас позывають на

презентацію книжок Осифа Кудзея:

Мудрость жывота і Байкы-забавляйкы,

котра буде в середу, **24. септембра 2008 о 14.00 год. в просторах Музею русиньской культуры на ул. Масариковій ч. 10** (8. шток) **в Пряшові.**

Проґрам:

1. **Привітаня** – ПгДр. Ольґа Ґлосікова, др. н., директорка МРК
2. **Вступ і модерованя** – Мґр. Александер Зозуляк, председа ОЗ Русин і Народны новинкы, підпредседа САРО
3. **Русиньскы народны співанкы** – Анна Сервіцька в допроводї акордеоністы Йозефа Пірога
4. **Анотація презентованых книжок** – ПгДр. Кветослава Копорова, Інштітут русиньского языка і културы Пряшівскої універзіты (ІРЯК ПУ), редакторка Русина і Народных новинок
5. **Інтерпретація творчости О. Кудзея** – ПгДр. Марія Мальцовска, ІРЯК ПУ, редакторка Русина і Народных новинок, писателька.
6. **Слово автора Осифа Кудзея**
7. **Русиньскы народны співанкы** – Анна Сервіцька, Йозеф Пірог
8. **Автоґраміада**
9. **Погощіня**

ТЇШЫМЕ СЯ НА ВАШУ УЧАСТЬ!

• Копія позваня редакції *Русин і Народны новинкы* на културну акцію як приклад вжываня русиньского языка в урядній сферї на Словеньску.

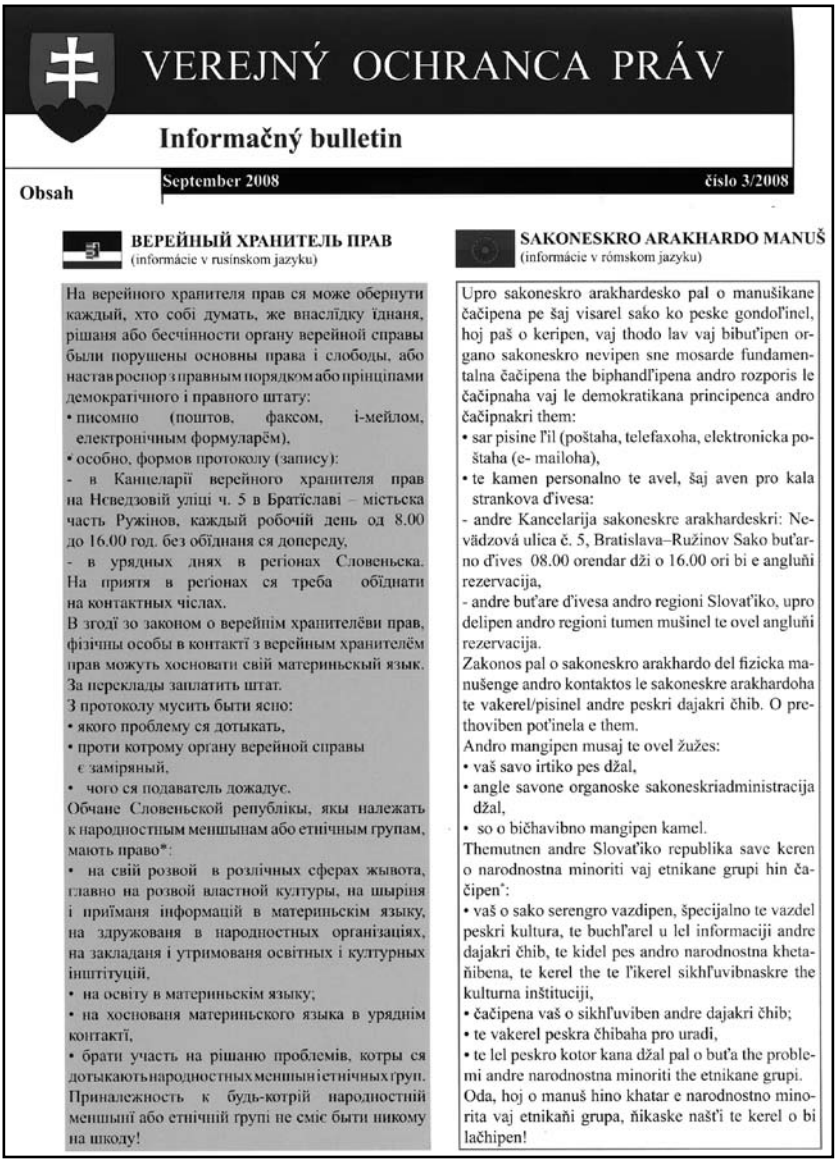

VEREJNÝ OCHRANCA PRÁV

Informačný bulletin

Obsah September 2008 číslo 3/2008

ВЕРЕЙНЫЙ ХРАНИТЕЛЬ ПРАВ
(informácie v rusínskom jazyku)

На верейного хранителя прав ся може обернути каждый, хто собі думать, же внаслїдку їднаня, рішаня або бесчінности орґану верейной справы были порушены основны права і слободы, або настав роспор з правным порядком або прінціпами демократічного і правного штату:

- писомно (поштов, факсом, і-мейлом, електронічным формуларём),
- особно, формов протоколу (запису):

- в Канцеларії верейного хранителя прав на Нєведзовій уліці ч. 5 в Братїславі – містьска часть Ружінов, каждый робочій день од 8.00 до 16.00 год. без обїднаня ся допереду,
- в урядных днях в реґіонах Словеньска. На приятя в реґіонах ся треба обїднати на контактных числах.

В згодї зо законом о верейнім хранителёви прав, фізічны особы в контактї з верейным хранителём прав можуть хосновати свій материньскый язык. За переклады заплатить штат.

З протоколу мусить быти ясно:

- якого проблему ся дотыкать,
- проти котрому орґану верейной справы є заміряный,
- чого ся подаватель дожадує.

Обчане Словеньской републікы, якы належать к народностным меншынам або етнічным ґрупам, мають право*:

- на свій розвой в розлічных сферах жывота, главно на розвой властной культуры, на шыріня і приїманя інформацій в материньскім языку, на здружованя в народностных орґанізаціях, на закладаня і утримованя освітных і культурных інштітуцій,
- на освіту в материньскім языку;
- на хосновaня материньского языка в уряднім контактї,
- брати участь на рішаню проблемів, котры ся дотыкають народностных меншын і етнічных ґруп.

Приналежность к будь-котрій народностній меншынї або етнічній ґрупі не сміє быти никому на шкоду!

SAKONESKRO ARAKHARDO MANUŠ
(informácie v rómskom jazyku)

Upro sakoneskro arakhardesko pal o manušikane čačipena pe šaj visarel sako ko peske gondoľinel, hoj paš o keripen, vaj thodo lav vaj bibuťipen organo sakoneskro nevipen sne mosarde fundamentalna čačipena the biphandľipena andro rozporis le čačipnaha vaj le demokratikana principenca andro čačipnakri them:

- sar pisine ľil (poštaha, telefaxoha, elektronicka poštaha (e- mailoha),
- te kamen personalno te avel, šaj aven pro kala strankova ďivesa:

- andre Kancelarija sakoneskre arakhardeskri: Nevädzová ulica č. 5, Bratislava–Ružinov Sako buťarno ďives 08.00 orendar dži o 16.00 ori bi e angluňi rezervacija,
- andre buťare ďivesa andro regioni Slovaťiko, upro delipen andro regioni tumen mušinel te ovel angluňi rezervacija.

Zakonos pal o sakoneskro arakhardo del fizicka manušenge andro kontaktos le sakoneskre arakhardoha te vakerel/pisinel andre peskri dajakri čhib. O prethoviben poťinela e them.

Andro mangipen musaj te ovel žužes:

- vaš savo irtiko pes džal,
- angle savone organoske sakoneskriadministracija džal,
- so o bičhavibno mangipen kamel.

Themutnen andre Slovaťiko republika save keren o narodnostna minoriti vaj etnikane grupi hin čačipen*:

- vaš o sako serengro vazdipen, špecijalno te vazdel peskri kultura, te buchľarel u lel informaciji andre dajakri čhib, te kidel pes andro narodnostna khetaňibena, te kerel the te ľikerel sikhľuvibnaskre the kulturna inštituciji,
- čačipena vaš o sikhľuviben andre dajakri čhib;
- te vakerel peskra čhibaha pro uradi,
- te lel peskro kotor kana džal pal o buťa the problemi andre narodnostna minoriti the etnikane grupi.

Oda, hoj o manuš hino khatar e narodnostno minorita vaj etnikaňi grupa, ňikaske našťi te kerel o bi lačhipen!

- Русиньскый язык на Словеньску в урядній сферї мож вжывати тыж в писомнім контактї з *Канцеларіов верейного хранителя прав* (омбудсмана), яка свої формуларї і інформачны матеріалы выдає і в языках народностных меншын, враховано русиньского.

ÚSTAV REGIONÁLNYCH A NÁRODNOSTNÝCH ŠTÚDIÍ
PREŠOVSKEJ UNIVERZITY V PREŠOVE

Nám. legionárov č. 3, 080 01 Prešov

ПОЗВАНЯ

Важены новинарі,

позываме Вас на стрічу новинарів з робітниками **Інштітуту регіоналных і народностных штудій Пряшівской універзіты в Пряшові**, котре буде **в четверь 18. януара 2007 о 15.00 год.** в семінарній містности ІРіНШ ПУ, Нам. легіонарів 3, 080 01 Пряшів (будова Ректорату ПУ, 2. шток).

ТЕМА: **Проблематіка русиньского школства і выучованя русиньского языка на Пряшівскій універзітї і можности ей медіалізованя.**

Інформовати будуть: проф. ПаедДр. Штефан Шутай, Др.н., ПгДр. Анна Плїшкова, ПгД., Мгр. Алена Блыхова.

Тїшиме ся на стрічу з Вами.

проф. ПаедДр. Штефан ШУТАЙ, Др. н.,
директор

POZVÁNKA

Vážená novinárska obec,

pozývame Vás na stretnutie novinárov s pracovníkmi **Ústavu regionálnych a národnostných štúdií Prešovskej univerzity v Prešove**, ktoré sa uskutoční **vo štvrtok 18. januára 2007 o 15.00 hod.** v seminárnej miestnosti ÚRaNŠ PU, Nám. legionárov 3, 080 01 Prešov (budova Rektorátu PU, 2. poschodie).

TÉMA: **Problematika rusínskeho školstva a vyučovania rusínskeho jazyka na Prešovskej univerzite a možnosti jej medializovania.**

O danej problematike budú hovoriť: prof. PaedDr. Štefan Šutaj, DrSc., PhDr. Anna Plišková, PhD., Mgr. Alena Blichová.

Tešíme sa na stretnutie s Vami.

prof. PaedDr. Štefan ŠUTAJ, DrSc.,
riaditeľ

• Копія позваня на пресконференцію *Інштітуту регіоналных і народностных штудій ПУ*. Штатны інштітуції на Словеньску, заміряны на народностну проблематіку, в урядній корешпонденції вжывають в згоді з платнов легіслатівов паралелно штатный язык і язык народностной меншыны.

SLOVENSKÉ NÁRODNÉ MÚZEUM – MÚZEUM RUSÍNSKEJ KULTÚRY V PREŠOVE
СЛОВЕНЬСКЫЙ НАРОДНЫЙ МУЗЕЙ – МУЗЕЙ РУСИНЬСКОЙ КУЛТУРЫ В ПРЯШОВІ

Vás srdečne pozýva na | *Вас сердечно позывать на*

Sprístupnenie multifunkčných priestorov SNM – Múzea rusínskej kultúry v Prešove dňa 21.2.2008 (štvrtok) o 15[00], ul. Masarykova 10, Prešov (budova za Slovenskou sporiteľňou)
8. poschodie

Отворіня мултіфункчных просторів СНМ – Музею русиньскей културы в Пряшові 21.2.2008 (четверь) о 15[00], ул. Масарікова 10, Пряшів (будова за Словеньсков шпорительньёв)
8. шток

PROGRAM:

1. **Sprístupnenie múzejných a klubových priestorov s knižnicou**
2. **Otvorenie výstavy – Rusínska identita vo svetle ikon a starých cirkevných písomností na Slovensku**
3. **Uvedenie do života kníh autorov:**
   Paul Robert Magocsi:
   NÁROD ZNIKADIAĽ
   ilustrovaná história karpatských Rusínov
   Mária Maľcovská (zost.):
   100 VÝZNAMNÝCH RUSÍNOV OČAMI SÚČASNÍKOV,
   1. časť.

ПРОГРАМ:

1. **Позваня до музейных і клубовых просторів з бібліотеков**
2. **Отворіня выставы – Русиньска ідентіта у світлї ікон і старых церьковных писменностей у Словакії**
3. **Презентація книжок авторів:**
   Павел Роберт Магочій:
   НАРОД ЗНИКАДЫ
   ілустрована історія карпатьскых Русинів
   Марія Мальцовска (зост.):
   100 ВЫЗНАМНЫХ РУСИНІВ ОЧАМИ СУЧАСНИКІВ,
   І. часть.

Vašu účasť prosíme potvrdiť na adrese: muzeum.rkpo@gmail.com , alebo telefonicky: 051/ 7731526 do 19. februára 2008
Просиме Вас потверднти свою участь на адрес: muzeum.rkpo@gmail.com, або телефонічно: 051/ 77 31526 до 19. февруара 2008

• Копія двоязычного позваня на отворіня новых просторів *Словеньского народного музею – Музею русиньской културы* в Пряшові.

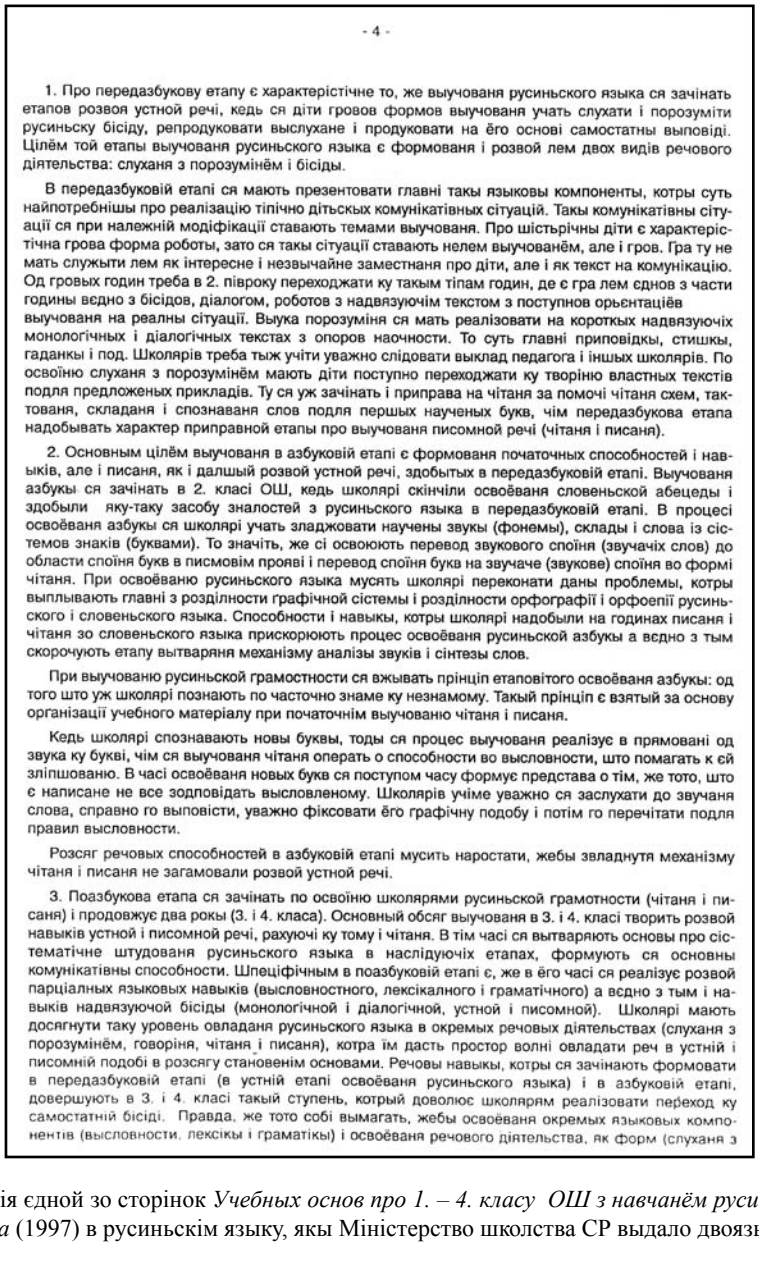

- 4 -

1. Про передазбукову етапу є характерістічне то, же выучованя русиньского языка ся зачінать етапов розвоя устной речі, кедь ся діти гровов формов выучованя учать слухати і порозуміти русиньску бісіду, репродуковати выслухане і продуковати на ёго основі самостатны выповіді. Цілём той етапы выучованя русиньского языка є формованя і розвой лем двох видів речового діятельства: слуханя з порозумінём і бісіды.

В передазбуковій етапі ся мають презентовати главні такы языковы компоненты, котры суть найпотребнішы про реалізацію тіпічно дітьских комунікатівных сітуацій. Такы комунікатівны сітуації ся при належній модіфікації ставають темами выучованя. Про шістьрічны діти є характерістічна грова форма роботы, зато ся такы сітуації ставають нелем выучованём, але і гров. Гра ту не мать служыти лем як інтересне і незвычайне заместнання про діти, але і як текст на комунікацію. Од гровых годин треба в 2. півроку переходжати ку такым тіпам годин, де є гра лем єднов з части годины вєдно з бісідов, діалогом, роботов з надвязуючім текстом з поступнов орьєнтаціёв выучованя на реалны сітуації. Выука порозуміня ся мать реалізовати на короткых надвязуючіх монологічных і діалогічных текстах з опоров наочности. То суть главні приповідкы, стишкы, гаданкы і под. Школярів треба тыж учіти уважно слідовати выклад педагога і іншых школярів. По освоїню слуханя з порозумінём мають діти поступно переходжати ку творіню властных текстів подля предложеных прикладів. Ту ся уж зачінать і приправа на чітаня за помочі чітаня схем, тактованя, складаня і спознаваня слов подля першых наученых букв, чім передазбукова етапа надобывать характер приправной етапы про выучованя писомной речі (чітаня і писаня).

2. Основным цілём выучованя в азбуковій етапі є формованя початочных способностей і навыків, але і писаня, як і далшый розвой устной речі, здобытых в передазбуковій етапі. Выучованя азбукы ся зачінать в 2. класі ОШ, кедь школярі скінчіли освоёваня словеньской абецеды і здобыли яку-таку засобу знаностей з русиньского языка в передазбуковій етапі. В процесі освоёваня азбукы ся школярі учать зладжовати научены звукы (фонемы), склады і слова із системов знаків (буквами). То значіть, же сі освоюють перевод звукового споїня (звучачіх слов) до области споїня букв в писмовім прояві і перевод споїня букв на звучаче (звукове) споїня во формі чітаня. При освоёваню русиньского языка мусять школярі переконати даны проблемы, котры выплывають главні з розділности графічной сістемы і розділности орфографії і орфоепії русиньского і словеньского языка. Способности і навыкы, котры школярі надобыли на годинах писаня і чітаня зо словеньского языка прискорюють процес освоёваня русиньской азбукы а вєдно з тым скорочують етапу вытваряня механізму аналізы звуків і сінтезы слов.

При выучованю русиньской грамостности ся вжывать прінціп етаповітого освоёваня азбукы: од того што уж школярі познають по часточно знаме ку незнамому. Такый прінціп є взятый за основу організації учебного матеріалу при початочнім выучованю чітаня і писаня.

Кедь школярі спознавають новы буквы, тоды ся процес выучованя реалізує в прямовані од звука ку букві, чім ся выучованя чітаня операть о способности во высловности, што помагать к єй зліпшованю. В часі освоёваня новых букв ся поступом часу формує представа о тім, же тото, што є написане не все зодповідать высловленому. Школярів учіме уважно ся заслухати до звучаня слова, справно го выповісти, уважно фіксовати ёго графічну подобу і потім го перечітати подля правил высловности.

Розсяг речовых способностей в азбуковій етапі мусить наростати, жебы звладнутя механізму чітаня і писаня не загамовали розвой устной речі.

3. Поазбукова етапа ся зачінать по освоїню школярями русиньской грамотности (чітаня і писаня) і продовжує два рокы (3. і 4. класа). Основный обсяг выучованя в 3. і 4. класі творить розвой навыків устной і писомной речі, рахуючі ку тому і чітаня. В тім часі ся вытваряють основы про сістематічне штудованя русиньского языка в наслідуючіх етапах, формують ся основны комунікатівны способности. Шпеціфічным в поазбуковій етапі є, же в ёго часі ся реалізує розвой парціалных языковых навыків (высловностного, лексікалного і граматічного) а вєдно з тым і навыків надвязуючой бісіды (монологічной і діалогічной, устной і писомной). Школярі мають досягнути таку уровень овладаня русиньского языка в окремых речовых діятельствах (слуханя з порозумінём, говоріня, чітаня і писаня), котра їм дасть простор волні овладати реч в устній і писомній подобі в розсягу становеném основами. Речовы навыкы, котры ся зачінають формовати в передазбуковій етапі (в устній етапі освоёваня русиньского языка) і в азбуковій етапі, довершують в 3. і 4. класі такый ступень, котрый доволює школярям реалізовати переход ку самостатній бісіді. Правда, же тото собі вымагать, жебы освоёваня окремых языковых компонентів (высловности, лексікы і граматікы) і освоёваня речового діятельства, як форм (слуханя з

• Копія єдной зо сторінок *Учебных основ про 1. – 4. класу ОШ з навчанём русиньского языка* (1997) в русиньскім языку, якы Міністерство школства СР выдало двоязычно.

Запрошіня
Pozvánka

Сердечно Вас запрошаме на отворіня Основной школы Анатолія Кралицького в Чабинах. Іде о першу народностну школу з навчалным языком русиньскым основану на Словеньску в 21. стор.

Srdečne Vás pozývame na otvorenie Základnej školy Anatolija Kralického v Čabinach. Ide o prvú národnostnú školu s vyučovacím jazykom rusínskym založenú na Slovensku v 21. stor.

День: 2. 9. 2008
Програм: 9:00 - Св. литургія
10:00 - Отворіня школы

Zakladateľ - Obecný úrad Čabiny, 067 02 Čabiny

• Копія двоязычного позваня Сільского уряду в Чабинах на отворіня першой русиньской народностной школы на Словеньску – *Основной школы Анатолія Кралицького* в Чабинах.

• Копія офіціалной таблы з двоязычнов назвов в словеньскім і русиньскім языку на *Основній школї Анатолія Кралицького* в Чабинах і табла в русиньскім языку на тій школї з інформаціов о добродителёви, який підпорив отворїня школы.

Divadlo Alexandra Duchnoviča v Prešove
Театр Александра Духновича в Пряшові

Vás pozýva na premiéru hry

Ján Lazorík-Štefan Oľha
Deň derešový
Réžia: Matúš Oľha a.h.

1.premiéra 23.11.2007 o 19.00 h VS
2.premiéra 28.11.2007 o 19.00 h VS

Platia permanentky série „P"

позывать Вас на премєру гры

Ян Лазорик-Штефан Ольга
Динь дерешовый
Режія: Матуш Ольга я.г.

1.премєра 23.11.2007 о 19.00 г на ВС
2.премєра 28.11.2007 о 19.00 г на ВС

Платять перманенткы серії „П"

Vstupenky na premiéru si môžete zabezpečiť v prevádzkovej kancelárii DAD
Prešov, Jarková 77, tel.: 77 33 437, 77 232 61
web:divadload.sk e-mail:dad@divadload.sk

Inscenácia je realizovaná s finančnou podporou Ministerstva kultúry Slovenskej republiky

ТЕАТР АЛЕКСАНДРА ДУХНОВИЧА В ПРЯШОВІ
ПІДДУКЛЯНСЬКЫЙ УМЕЛЕЦЬКЫЙ НАРОДНЫЙ АНСАМБЛЬ

позывать Вас на премєру орхестру ПУЛЬС-у під назвом

ЖАДОСТИВЫ СТРУНЫ

премєра: 9.11.2007 о 19,00 год. на великій сцені ТАД

Платять перманенткы серії „П"
Листкы на премєру можете собі забезпечіти в превадзковій канцеларії ТАД
Пряшів, Яркова 77, тел.: 77 33 437, 77 23 261

• Копія двоязычного позваня *Театру Александра Духновіча* в Пряшові на премєру гры *Динь дерешовый* і на премєру *Піддукляньского умелецького народного ансамблю*, на якых видно недотримованя нормативного русиньского языка.

Сценічно-театралнa сфера

...*Обломов:* Та такым способом ты ніґда не скінчіш... Но, ідь по своїй роботі а учты мі принесеш завтра, гварив єм, треба поступні платити, але они ніт, вшытко нараз, така гора пінязей! А постарай ся і о тинту, і папірь.

Захар: Двастопять рублів сімдесят дві копейкы. Давайте пінязі!

Обломов: Та што, такой теперь, та почекай, я то переконтролюю назавтра.

Захар: Воля ваша, Ілья Ільїч, лемже они просять такой теперь, моменталні!

Обломов: Оле перестань! Повів єм, же завтра, так завтра. Ідь ку собі а я буду дакус робити. *(Ліг на діван, впадав до солодкых дримот. Дзвоник.)* Дохтор! Якый осуд вас до ня привів!

Дохтор: Уж ся мі зацло. Вы фурт такый здравый, не кличете ня, сам єм зашов. Но, як ся мате?

Обломов: Недобрі, дохторе. Я ся уж сам зберав з вами порадити: жалудок мі скоро не тровить, в грудях тяжко, зага ня цалком замучіла, тяжко дыхам...

Дохтор: Подайте мі вашу руку... А кашлете?

Обломов: По ночах, а звлашть тогды, як добрі повечерям...

Дохтор: Мате бушіня сердця, голова вас не болить? *(Дохтор ся задумать.)* Кідь ші дас два-три рокы пожыєте в такій клімі, а цілый час будете лежати і їсти масне і тяжке їдло, то наісні вмрете на мозґову поражку!

Обломов: Та што же мам робити, научте ня, як дале.

Дохтор: Тото, што роблять і іншы – одправте ся за границю!

Обломов: За границю!

Дохтор: Гей, а што?...

(І. А. Ґончаров, *Обломов*, премєра в Театрі Александра Духновіча в Пряшові 16. децембра 2001).

• Копія урывку драматізованого тексту І. А. Ґончарова *Обломов* з репертоару ТАД у Пряшові як приклад функціонованя русиньского языка в сценічно-театралній сферї.

č. 24, ročník V.
december 2008

Cena 10,-Sk

INFO
РУСИН

ІНФОРМАЧНЫЙ ДВОТЫЖДЕННИК РУСИНІВ СЛОВЕНЬСКА
INFORMAČNÝ DVOJTÝŽDENNÍK RUSÍNOV SLOVENSKA

З ОБСЯГУ

Стріча старых Піддуклянців 5
Проф. Р. Маґочі на засідані в РОС 6
Нове оцініня Владыку Ґойдіча 7
Пряшівскый Віфлеємскый вечір 8

Дорогы Русины і нашы сімпатізанты

Світло, котре пришло меджі нас в подобі Рождественных свят, освітлює душы і сердця нас вшыткых силніше, главні теперь в часі свят і з приходом Нового року. Вшытко наоколо є красше і миліше. Істо каждый мать скушеность з тым, як барз ся нам жадать тото Рождественне світло, а то нелем через свята, але і про наш далшый особный, родинный і сполоченьскый жывот. Не дайме ся стягнути до комерчного колоточу, жебы сьме ся своїма старостями не охудобнили о душевный зажыток такого теплого і душымилого світла. При желанях ці планах до Нового року не майме великы очі, бо потім є зармуток о вельо векшый. Не проявуйме свою щедрость лем через свята, але і цілый Новый рік, бо дорогыма дарунками своє боляче сумліня не вылічіме. Рік 2008 быв і про Русинів як і русиньскы орґанізації досправды богатым на культурны, освітні, церьковны і іншы акції. Одбыло ся много вызначных фактів, якы ся записали до історії Русинів, написало ся много статей о актівітах Русинів. Сьме горды нато, же майоріта Словеньской републікы узнавать Русинів за народностну меншыну і неодділну часть нашого штату. Вшыткы на кінці єдного і зачатку другого року ся глубше задумуєме і біланцуєме, што доброго, але і планого нам приніс старый рік. Но як уж є давным звыком при желанях до Нового року, з надійов віриме в ліпшы часы того наставаючого року. Про нас Русинів буде тот Новый рік істо о вельо ліпшый і в тім, кідь не будеме забывати на наше глубоке русиньске коріня. Бо кедь ся дахто зрікать свойого коріня, ґенезы, традіцій, минулости і контінуїты, ці уж іде о народ або особу, кедь єй не знать, ці не хоче знати - зрікать ся тым нелем свойой сучастности, але і будучности яка нас чекать в наставаючім році 2009.

До Нового рока вам желаме, жебы сьте нашли фурт тоту найліпшу дорогу, жебы сьте не блудили в тмі, але через світло, котре є меджі нами, нашли оправдиву правду. Бо лем правда понукать слободу чоловіка. Нашов правдов є, же сьме Русины і надале будеме і же при найближшім зрахованю людей, котре є за дверями, на то не забудеме. Най ся у Новім році зміцнить у вшыткых нас пересвідчіня і цінность ідентічности, історії, прямованя і духовных цінностей нашого русиньского коріня. Цілый русиньскій родині вінчуєме най ся Рождественна атмосфера світла перенесе до цілого Нового рока. Желаме вам, жебы манжеле жыли в любви і порозумліню, жебы родичі мали радость зо своїх дітей а діти ся радовали з любви своїх родичів. Бо лем любов робить людей щатливыма, щастя зась додавать силу а лем сила нам поможе бойовати зо здравльом, котре істо многым з нас хыбить.

Велике **ДЯКУЄМЕ** за старым роком належыть вшыткым словеньскым Русинам, дописователям, чітателям, добровольным помічникам, сімпатізантам Русинів, братам Русинам в іншых штатах і вам вшыткым, котры сьте ся активно поділяли при оброджіню нашого сполочного діла на хосен і благо вшыткых Русинів Словеньска.

За Выконый выбор Русиньской оброды на Словеньску вам іщі раз вінчую выдареный Новый рік і до „русинства" по цілый рік.

Сілвія Лисінова

Щастливый Новый рік 2009 цілій русиньскій родині

Пріоріты діятельства РОС на 2009 рік

На основі 10. Сейму РОС і зміны Станов РОС на далшый період діятельства РОС, ВВ РОС на своїх децембровых засіданях обговорив і схвалив главны пріоріты орґанізації на 2009 рік. Меджі них належыть - **Посилніня містных орґанізацій РОС і їх фінанчне забезпечіня.** Главні ліпшов пропаґаційов МО в окремых реґіонах, збогачіньом культурного жывота в окремых орґанізаціях через інтензівнішы стрічі Русинів реґіону, бісіды, балы і освітні акції. Забезпечіти фінанції на актівіты МО через централны акції як: Русиньскы клубовы вечеры, Дні русиньскых традіцій, Віфлеємскы вечеры. Зо спомянутых централных акцій РОС каждій ход каждой орґанізації. На актівіты МО будуть жаданы фінанції і з містькых ґрантів. Вытворити **інформачно-пропаґачны таблы** о актівітах МО РОС і РОС на видителных місцях. **Дорішыти орґанізованя централных акцій зо заміряньом на розвой вшыткых жанрів культуры і їх пропаґацію до тых областей, де жыють Русины.** Буде потребне дорішыти проблематіку екзістуючіх централных акцій і вытворіня новых. Цілословеньскый конкурз **Співы мого роду** преорєнтовати на путовный фетівал, бо у 2009 році ся буде орґанізовати у Старолюбовняньскім і Бардійовскім реґіоні. Треба добудовати орґанізачный штаб, найліпше з мав далше якостне продовжованя і жебы го не забезпечовав лем єден чоловік. Декламаторскый конкурз - **Духновічів Пряшів** розшырити о катеґорію народных розповідачів і модераторів. Вітязі у тых катеґоріях будуть участниками Фіґлярьской ноты - фестівалу гумору і сатіры. **Фіґлярьску**

► с. 2

ФЕДОР ВІЦО – ІЛЬКО СОВА З БАЮСОВА

• Тітулна сторінка двотыжденника *InfoРусин*, якый од р. 2004 выдає *Русиньска оброда на Словеньску*.

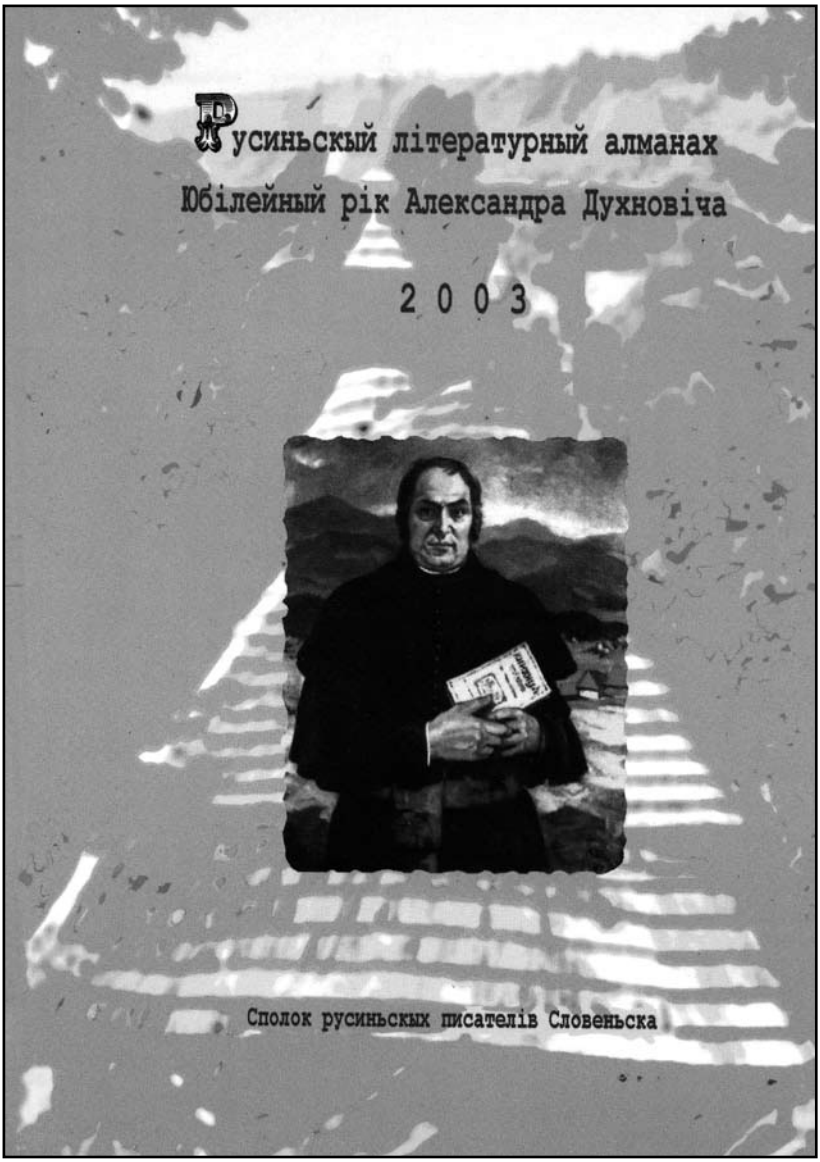

• Обалка *Русиньского літературного алманаху*, якый од р. 2003 выдає *Сполок русиньскых писателїв Словеньска*.

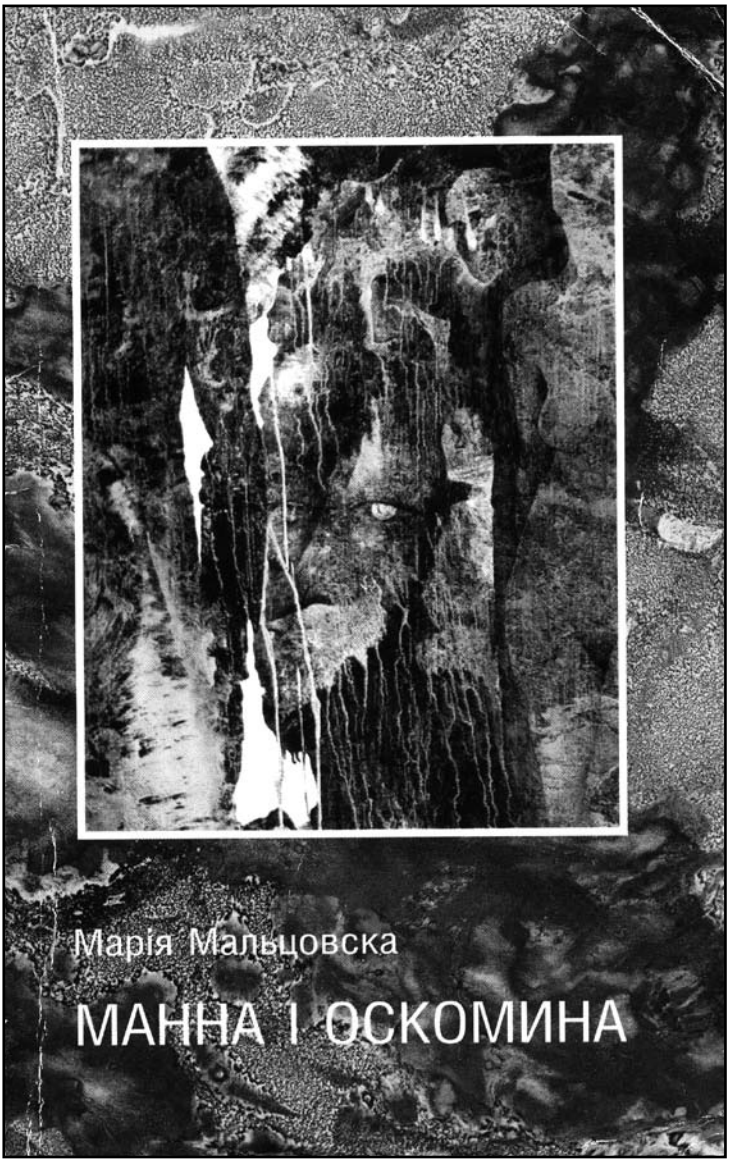

• Копія обалкы книжкы повідань Марії Мальцовской *Манна і оскомина* (Пряшів, 1994), за котру авторка в р. 1999 была оцінена *Преміов А. Духновіча за русиньску літературу*.

Петро Пырій быв з такого роду, што не старіє. Тягав уж на сімдесятку, але нихто бы на нього не повів. Быв высокый, скорше тоншой, як грубшой поставы. Очі мав шпеціялно сині, якы у валалі ачей нихто не мав. Раз были белавы, як небо, а раз - сині, як каменець. Вшытко залежало - і фарба очей, од розположіня його дякы. Кедь быв доброй дякы - очі ся му небом світили, кедь ся злостив - погляд мав оцельовый. Воргы мав тонкы, прісно стиснуты, як дві ниткы, з котрых скоро ниґда не выходила скручена з догану ціґаретля. На бороді мав ямку. А кедь ся засміяв, што ся му мало коли ставало, ямкы ся му вказали і на дость западженых ліцах. Лем тоты ямкы робили його тварь дакус повнішов. Они го тримали при красі. Бо хто мав у валалі ямкы, тот ся поважовав за якусь раріту і за красного хлопа. Тота характерістика падала і на тонкый рот. Не знати, скады ся взяла така мірка на красу, але в Чорнім Валові єй так міряли. Під носом ся му блищали жовты, як солома, баюсы, котры ту-там уж были попереткаваны стріберныма нитками. І волосы были такой фарбы. Правда, уж не были такы густы, як замолода, але фурт красно зачесаны догоры, за ухами акуратно загладжены.

Петро Пырій часто сідав на лавку у своїм обыстю надворі, брав до рота ціґаретлю, натолочену Тарасом Бульбом і смачно з ньой потяговав. Він єй, властно, ниґда не вынимав з рота, хыбаль лем тоґды, кедь сі хотів вгору баюсы выкрутити. Выкручовав баюсы і його очі ту-там вергли косый погляд на свою дрібну жіночку Нацю, котра ся мотала по дворі. То до стайні пішла, де фрышно вымітовала гній спід коров, зась єй было видно, як з двома відрами втікать до студні на воду, а ту уж з дійником сидить під Терчульов і густов поточінов церькать молоко. А молоко было красне, жовте, як віск.

Наця была добров ґаздыньов. Знала, як і з чім треба годовати коровы, жебы давали таке молоко. Знала і выходжаї на паші. Выберала місця, де людськы коровы мало ходили, зато про ню ся діставала лем тота най-

85

• Копія урывку тексту з книжкы М. Мальцовской *Манна і оскомина* як приклад функціонованя русиньского языка в літературній сферї.

• Тітулна сторінка книжкы *Енді сідать на машыну вічности* (Пряшів, 1995) Штефана Сухого, за яку автор в р. 2000 быв оціненый *Преміов А. Духновіча за русиньску літературу*.

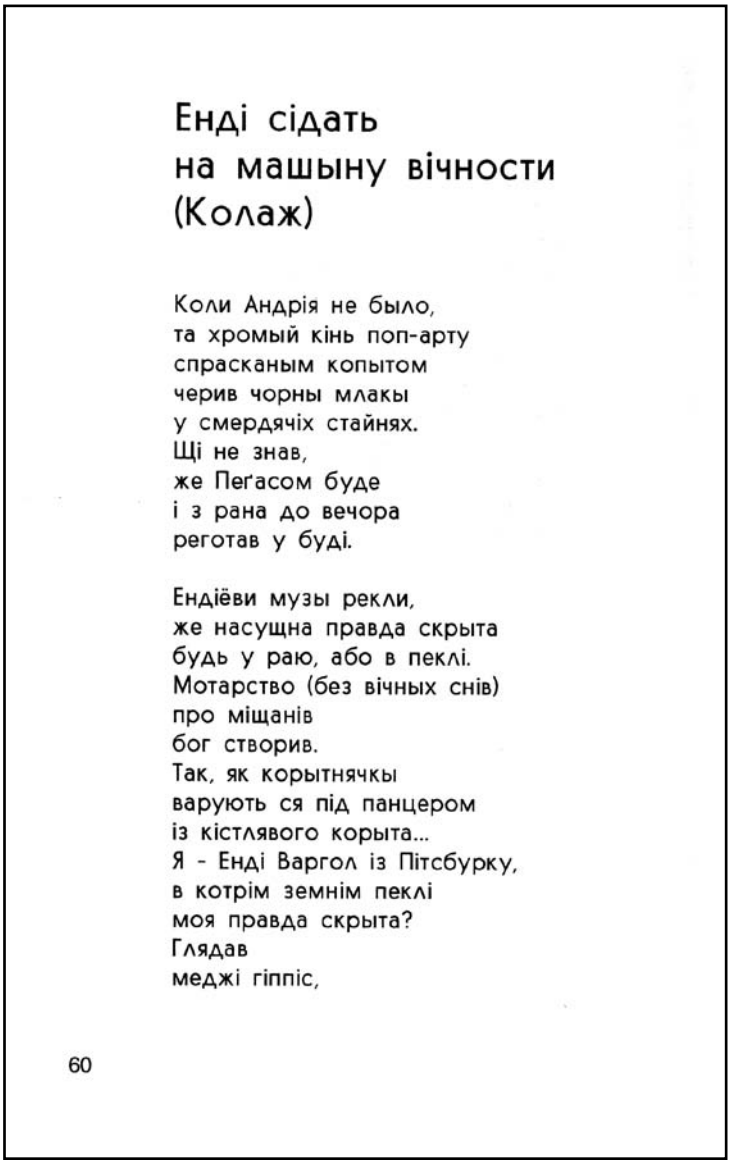

Енді сідать
на машыну вічности
(Колаж)

Коли Андрія не было,
та хромый кінь поп-арту
спрасканым копытом
черив чорны млакы
у смердячіх стайнях.
Щі не знав,
же Пеґасом буде
і з рана до вечора
реготав у буді.

Ендіёви музы рекли,
же насущна правда скрыта
будь у раю, або в пеклі.
Мотарство (без вічных снів)
про міщанів
бог створив.
Так, як корытнячкы
варують ся під панцером
із кістлявого корыта...
Я - Енді Варгол із Пітсбурку,
в котрім земнім пеклі
моя правда скрыта?
Глядав
меджі гіппіс,

60

• Копія урывку вірша з книжкы *Енді сідать на машыну вічности* Штефана Сухого як приклад функціонованя русиньского языка в літературній сферї.

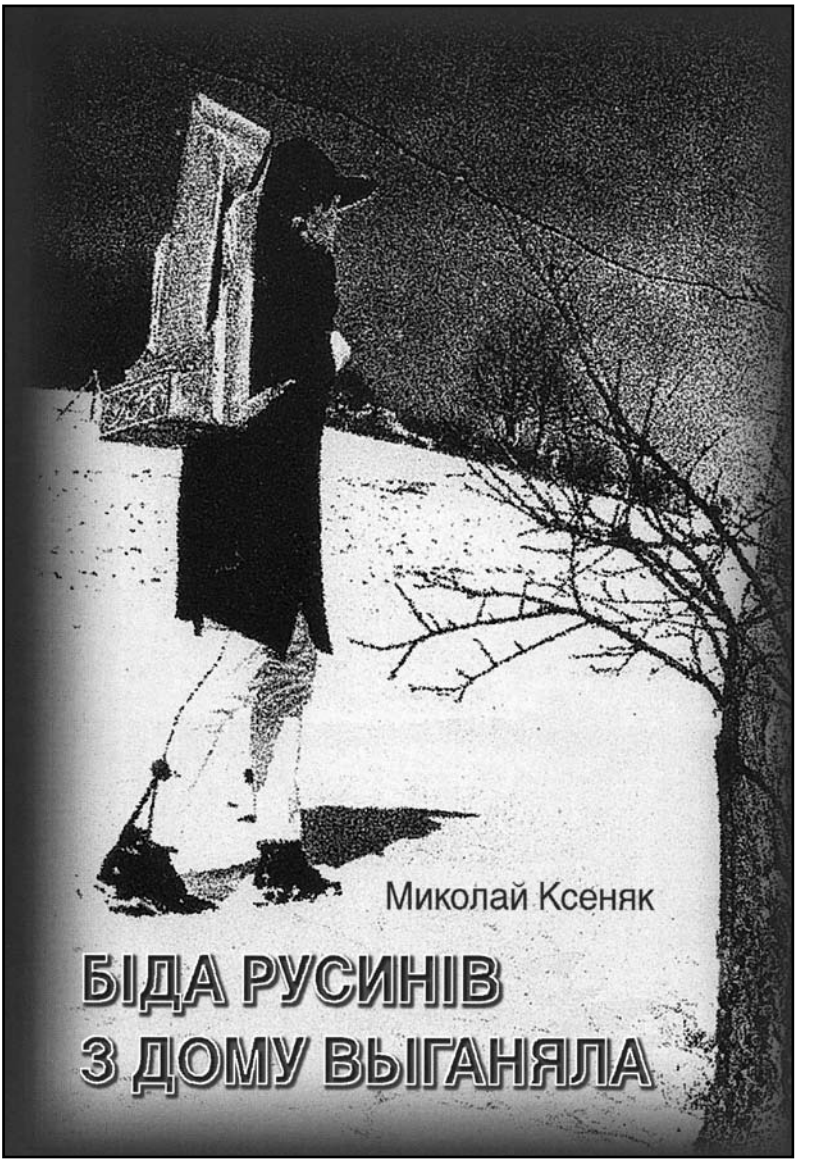

• Обалка книжкы *Біда Русинів з дому выганяла* (Пряшів, 2002) Миколая Ксеняка, за яку автор в р. 2003 быв оціненый *Преміов А. Духновіча за русиньску літературу*.

Росповідач
Перед опонов

Хлопці і дівчата,
я вам днесь росповім
о єднім хлопцёви,
котрый ся барз давно
в Камюнці народив
і він своє село
шыроко-далеко
як дротарь прославив.
Было то уж давно,
бо то тогды іщі
не знали летадло,
і газдове поле
лем плугом орали,
і то деревяным.
Позерайте, діткы,
бо уж дротарика
із крещіня несуть
в пелюшках і в чепцю.

ПЕРШЫЙ ОБРАЗ

Газдівска хыжа:
стіл, лавка, впереді колыска
Войде.

Кума
Слава Ісусу Хрісту!
Отець
Слава і во вікы.
Што же нам несете
в тім білім узлику?
Кума
Взяла я єм од вас
маленьке поганча,
а принесла єм вам
вірне хрістіанча.
Отець
Най вам зато, кумо,
Бог вынагородить.

Мати
А яке мал мено?
Кума
Барз шувненьке: Осиф.
Отець
О-о, мено є красне.
Кума
Нелем мено, куме,
він — наша надія,
щастя і істота,
бо кедь він выросне,
буде добрый газда
дома і на ланах
і на цілый хотарь.
Окрем того буде
і шыковный дротарь.
Буде вам опоров —
він вас забезпечіть
на стары коліна
стріхов над головов
і достатком хліба.
Я ті, Ошьку, давам
крижмо — три філеры,
жебы-сь добрым людём
фурт отворив двері.
Мати
Най вас Бог выслышать!
Отець
Кебы ся так стало!
Дяковав бы-м Богу.
Подьте, кумо, дале.
Сідайте ку столу.

Бере дітину, жегнать хлопця, цілує, подавать жені. Она зробить то саме, кладе сына до колыскы. Стіл є взаді. На столі танірикы, фляшка...

5

• Копія урывку тексту з книжкы *Біда Русинів з дому выганяла* Миколая Ксеняка як приклад функціонованя русиньского языка в літературній сферї.

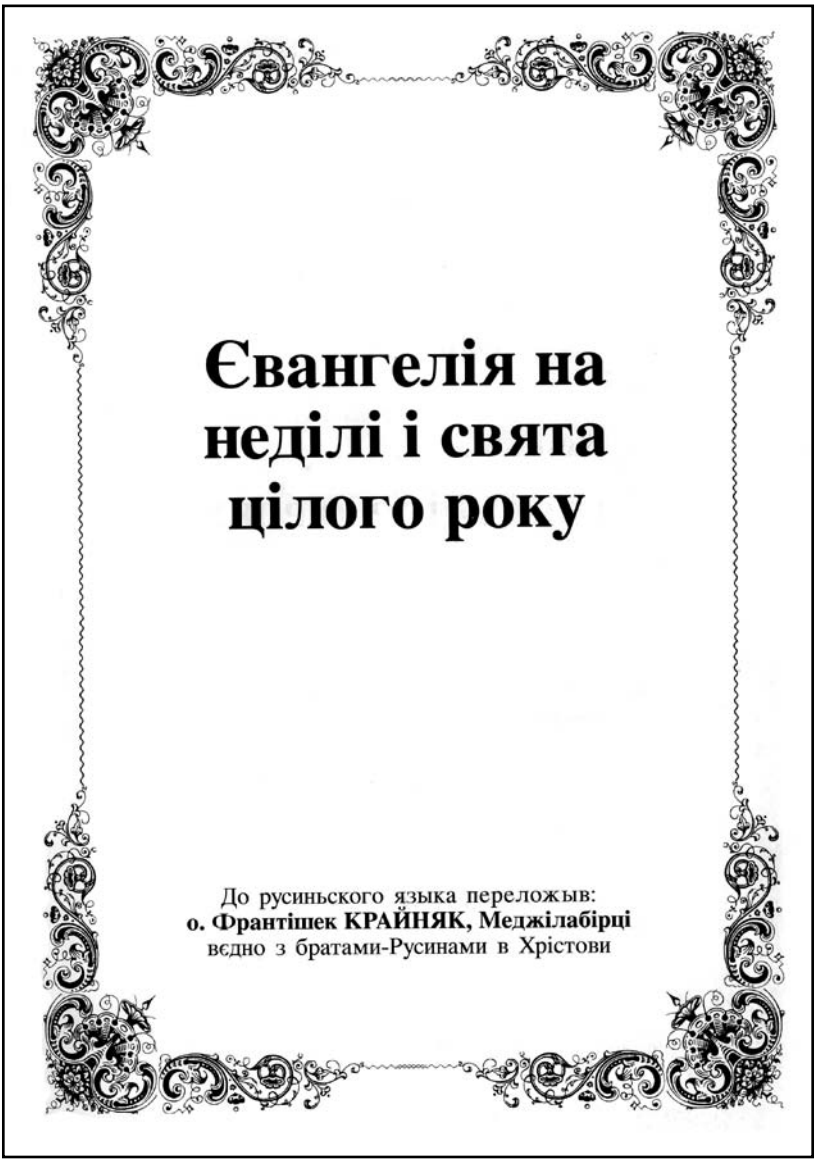

• Тітулна сторінка книжкы *Євангелія на неділі і свята цілого року* (Меджілабірці, 1999) в русиньскім языку, яка є прикладом вжываня русиньского языка в конфесіональній сферї.

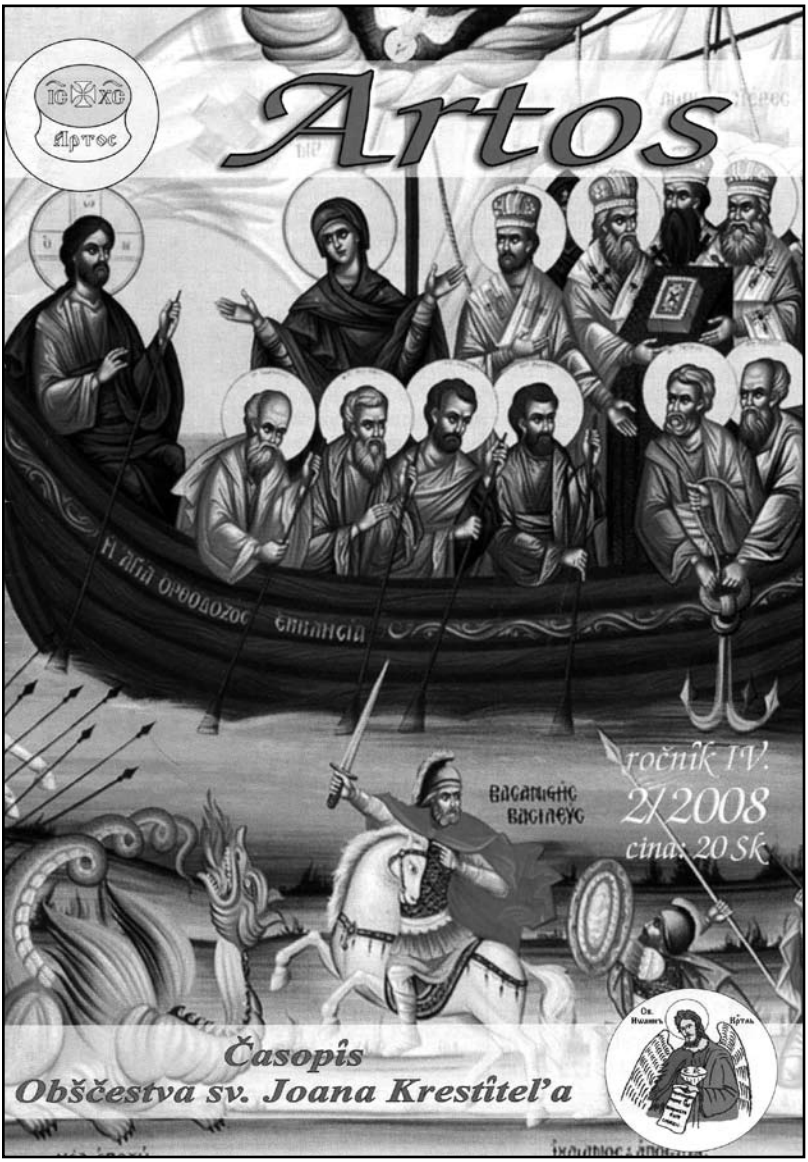

• Тітулна сторінка часопису *Артос*, який в русиньскім языку од р. 2005 выдає *Общество св. Йоана Крестителя*. Часопис публікує статї азбуков і латиніков.

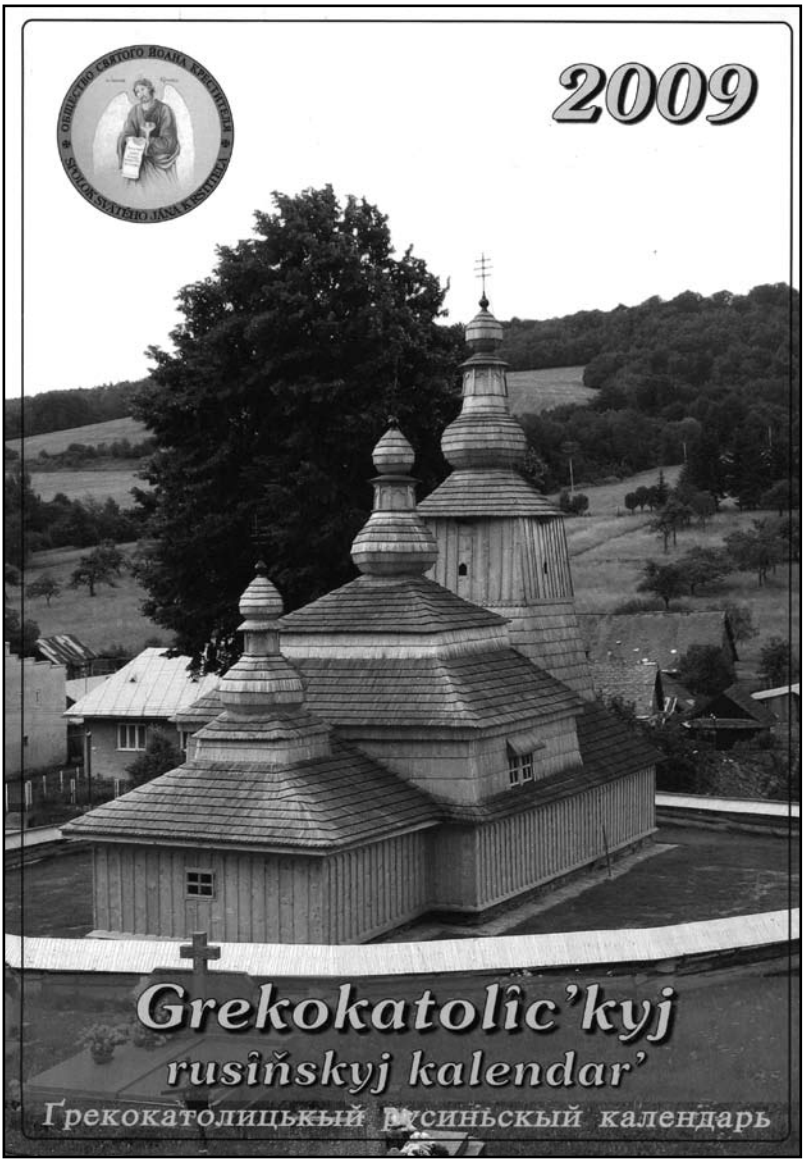

• Обалка *Грекокатолицького русиньского календаря*, який од р. 2005 выдає *Общество св. Йоана Крестителя*. В календарю ся публікують статї так само азбуков і латиніков.

• Копія позваня на Архієпархіалный одпуст Ґрекокатолицького парохіалного уряду в Чірчу як приклад функціонованя русиньского языка в конфесіоналній сферї на Словеньску.

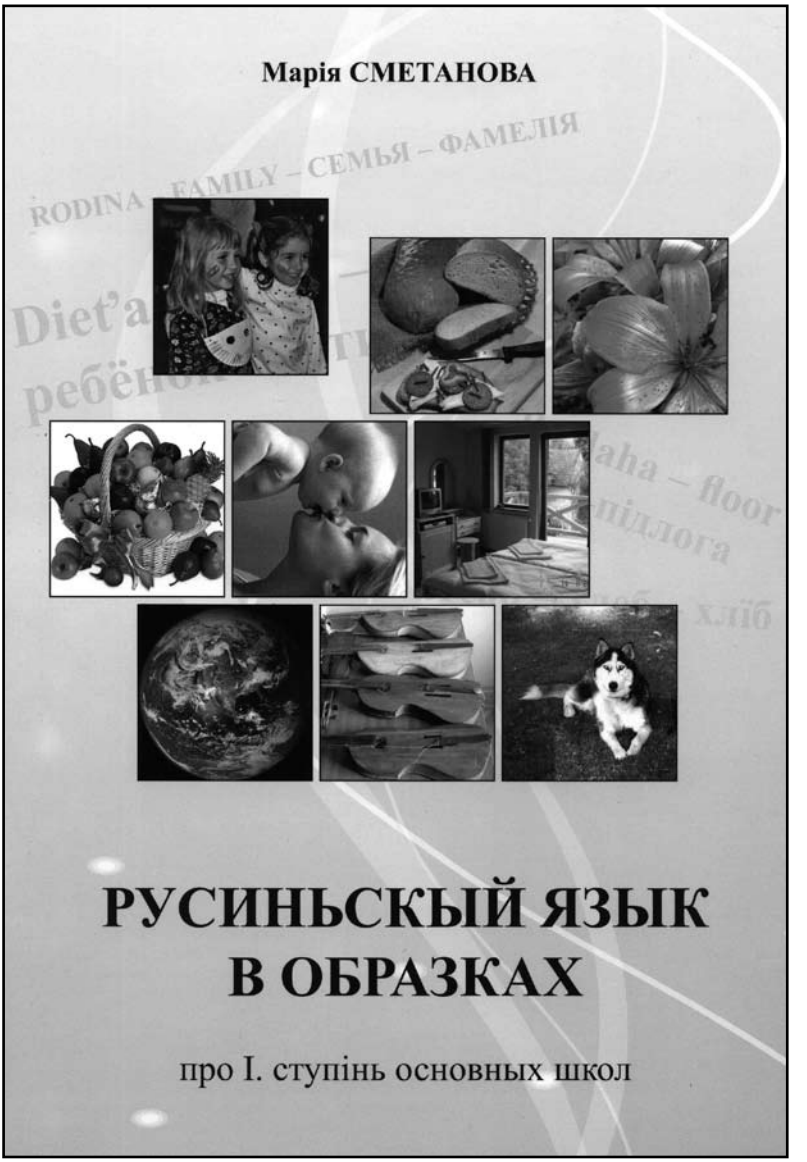

• Обалка штириязычного учебника *Русиньскый язык в образках про І. ступінь основных школ* (Пряшів, 2008) авторкы Марії Сметановой.

Обсяг

Передслово 3

Вступ 6

1. Списовный язык як інштрумент народной ідентіфікації Русинів 11

1. 1 Русиньскый язык на церьковнославяньскій основі 12

1. 2 Русиньскый язык на (народній) говоровій основі 17

1. 3 Русиньскый язык на великоруській основі 21

1. 4 Навертаня к народній основі языка 27

1. 5 Русиньскый языковый вопрос в роках 1918 – 1989 36

1. 5. 1 Русиньскый язык на українській основі і языковы споры на Підкарпатській Руси 38

1. 5. 2 Русиньскый языковый вопрос на Словеньску в міджівойновім часї 43

1. 5. 3 Русиньскый языковый вопрос в роках 1938 – 1948 50

1. 6 Нове народне возроджіня Русинів по роцї 1989 65

2. Основны сферы функціонованя русиньского списовного языка на Словеньску 74

2. 1 Родинна сфера (сфера каждоденного контакту) 78

2. 2 Сфера урядного контакту 80

2. 3 Сценічно-театрална сфера 84

2. 4 Медіална сфера 89

2. 5 Літературна сфера 97

2. 6 Конфесійна сфера 102

2. 7 Школьска сфера 109

Заключіня 124

Література 126

Образова прилога

І. часть 137

ІІ. часть 166

ЯКОСТЬ
є наша девіза

• Єдна зо ставеб, котры реалізовала фірма Ярослава Плїшкы у Празї на Панкрацу.

• Реалізована ставба фірмов у Празї-Флоренцу.

Робиме:

- **Мотаж скло-алумініовых фасад, пластовых і алумініовых выглядів і дверей, оцілёвых конштрукцій**
- **Плащі на галы розлічного тіпу**
- **Замочницькы роботы**
- **Іншы ставебны роботы подля догоды**

Ярослав Плїшка
Пыхнї 37
069 01 Снина

Тел./факс: 00421 57 768 11 24
Моб. СР: 00421 907 513 237
Моб. ЧР: 00420 721 069 845
І-мейл: pliska@stonline.sk